

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

IV. évfolyam 3. szám

2005. szeptember

FELDERÍTŐ
SZEMLE

BUDAPEST

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal kiadványa

Felelős kiadó

Morber Ferenc főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Tóth András mk. ezredes

Tagok: Kis-Benedek József ezredes

Marton Csaba mk. ezredes

Sztyéhlik László mk. ezredes

Dr. Tömösváry Zsigmond nyá. dandártábornok

Lektorálták: Prof. Dr. Kőszegvári Tibor nyá. vezérőrnagy

Szabó Mihály nyá. ezredes

Simon Péter hadnagy

Kis-Benedek József ezredes

Orosz János őrnagy

Dr. Sallai Imre nyá. ezredes

Dr. Tömösváry Zsigmond nyá. dandártábornok

A kötetet összeállította: Kis-Benedek József ezredes

Olvasószerkesztő: Vass Jenő nyá. ezredes

Tördelőszerkesztő: Gerencsérné Tóth Krisztina főtörzsőrmester

Készült 200 példányban, az MK KFH nyomdájában

Felelős vezető: Juhász József őrnagy

ISSN 1588-242X

Felelős szerkesztő: Vass Jenő nyá. ezredes

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

DR. PADOS FERENC EZREDES

**A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG VESZÉLYEZTETÉSÉNEK
LEHETSÉGES ESETEI ÉS FEGYVERES EREJE
ALKALMAZÁSÁNAK ELVEL, POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI.....5**

KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES

**A GÁZAI ÖVEZETI IZRAELI KIVONULÁS
STRATÉGIAI ÖSSZEFÜGGÉSEI.....68**

LAKATOS ZSOLT ALEZREDES

IRAK – ELLENÁLLÓK ÉS TERRORISTÁK.....78

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

PROF. DR. KŐSZEGVÁRI TIBOR NYÁ. VEZÉRŐRNAGY

**A KATONAI FELDERÍTÉS HELYE, SZEREPE ÉS PROBLÉMÁI
A TERRORIZMUS ELLENI KÜZDELEMBEN89**

ORSZÁGISMERTETŐ

LÁSZLÓ ANDRÁS MK. SZÁZADOS

A LENGYEL HADSEREG SPECIÁLIS ALAKULATA – A GROM ...102

FÓRUM

DR. RÁCZ LAJOS EZREDES

**A FELDERÍTÉS ETIKÁJA. TUDÁS ÉS HIT,
LOGIKA ÉS ERKÖLCS A HÍRSZERZÉSBEN.....110**

TORMA BÉLA NYÁ. EZREDES

**A HONFOGLALÁS KORÁNAK HÁBORÚI,
ŐSEINK HARCELJÁRÁSAI ÉS FEGYVERZETE.....121**

DR. PADOS FERENC EZREDES

**A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG VESZÉLYEZTETÉSÉNEK
LEHETSÉGES ESETEI ÉS FEGYVERES EREJE ALKAL-
MAZÁSÁNAK ELVEI, POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI***

**3. A Magyar Köztársaság geostratégiai helyzetének változása,
a potenciális veszélyforrások fejlődése és ezek alapján
Magyarország lehetséges katonai fenyegetettsége**

Az ezredfordulóra jellemző aktuális geostratégiai pozíciókból és az előző fejezetekben bemutatott helyzetekből levezethető katonai veszélyek és fenyegetések összegzését végzem el, amely megkönnyítheti az elhárításukra történő felkészülést és felkészítést.

3.1 Magyarország geostratégiai helyzetének változása és annak várható alakulása

GEOSTRATÉGIAI HELYZETÜNK ALAKULÁSA

A Magyar Köztársaság mai, minden korábnál kedvezőbb geostratégiai és biztonsági helyzetét az Európa keleti és déli térségeiben lezajlott dezintegrációs folyamatok és az azokkal kapcsolatos nyugati reagálás alakították ki. A változások eredményeként Magyarország a korábbi öt helyett hét állammal lett szomszédos. Megszűnt szomszédságunk egy nukleáris nagyhatalommal. A szomszédos, részben új államok mindegyikében megindult egy demokratizálódási, vagy azt célul kitűző folyamat, amely az adott ország és környezete stabilitásának növelésére irányul. Ezekben a – történelmi mértékkel mért rövid idejű, de annál mélyrehatóbb – változásokban a visszarendeződés veszélye is fennállt, amely az ezredfordulóra minimálisra csökkent. Természetesen egyes relációkban jelentős különbségek mutatkoztak.

Ausztria eddig sem jelentett, és most sem jelent semmiféle veszélyt hazánkra. A bipoláris rendszer felbomlását követően nagyban hozzájárult a magyar demokratizálódási folyamat sikeréhez. Az EU biztonsági rendszerébe való tagozódása további kedvező feltételeket teremt a stratégiai szövetség megerősítéséhez, térségünk biztonsági helyzetének stabilizálásához. A megkezdett osztrák biztonságpolitikai felülvizsgálat eredményeként még egy szorosabb biztonsági/katonai együttműködés feltételei is megteremtődhetnek. A mindenoldalú együttműködés fejlesztését a két ország azonos geostratégiai érdekei hosszú távon is biztosíthatják, így bármilyen osztrák veszélyeztetés teljességgel kizárható a magyar biztonságra.

* Ez a tanulmány a szerző 2002 októberében, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem nyilvános védésén „Cum laude” minősítéssel elfogadott doktori (PhD) értekezésének szerkesztett változata. – Harmadik rész. Az előző részek a Felderítő Szemle 2005/1. és 2005/2. számában olvashatók.

Horvátország tekintetében sem jelentkezett közvetlen biztonságpolitikai vonzatú veszélyeztetés. Már a Tudjman-érában is a kölcsönös érdekeken – mindenekelőtt politikai és gazdasági területeken – alapuló együttműködés alakult ki. A „problémamentesség” elsősorban annak volt köszönhető, hogy e relációban – eltérően más szomszédainktól –, nem jelentkezett a magyar kisebbség helyzetéből eredő konfliktus, illetve a fiatal horvát állam rá volt szorulva egy stabil külső szomszédos állam támogatására. Biztonságpolitikai veszélyeztetettség horvát részről azért is kizárható volt, mivel az ország gyenge katonai kapacitásait a posztjugoszláv államok, mindenekelőtt JSZK és Bosznia–Hercegovina teljesen lekötötte és így akarata ellenére sem lett volna képes hazánk biztonságát komolyan veszélyeztetni. Tudjman elnök halálát követően felgyorsult az ország demokratizálódása és Horvátország hazánk stratégiai szövetségesevé vált. A horvát vezetés európai és transzatlanti integrációs stratégiai célokat fogalmazott meg, ezek elérése pedig mindenféle konfrontációs politizálás elutasítását követeli meg. Horvátország elemi érdeke a hazánkkal való különleges viszony és együttműködés fenntartása, mert csak ezáltal tud kiemelkedni a balkáni államok sorából. A geostratégiai érdekek egybeesése annullálta a horvát relációból kiinduló fenyegetést.

Jugoszlávia – mint a szomszédos országok közül a leginkább átalakult, destabilizálódott és dezintegrálódott állam – tekintetében mindenekelőtt azt kell hangsúlyozni, hogy még válsága legmélyebb időszakában sem jelentett hazánk számára biztonságpolitikai vonzatú és katonai fenyegetést. A 2000-ben bekövetkezett politikai hatalomváltás pedig megteremtette annak lehetőségét, hogy meginduljon egy demokratikus jogállam kiépítését célzó rendszerváltozás is. Ez a folyamat vélhetően hosszabb időt vesz igénybe, és a hatalom összes kapacitását leköti, különösen azért, mert fennáll a veszélye annak, hogy Montenegró kiválásával az államszövetségből és Koszovó önállósodásával folytatódhat az ország területi „zsugorodása”.

A jugoszláv válság tekintetében kiemelkedő fontosságúnak kell tekinteni, hogy a jugoszláv vezetés az etnikai konfliktusok áttérjedését megakadályozta – a hazánk szempontjából legfontosabb területre, a végig erőszakmentes, jelentős magyar kisebbséggel rendelkező Vajdaságra. Ezen a NATO katonai fellépése és KFOR-beli jelenlétünk sem változtatott. A jugoszláv fejlődés egyértelműen arra utal, hogy ebből az irányból továbbra sem várható közvetlenül még minimális katonai veszélyeztetés sem. Ugyanakkor teljességgel még nem zárható ki, hogy a migrációs hullám felújulhat, amelyben döntően már nem politikai, hanem gazdasági okok kerülnek előtérbe. A magyar–jugoszláv kapcsolatok alakulása részben függvénye a nemzetközi közösséggel és a NATO-val kialakuló jugoszláv kapcsolatrendszernek, ugyanakkor az is tapasztalható, hogy a kétoldalú kapcsolatok fejlődése gyorsabb. E téren további előrelépést eredményezhet a demokratizálódó jugoszláv és szerb hatalom politikai és gazdasági támogatása, a jövőben pedig integrációs törekvéseinek felkarolása. A Jugoszláviában megindult demokratizálódás együtt jár a fegyveres erők jelentős átalakításával (csökkentésével), amely garanciája lehet annak, hogy az a jövőben sem jelent veszélyt környezetére.

Románia esetében a forradalmat követően olyan visszarendeződés vette kezdetét, amelyben a szélsőséges politikai erők jelentős befolyásra tettek szert és ehhez igazodott a hatalom is. Az integrációs törekvések fokozott diplomáciai tevékenységgel párosultak, de a gyakorlati politika azonban ellentétesen alakult. Ennek következtében kvázi biztonságpolitikai kockázatként jelentkezett, hogy a román vezetés Magyarországgal szembeni, elvtelen rivalizálásba kezdett, majd a magyar előny tudatosodása után, a magyar integrációs törekvések érvényesülését próbálta akadályozni, ezzel párhuzamosan nemzetiségi kérdésekben szintén gátolta az előrehaladást. Ezek a jelenségek – az időközben megkötött alapszerződés ellenére –, még ha nagyon alacsony fokon is, de tartalmaztak biztonsági kockázatot, amely a Romániából származó gazdasági és etnikai migrációban jelentkezett.

Románia – geostratégiai helyzetére hivatkozva – egyfajta regionális vezető szerepre törekszik, és ehhez próbált és próbál még ma is támogatókat találni. Az 1990-es évtized végén a reálpolitika kezdett előtérbe kerülni és a román vezetésben kezdett tudatosulni, hogy a Nyugathoz való közeledés, az „integrációs út” nem kerülheti meg Budapestet. A román demokratikus fejlődés tendenciájellege, a vele párosuló gazdasági válság, és a már egyszer megbukott vezetés ismételt hatalomra kerülése jelentette visszarendeződés veszélye az ezredforduló után sem teszi kizártná annak lehetőségét, hogy ebben az országban az euro-atlanti integrációtól elforduló orientáció alakuljon ki. Egy ilyen helyzet kialakulása pedig egyértelmű biztonságpolitikai kockázatot jelenthet nemcsak hazánk, de térségünk biztonságára is. Romániában a nacionalizmus olyan erős, hogy azt szélsőséges politikai erők kisebbségellenes fellépésre is felhasználhatják. A magyar kisebbség elleni fellépés egyértelműen biztonsági kockázatot jelentene a jövőben is, mivel a két ország történelmi kibékülése még várat magára.

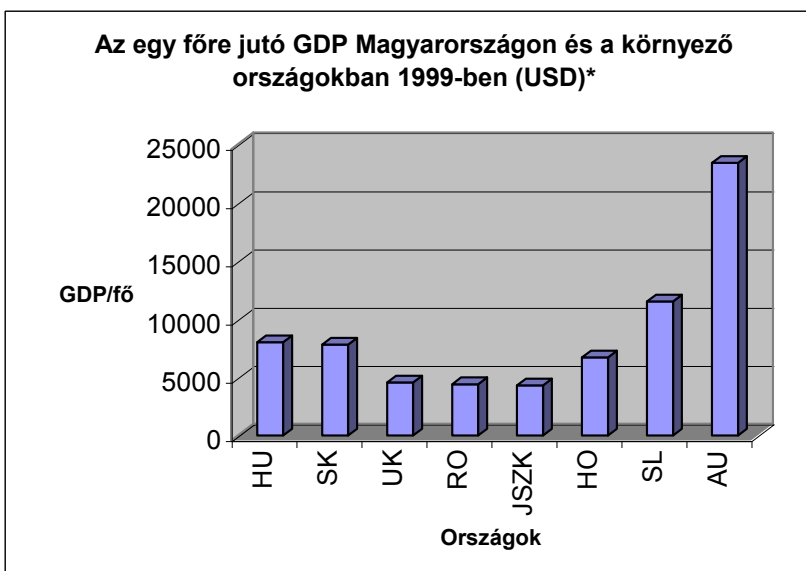
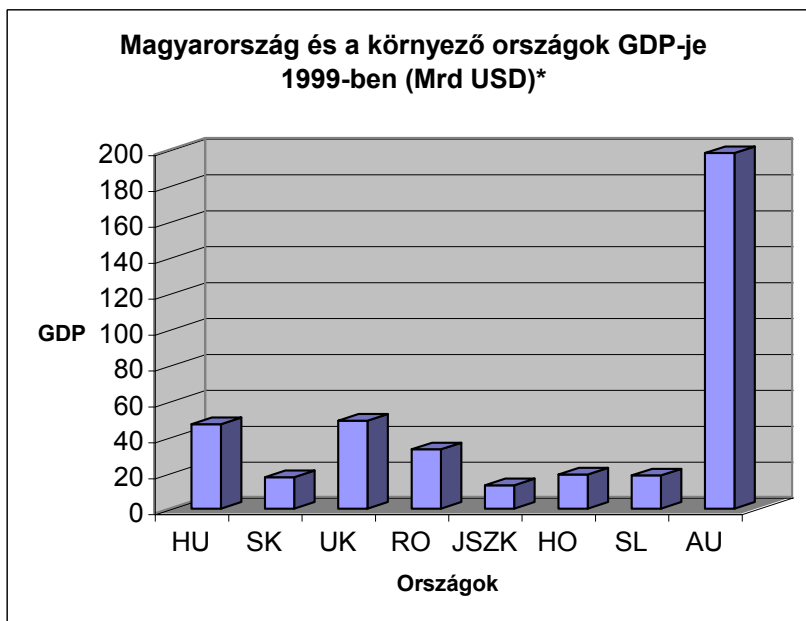
Szlovákia vonatkozásában a gyakori kormányzati változások ellenére sem volt tapasztalható törekvés Magyarország biztonsági helyzetének gyengítésére, a szlovák átalakulási folyamatnak hazánk biztonságát fenyegető következménye nem volt. Ugyanakkor a nyugati demokratikus értékeket, a kisebbségi és emberi jogokat, továbbá a kétoldalú viszonyt tekintve együttműködést zavaró jelenségek mutatkoztak. A létrejött alapszerződés megadta a kétoldalú kapcsolatépítés kereteit, a kétoldalú együttműködés az ezredfordulón már a magyar kisebbség kormányzati szerepvállalása mellett valósulhat meg. Szlovákia stratégiai szövetségést lát hazánkban, ezért kizárható a Magyar Köztársaságnak ezen országból kiinduló közvetlen és közvetett katonai veszélyeztetettsége.

Szlovénia a függetlenségét követő átalakulást és fejlődést követően az együttműködő partner szerepéből politikai szövetségesünkké vált. Kapcsolataink további fejlődését és fejlesztését a közös és a régió érdekei egyaránt generálják. Térségünk jövőbeni „status quo”-jával kapcsolatos érdekezésség teljes körű együttműködést követel, ennek pedig ma már szinte teljes feltételrendszere adott. A belátható időben elképzelhetetlen olyan fejlemény, amelynek Magyarország számára szlovén irányból negatív biztonságpolitikai vonzata lenne vagy lehetne.

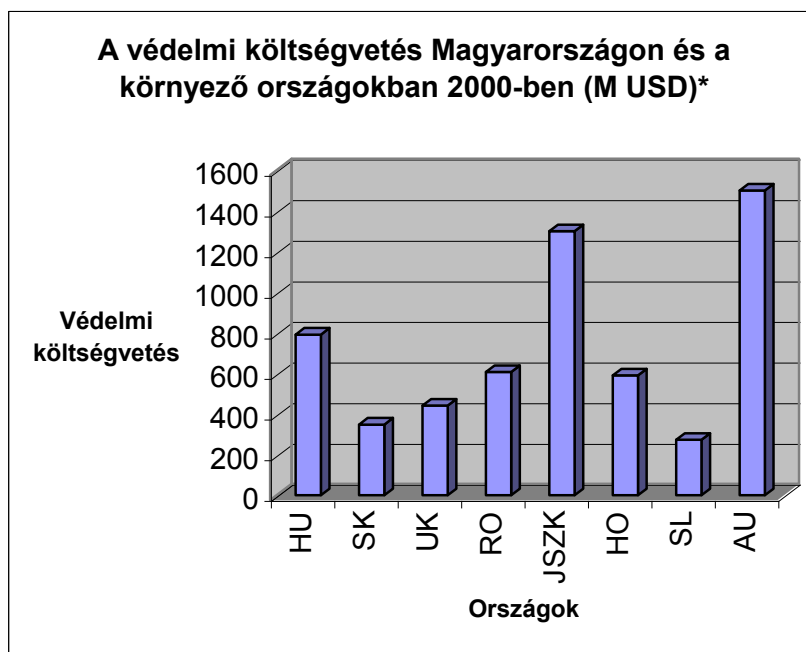
Ukrajna, mint legnagyobb és katonailag legerősebb szomszédunk részéről az elmúlt évtizedben nem történt nyomásgyakorlás a magyar törekvések befolyásolására. Ennek alapvető oka a rendezett kétoldalú viszony, Kijev érdekeltsége a magyar stabilitásban és támogatásban. A kárpátaljai magyar kisebbség helyzetének viszonylagos rendezettsége okán sem merült fel feszültség. A magyar integrációs törekvéseket Ukrajna támogatta. Emellett jelentős biztonsági tényezőnek kell tekinteni nemcsak hazánk, de a szövetségünk szempontjából is, hogy az ország atomfegyvermentessé vált, betartotta a leszereléssel és bizalomerősítéssel kapcsolatban vállalt összes kötelezettségét. Az ország azonban továbbra is súlyos belső gazdasági és részben politikai nehézségekkel küzd, amely fékezi a nyugati orientáció stabilizálódását és lehetőséget biztosíthat az orosz befolyás erősödésén keresztül egy esetleges orientációváltáshoz. Egy ilyen fejlemény bekövetkezte az orosz–NATO viszony alakulása függvényében járna következményekkel. **Ukrajnának egyes szomszédjaival rendezetlen területi vitái vannak, így Romániával az energiahordozókban gazdag Fekete-tengeri térség tekintetében. Várható, hogy az ukrán vezetés az ország erős energiafüggősége miatt e kérdésekben határozott, feszültségkeltő lépéseket is felvállal.** Az ukrán területéről kiinduló veszélyeztetés a súlyos gazdasági válsággal függhet össze, amely kiegészül a gyenge belbiztonság miatt létrejött szervezett bűnözéssel. Ez utóbbi magyarországi jelenlétének már konkrét bizonyítékai is vannak. A kétoldalú kapcsolatok fejlesztése szövetségi érdek is, ezért Ukrajna államiságának és jelenlegi orientációjának megőrzéséhez nyújtott minden segítség tovább erősíti az ország stabilizálódását, ezáltal csökkenti mindazon veszélyek forrását, amelyek ma még marginális hatással vannak biztonságunkra. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy **az instabil ukrán helyzet a jövőben is veszélyeket hordoz magában** környezetet vonatkozásában.

Geostratégiai helyzetünk előnyös megváltozását mutató tények

Az új realitások eredményeként Magyarország népessége megközelítőleg azonos vagy nagyobb, mint öt szomszédjáé. Míg korábban csak Ausztria lakosainak száma és földrajzi kiterjedése volt kisebb, addig ma kettő kivételével – Ukrajna lakossága mintegy ötszöröse, Románia lakossága pedig csaknem két és félszerese Magyarországnak –, mindegyik szomszédos ország kisebb lakossággal rendelkezik, mint Magyarország. Az ezredfordulón a GDP tekintetében pedig csak Ausztria rendelkezik jobb pozícióval. Ezenkívül a szomszédos országokban jelentős lélekszámban (mintegy 3,5 millió fő) élnek magyar nemzetiségű lakosok. Mindezen tényezők a katonai biztonság szempontjából jelentősek. Az egyes relációkra vonatkozó adatokat a következő oldalon található táblázatok mutatják.

* A grafikonok a *Military Balance 1999/2000* kiadványban szereplő adatok alapján készültek.

Összesítő táblázat

	HU	SK	UK	RO	JSZK	HO	SL	AU
GDP (milliárd USD) 1999	47	17,5	49	33	13	19	18,5	198
GDP/fő (USD) 1999	8000	7800	4550	4400	4300	6700	11 500	23 400
Védelmi kiadás (millió USD) 2000	791	348	441	607	1300	590	273	1500

* A grafikon és a táblázat a *Military Balance 1999/2000* kiadványban szereplő adatok alapján készültek.

A SZÖVETSÉGI TAGSÁGUNKAT MEGELŐZŐ IDŐSZAK NEGATÍV FEJLEMÉNYEI

A politikai rendszerváltozást követő időszak a kilencvenes évek közepéig együtt járt biztonságunkat negatívan befolyásoló fejleményekkel is, amelyekkel szemben Magyarországnak egyedül kellett szembenéznie. **Változó dinamikájú magyarelles törekvés volt tapasztalható** Romániában, Szlovákiában és Szerbiában. Még a Ceausescu-érában felszámolták a magyar autonóm körzetet Erdélyben, Milosevics megszüntette a koszovói mellett a vajdasági terület autonómiáját is, Mečiar szlovák kormányfő pedig nem kis mértékben saját legitimitásának erősítése érdekében erőteljes nyomást gyakorolt a Szlovákia összlakosságához mérten jelentős (11%-nyi) magyar kisebbségre. A jugoszláv dezintegráció a délszláv térség válságát eredményezte, **polgárháborús állapotok alakultak ki, etnikai tisztogatások folytak, amelyek a szomszédságból eredően közvetlen és a magyar kisebbségek okán közvetve jelentettek katonai veszélyeztetettséget** hazánk részére. Elég itt utalni a több tízezer menekült jelentette biztonsági kockázatra. Ezen fejleményekre pótlólagos teherként hatott az is, hogy éppen ezekben az országokban a politikai és a gazdasági rendszer átalakítása is fáziskészsében volt. Ezen országok gazdasági destabilizációja, a politikai visszarendeződés lehetősége, illetve a „kisantant” felélesztésére irányuló kísérlet eredményessége, kiegészülve az ott uralkodó nacionalizmus felerősödésével, valós konfliktushelyzetet teremthetett volna a Magyar Köztársaság számára. Bár ezen országok egyike sem volt olyan gazdasági és katonai helyzetben, hogy agressziót indíthatott volna hazánk ellen, de **mégsem lehetett teljesen kizárni, hogy jelentős méretű konfliktus alakuljon ki** az ezen országokban jelen lévő agresszív nacionalizmus, a magyar kisebbség ellen elkövetett atrocitások következtében. Intenzitását tekintve az ilyen konfliktusok a fegyveres provokációtól akár a reguláris erők összecsapásáig is terjedhettek volna.

A múlt idő használata az ezredfordulón már megalapozottnak tekinthető, mivel a **történelem jelentősen átstrukturálta a fenti biztonsági kockázati tényezőket és fenyegetéseket**. Meghiúsult egy, a magyar kisebbségek egységes kezelésén alapuló, magyarelles együttműködésre irányuló, új „kisantant” jellegű összefogás. **A magyarelles politizálást felváltotta ez együttműködésre való törekvés**, amely döntően abból eredt, hogy mind Szlovákia, mind Románia, illetve Ukrajna igyekezett „szalonképessé” tenni magát nemzetközi céljaik, azaz az európai integrációs szervezetekhez való közeledés és csatlakozás elérése érdekében. Ez vezetett az alapszerződés aláírásához is. Jugoszláviának pedig belső válsága, szomszédai többségével kialakult ellenséges viszonya, valamint az ellene elrendelt szankciók feloldására irányuló törekvése miatt szintén nem állt érdekében egy Magyarországgal szembeni konfrontáció. Ugyanebben az időszakban egyre erősödött a **nyugat-európai integrációs szervezetek** részéről megnyilvánuló figyelem és segítségnyújtás is, amelynek **szigorú feltételrendszerei arra készítették a térség valamennyi országát, hogy jobban elfogadják az európai demokratikus normákat**. A Nyugat ebben az átmeneti időszakban **nem engedhette meg, hogy Magyarország belesodródjon a balkáni konfliktusba**, ezért stabilizálta biztonsági helyzetét euro-atlanti integrációs célokat kínálva és ehhez segítséget nyújtva.

E hatások következtében sikerült meghaladni a konfrontációs időszakot. Történelmünk során első alkalommal alakult ki olyan helyzet, amelyben a szomszédos államok biztonságpolitikai törekvései a sajátunkkal azonosak, így hosszú távon is garantált az együttműködés alapja.

GEOSTRATÉGIAI HELYZETÜNK NAPJAINKBAN

A katonai fenyegetettség meghatározásához célszerűnek tartom felvázolni hazánk ezredfordulós geostratégiai helyzetét és annak legvalószínűbb lehetséges fejlődési irányát, amely az elmúlt évtized forradalminak is tekinthető változásai következményeként alakult ki. Ugyanakkor előljáróban szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy **biztonsági környezetünk az elmúlt években olyan radikálisan megváltozott, és annyira különbözik az ezredfordulón a korábbiaktól, hogy annak valószínű fejlődését már nem lehet az elmúlt évtizedben bekövetkezett radikális geopolitikai változásokból levezetni.** Teljesen új helyzet állt elő, amelynek legfontosabb jellemzői, hogy Nyugat-Európában már nem egy, hanem két hatalmi központ létezik – az EU és a NATO –, illetve az, hogy Oroszország – a FÁK vezetőjeként – középhatalmi státusát katonai nagyhatalmi szerepének helyreállításával szeretné kiegészíteni. Mindhárom hatalmi erőközpont fejlődése hatással lesz geostratégiai helyzetünkre. A NATO és az EU – mint a biztonságpolitikai környezetet aktívan alakító és formáló szervezetek – bővítési kérdésekben megnyilvánuló eltérő megközelítése feltételezhetően pozitív hatással lesz hazánk környezetére és jövőbeni mozgásterére. Közép-Európa vonatkozásában egyfajta eltérő megközelítés tapasztalható az EU és a NATO között, és ez teret adhat Magyarország számára is különféle politikai kezdeményezésekre, a magyar érdekek fokozott érvényesítésére.

A NATO és az EU integrációs törekvéseinek fontos területe régióink, bár eltérő megközelítésekkel. Mindkét szervezet arra törekszik, hogy kiterjessze befolyását térségünkre is. **Míg a NATO elsősorban globális biztonsági megfontolásokat, addig az EU az európai geopolitikai érdekek mentén kialakított megközelítést alkalmaz integrációs politikájában.** E két törekvés közvetlen térségünk vonatkozásában várhatóan kompromisszumos megoldást eredményez, vagyis egyik szervezet sem kerül „győztes” pozícióba, azaz kiegyezéssel megoldás várható. Az amerikai vezetésű NATO politikája arra irányul, hogy megerősítse Ausztria, Csehország, Magyarország, Szlovákia, Horvátország és Szlovénia tekintetében befolyását és jelenlétét. Mivel a csoportban nem található domináns hatalom, ezért a NATO vezetésével katonailag összehangolt államok olyan csoportja alakulhat ki, amelyben egyfajta szerkezeti egységesülés indul meg. E nagyrégió önálló politikai szereplővé formálódása az EU-nak lehetőséget nyújthat arra, hogy a térséget egyfajta regionális központként kezelje, esetleg más államok bevonásával e térséget kibővítse. Ma már egyértelmű, hogy e térség centrumában csak a fejlett Ausztria és a gyorsan fejlődő Magyarország állhat, vagyis a térség egységesülése a különleges magyar–osztrák kapcsolatok függvénye. Egy ilyen, nagy valószínűséggel prognosztizálható **kis közép-európai hatalmi alközpont kialakulásával hazánk politikai mozgásterére jelentősen kibővülne**, gazdasága is a régió központjába kerülne, megalapozva, biztosítva annak tartós növekedését.

Egy ilyen fejlődési irány azt is lehetővé tenné, hogy a jól meghatározott magyar érdekek úgy váljanak képviselhetővé, hogy nem irányulnak más ország ellen, hanem harmonizálnak az egész térség érdekeivel. Egy ilyen helyzet kialakulása mellett a térség egésze példátlan fellendülés sodrába kerülhet, megindulhat nivellálódása a fejlett Nyugat-Európához. Mindez együtt jár valamennyi érintett ország stabilitásának és biztonságának erősödésével. Mivel ennek a **geopolitikai hatalmi csoportosulásnak részesei döntően hazánkkal szomszédos államok lennének, ezért kapcsolat- és viszonyrendszerünk is teljesen átalakulna és marginalizálnának történelmi okokra alapozott kölcsönös félelmek, a kényszer-együtműködéseket a közös célok elérését szolgáló valódi együtműködés váltaná fel,** amely a „közös” biztonságpolitikai érdeken is alapulna. Egy ilyen jövőbeni helyzet kialakításához a teljes politikai feltételrendszer még nem alakult ki, de megvalósulásának és megvalósításának lehetősége egyre jobban körvonalazódik, tekintettel az EU régiós politikájára.

Összegezve arra a következtetésre jutottam, hogy **az EU és a NATO fejlődése várhatóan tovább stabilizálja biztonsági környezetünket, és a fejlődési folyamatokban geopolitikai pozícióinkat veszélyeztető irány középtávon nem valószínűsíthető.** Hazánk beágyazódása az európai és transzatlanti integrációkba pedig kizárja az orosz befolyásolási kísérletek eredményességét. Magyarország az ezredfordulón már nem jelent közvetlen tétet az orosz biztonságpolitika számára.

Magyarország jövőbeni szerepével kapcsolatosan felmerült egy olyan elképzelés is, miszerint egy esetlegesen kialakuló Délkelet-Európai Unió vezető tagállamként jutna szerephez. Egy ilyen helyzet kialakulását, vagy szerveződés létrejöttét azonban nemcsak hazánk, hanem az érintett országok is elutasították, mivel az egyet jelentene egy másodrangú, az Európai Unió által biztosítottnál alacsonyabb szintű gazdasági és biztonsági feltételekkel rendelkező, korlátozott mozgástérrel és érdekérvényesítő képességgel bíró térség kialakításával. Egy ilyen térségbeli vezető szerep a gazdasági előnyök mellett feltételezhetően fékezne Magyarország stratégiai céljainak gyors teljesülését, a teljes nyugati betagozódását is, ugyanakkor feltételezhetően további feszültségekhez is vezetne.

Magyarországnak a NATO-hoz való közeledésével, majd pedig -taggá válásával alapvetően megváltozott a geostratégiai helyzete. Ennek alapvető oka, hogy a környezetből származó biztonsági kockázatok és esetleges katonai fenyegetések ellen már nem egyedül, hanem szövetségi keretekben tud tevékenységet folytatni. **A szövetségi tagság ugyanakkor nem azt jelenti, hogy általa megszűntek volna a veszélyforrások,** hanem azt, hogy kezelésük és elhárításuk új dimenziókat és lehetőségeket kapott.

Hazánk környezetének fejlődése továbbra is feszültségekkel jár, így az ezekből eredő veszélyforrásokkal számolni kell. A térség valamennyi országának konszolidálnia kell a demokratikus folyamatokat, valamint át kell térnie a piacgazdaságra. Ez utóbbi komoly nehézségeket okoz, a nacionalista erők pedig továbbra is igyekeznek kihasználni a gazdasági nehézségekből adódó lehetőségeket, és nem kizárt, hogy megkísérlik megragadni a hatalmat. Újabb menekülthullám kialakulása sem zárható ki, amely akár politikai (a magyar kisebbség elleni tömeges, esetleg állami szintű atrocitások), akár gazdasági (a térség országainak eltérő gazdasági fejlődése, esetleg teljes gazdasági összeomlás) okok miatt bekövetkezhet.

A szomszédos államok többségében ugyanakkor megfigyelhető egy olyan, mindenképpen pozitívnak értékelendő folyamat is, amelyben a nacionalizmust éltető és a homogén nemzetállam kialakítását célzó politikai törekvéseket képviselő vezetéseket egy, a demokratikus jogokat jobban magukénak valló politikai elit váltja fel és kerülnek döntéshozó helyzetbe. Ezek a vezetőváltások a demokratizálódási folyamat folytatódásának garanciái lehetnek. A szomszédos országok napirendre kerülő integrációs törekvései pedig azt mutatják, hogy a csatlakozás érdekében készek a fokozott együttműködésre, a nemzetközi közösség elvárásainak teljesítésére, a stabilitás és a biztonság erősítéséhez való hozzájárulásra. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy **szűkül a potenciális konfliktusforrások köre, illetve bővül a válságkezelés és az együttműködés lehetősége.**

A szomszédos országokban, elsősorban a globalizációs folyamat által kikényszerített helyzethez való alkalmazkodó képesség hiánya, vagy az általa keltett konfliktusok hatására ma **még nem zárható ki olyan negatív belpolitikai folyamatok kialakulása, amelyek átmenetileg biztonságpolitikai vonzatú kockázati tényezőként jelenhetnek meg,** elsősorban természetvédelmi/ökológiai területen (vízlépcsők, bányászat). De még ilyen helyzetekben is kizárt, hogy akár öt-tíz évvel ezelőtti viszonyoknak megfelelő veszélyeztetési szituációk alakuljanak ki irányunkban.

Egyes, korábban konfliktusos szomszédos országokban (Romániában és Szlovákiában) a magyar kisebbség politikaformáló erővé vált, miáltal nagyobb lehetősége van érdekei képviseletére az országon belül, mint külső magyar támogatással, amelyet ürügyként lehetne felhasználni a Magyar Köztársaság érdekei érvényesítésének akadályozására. Ugyanakkor az is tapasztalható, hogy **a magyar kisebbséget és legitím politikai szerepvállalását egyes országokban megkísérlik keretek között tartani,** az úgynevezett „magyar kártyát” belpolitikai céllal kijátszani.

A MAGYAR NEMZETI KISEBBSÉGEK JÖVŐBENI BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEREPE

A határon túli magyar kisebbségek biztonságpolitikai szerepe tovább erősödik a történelmi tapasztalatok függvényében, hogy a magyar nemzeti közösségek emberi és kisebbségi jogainak érvényesülése – beleértve az önmeghatározás és kollektív jogokat is –, fogja képezni az egyes szomszédos országokkal létrejövő kapcsolatok fejlődésének meghatározó kereteit. A magyar alkotmány 6. § 3. pontja szerint a magyar kisebbség érdekeinek védelme kötelező, ezért érdeksérelmük magyar fellépést eredményez, amelyet ésszerű határokig konfliktusok felvállalása árán is vállalni kell.

A szomszédos országokban élő magyar nemzeti kisebbségek létszámáról eltérő adatok kerülnek publikálásra, az adott ország népszámlálási adatfelvételének eltérése miatt. A pontosabb kép felvázolásához szükségesnek tartom a különböző, történelmi időpontokban végzett adatfelvétel bemutatását, amely megközelítő pontossággal mutatja a valós adatokat. Ezek alapján megállapítható, hogy összlétszámuk meghaladja Magyarország népességének negyedét, tehát nagyon erős biztonságpolitikai jelentőségük van.

**A magyar nemzeti kisebbségek létszámának változása
a Kárpát-medencében (1880–1991)¹**

Év	Szlovákia	Ukrajna	Románia	Szerbia	Horvát-ország	Szlovénia	Ausztria
	fő	fő	fő	fő	fő	fő	fő
1880	574 862	105 343	1 045 098	265 287	49 560	13 221	11 162
1910	881 326	185 433	1 658 045	425 672	119 874	20 737	26 225
1930	585 434	116 584	1 480 712	376 176	66 040	15 050	10 442
1941	761 434	233 840	1 711 851	456 770	64 431	16 510	–
1950	354 532	139 700	1 481 903	418 180	51 399	10 246	5 251
1961	518 782	146 247	1 616 199	442 560	42 347	9 899	5 642
1970	552 006	151 122	1 625 702	423 866	35 488	9 064	5 673
1980	559 801	158 446	1 691 048	385 356	25 439	8 617	4 147
1991	567 296	155 711	1 604 266	339 491	22 355	7 636	6 763

A szomszédos országok viszonylatában tehát a jövőben is arra kell számítani, hogy **a magyar nemzeti kisebbségek irányában folytatott politizálás megteremtheti a feszültségek és konfliktusok alapját, de ugyanakkor a meglévő feszültségek csökkentésének legközvetlenebb eszközét is jelentheti.** Vélhetően a szomszédos országok továbbra is próbálkoznak azzal, hogy a magyar nemzetiségi kisebbségi közösségeket megrövidítsék kollektív jogaikban. Ma már bizonyos, hogy e „jogsértések”, vagy annak kísérletei egyaránt elmarasztalásban fognak részesülni az EU, az ET és az Európa Parlament részéről, és akár az adott országok elszigetelődését eredményezhetik.

E miatt is elkerülhetetlen, hogy **a szomszédos országok** maguk is meghatározzák függőségüket Magyarországtól, ami gyakorlatilag ma már egyet jelent a NATO-tól és a közeljövőben az EU-tól való függőségükkel is. Ennek következtében a jövőben **már nem engedhetik meg kül- és belpolitikájuk ingadozását és függőségét a kisebbségi kérdés rendezetlenségétől.**

Az euro-atlanti integrációs célokat kitűző szomszédos országokra a kisebbségi kérdésekben alkotmányos és törvényes megoldások meghozatala vár, az európai testületek normáinak megfelelő gyakorlati politikát kell folytatniuk. A szomszédos országoknak végleg el kell vetniük az etnikai tisztogatás, az etnikai arányok megváltoztatására és a homogenizálásra irányuló törekvéseiket, mert ezek ellentétben állnak a részletesen kidolgozott európai okmányokkal. A szuverén egyenlőség és a népek, nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának elve, a nemzetiségek megsegítésére irányuló törekvés és hátrányos helyzetük leküzdése, az igazságosság, a nemzetközi kötelezettségek maradéktalan betartása, a nemzetiségek belső önrendelkezésének elősegítése kulturális téren és a sajátos etnikai igények alapján elveket valódi tartalommal kell megtölteni, és azon államok, amelyek ennek nincsenek teljesen tudatában, hamarosan rádöbbennek majd arra, hogy ezek nélkül

¹ Kocsis Károly – Kocsis-Hódosi Eszter: Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében. Budapest, 1992.

fejlődésképtelenné, elszigetelteké válhatnak. Az az ország, amely az EU világosan megfogalmazott kisebbségi jogszabályait átértelmezi és nemzeti önzésének megfelelően alkalmazza, nem számíthat EU-támogatásra. Valószínűsíthető, hogy egyes szomszédos országok okulnak a jugoszláviai albán kisebbség érdekei védelmében indított szövetségi katonai beavatkozásból, a nemzeti és nemzetiségi közösségük érdekeit figyelembe véve fognak cselekedni, és ismét biztosítják a magyarságtól elvett autonómia jogokat.

Magyarország és a magyar kisebbségek viszonyát is természetesen a fenti elvek alapján kell meghatározni és betartani, tiszteletben tartva a szomszédos országok szuverenitását, területi egységét, politikai önállóságát és függetlenségét. **Magyarország nem mondhat le azon természetes jogáról, hogy kisebbségeivel kulturális, informatív és kommunikációs etnikai–nemzeti egységben éljen.** Ez képezi az alapját a magyar kisebbségi jogok érvényesítése – benne egy teljes vertikumú magyar oktatási rendszer létrehozása – követelésének. A magyar állam lehetőségei függvényében támogatni kívánja a határon túli nemzettársainkat identitásuk megtartásában, és megalkotta számukra a 2002. januárban életbe lépett státustörvényként elhíresült kedvezménytörvényt. A törvény a magyar nemzet egységét a határok megváltoztatása nélkül kívánja megvalósítani. A törvény szomszédok általi fogadtatása egyértelműen arra utal, hogy egyes országoknál még nem sikerült a modern európai elvekkel helyettesíteni a nacionalista történelemhamisítást és a hegemonizmusra való törekvést.

A még meglevő problémák ellenére is ma már biztosított magyar kisebbséghez tartozó polgárok emberi jogainak védelme azáltal, hogy az EU patronátusa alá kerülnek ezek a jogok, és megsértésük esetén a szervezet azonnal reagál. Egyetlen magyar kisebbséghez tartozónak sincs oka félelemre, hogy kisebbségi hovatarozása miatt genocídium áldozatává válhat. **A magyar kisebbségnek, mint nemzeti közösségnek kollektív jogvédelme területén ugyanakkor sok nehézség jelentkezik,** mivel az szoros összefüggésben van a kollektív jogok megadásával. Kollektív jogok nélkül a kisebbségek csak egyéni életet élhetnek, közösségi életük megélésére nincs lehetőségük. Ezért is helyeződik a kisebbségi kollektív jogok kérdése előtérbe. Régióinkban e területen is előrelépés várható, mivel az EU normáinak bevezetését az EU-integrációs folyamat, benne a jogharmonizáció megkerülhetetlenné teszik.

BIZTONSÁGI KÖRNYEZETÜNK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI 2001 ŐSZÉN

Magyarország NATO-taggá válása és az azóta eltelt két és fél év az ország biztonsági helyzetében jelentős eredményeket hozott. A tagság és a balkáni beavatkozás alatti magyar magatartás következményeként **fokozódott biztonságunk, erősödött katonai képességekkel való érdekérvényesítésünk, stabilizáló szerephez jutottunk környezetünk vonatkozásában.** Sikerült a válságrégióval határos országgá vált helyzetünkől adódó lehetőségeket kihasználni (nem közvetítői, hanem egy konszolidáló szerepkör révén), illetve hazánk és a NATO-országok biztonságának összekapcsolásával biztosítani a speciális magyar kisebbségi érdekvédelmet (a magyar kisebbségek elleni fellépés már nem magyar ügy, hanem a NATO ügye lett).

A NATO új Stratégiai Koncepciójának bevezetése még inkább felértékelte hazánk szerepét a régióknak vonatkozásában. Ennek értelmében Magyarországra az új stratégiából eredően fokozott szerep hárul, hogy a kétoldalú kapcsolatok javítása révén erősítse a balkáni kérdés rendezése feltételeinek kialakítását, és aktív szerepet vállaljon benne. **A balkáni térség konszolidálásában történő részvételünkkel valószínűsíthetően tovább növekszik hazánk biztonsága,** mivel a rendezésben a nemzeti érdekeink döntően egybeesnek a szövetségesekével. **Nemzeti érdekeink fokozott érvényesítésére szövetségi támogatás mellett nyílik lehetőség, és ennek a történelmi lehetőségnek kihasználatlanul hagyása nemzetellenes cselekedet lenne.**

Régióknak vonatkozásában az alábbi összegezett megállapítások tehetők:

A világban zajló folyamatok hazánkat egy gyors gazdasági fejlődési pályára terelték, az alapjaiban megváltozott nemzetközi politikai és katonai erőviszonyok teremtette új biztonsági környezet pedig olyan geostratégiai és biztonsági helyzetbe hozta, amely a potenciális veszélyforrások hatékony kezelését teszi lehetővé. **NATO-tagságunk** hosszú távon garantálja az ország demokratikus fejlődését és érdekeink védelmét.

Magyarország NATO-tagsága teljes átértékelésre készítette a hazánk stabilitását és biztonságát befolyásolni akaró nemzetközi tényezőket. **Hazánk szerepe felértékelődött,** fenyegetettsége azonos szintre került a szövetségeseinkkel, míg érdekei védelme és a fenyegetések elhárításának képessége területén lehetőségei megsokszorozódtak. Magyarország integrációja révén hatékonyan szállhat szembe a globalizáció teremtette konfliktusokkal. Hazánk az ezredfordulón az európai biztonsági fejlődés és stabilitás fontos tényezőjévé, térségünk biztonságának egyik meghatározó alanyává vált.

Magyarország **geostratégiai értelemben kedvezőbb pozícióba került,** de a Kárpát-medence stratégiai jelentősége ugyanakkor nem értékelődött fel. A délszláv válság Magyarország szerepét kiemelte. A kelet-közép-európai és a balkáni biztonsági helyzet fejlődése fokozott figyelmet kap, a benne keletkező feszültségek csökkentéséhez nemzetközi érdekek kapcsolódnak. A konfrontációs politikai törekvéseket – ha szükséges – nemzetközi rendszabályok bevezetése révén próbálják ellehetetleníteni. A **fejlődés** a demokratikus jogok egyre szélesebb körű érvényesülésének irányába mutat, erősítve régióknak stabilitását, ezáltal jelentősen csökkentve a veszélyeztetettséget és a katonai fenyegetés érvényesülésének alapjait.

A **szomszédos országok** biztonsági helyzetének változásait elemezve arra a következtetésre jutottam, hogy ma már mindegyikük elveti a konfrontációs politikát, és biztonságát euro-atlanti keretekben kívánja garantálni, illetve ennek megvalósulásáig a NATO-val kialakított együttműködés révén kíván kiegészítő biztonsági garanciákhoz jutni. A Kárpát-medence országai – a NATO Jugoszlávia elleni fellépése után – biztonsági helyzetüket értékelve egyre határozottabban törekednek az európai és a transzatlanti biztonságpolitikai szervezetekhez való közeledésre, felvállalva a még meglévő biztonságpolitikai vonzatú problémáiknak az integrációs szervezetek által „meghatározott” módon történő rendezését. Amíg e törekvésekben nem következik be törés, addig az események az általunk is befolyásolható mederben folynak, fokozatosan erodálva az egyes államok katonapolitikájának ma még meglévő konfrontációs alapjait.

Az egyes országokon belül a politikai stabilitás erősödik, a demokratikus értékrend és a piacgazdaság egyre jobban megszilárdul.

Az euro-atlanti integrációs törekvések megvalósítása eltérő fázisban van, amely a jövőben is elvtelen rivalizációhoz, az egyes országok közötti feszültségek kialakulásához vezethet.

A környező államok biztonságpolitikájában a katonai faktor megőrizte jelentőségét, de háttérbe szorult. A fegyveres erők polgári irányításának (a civil kontroll) mechanizmusa kialakulóban van.

A környező országokban ugyanakkor továbbra sem csökken a kívánt mértékben a nacionalizmus. A szerb nacionalista érdekek erőszakos érvényesítését az albánok radikalizmusa váltotta fel. A román nacionalista erők jelentős parlamenti képviselője miatt továbbra is erős magyarellenesség tapasztalható. Romániában és Szlovákiában továbbra sem ismerik el a magyar kisebbséget nemzetalkotónak.

Az egyes országokat – eltérő mértékben – továbbra is a belső bizonytalanság jellemzi, amely ma már nem elsősorban politikai, hanem történelmi és gazdasági természetű okokra vezethető vissza. A törvényszerű együttműködések feltételei egyre inkább megteremtődnek, és a politikai akadályok is csökkennek.

Az új balkáni status quo kialakulásáig a térség államai egyre jobb pozíciók elérésére törekednek, ehhez feszültségnövelő eszközöket is felhasználnak. A délszláv térségben levő nemzetközi erők jelenléte stabilizáló szerepük miatt továbbra is alternatíva nélküli. Várhatóan lehetőség kínálkozik arra, hogy a katonai erőket a helyszíni feladatoknak jobban megfelelő rendfenntartó erők váltsák fel.

A környező országoknak a régió és szomszédok destabilizálására irányuló törekvései megvalósításának feltételrendszere jelentősen korlátozódott, ehhez sem a politikai akarat, sem pedig a szükséges katonai képesség nem áll rendelkezésükre.

A nemzetközi katonai erők tevékenysége következtében a délszláv térségben fokozódhat azok fenyegetettsége, így számítani lehet az ott missziót teljesítő magyar csapatok fenyegetettségének növekedésére is.

A délszláv konfliktusban megjelenő szélsőséges iszlám radikalizmus a politikai terrorral párosulva megteremtette egy, a Balkánról kiinduló terrorista fenyegetés feltételeit, ugyanakkor annak bekövetkezése napjainkban egyre kisebb valószínűségű a nemzetközi közösség terroristaellenes harcának és összefogásának következtében.

Megjegyzés (2005): Az integrációs szervezetek és régióknál államok együttes törekvései eredményeként **hazánk jelenleg már csak az euro-atlanti együttműködésbe ágyazódott, vagy azt elérni kívánó országokkal határos.** Mindegyik szomszédunk elveti a konfrontációs politizálást, azonosul szövetségünk, a NATO és az EU törekvéseivel, azokat a gyakorlatban is támogatja. Az együttműködés alapját a közös érdekek jelentik, az erkölcstelen rivalizálást a közös, összehangolt tevékenység váltotta fel. A társadalmi fejlődés kiváltotta feszültségeket a történelmi okokra alapozott szembenállás háttérbe szorításával és felszámolásával próbálják feloldani.

A demokrácia megerősödésével a feszültségek megoldásának új területei tárulnak fel, a közös érdekeken alapuló együttműködést a közös értékekre alapozott együttműködés új minőségi szintjei váltják fel, tovább erodálva a biztonságpolitikák korábbi konfrontációs elemeit.

3.2. A potenciális veszélyforrások, azok fejlődése

A Szövetség 1991-ben a megváltozott biztonsági és katonai helyzet figyelembevételével november 7-8-án megtartott római találkozásán elfogadta a NATO Új Stratégiai Koncepcióját, amelyben értékelve **rangsorolta a potenciális veszélyforrásokat és katonai fenyegetéseket.**² Ezek közül kiemelte, hogy a Varsói Szerződés megszűnése olyan helyzetet teremtett, amelyben elsősorban már nem a közvetlen katonai fenyegetés az, amely a szövetséget fenyegeti, hanem a fegyverzetek tömegéből, illetve a felettük gyakorolt ellenőrzés gyengüléséből és a proliferáció erősödéséből eredő kockázatok és veszélyek vannak hatással az általános európai katonai biztonságra. A meglévő katonai fenyegetések csökkentésének leghatékonyabb eszközének a leszerelés folytatását és a minden oldalú együttműködés erősítését határozta meg a szövetség. A politikai rendszerváltozások eredményezte biztonsági vákuumok kitöltésére a szövetség olyan biztonság- és katonapolitikát folytatott, amely folyamatosan erodálta a feszültségkeltő elemeket, a kormányzatokat együttműködésre és a meglévő problémák politikai megoldására készítette.

Az 1990-es évek elejének legkritikusabb időszakát sikerült nagyobb konfliktusok nélkül meghaladni, amely elsősorban annak volt köszönhető, hogy a Nyugat teljes befolyását felhasználta arra, hogy a **történelmi sérelmek ne kerüljenek a politizálás középpontjába**, a nemzeti nacionalizmusok megfelelő keretekben maradjanak, illetve ne tudjon kialakulni Kelet- és Közép-Európában egy olyan hatalmi központ, amely ellenáll a Nyugat érdekei érvényesülésének. Természetesen ebben az időszakban is jelentős feszültségek adódtak az átalakulásból, amelyeket azonban nyugati segítséggel kezelni lehetett. A katonai biztonságnak már ebben az időszakban meghatározó tényezője volt, hogy a NATO szuperhatalmi pozícióba került, miáltal a katonai fenyegetéseket politikai eszközökkel kezelni tudta, és egyúttal biztosította a nyugati társadalmi modell elterjedésének feltételeit.

A Nyugat a közép- és kelet-európai átalakulás kereteit és irányát befolyásolva olyan társadalmi és politikai folyamatokat indított el, amelyekben fokozatosan egyre jobb feltételek alakultak ki mind az európai, mind pedig az atlanti integrációs szervezetekhez való közeledés és csatlakozás terén. Az ideológiai ellentétek megszűnése egyre nagyobb teret biztosított e folyamatoknak, miáltal nemcsak **megkezdődhetett a korábbi biztonságpolitikai filozófiák ártértékelése, hanem az integrációs folyamat előrehaladtával az megkerülhetetlenné és egyben szükségszerűvé is vált.** A változások eredményeként megszűnt egy globális vagy európai méretű atomháború veszélye, jelentősen csökkent az országok közötti, vagy regionális háború veszélye. A '90-es évek közepén – a kialakult körülmények és katonai erőviszonyok mellett – jelentősen lecsökkent az a lehetőség is, hogy egyes államok fegyveres erővel (agresszióval) külpolitikai célokat érjenek el.

² NATO kézikönyv (1997) 247–249. o.

Egy **1995-ben** tartott nemzetközi konferencián³ a biztonságpolitikai szakértők **már egyetértettek** abban hogy a nemzetközi közösségnek a következő **a potenciális veszélyforrásokkal** kell szembenéznie:

- a szovjet birodalom összeomlásának hosszú távú következményei és egy hatalmas nukleáris és hagyományos katonai képesség megőrzése egy olyan ország részéről, amelyet jelentős politikai, gazdasági, szociális és etnikai instabilitás sújt;
- a megsokszorozódott nacionalista, etnikai, törzsi vagy klánkonfliktusok feltűnése vagy visszatérése, a volt Szovjetunió területén és a Balkánon, amelyek legtöbbje halálos, és ellenáll minden békés megoldásnak;
- a csúcsmínőségű tömegpusztító és hagyományos fegyverek gyorsuló proliferációja. Az észak-koreai, iráni, indiai, pakisztáni nukleáris programokon és más fejlődő országok ilyen irányú törekvésén túl számolni kell egy tucatnyi országgal, amelyek saját vegyi és biológiai fegyverprogramot fejlesztenek, és további mintegy 14 országgal, amelyek ballisztikus rakétával rendelkeznek. Ezenkívül a csúcstechnológiájú hagyományos fegyvereket ma a harmadik világ országai vásárolják mind a Nyugattól, mind a Kelettől;
- az instabilitás, amely valószínűleg követni fogja a még kommunista vagy más hatalmi rendszerek, mint Kuba, Észak-Korea, Zaire agóniáját;
- az alapvetően Afrikában, de nem kizárólag ott található, szétesőben lévő államok növekvő száma. Ezekben az országokban, legyen az ok akár katasztrofális kormányzati politika, a falufejlesztés rossz végrehajtása, etnikai vagy törzsi konfliktusok megléte vagy éppen természeti katasztrófa, a kormányok valószínűleg anarchiát és káoszt hagynak maguk után;
- a szélsőséges vallási fundamentalizmus felerősödése (hindu, keresztény, zsidó, muzulmán), amely egyre inkább veszélyeztet egyes szekuláris kormányokat, és táplálja a terrorizmust. E téren leginkább a közel-keleti laikus rendszerek vannak előtérben;
- a nemzetközi szervezett bűnözés növekedése. E téren ki kell emelni a nemzeti vagy regionális bűnszövetkezetek terjeszkedését a világ más térségei felé, a különböző csoportok közötti kapcsolatok megsokszorozódását és tevékenységük változatosságát. Az FBI adatai alapján az amerikai és európai „hagyományos” bűnszövetkezeteken kívül számításba kell venni mintegy 200 orosz bandát, amelyek 28 országban működnek, a kínai maffiát, a tong társaságot, a japán jakuzákat és a koreai szervezeteket. Nem véhetjük szem elől a hagyományos drokartelleket, a nukleáris anyagok feketepiacát, az informatikai kémkedés növekvő jelentőségét és az információs háborút.

³ Charles Milion francia védelmi miniszter elnöklete alatt tartott „*Háború és béke a XXI. században*” – nemzetközi konferencia. Défense Nationale, 1996. április, 153–154. o.

A veszélyek 1995-ös felsorolása a potenciális fenyegetések eredetéről az elmúlt öt éves időszak történéseinek ismeretében **teljes mértékben igazolást nyert**. Napjaink válságai és a belőlük eredő fenyegetések mindegyike a nevesített fejleményekre visszavezethető. Az ezredfordulóra kialakult, és 1995-höz viszonyítva jelentősen **megváltozott nemzetközi helyzet a fenyegetések eredetét és fajtáit** ugyan nem változtatta meg, de aktualitásukat és veszélyességüket **„átminősítette”**. Ez döntően az általános fenyegetések konkretizálásában és fontossági sorrendjük megváltozásában jelentkezik.

George J. Tenet, a CIA igazgatója – az USA Szenátusában 2001. február 7-én tartott beszámolójában⁴ a terrorista fenyegetést már nemzetközi szinten létező, közvetlen veszélyforrásnak minősítette. Amerikai értékelés szerint a nemzetközi terrorista szervezetek operativitása nőtt, technológiai ellátottsága erősödött. Oszama bin Laden és az általa irányított al-Kaida hálózat jelenti a legközvetlenebb és legsúlyosabb fenyegetést. Emellett a Hamasz és az Iszlám Dzsihád is fenyegetést jelent. A radikális iszlám csoportok terrorista hálózata növekedett a világon, elsősorban Közép- és Dél-Ázsiában, valamint a Közel-Keleten.

A proliferáció terén bizonyos államok és szervezetek továbbra is arra törekednek, hogy tömegpusztító fegyverek birtokába jussanak. Továbbra is fenyegetést jelentenek Oroszország és Kína ballisztikus atomfegyverrendszerei, illetve Észak-Korea és Irak törekvései hasonló fegyverzetek rendszeresítésére. *(Az Irakkal kapcsolatos állítást a történelem nem igazolta. A szerző, 2005.)* Oroszország támogatja bizonyos államok (Kína, India, Irán és Líbia) rakétafejlesztési programjait, e téren az iráni reláció volt 2000-ben a legveszélyesebb, mivel ezen ország felgyorsította erőfeszítéseit egy új rakéta kifejlesztésére, miáltal a program már önmegvalósíthatóvá vált. Orosz entitások jelentős forrásai a biotechnológiai és kémiai kettős felhasználású eszközök beszerzéseknél is. Orosz szakértők segítik az iráni kutatókat vegyifegyverek fejlesztésében is.

Egyre inkább előtérbe kerül az információs és űrhadviselés: Fokozódtak a nemzeti információs katonai, gazdasági, védelmi és telekommunikációs hálózatok elleni támadások és nőtt a rendszerek sérülékenysége.

A kábítószer-kereskedő hálózatok képességei és hatékonysága növekedett, irányultsága diverzifikálódott. Afganisztán és Burma váltak a termelés központjaivá.

Regionális téren a CIA főigazgatója Közel-Keletet, Iránt, Észak-Koreát, a Kínai Népköztársaságot, Oroszországot, Közép-Ázsiát és a balkáni térséget nevesítette, mint potenciális veszélyforrást.

Megítélésem szerint a nemzetközi és regionális kihívásokról, továbbá a belőlük eredő fenyegetésekről adott amerikai értékelések szintén megerősítik azt a megállapítást, hogy **a nemzetközi biztonságot negatívan befolyásoló elemek aktivitása egyes területeken nem gyengült. Továbbra is a nemzetközi terrorizmus és a proliferáció jelentette veszélyeztetés marad előtérben.**

⁴ CIA Director Tenet's Statement at Senate Hearing, 7. Feb. 2001. USIS, Washington.

E két fenyegetés súlyossága és biztonságpolitikai következményei miatt külön elemzést érdemel. A proliferáció jelentette fenyegetést már korábban elemeztem. A nemzetközi terrorizmus fejlődését, jellemzőit és katonai hadviselési formává való átalakulását, valamint a nemzetközi biztonságpolitikára és hazánk biztonságára való hatását a következő részelemzésben végeztem el:

A TERRORIZMUS ÉS HATÁSA A BIZTONSÁGPOLITIKÁRA

A terrorizmus megváltoztathatja-e a világot és milyenné teheti az ellene folyó küzdelem? – erre a kérdésre ma már egyre konkrétabb válaszokat lehet adni. Ma már teljesen egyértelmű, hogy az Egyesült Államokban végrehajtott terrortámadás jelentős hatást gyakorol a világ fejlődésére, csakúgy, mint a nyugati demokratikus államok, de más, világpolitikai befolyással bíró politikai szereplők, tényezők és szervezetek tevékenységére is.

A bekövetkező változások mozgatója ugyanakkor nem a nemzetközi terrorizmus fenyegetése és akciói, hanem az általa kiváltott reakálás, az USA vezetésével megtervezett és végrehajtott lépések sorozata. Ma már világosan látható, hogy **a nemzetközi viszonyok eddig soha nem látott gyors átrendeződése következik be. Az eddigi nemzetközi biztonsági rendszer majd az új viszonyoknak megfelelően alakul át, amelyben a meghatározó szerepet alternatíva hiányában továbbra is az USA tölti be.**

Az USA honi területén végrehajtott terrorakciók egy új korszak kezdetét jelenthetik. Az események hatására felgyorsult az Egyesült Államok, mint a világ jelenlegi egyedüli nagyhatalma **jövőbeni szerepének meghatározása**, önként vállalt biztonsági funkciójának átértékelődése, a „világ csendőre” szerep új tartalmat és nemzetközileg hatásos támogatást kap. **A terrorakciót követő események az amerikai kül-, biztonság- és katonapolitika gyors adaptálódását mutatják a kialakult helyzethez**, és előtérbe került a nyugati demokratikus értékrend védelme a demográfiai nyomáson alapuló arab (iszlám) fenyegetésekkel szemben.

Az antiterrorista jelszavú, **amerikai vezetésű fellépés folyamata** minden bizonnyal **felgyorsítja egy új világrend kialakulását** és annak szereplői új mozgásterének körülhatárolódását. Az Egyesült Államok mögé való felsorakozást a fontosabb nem nyugati államok esetében (Oroszország, Kína, India) az motiválja, hogy nem akarnak szembekerülni a világ egyetlen „önérzetében sértett” szuperhatalmával és a világ fejlődését meghatározó gazdasági trenddel, de emellett előnyökre, támogatásra is számítanak a saját országukban meglévő terrorizmus elleni fellépés során. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy az iszlám világ részéről az Egyesült Államok ma nem rendelkezik akkora támogatással, mint 1991-ben az Irak elleni akció során, amikor az iszlám világ meghatározó államai (Szaúd-Arábia, Egyiptom és Pakisztán) feltétel nélkül támogatták Washingtont.

A terrorellenes koalíció kockázatai

A koalíció tevékenységének eredményeként új világrend, arra alapuló biztonságpolitika veheti kezdetét. Ebben a Nyugat továbbra is meghatározó és érdekeinek megfelelő, alakító szerepet játszhat. A tét nagyon nagy. A győzelem a nyugati demokratikus értékrend és hozzá kapcsolódó államberendezkedés fölényének további megőrzését, valamint a nyugati államok fejlődését és érdekeiknek védelmét garantálja hosszabb távon. Egy esetleges **kudarc ugyanakkor dekadenciához, a Nyugat leértékelődéséhez és hosszabb távon egy ellenérdekű arab (iszlám) hatalmi csoportosulás kialakulásához is vezethet**. Egy ilyen helyzetben a Nyugat részéről a világpolitika alakításának lehetősége korlátozódna, érdekei védelme csorbát szenvedne. Ezért is megengedhetetlen egy vereség a terrorellenes koalíció részéről. Az afganisztáni **vereség következtében szinte automatikusan veszélybe kerülne a nyugati befolyás fenntartása a stratégiai fontosságú Közel-Keleten, Közép- és Dél-Ázsiában**. Ez utóbbi térségekben pótlólagos veszélyt jelenthet a Nyugat érdekeire **az iszlám érzelmi, ideológiai alapjain nyugvó erőszakhullám** kialakulása is.

Mivel a terrorizmus ellen katonai akciók végrehajtása történik, ezért annak **egy vereség következtében súlyos katonai következményei lehetnek**. Várhatóan az iszlám fundamentalista, az egész arab világot egyesíteni kívánó erők megerősödnek, gyorsan teret nyernének és elkerülhetetlenné válna a jelenleg még **Nyugat-barát kormányok gyors összeomlása. Létrejöhetnének egy új hatalmi centrum kialakulásának feltételei**. Egy etnikailag, vallásilag egységes, nagy népességű, stratégiai fekvésű, és energiahordozókban gazdag hatalmi csoportosulás jöhetne létre, **amelynek képességei már összemérhetők a jelenlegi hatalmi központokkal (USA, EU, Kína, Japán) is. Egy ilyen centrum egyúttal súlyos fenyegetést jelentene Izrael államra**. Ez még inkább elengedhetlenné teszi a katonai győzelem kivívását.

A nemzetközi terrorizmus és az USA elleni terrortámadás sajátosságai

Ahhoz, hogy a terrortámadás politikai, gazdasági, biztonságpolitikai következményeit valószínűsítsem, röviden szólni kell a nemzetközi terrorizmus kialakulásáról, fejlődéséről, és az USA elleni támadással bizonyított átalakulásáról.

Napjainkban már közismertté vált, hogy **a terrorista akció a politikai agresszió egyik megnyilvánulási formája, a vele való fenyegetés és akció pedig a demokráciák destabilizálásának egyik fontos eszköze**. A jelenség geopolitikai aspektusa már bizonyított, de a terrorista akciók emellett jelentős bűnügyi elemet is képeznek. **A terrorista fenyegetés napjainkban természetében és megnyilvánulási formájában is új típusú, politikai töltetű és úgy tekinti magát, mint a háború egyik formáját**.

A terrorizmus sajátos formában fejlődik egy olyan hadműveleti stratégiához térve vissza, amely három alapelvet alkalmaz: a rejtettséget, a nemzetközi szolidaritást és a kezdeményezést. Már bizonyított, hogy a **nemzetközi terrorizmus az erőszak új megnyilvánulása ideológiai, politikai és geopolitikai elemek eredménye, és egy történelmi folyamatba illeszkedik**. Kezdetben Franciaországon belül alakult ki, ezt követte az ún. euro-terrorizmus a '80-as években, majd létrejött a nemzetközi terrorizmus, a közel-keleti konfrontációnak köszönhetően.

A '90-es évek elején bekövetkezett radikális nemzetközi változások, a kommunista–szocialista világrendszer összeomlása egy olyan zavart, kaotikus, új identitást kereső és új feszültségeket gerjesztő helyzetet teremtett, amelyhez a **terrorizmus** gyorsan alkalmazkodott, megerősödött, és a **radikális iszlám feltűnésével világméretűvé vált**. Ezt követte a terrorista veszély elaprózódása, amely eredetét és kifejezési módjait tekintve is megsokszorozódott.

Az **iszlám fundamentalizmus** növekedése legradikálisabb megnyilvánulásaiban **új jelenség, súlyos fenyegetés**, mivel nem egy civilizáció kulturális veszélyéről van szó, hanem egy hatalmas, nemzetiség nélküli ideológiáról, amely gyorsan fejlődik minden hierarchikus rendszerű struktúrán kívül, és amelynek erőszakhoz folyamodását jelentős teológusok legitimálják.

Napjainkban a **nemzetközi terrorizmus egy nagyon precíz stratégiának felel meg, és alkalmazására akkor kerül sor, amikor egy nagyon erős szerkezeti egyensúly nélküli (aszimmetrikus) eset áll fenn két vagy több résztvevő között**.

A terrorizmus különböző formákban jelentkezhet. **Ma már a nemzetközi terrorizmus legfejlettebb formája, a nemzetek feletti terrorizmus is létezik**, amelyet állam nem ellenőriz. Gyakorlatilag ennek első ilyen akciója volt az amerikai honi területen levő célpontok elleni terrortámadás.

A kutatásaim alapján a nemzetközi terrorizmust a jövőben az alábbiak jellemzik:

- etnikai, vallási (iszlám) jellege még markánsabb lesz;
- korlátozott céljai és korlátlan célterületei lesznek;
- egyetlen szektorban valószínűleg nyugati érdekek és erők ellen fog irányulni;
- egyre inkább Amerika-ellenessé válik;
- növekvő stratégiai dimenzióval fog rendelkezni;
- heves erőszak formájában fog megnyilvánulni.

A **nemzetközi terrorizmus fejlődését, világpolitikai tényezővé való válását csak az ellene folytatott globális méretű, antiterrorista fellépés eredményessége tudja befolyásolni, csökkenteni**, mivel működésének feltételei ma még teljes mértékben adottak. Az Egyesült Államok elleni terrortámadásra adott válasz valószínűsíthetően döntő befolyással lesz a nemzetközi terrorizmus „eredményességére”, visszaszorítására, ezért a demokratikus államoknak elemi érdeke fűződik a harc sikeréhez.

Az **Egyesült Államok ellen végrehajtott terrortámadás egyik fontos jellemzője, hogy a korábbi terrorista akcióktól eltérően azokért felelősséget kezdetben senki nem vállalt**, ennek ellenére az akciót ideológiai (radikális iszlám) motiváltságúnak és egy térségből (arab) kiindulónak lehetett minősíteni. Az akció eredete nem az izraeli–arab szembenállásra, hanem a radikális iszlám erőszakos térhódítására, illetve annak egyik kísérleti lépésére vezethető vissza.

Izrael „távol tartása” a nemzetközi terrorizmus ellen tevőlegesen fellépő, terroristaellenes, amerikai vezetésű koalíciótól feltehetően azt a célt szolgálja, hogy az akció sikeres legyen, és azt ne terhelje a jelenleg még feloldhatatlannak tűnő izraeli–palesztin (arab) ellentét. Ilyen körülmények között az Egyesült Államok nagyobb nemzetközi mozgásteret és támogatást tud biztosítani céljai eléréséhez, mert Izrael bekapcsolása jelentősen megosztaná támogatói körét. **Washington** a civilizációs és vallási ellentétek háttérbe szorításával, az egyetemes biztonsághoz fűződő érdekek előtérbe helyezésével, illetve az amerikai terrorakció lehetséges hasznélvezőinek folytonos hangsúlyozásával **biztosítja a terrorellenes nemzetközi háttérfeltételeket és a fegyveres fellépés támogatását.**

Bin Laden és az általa vezetett al-Kaida szervezet volt gyanúsítható az Amerika elleni terrorcselekmény végrehajtásával, amelyet később magára is vállalt. A vezető és szervezetének afganisztáni letelepedése szintén fontos következtetések levonására ad lehetőséget, a terrorizmus terjedése tekintetében. Az afganisztáni működést elsősorban az tette lehetővé, hogy az ország a szovjet kivonulást követően az ún. szürke zónába került, vagyis nem fűződött a területhez olyan nagyhatalmi érdek, amely a haszonelmelet alapján megérte volna az ország ellenőrzés alá vonását a jelentős drogexportja ellenére. Az Afganisztánban kialakult polgárháborús helyzet kedvező volt a tálib rendszer és az al-Kaida terrorszervezet működésére, bár a terrorszervezet kommunikációját a helyi infrastruktúra nem segítette. A kapcsolattartást ugyanakkor az alkalmazott konspiráció nem gátolta, sőt a hagyományos módszerek következtében sokkal nehezebben felderíthetővé és láthatóvá tette.

Az Egyesült Államok részéről már évek óta bin Ladent és szervezetét, az al-Kaidát tartották a legveszélyesebbnek az amerikai érdekekre, és már egyszer sikertelenül megpróbálták kiiktatni korábbi támogatottjukat. Az amerikai célpontok ellen végrehajtott terrortámadás szervezetsége egyértelműen arra utal, hogy a nemzetközi terrorizmus valódi forrását nem a legszegényebb iszlám államokban kell keresni. Egyre inkább bizonyítottnak tűnik, hogy az al-Kaida a leggazdagabb, a kulturálisan legfejlettebb közel-keleti iszlám befolyású arab államokból (Szaúd-Arábia, Egyiptom, Katar, Egyesült Arab Emírségek) indul ki, és tagjai között többségben vannak a nevezett államok felső középosztályához és elitjéhez tartozó, nyugati egyetemeken végzett fanatikus iszlám harcosok.

Az Egyesült Államokban végrehajtott terrortámadással a szervezők több célt kívántak elérni. Így **bizonyítani kívánták**, hogy:

- a világ legerősebb hatalma is sebezhető, támadható akár honi területén is;
- képesek az amerikai fegyveres akciókkal összemérhető személyi és anyagi veszteséget okozni;
- a terrorizmus eszköztárát nem csak fegyverek képezik;
- a terrorizmus komoly műveleti képességekkel, szellemi háttérrel rendelkezik;

- hatékony konspirációs képesség birtokában vannak;
- képesek a célok és a célterület korlátlan kiterjesztésére, globális fenyegetésre;
- a terrorista hálózatok és szervezetek világméretűek;
- felkészültek az aszimmetrikus hadviselésre, a terrorizmus stratégiai céljainak elérésére.

Várható következmények

Valószínűsíthető, hogy a globalizmus – mint a világ fejlődésének egyik hajtóereje – új megvilágításba kerül, amelynek következménye a folyamat lassulása lesz. Ez időt biztosíthat arra, hogy a globalizmus által keltett és előre nem látható veszélyekre jobban fel lehessen készülni.

Az Egyesült Államok elleni terrortámadásra adott válasz vélhetően lelassíthatja a világ polarizációját, a regionális hatalmi központok megerősödését, és meggátolja új erőközpontok kialakulását.

Az **antiterrorista fellépés** megerősítheti az Egyesült Államok kizárólagos vezető szerepét, hozzájárulhat a nyugati befolyás fenntartásához.

A terrortámadásra adott „amerikai hazai válaszok” pedig következményekkel járnak a liberális államfelfogás tekintetében, az USA-ban is jelentősen megerősödhet az állam szerepe, felgyorsulhat egy új nemzetbiztonsági stratégia kidolgozása, amelyet valószínűsíthetően gyorsan követ egy új katonai stratégia bevezetése is. A nemzeti rakétavédelmi rendszer kifejlesztése nem lehet kérdéses többé, csakúgy, mint a haderő képességeinek kialakítása a terrorizmus ellen.

A terrorelleses koalícióhoz csatlakozó nagy- és középhatalmak részvételükkel elismerik az Egyesült Államok vezette tömörülések és katonai szervezetek világpolitikai jelentőségét, ezért a korábbi konfrontációs politika helyett **az együttműködésre helyezik a hangsúlyt**, miáltal kedvezőbb feltételeket teremtenek a nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek hatékonyabb működéséhez, mindenekelőtt az ENSZ vonatkozásában.

Az arab–izraeli konfliktusban jelentősen erősödhetnek Izrael pozíciói, amelyek nem saját fellépésének, hanem az arab oldal várható meggyengülésének lesz a következménye. Egy ilyen, Izrael részére kedvező fejlemény bekövetkezte, ugyanakkor számottevően nem csökkenteni az országnak a terrorizmus általi fenyegetettségét.

Felgyorsulhat nemzetközi (ENSZ) keretekben **a terrorizmus elleni harc jogi háttérének megteremtése**, amelyhez elengedhetetlen a terrorizmus fogalmának pontos meghatározása, a terrorizmus elleni fellépés nemzetközi jogi háttérének kodifikálása, a terrorizmus elleni fellépés nemzetközi rendszabályainak, eljárásainak kidolgozása és elfogadása.

Az európai biztonsági helyzetben a terrorellenes fellépés az alábbi következményekkel járhat:

A nemzetközi terrorizmusra adott válasznak Európa vonatkozásában is jelentős **biztonságpolitikai és katonai következményei is lesznek**, mind a szervezetek, mind pedig az egyes államok vonatkozásában.

A transzatlanti kapcsolatok fennmaradásának felértékelődése esetén is csökkenhet az Egyesült Államok fegyveres részvétele az európai válságkezelésben, így e feladatkör egyre inkább az európai szövetségesekre marad.

Felértékelődik Oroszország szerepe, ezáltal csökkenhet ellenállása a szövetség bővítésével szemben.

A délszláv válságkörzetek tekintetében jelentős változást hozhat a terrorista akciókkal elért vagy kikényszerített állapotok várható nemzetközi felülvizsgálata, a szabadságharcos vagy terrorista fogalomkör tisztázódása. A Balkánon működő iszlám befolyású terrorszervezetek mozgásterének szűkülése terrorista akciókat eredményezhet.

Régióink vonatkozásában várhatóan csak pozitív hozadéka lesz az antiterrorista harcnak, mivel a magyarok sohasem folyomadtak ilyen eszközökhöz.

A terrorizmus további fejlődését és alkalmazhatóságát az ellene indított nemzetközi méretű küzdelem keretek közé szoríthatja, de ez nem jelenti azt, hogy megszűnik a terroristafenyegetés, mivel már létrejöttek a szervezetek; illetve még nem számolták fel azokat, amelyek az egyesült államokbeli célpontok elleni akcióknál is nagyobb veszteségekkel járó terrorakciókat hajthatnak végre, globális méretekben. **Napjaink realitásává vált, hogy a politikai és gazdasági globalizáció mellett kialakult a terrorizmus globalizációja is**, de én abban is bízom, hogy rövid időn belül létrejön az antiterrorizmus globalizációja is.

A tanulmány szempontjából kiemelkedően fontos kérdésre, hogy **a Balkánról kiindulhat-e egy iszlám terrorista fenyegetés**, a választ annak vizsgálatával lehet megadni, hogy kialakultak-e egy ilyen fenyegetés feltételei. Mielőtt a feltételekre rátérnék, hangsúlyozni kívánom, hogy a jugoszláv dezintegráció folyamata nem eredményezett terrorista fenyegetést külső államok irányában. Ez ma már történelmi tény. De, hogy ez a jövőben is így lesz-e, arra a válasz sokkal bizonytalanabb, ugyanis a jelenlegi körülmények mellett **nem zárható ki egy Balkánról induló iszlám fundamentalista terrorista fenyegetés**. Ezt az alábbiakkal tudom alátámasztani:

- a balkáni bizonytalan status quo és a jobb nemzeti pozíciók elérésének lehetősége magában rejt egy terrorista akció motivációját;
- a nemzetközi erők (KFOR, SFOR, Amber Fox) helyszíni jelenléte miatt egy olyan aszimmetrikus helyzet alakult ki, amely csak a terrorista akciók számára nyit teret;

- a Balkán egyes országaiban, mindenekelőtt Bosznia–Hercegovinában továbbra is megtalálhatók azon közel-keleti államokból érkezett igazhitű iszlám harcosok, akik elkötelezettek a terrorizmus iránt. Ezt a boszniai harcok során be is bizonyították;
- bizonyított kapcsolat létezik az iszlám harcosok és a térségbeli politikai támogatóik, valamint a bin Laden vezette al-Kaida szervezet között;
- továbbra is érvényesül a szeparatizmus, amely korábban terrorista akciókat gerjesztett;
- a szélsőséges szervezetek jól felfegyverezettek, harci tapasztalatokkal rendelkeznek, jelenleg külföldi (közel-keleti iszlám országokból és szervezetektől érkező) pénzügyi támogatottságuk megoldott.

Mindezek azt bizonyítják, hogy egy iszlám fundamentalista terrorista fenyegetés összes feltétele adott, és behatárolhatók a célpontok is: a KFOR és SFOR erők és küldő országaik, valamint azoknak helyi intézményeik és érdekeltségeik. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy egy terrorakcióra adott válasz során az érintett terrorista szervezetek teljesen felszámolódnának, és ezt már ők sem hagyhatják figyelmen kívül.

Az elemzés és más kutatásaim alapján a terrorista fenyegetés kérdésében a jövőt tekintve a következő tényekkel kell számolni:

A délszláv térség válsága okán a nemzetközi terrorizmus egyik hátszaga lett. A fundamentalista iszlám jelenléte régióink országait is célterületévé tette.

A nemzetközi terrorizmus potenciális célpontjaivá válhatnak a Balkánon települt nemzetközi erők (KFOR, SFOR) és szervezetek, benne a magyar komponensek is.

A nemzetközi terrorizmus etnikai jellegének fokozódása következtében felerősödött annak albán jellege.

A nemzetközi terrorizmus egyre inkább összekapcsolódik a szervezett bűnözéssel, az illegális hasadó anyag, fegyver és kábítószer kereskedelemmel, az embercsempészettel.

A nemzetközi terrorizmus a modern technológiák felhasználásával, elsősorban információs területen felléphet biztonságunkat garantáló védelmi, gazdasági, pénzügyi rendszereink ellen, bel- és külföldön egyaránt.

A terrorizmus elleni nemzetközi és hazai fellépésben való részvételünk nemzetbiztonsági kérdéssé transzformálódott.

Megjegyzés (2005): A terrorizmussal összefüggésben tett megállapításokat és következtetéseket sajnálatos módon az elmúlt három év visszaigazolta. Az afganisztáni és iraki terrorellenes nemzetközi fellépés számos tapasztalattal járt. A nemzetközi terrorizmus jelenti a közeljövő legnagyobb fenyegetését a demokratikus államokra. Az aszimmetrikus erőviszonyok ugyanakkor hosszabb távon is tovább

éltetik és erősítik a terrorista törekvéseket. A globális terrorellenes fellépés kikényszerítette az új biztonsági és katonai stratégiák kialakítását, amelynek lényege, hogy megelőző csapásokkal kell biztosítani a terrorizmus visszaszorítását, a honi terület fokozott védelme mellett. A terrorizmus visszaszorítása azonban csak a nemzetközi közösség összehangolt tevékenységével és a terrorizmus erősödését kiváltó okok felszámolásával lehetséges.

A hazánkat érintő **biztonsági kihívások** elsősorban továbbra is **a délszláv térségből származnak**. A Magyar Köztársaság biztonságára közvetlenül is ható balkáni fejleményekben ugyanakkor jelentős, pozitív elmozdulás tapasztalható. Jugoszláviában megteremtődött egy demokratikus átalakulást eredményező hatalmi struktúra, de továbbra is fennáll az ország további területi dezintegrációjának lehetősége, Montenegró elszakadási és Koszovó önállósodási törekvései miatt. A Balkán más államaiban csak a lassú fejlődés feltételei adóttak. Bosznia–Hercegovinában a fejlődés önfenntartó folyamatai még nem alakultak ki, továbbra is nemzetközi erőfeszítések szükségesek. Egyik legpozitívabb fejlemény, hogy a régióra vonatkozó fegyverzetcsökkentési és korlátozási, valamint bizalomerősítési megállapodásokban rögzítettek végrehajtása folyamatos, csökkent, bár nem szűnt meg a fegyveres úton való érdekérvényesítésre való törekvés.

A jövőbeni és az aktuális kihívások és veszélyek tekintetében szükséges azt hangsúlyozni, hogy a Szövetség 1999-ben, **az Új Stratégiai Koncepció elfogadásakor**⁵ konkrétan meghatározta a szervezetet érintő kihívásokat és kockázatokat⁶, mert ezekre alapozva vezethetett be változásokat. A dokumentum második fejezetében **az alábbiakat nevesítették**:

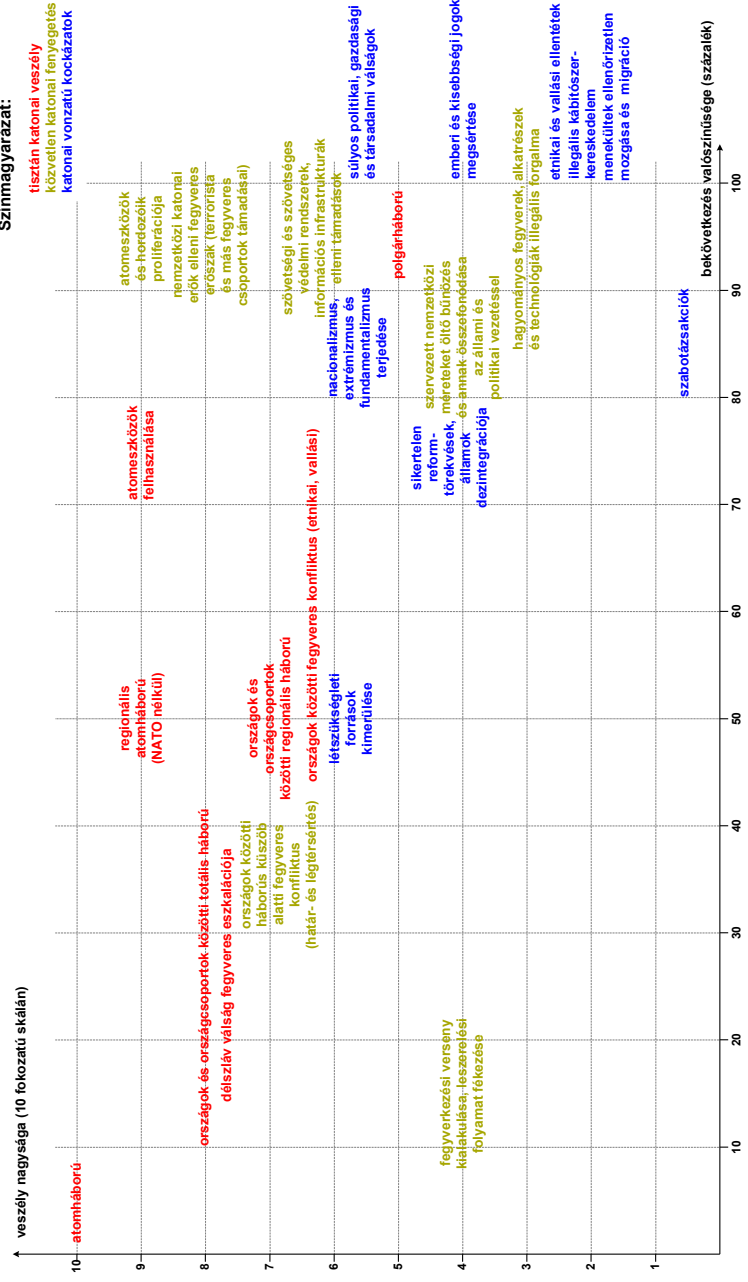
- súlyos politikai, társadalmi és gazdasági válságok Európában és a csatlakozó területeken;
- etnikai és vallási ellentétek;
- területi és határviták;
- emberi és kisebbségi jogok megsértése;
- sikertelen vagy elégtelen reformtörekvések, államok dezintegrációja;
- proliferáció, a tömegpusztító fegyverek és hordozóik elterjedése;
- a nemzetközi terrorizmus;
- létszükségleti források elapadása;
- információs rendszerek működésképtelensége;
- menekültek ellenőrizetlen mozgása és a migráció;
- szabotázsakciók.

Az elvégzett kutatásaim és elemzéseim alapján a jelenlegi biztonsági helyzetből levezethető potenciális fenyegetéseket – veszélyességük és bekövetkezésük valószínűsége figyelembevételével – a következő táblázatba csoportosítottam.

⁵ The Alliance's Strategic Concept, Washington D. C. 1999. ápr. 24. Press Release NAC-S (99) 65.

⁶ The Alliance's Strategic Concept, II. fejezet. Press Release NAC-S (99) 65.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG BIZTONSÁGÁT BEFOLYÁSOLÓ KATONAI VESZÉLYEK, FENYEGETÉSEK ÉS KOCKÁZATOK (a biztonságra gyakorolt hatásuk és bekövetkezésük függvényében)

A felsorolt biztonsági kockázatok természetesen csak a Szövetség stratégiai érdekeinek érvényesülését befolyásolják. A stratégiai érdekek védelme ugyanakkor szövetségi szintű feladatot jelent a részes államok tekintetében, függetlenül attól, hogy az egyes államokat milyen mértékben érintik. A kihívások kezelése egyúttal azt is jelenti, hogy azokat a tagállamok saját dokumentumaikban is megjelenítve, kötelezően számításba veszik az ország védelmi rendszerének kialakítása során. Ezekkel a kihívásokkal mint saját kockázatokkal számolnak.

Megítélésem szerint az Egyesült Államok, de mindenekelőtt a NATO által **megjelölt kihívások figyelembe vételével lehet és célszerű meghatározni hazánk biztonságát befolyásoló tényezőket**, az azokból eredő érintettségünket, vagyis hazánk biztonsági helyzetének alakulását. A külső körülmények hatásainak és várható változásainak és következményeinek elemzése lehetőséget ad arra, hogy megkísérleljem hazánk lehetséges katonai fenyegetettségének behatárolását.

3.3. Magyarország lehetséges fenyegetettsége

ÁLTALÁNOS (TÖBBOLDALÚ) FENYEGETÉSEK

Kutatásaim és az értekezés tartalmi fejezeteiben és mellékleteiben elvégzett elemzésekre alapozva, azokból a biztonságpolitikai és a katonai vonatkozásokat kiemelve, az alábbi összegezett következtetéseket vontam le:

A világ fejlődése együtt jár globális problémákkal, **növekszik az államok és régiók közötti különbség, amelynek (negatív) migrációs következményei vannak** és lesznek a jövőben is. A globalizáció – a pozitív eredmények mellett – együtt jár közvetett katonai fenyegetésekkel, elsősorban a proliferáció veszélyének növekedésével, mivel e téren a nemzetközi terrorizmus nagyon aktív. A proliferáció terén már nem csak állami, hanem terrorista kihívásokkal is számolni kell. A szomszédos államok részéről a proliferációs veszély nem áll fenn, mivel mindegyikük csatlakozott a tömegpusztító fegyverek alkalmazását tiltó és korlátozó nemzetközi megállapodásokhoz. E veszélyek csökkentésének és elhárításának legjobb eszköze a NATO-keretben, az 1999-es jubileumi csúcstalálkozón e célra létrehozott szövetségi szervezetek munkájában való aktív részvétel. Ezen kihívásokkal mint nagy valószínűségű katonai veszélyekkel, fenyegetésekkel kell számolni.

Az ezredfordulóra megváltozott nemzetközi körülmények és hatásukra **kialakult aszimmetrikus katonai erőviszonyok** rövid- és középtávon egyaránt **kizárják a NATO** és az egyes szövetségesek létérdekei **elleni agressziót**. Hosszú távon jelentkező bizonytalansági tényezőként kell figyelembe venni a FÁK államainak, különösen pedig Oroszország belső helyzetének instabilitásából, a még mindig meglévő hatalmas katonai potenciáljából, s az utóbbi időben egyre erősödő orosz nagyhatalmi restaurációs politikából fakadó fenyegetést. E jelenségek és törekvések az új orosz katonai stratégia megvalósítása esetén szélsőséges esetben a katonai konfliktusok széles skáláját eredményezhetik a FÁK-térségben, de akár a Magyar Köztársaság környezetében is.

A tömegpusztító eszközök az államok közötti kapcsolatokban háttérbe szorúlnak, az atomfegyverek megőrzik stabilizáló funkciójukat, ugyanakkor elrettentő szerepük csökken. Egyes, Európán kívüli államok ugyan akkor továbbra is tömegpusztító fegyverek birtokába akarnak jutni, veszélyeztetve környezetük biztonságát és szövetségi érdekeinket. Az államoknál sokkal súlyosabb és közvetlenebb katonai fenyegetést jelentene, ha nemzetközi terrorszervezetek és bűnbandák jutnának – akár proliferációs úton is –, tömegpusztító fegyverek birtokába. **Valószínűsíthető**, hogy egyes államok és terrorszervezetek már rendelkeznek vegyi és biológiai fegyverekkel, miáltal konkrét katonai fenyegetést jelentenek. Ezt a körülményt az antiterrorista akciók során kiemelten kell kezelni.

Súlyos kockázati és fenyegetési tényezőként lehet értékelni a társadalmi és globalizációs feszültségekből kiinduló válságok létrejöttét, és a válságkezelés katonai következményeit. Hasonló a helyzet az információs társadalom kiépítését és működését nehezítő, vagy annak infrastruktúráját veszélyeztető, támadó akciók és azt végrehajtó szervezetek és személyek esetében is.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KATONAI FENYEGETETTSÉGE

Az elvégzett kutatásaim és elemzéseim alapján Magyarország biztonsági helyzetét és katonai fenyegetettségét 2001 őszén – és a közeljövőre előretekintve – az alábbiak szerint prognosztizálom:

A jövőt tekintve azzal kell számolni, hogy hazánk célpontja és célterülete lehet minden olyan állami vagy más törekvéseknek, amelyeknek agresszív, békeellenes, és a nyugati demokratikus értékrend érvényesülését és elterjedését, az információs társadalom kiépítését gátló szándékai, törekvései és képességei vannak. Ilyen fenyegetések, kockázati tényezők nemcsak a világban, de környezetünkben is megtalálhatók.

Az ún. transznacionális fenyegetések **meghatározó jelleggel bírnak** nemcsak szövetségünk, hanem hazánk biztonságára is. A Magyar Köztársaság egyértelműen a nemzetközi terrorizmus potenciális célpontjává vált, az iszlám befolyású, de a régióban működő más nemzetiségű terrorista szervezetek és nemzetközi bűnözői csoportok egyaránt felléphetnek magyar javak, érdekeltségek és a nemzetvédelmet meghatározó tényezők és kapacitások ellen, kül- és belföldön egyaránt.

NATO-tagságunk miatt ugyanakkor reálisan számolnunk kell azzal, hogy a koalícióval szembeni – esetleg a Magyar Köztársaságtól távoli régióban (például Közel-Keleten) keletkező – biztonsági kihívások a Magyar Köztársaság számára is biztonsági kockázati tényezőként jelentkeznek. Egy kialakuló migrációs nyomás együtt járhat a terrorizmus feltételrendszere erősödésén keresztül annak aktivizálódásával is.

A délszláv válság elemzése alapján **egyértelműen az prognosztizálható**, hogy hazánk biztonsági helyzetét továbbra is a Balkán országain belül jelentkező, nemzetiségi és szociális feszültségekből; a társadalmi–gazdasági átalakulás ellentmondásaiból, a nemzetiségi és vallási alapon jelentkező további dezintegrációs fejleményekből eredő feszültségek; illetve a nemzetközi katonai válságkezelésben való részvételünk következtében létrejövő ellenérdekű, terrorista és félkatonai

szervezetek tevékenysége következtében kialakuló, közvetett katonai fenyegetések befolyásolhatják. E folyamatok szélsőséges esetben – két, esetleg néhány ország közötti – fegyveres konfliktus kirobbanásához is vezethetnek, amelyek hazánk katonai veszélyeztetettségét áttételeken keresztül növelhetik. Ugyanakkor veszélyeztetettségünk nem függvénye annak, hogy a válság kezelésének folyamatában a politikai megoldás, vagy a katonai eszközök alkalmazása kerül előtérbe. Elemzéseim alapján a jugoszláv gyakorlat azt mutatja, hogy egy szövetségi szintű katonai beavatkozás a valóságban nem növeli számottevően a résztvevők fenyegetettségét. Az érintett országok részéről a Magyar Köztársaság elleni közvetlen katonai fellépés veszélye továbbra is – szinte teljességgel – kizárható.

Kevésbé valószínű, hogy a Magyar Köztársaság déli határa mentén a fegyveres harcselekmények (a korábbi intenzitással) ismételten kiújulnak. A Magyar Köztársaság katonai veszélyeztetettsége a jövőben a délszláv válság kapcsán még abban az esetben sem növekedne számottevően, ha a nemzetközi közösség ismételten katonai beavatkozásra kényszerülne, és fennállna a válság területi kiterjedésének, eskalációjának veszélye.

A Magyar Köztársaság számára a legvalószínűbb biztonságpolitikai kihívást, közvetlen vagy közvetett katonai fenyegetettséget a jövőben egy velünk szomszédos országban, vagy közeli régióban ismét kirobbanó polgárháború vagy regionális háború (lásd délszláv válság) és annak következményei jelentik.

A Magyar Honvédség és a környezetünkben lévő haderők közötti aránytalanság miatt – a NATO erőfölénye ellenére – teljességgel még nem zárható ki a fegyverzetek aszimmetriáiból fakadó potenciális katonai fenyegetettség sem. A demokratikus folyamatok törekvénysége miatt ma még az sem zárható ki teljes bizonyossággal, hogy valamely velünk szomszédos országban olyan erők kerülnek ismét hatalomra, melyek agresszív kül- és katonapolitikát folytatnak, és amelyek célterülete Magyarország is lehet. Az ilyen ország(ok) viszonyában, nagyon extrém esetben, egy olyan állapot is bekövetkezhet, amikor megelőző katonai intézkedésekre, válságkezelésre is szükség lehet. A szomszédos haderők egyre csökkenő képességekkel rendelkeznek – ezért még a politikai szándékok megléte esetén is – ma már csak korlátozott célú és idejű támadásra lenne lehetőségük, amely szövetségi tagságunk miatt teljesen kudarcra lenne ítélve.

4. A Magyar Köztársaság fegyveres ereje alkalmazásának elvei és politikai következményei

4.1. A fegyveres erők alkalmazásának elvei

A különböző szintű és prognosztizálható, illetve a környezetünkből fakadó katonai veszélyeztetésekre vagy fenyegetésekre való „fegyveres” reagálás alatt a védelmi szféra végrehajtó szervezeteinek adekvát tevékenységét értem. (Az értekezés címében megfogalmazott „fegyveres erő alkalmazásának elvei” a Magyar Honvédségnél elfogadott terminológia alapján csak a Magyar Honvédség és a Határőrség fegyveres alkalmazása (fegyveres küzdelem) esetén tenné lehetővé az elvek vizsgálatát, kizárva az előtérbe került CRO-s tevékenységek (felhasználás) és az igénybevétel elveinek vizsgálatát).

Megjegyzés (2005): Az új magyar törvényi szabályozás alapján a Határőrség már nem képezi a fegyveres erők részét. Ezért a fegyveres erők fogalma alatt a szervezetet pontosan meghatározó intézményt, a Magyar Honvédséget kell érteni.

A FEGYVERES ERŐK REAGÁLÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ KÖRÜLMÉNYEK

A Magyar Köztársaság biztonságát befolyásoló fejlemények belátható időben, nagy valószínűséggel nem teremtenek háborús küszöböt elérő helyzetet. Egy eszkalációs folyamatot követően azonban nem zárható ki jelentősebb katonai erő igénybevétele sem válságkezelési céllal. Fenyegetettségünk függvényében a politikai és diplomáciai eszközökön túl szükségessé válhat gazdasági, határrendészeti, menekültügyi, majd végül katonai óvintézkedések foganatosítása is.

A Szövetség katonai válságkezelési célú beavatkozásában való részvételünk mellett a Magyarországon bevezetendő válságkezelő intézkedések mindenekelőtt a veszélyt jelentő események pontos előrejelzésére, az érintett magyar határtérség megerősítésére és védelmére, a légtér fokozott ellenőrzésére, terrorakciók elhárítására, és a veszélyeztetett lakosság biztonságérzetének fokozására kell, hogy kiterjedjenek. A Szövetség nagy súlyt helyez arra, hogy megakadályozza a helyi válságok eszkalációs úton történő nemzetközivé válását, különösen abban az esetben, ha az egy tagországra is áttérjedne. Ez a szövetségi törekvés, csakúgy mint eddig, várhatóan a jövőben is érvényes lesz, így akaratunk ellenére eszkaláció nem következik be, és nem válik szükségessé komolyabb katonai erő igénybevétele a válságkezelés során.

A biztonsági kockázati tényezők közül kiemelt figyelmet kell fordítani az olyan – nem közvetlen háborús, vagy katonai cselekményekkel összefüggő – fenyegetésekre is, mint a nemzetközi terrorizmus, a gyűlölet-ideológiák fegyverek általi terjesztése (iszlám fundamentalista csoportok), az illegális fegyver- és kábítószer-kereskedelem, jelentős környezeti katasztrófák létrejötte, vagy a válságövezetekből és más – esetleg tőlünk távoli – térségekből felénk áramló nagyméretű menekülthullám. Az elvégzett elemzéseim egyértelműen azt valószínűsítik, hogy a Magyar Köztársaság biztonságát fenyegető veszélyforrások között minden bizonnyal ezek lesznek túlsúlyban, ezért a haderőt a válságkezelés mellett ezen fenyegetések elhárítására is fel kell készíteni.

Hazánk vonatkozásában ma még kockázati tényezőként kell figyelembe venni az ország energiaellátásának kritikus voltát, a keleti (oros) piacoktól való függőséget az olaj- és gázszállítások, valamint a paksi atomerőmű fűtőanyag-ellátása tekintetében. Ez a kockázat a beszerzési források diverzifikálásával jelentősen csökkenhet akár középtávon is. Bár energiafüggőségünknek csak áttételeken keresztül van katonai vonzata, de ennek lehetősége egy instabil gazdasági környezetben nem hagyható figyelmen kívül.

Egy esetleges, hazánk elleni agressziót a Szövetség stratégiai érdekei védelmében történő szerepvállalással el lehet hárítani, ezért a hagyományos országvédelem feladatai megtartása mellett késedelem nélkül előtérbe kell helyezni fegyveres erőinknek a NATO új Stratégiai Koncepciójában meghatározott, válságkezelés-centrikus képességeinek kialakítását.

Bár a szövetség arra ösztönzi tagjait, hogy védelmüket lehetőleg egyedül is képesek legyenek biztosítani, mégis szerintem szükséges azt figyelembe venni, hogy a fegyveres erők nagyságát már nem a lehetséges és maximális potenciális ellenség agressziójának elhárításához szükséges erők tervezése alapján kell meghatározni, hanem a lehetséges válságok kezelésének szükségleteiből kell kiindulni. **Az országvédelem továbbra is szent ügy, de teljesítése a katonai és védelmi gondolkodásban paradigmatváltást igényel.**

A válságkezelések eddigi tapasztalatai alapján a katonai felkészítést ki kell egészíteni különböző polgári feladatok ellátására való képesség és készség megszerzésével: fegyverzetek helyszíni megsemmisítése, katonai és polgári együttműködés (CIMIC), a helyi közigazgatás megszervezésében és működtetésében való részvétel, a választások ellenőrzése, a helyi közigazgatás támogatása, rendőri feladatok – személyek, gépjárművek, javak ellenőrzése –, együttműködés a helyi és a nemzetközi rendőri erőkkel. Ilyen feladatokra a magyar haderő ma még csak korlátozottan alkalmas.

A KÜLÖNBÖZŐ KATONAI VESZÉLYEKRE VALÓ REAGÁLÁS IDŐSZAKOS FELADATAI

A Magyar Köztársaság biztonsági helyzetének jövőbeni alakulása – az értekezésben elemzett valószínűsíthető globális, európai és egyéb politikai folyamatok tükrében – már nem választható el a Szövetségtől, a kihívások, fenyegetések és a kockázatok közösek, csakúgy, mint a rájuk adható válasz. Mindez nem jelenti azt, hogy a különböző veszélyek egyformán érintenék az egyes szövetséges államokat, és azok azonosan reagálnak rájuk. A létérdekek védelme az ún. 5. cikkely szerinti (valamely tagállamot ért támadás esetén), közös védelmi hadműveletekben való részvételi kötelezettséget, a stratégiai érdekek védelme jóhiszemű konszenzuson alapuló, „nem 5. cikkely szerinti műveletekben” (CRO) való részvételt jelent, míg az egyes nemzet-specifikus érdekvédelem a közös értékek figyelembevételével való egyéni válság-megelőzési akciókat és kezdeményezéseket is lehetővé tesz. Ez utóbbi adja számunkra a mozgásteret a tisztán nemzeti érdekeink fokozott érvényesítésére, de ilyen „egyéni” akcióra természetesen csak országon belül kerülhet sor. Ugyanakkor ez nemcsak lehetőség, hanem szövetségi kötelezettség is. A különböző időszakokra vonatkozó feladatokat – a szövetséges országok – rendszerint az alábbiak szerint határozzák meg.

Békeidőszakban

Az információs képesség erősítésén keresztül egy konfliktus esetén várható magyar magatartás tudatosítása mind hazai, mind pedig nemzetközi téren politikai és diplomáciai eszközökkel. A magyar biztonságpolitikai és katonai dokumentumokban meghatározott fenyegetésekre és válságkezelésre való felkészülés, azt lehetővé tevő képességek kialakítása a védelmi szféra egész területén.

A nemzetközi biztonsági helyzet alakulása, fejlődése során keletkező kihívások, konfliktusok okainak és várható fejlődési tendenciáinak elemzésével – szövetségi szintű egyeztetések mellett – felkészülni a lehetséges válságok kezelésében való részvételre, az abból eredő lehetséges feladatokra. Biztosítani kell

a folyamatos és aktív részvételt a nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek konfliktusmegelőző tevékenységében, a meglévő közvetett fenyegetések elhárításában, a védelmi, illetve a katonai biztonság erősítésében.

A fegyveres erők vonatkozásában a különböző NATO- és nemzeti dokumentumokban meghatározott katonai képességek kialakítása, a NATO 5. cikkelye és nem 5. cikkelye szerinti katonai tevékenységek folytatására való felkészülés és felkészítés adja ezen időszak legfontosabb feladatát. Térségünk biztonsági helyzete, annak várható fejlődése, továbbá a lehetséges katonai veszélyek és fenyegetések egyaránt arra utalnak, hogy a magyar fegyveres erőket a várható legvalószínűbb tevékenységre, a CRO-s feladatokra kell elsősorban felkészíteni.

A válságokkal összefüggésben ezt a békés időszakot a válság korai előrejelzése, a preventív diplomácia időszakának is nevezik. Ezen időszak legfontosabb elemének a fenti feladatokon kívül a lehetséges válságok előrejelzését tekintik. A szövetségi felderítő-dokumentumok alapján a potenciális válságokat kifejlődésük előtt két évvel kell azonosítani.

Válság kialakulásakor

Új konfliktus körvonalazódásakor – nemzetközi keretekben – részvétel azon tevékenységekben, amelyek az okok feltárására, a lehetséges fejlemények és az azokból származó veszélyeztetettség és fenyegetettség meghatározására, illetve a válság lehetséges kezelési módjaira irányulnak. Kiemelt feladatnak tekintendő a válság lehetséges hatásának felmérése hazánk és a Szövetség vonatkozásában, a magyar érintettség pontos és részletes meghatározása. A válság kifejlődésével összefüggésben nemzeti passzív és aktív rendszabályok bevezetésével erősíteni az ország védelmi képességét. Amennyiben a válság közvetlen katonai fenyegetéssel is járhat, akkor már a megelőzésre és a válságkezelési eljárásokra kell koncentrálni a védelmi kapacitásokat. A válságkezelésre való felkészülés keretében pontosan meg kell határozni szövetségi keretekben végzendő feladatokat. A védelmi dokumentumok előírásai alapján szükséges óvintézkedéseket kell bevezetni a védelmi szféra összes eleménél. A katonai válságkezelési eljárás szükségességének lehetősége esetén a válságkezelésbe bevonásra kerülő csapatoknál – mind a megelőzésbe, mind az akcióba bevonásra kerülőknél – meg kell kezdeni a konkrét felkészítést és felkészülést.

A válságkezelés során

A válságkezelés alapvető feladata a fegyveres konfliktust, illetve annak eszkalációját megelőzni, elsősorban politikai, diplomáciai, gazdasági eszközökkel. Ugyanakkor kezdettől fogva számításba kell venni a katonai tényezőt is, kezdetben mint a nyomásgyakorlás, valamint a válság katonai történő eszkalációjától való elrettentés eszközeként. A polgári válságkezelési eszközök eredménytelensége és a Szövetség stratégiai érdekei védelmének szükségessége esetén katonai válságkezelésre kerülhet sor. A katonai válságkezelés szövetségi szintű feladat, ezért azt a NATO, és a jövőben az EU szervezi és vezeti. Biztonságpolitikai környezetünk fejlődése kizárja, hogy honi területen kívül a Magyar Köztársaságnak egyedül katonai válságkezelést kellene folytatnia.

Ugyanakkor közvetlen fenyegetettségünk esetén – törvényeinknek megfelelően – növelni kell a honi területen a biztonságunkat fenyegető veszélyek elhárítását vagy csökkentését hivatott intézmények és csapatok képességeit. A szövetségi szintű katonai válságkezelésben való részvétel során nemzeti érdekeinket a szövetségi kötelezettségek határáig érvényesíteni lehet és szükséges is, ugyanakkor hatékonyan kell segíteni a katonai válságkezelést is. A NATO stratégiai érdekeinek védelme magyar érdekeket is szolgál, ezért összhangot kell teremteni közöttük. A katonai válságkezelés során ugyanakkor fontos a veszteségek csökkentése, az akcióban részt vevő erők biztonságának fokozása és a gyors és hatékony válságkezelés személyi és fegyverzeti feltételeinek megteremtése. Katonai válságkezelést csak a győzelem összes feltételének megléte esetén lehet kezdeni, mivel esetleges kudarca a válság eszkalációjához, nemzetközivé válásához, ezáltal kezelhetősége csökkenéséhez vezet.

A válságkezelés gyakorlatilag a teljes eszköztárral történik, továbbra is igénybe véve a konfliktus-megelőzést célzó eljárásokat, de a fő hangsúly inkább a konfliktusmegoldás keretében az érintett felek közötti közvetítésre, az erők szétválasztásra, béketeremtésre és a békefenntartásra helyeződik, vagyis CRO-s műveletekkel való békekikényszerítésre.

A VÁLSÁGOT KÖVETŐ IDŐSZAK (KONFLIKTUS UTÁNI REHABILITÁCIÓ)

A válságkezelést akkor lehet sikeresnek nevezni, ha a kitűzött politikai, katonai vagy egyéb célok teljesültek, vagy megszűntek a válságot kiváltó okok és a nemzetközi kapcsolatok normális rendje helyreállt. Az eddigi katonai válságkezelés – Irak, Bosznia–Hercegovina, Koszovó – tapasztalatai arra utalnak, hogy korlátozott politikai és katonai célok teljesülése, a katonai győzelem még nem jelenti a válság végét. A válságkezelésbe bevont erőknek még hosszú időn át, a helyszíni részvétel mellett, katonai és egyéb feladataik lesznek. Fontos feladatot képez, hogy a katonai válságkezelés során szerzett tapasztalatokat integrálják a katonai eljárásokba, és ezek alapján alakítják ki a leghatékonyabb módszereket és elveket, amelyeket szövetségi és nemzeti szinten is adaptálni szükséges.

4.2. A magyar fegyveres erők tevékenységének elvei

A MAGYAR FEGYVERES ERŐK ALKALMAZÁSA

A Magyar Köztársaság és a Szövetség biztonságát veszélyeztető fenyegetések elhárítása a magyar fegyveres erőktől két egymástól jól elkülöníthető területen, a honi és a szövetséges országok területének védelmében folyó NATO 5. cikkely szerinti és nem 5. cikkely szerinti válságreakáló hadműveletekben való részvételt jelent.

E két területen a fegyveres erők alkalmazási elveiben jelentős eltérések, illetve sajátosságok tapasztalhatók. Hazánk NATO-tagságából következően csak azzal célszerű számolni, hogy a magyar fegyveres erők alkalmazására az ország határain kívül csak többnemzeti keretekben, úgynevezett többnemzeti összhaderőnemi katonai műveletekben kerül sor, amelyeket szövetséges parancsnokság vezet.

(Csak magyar fegyveres reagálás az elvégzett kutatásaim alapján, a jelenlegi szabályozások és elvek következtében országhatárainkon kívül nem valószínűsíthető.) A magyar fegyveres erők rendszeres felhasználására lehet számítani nemzetközi keretekben, de továbbra is feladatot képez a magyar fegyveres erők igénybevétele a katasztrófák következményeinek felszámolásában.

Alapvetően arra a következtetésre jutottam, hogy a Szövetség országainak létérdekei elleni katonai támadás valószínűtlen, ezért szövetségi területen folyó háborús védelmi hadműveletre a belátható időben nem kerül sor, de bizonyosnak tűnik, hogy a stratégiai érdekek védelmében – elsősorban a terrorizmus visszaszorítására, vagy proliferációs okokból – sor kerül szövetségi szintű hadműveletekre. Ezen hadműveletek kedvező esetben, külső erők bekapcsolódása esetén válságreagáló és koalíciós műveletek lesznek. Ennek ellenére a magyar fegyveres erők felkészítése terén abból a megfontolásból célszerű kiindulni, hogy a Magyar Honvédség alkalmazására a politikai döntést követően a többnemzeti műveletek mindkét csoportjában (háborús és háborús küszöb alatti katonai műveletek) a védelmi tervezési kérdőív alapján történő felajánlásoknak megfelelően sor kerülhet. Ennek megfelelően a többnemzeti műveletek alapvető elveit kell alkalmazni a magyar fegyveres erők vonatkozásában is, amikor a Magyar Honvédség kijelölt erői a szövetséges többnemzeti összhaderőnemi parancsnokság alárendeltségében, többnemzeti összhaderőnemi alkalmi harci kötelékekben (Combined Joint Task Force – CJTF) végzik harci feladataikat.

A TÖBBNEMZETI MŰVELETEK ELVEI

A NATO 5. cikkely szerinti védelmi hadműveleteket a szövetség tervezi, szervezi és vezeti.

Általános elvek

Ahhoz, hogy közös hadműveletre egyáltalán sor kerüljön, az egyes részt vevő országoknak már előzetesen tisztázniuk kell a következő kérdéseket:

- melyek a hadművelettel kapcsolatos nemzeti célkitűzések, vagyis a nemzeti érdekek miként integrálhatók közös célkitűzésekbe a jóhiszemű konszenzus elvének érvényesítése mellett;
- hogyan biztosítható az erőfeszítések egysége, a konszenzus és a szövetségesi kohézió a műveletek teljes időszakában, mind a döntéshozatalban, mind a megvalósítás során;
- miként biztosítható a doktrínák, kiképzés és felszerelés kompatibilitása, a kölcsönös segítségnyújtás és támogatás, az egységes vezetés, a nemzeti sajátosságok (például a helyszínismeret) kihasználása;
- hogyan történik az erőforrás-gazdálkodás (a részt vevő erők ellátása nemzeti vagy szövetségi forrásból), a nemzeti híradás (közvetett és közvetlen állandó, valós idejű összeköttetés biztosítása a nemzeti erők és a honi politikai–katonai vezetésük között) megszervezése.

A Szövetség összhaderőnemi katonai műveleteinek elvei

A fentiek a fegyveres erők vonatkozásában kiegészülnek a Szövetség összhaderőnemi katonai műveleteire vonatkozó következő elvekkel:

- világos és elérhető cél meghatározása;
- a kezdeményezés megragadása és megtartása;
- az erő kifejtés egysége, összpontosítása;
- az erők gazdaságos felhasználása;
- a manőverek széleskörű alkalmazása;
- szilárd egységes vezetés és együttműködés;
- a tevékenységek támogatása;
- a tevékenységek álcázása;
- a meglepés és az egyszerűség.

A szövetséges összhaderőnemi doktrína APJ-1(A)⁷ a fegyveres erők alkalmazása terén az alábbi elveket tekinti a győzelem előfeltételeinek:

- a cél;
- az erő kifejtés egysége;
- együttműködés;
- harcképesség folyamatos megőrzése;
- erők összpontosítása;
- erő kifejtések gazdaságossága
- rugalmasság;
- kezdeményezés;
- harci morál fenntartása;
- meglepés;
- biztonság
- egyszerűség.

Az elvek értelmezését és tartalmát a doktrína részletesen rögzíti.

A fenti elvek az elmúlt időszak háborúinak tapasztalataiból és a rendelkezésre álló fegyverzet minőségi mutatóiból vezethetők le és érvényesítésük elősegíti a szövetséges erők hatékony alkalmazását. Ezek az elvek mindenképp a háborús műveletek vonatkozásában érvényesek, de bizonyos részben jól adaptálhatók a nem 5. cikkely szerinti katonai tevékenységekre is.

⁷ APJ-1 (A) Szövetséges összhaderőnemi doktrína. MH Tervezési Csoportfőnökség kiadványa. 1999. 42-44. o.

Mivel szövetségi szintű, különböző NATO-dokumentumokban szereplő elvekről van szó, ezért érvényesítésük és magyar katonai dokumentumokba foglalásuk egyaránt elengedhetetlen.

A NEM 5. CIKKELY SZERINTI MŰVELETEK ÉS AZOK ELVEI

A fegyveres erők nem 5. cikkely szerinti válságreakáló műveletekben történő alkalmazási elveinek meghatározása kérdésében a helyzet sokkal bonyolultabb. Ennek elsősorban az az oka, hogy magát a fegyveres erőt és a katonai képességeket a háborúban általában alkalmazott, kiterjedt hadműveletektől eltérő céllal és küldetéssel alkalmazzák. A nem háborús műveletek jelentős eltérései és sajátosságai abból adódnak, hogy a műveletek elsődleges célja a béke helyreállítása, és nem az ellenérdekű fél legyőzése, vagyis a konfliktus fegyveres küzdelemmé történő eszkalációjának megelőzése.

A NATO APJ-1(B) dokumentum – amely 2001 januárjától hatályos –, tartalmazza a válságreakáló műveletekkel kapcsolatos szövetségi szabályozást. Ennek 22. fejezetében rögzíti az elveket az alábbi tevékenységek terén:

- konfliktus-megelőzés;
- fegyverzetellenőrzés és egyes veszélyes fegyverfajták elterjedése elleni tevékenységek;
- béketámogató műveletek;
- békeépítés;
- humanitárius segítségnyújtó műveletek;
- nem harci jellegű kiürítő művelet;
- a megelőző katonai felvonulás.

A nem háborús katonai tevékenységek tekintetében az Amerikai Fegyveres Erők Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága által jegyzett dokumentum (MOOTW)⁸ már 16 olyan tevékenységet tárgyal, amely e kategóriába tartozik:

- fegyverzetellenőrzés;
- terrorizmus elleni harc;
- kábítószer elleni műveletek honvédelmi minisztériumi támogatása;
- szankciók kikényszerítése / tengeri beavatkozó műveletek;
- kizárási zónák megerősítése, kikényszerítése;
- hajózás és repülés szabadságának biztosítása;
- humanitárius segítségnyújtás;
- civil hatóságoknak nyújtandó katonai támogatás;
- nemzeti támogatás / felforgatás elleni küzdelem támogatása;
- polgári személyek mentése;

⁸ Joint Doctrine for Military Operations Other Than War. Joint Pub 3-07 okmány.

- békeműveletek (békefenntartó műveletek és békekikényszerítő műveletek);
- hajózás, szállítás védelme;
- harc nélküli kimenekítési műveletek (non-combatant evacuation operations);
- erő alkalmazásának demonstrálása;
- csapások és korlátozott akciók;
- felkelés támogatása.

A Joint Pub 3-07 doktrínát természetesen követte a vonatkozó NATO-doktrína is, legalább is az APJ-1(A) egyik fejezete, de a MOOTW önálló doktrínát már nem dolgozták ki. Helyette az AJP-1 (B) Összhaderőnemi Hadművelési Doktrína van érvényben, amely hazánkban is hatályos 2001. január óta. Ez már nem tartalmaz MOOTW fejezetet, helyette a 22. fejezet van.

Az APJ-1(B) szerint kétféle katonai tevékenységet különböztetünk meg, egyrészt az 5. cikkely szerinti kollektív védelmi hadműveleteket és nem 5. cikkely szerinti ún. válságreagáló (CRO) hadműveleteket. Ez azt jelenti, hogy az előző felsorolásban leírtak nem tűntek el, hanem tartalmuk beépült a CRO-doktrínába.

Az új NATO-okmány az egyes műveletek leírását és alkalmazási lehetőségét részletesen bemutatja, ezért az elvek részletes tartalmi elemzését és bemutatását nem tartom szükségesnek.

Megítélésem szerint a jövőben a NATO-n belül is doktrinálisan megjelenhet, vagyis tovább szélesedhet a nevesített feladatok köre egyes MOOTW-feladatokkal. E tekintetben **fontos előrelépést fog jelenteni az EU most formálódó biztonság- és védelempolitikája, mivel prioritást kapott a válságkezelői tevékenység képességeinek kialakítása.** A témában készült előzetes tanulmányok arra utalnak, hogy az EU illetékesei erőfeszítéseket tesznek a lehetséges katonai tevékenységek pontos fogalmi meghatározására, a feladatok lehetséges tipizálására, vagyis a kérdéskomplexum minél szélesebb körű és részletesebb kimunkálására. E folyamat elkezdődött, és várhatóan a szükséges katonai képességek létrejöttére annak elméleti (doktrinális) megalapozása is befejeződik. Ez azt jelentheti szerintem, hogy a NATO új okmányban (APJ-1B) foglaltak átvételre kerülnek és kiegészülnek olyan egyes feladatokkal, amelyeket jelenleg a szövetséges országok döntően nemzeti szinten végeznek.

Az elvek sajátosságai

A válságreagáló műveletekben való részvétel egységes elveinek meghatározása szinte lehetetlen, elsősorban azért, mert a fegyveres erők feladatait gyakran olyan környezetben hajtják végre, amelyeket kevésbé jól lehet meghatározni, mint a háborús cselekmények környezetét. Az elvek meghatározását tovább nehezíti a környezet gyors változása, a válságban részt vevő felek és tevékenységük azonosításának körülményessége, a résztvevők célkitűzéseinek változásai és azt megvalósító feltételrendszer eltérősége, csakúgy, mint az időfaktor bizonytalansága.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy ugyanazon hadművelési térségben a válságreagáló műveletek (a katasztrófa-elhárítás kivételével) megelőzhetik, követhetik a háborús műveleteket, de azzal párhuzamosan is folyhatnak, hosszú ideig tarthatnak, és egyik fajtából a másikba csaphatnak át (például békefenntartó, békekikényszerítő). A válságreagáló műveletek sajátossága, hogy az abban részt vevő szövetséges erők nagy valószínűséggel nem kerülnek szembe reguláris haderővel, helyette irreguláris csoportokkal, terroristákkal, felfegyverzett lakossággal, vagy politikai indíttatású csoportokkal kell küzdeniük. További sajátosság, hogy az ilyen hadműveletek során is a háborús műveletekre létrehozott fegyverzetet vetik be.

A válságreagáló műveletekben való részvétel elvei meghatározásánál ezért – elsősorban a fegyverzet és technika miatt –, a háborús összhaderőnemi műveletek alapelveit kell a helyi viszonyokra adaptálva érvényesíteni. Ugyanakkor az egyes elvek érvényesülését, az elvek egyensúlyban tartását a művelet gyorsan változó körülményeivel is összhangba kell hozni. A művelet különleges követelményei és a hadművelet természete az elvek kialakítása során prioritást kell, hogy élvezzenek.

Mielőtt összefoglalnám a válságreagáló műveletekben – ezek közül is a magyar fegyveres erők tekintetében legvalószínűbb katonai tevékenységekben, a békeműveletekben –, a katonai erők alkalmazásának fontosabb elveit, ismételten hangsúlyozni kívánom a háborús műveletektől eltérően, a Szövetség stratégiai érdekei védelme keretében – a NATO-alapokmány nem 5. cikkelye alapján szervezett katonai tevékenységek során – **a résztvevőknek választási lehetősége van**: választhatják a fegyveres részvételt, de ugyanúgy lehetőségük van arra, hogy a művelet logisztikai támogatásában vállaljanak önkéntes részvételt. E fontos körülmény jelentősen átstrukturálhatja az elveket is.

Az elvek meghatározása előtt, a válságreagáló műveletekkel kapcsolatos megalapozott következtetések érdekében fontosnak tartom részletesebben is bemutatni azt a részlelményt, amely a délszláv térség katonai válságkezelését, annak körülményeit, sajátosságait és következményeit mutatja be.

A DÉLSZLÁV TÉRSÉG KONFLIKTUSAI KATONAI VÁLSÁGKEZELÉSE ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Hazánk biztonságára a Balkán biztonsági fejlődése a jövőben is jelentős hatást gyakorol. A Balkán minden bizonnyal továbbra is a társadalmi konfliktusok egyik legfontosabb helyszíne lesz Európában. E térséghez kapcsolódnak és itt koncentrálódnak mindazok a problémák, amelyek eddig is biztonságpolitikai vonzatú társadalmi konfliktust okoztak és okoznak ma is. Ezen konfliktusok fő jellemzője a korábbiaktól eltérően már nem az államok közötti ellentétek kialakulása, hanem **egy adott országon belül megjelenő feszültség és etnikai alapú válság, amelyek szoros összefüggésben áll a térség vallási megosztottságával.** A Balkánon **három vallás** találkozik. Ezek **küzdelleme és a radikális iszlám megjelenése erősen megoszthatja a társadalmakat.** **A Balkán államait vallási, ideológiai és kulturális különbségek is jellemzik, amelyeket a szélsőséges erők könnyen kihasználtak, és továbbra is fel kívánnak használni újabb társadalmi konfliktusok, válságok előidézésére.**

A balkáni dezintegráció társadalmi konfliktusok sorozatával valósult meg, **a konfliktusok többsége még ma is megoldatlan, és ez kiindulópontja lehet a jövőbeni válságoknak. A dezintegrációs folyamat még nem zárult le, továbbra is fenyegeti Szerbia és Montenegrót. Érvényesülnek a homogén nemzetállamok kialakítását célzó politikai törekvések is, amelyek szintén újabb válságokat gerjeszhetnek.**

Az elmúlt évtizedet az jellemezte, hogy a Balkán soknemzetiségű államaiban a nemzetiségi kérdést túldimenzionálták, a nacionalizmust politikai célok elérése érdekében erősítették, illetve az új államhatárok nem etnikai határok vonalán, hanem fegyveres harc eredményeként alakultak ki. Az új államok létrejöttével a nacionalizmus nem szűnt meg, sőt szervező erővé vált, és még napjainkban is erős politikai szerepe van.

A térség országai gazdaságilag gyengék, fejlődésükhöz külső források szükségesek. A korlátozott külső forrásokhoz való hozzájutás, illetve a megszerzett javak elosztása további feszültségekkel jár. A Balkánon az életkörülmények sokkal rosszabbak Európa más térségeinél, és ez elvándorláshoz vagy migrációhoz vezet, amely az etnikai arányok megváltozásán keresztül fokozza a társadalmi feszültségeket. A délszláv térségben a háborúk hatására még ma is több mint egymillió ember él menekültként, akiknek visszatérését szülőhelyére vagy országába jelentősen akadályozzák. A gazdasági és szociális válságok felszámolása rövid távon még külső segítséggel sem biztosítható, így ezek megoldatlanságuk miatt bármikor újabb konfliktusokat okozhatnak. A balkáni állapotokhoz kapcsolható a szervezett bűnözés, az illegális fegyver- és kábítószerkereskedelem, a csempészet, és a terrorizmus nagyarányú térnyerése. A maffiák befolyásának gyors növekedése és összefonódásuk az állami és politikai vezetéssel nemcsak társadalmi válságok okozója, hanem újabb konfliktusok előidézője, illetve a meglévők felszámolásának akadályozója lett. A globalizmus a gazdaságilag és politikailag gyenge balkáni társadalmakra negatív hatással van. Elmélyíti leszakadásukat, a politikai és gazdasági kihívások eredményeként szembeállítja a különböző társadalmi csoportokat. A társadalmi konfliktusok lehetséges okai az egyes országok vonatkozásában eltérőek lehetnek, de a fent említett okok döntő többsége minden egyes országnál megtalálható. Így a társadalmi konfliktusok minden esetben több okra vezethetők vissza, ezért egyes kiváltó okok megszüntetése még nem jelenti a konfliktusok megszűnését.

A balkáni dezintegráció

A bipoláris világrendszer meghaladásával párhuzamosan a balkáni országokban, de mindenekelőtt Jugoszláviában meggyengült a központi hatalom, amelynek következményeként felgyorsult egy pozitív irányú fejlődés lehetőségét is magában rejtő, de alapvetően gazdasági indíttatású dezintegrációs folyamat. **A háborúk közvetlen oka a népcsoportok közötti feszültségekre vezethető vissza, de a konfliktus valós alapját – a szocialista országokhoz hasonlóan –, az 1980-as évektől egyre jobban elmélyülő gazdasági, strukturális és rendszerválság képezte.** A jugoszláv válság másik fontos kísérő jelensége volt a nacionalizmus erőteljes érvényesítésére való törekvés, de nem a nemzet valós vagy vélt érdekei, hanem az uralkodó elit hatalmának kiterjesztése, majd később védelme céljából.

Jugoszlávia felbomlásával új, rövidebb – hosszabb távon demokratikussá váló önálló államok – Szlovénia, Horvátország, Bosznia–Hercegovina és Macedónia – jöttek létre, de Albániában is megtörtént a politikai rendszerváltás. A Jugoszláviából való „kiválás” már maga is súlyos biztonságpolitikai következményekkel járt, mivel döntően nem békés, hanem fegyveres (háborús) úton valósult meg. Az így létrejött új államok határai nem az etnikai határok lettek, hanem a korábban politikai okokból mesterségesen kialakított tagköztársasági határok, illetve a háborús frontvonalak váltak külső határokká, miáltal közel másfélmillió ember vált menekültté. A új államokban is erős maradt a „helyi nacionalizmus”, megnehezítve a térség konszolidálását.

Az új államok létrejötte alapjaiban változtatta meg a balkáni „status quot” és a térséghez fűződő érdekeket. A balkáni térséghez fűződő ellentétes érdekek (nagyhatalmi, szerb, albán, európai, magyar stb.) egyidejű megjelenése következtében tarthatatlanná vált az egy erős államra építő balkáni egyensúlyt biztosító, korábbi rendezési elv fenntartása. Ezt a funkciót Jugoszlávia töltötte be, amely azonban ezt a szerepét válsága következtében elveszítette. **Napjainkban több elképzelés, stratégia és ellentmondásos doktrína bevezetésével próbálnak az érintettek egy új balkáni rendet, stabilitást, egyfajta egyensúlyt kialakítani.**

A volt jugoszláv területen egy olyan nacionalista etnikai alapú öngerjesztő folyamat zajlott le, és részben zajlik még ma is, amelyben **etnikai / nemzetiségi alapon a térségbeli kis nemzetek és kisebbségek önálló nemzetállamot kívántak létrehozni, függetlenül attól, hogy leendő államuk életképes-e vagy sem.**

A balkáni rendezés tekintetében a nemzetközi közösség, az EU, és részben a NATO a demokratikus értékekre alapozott, hosszú távú stratégia érvényesítését próbálja megvalósítani, amely a gazdaságilag működőképes, együttműködő és a konfrontációt elutasító, békés, demokratikus jogállamok kialakítását, illetve az ezt eredményező feltételrendszer kialakítását célozza. **Az általános délszláv válság különböző válságócaiban eltérő, a sajátosságokat figyelembe vevő taktikát alkalmaz.** Ezen taktika ugyanakkor a nemzetközi válságkezelési folyamatban átmenetileg instabilitást okozhat, és azt a látszatot kelti, miszerint az EU és a NATO időnként elfogult, az egyik vagy a másik fél előnyére. Ennek ellenére a **Balkánon** – a különböző indíttatású feszültségek és válságok megoldására – **egységes módszert nem lehet alkalmazni, és csak párbeszéddel nem lehet a problémákat megoldani.**

A harmadik évezred első éveinek nagy kérdése, hogy a balkáni fejlődési útra kényszerült közösségek miként kerülhetnek a felemelkedésüket biztosító európai demokratikus és integrációs fejlődési folyamat fő áramlatába. Ma már egyértelművé vált, **hogy a délszláv régió stabilitásának kulcsa Jugoszlávia demokratizálódásában rejlik.** Azonban **Jugoszláviában még az ezredfordulón is a centralizáló, a szerb dominanciát képviselő állammal szemben két, egymással is ütköző erő áll: az etnikai elvű elkülönülés, amit Koszovó és Montenegró törekvése fémjelez, és az állampolgári szabadságot és önrendelkezést kifejező közigazgatási önkormányzatiság (Vajdaság), az autonómiák híveinek ereje.**

Ma még természetesen **mindkettő kihívást jelent** a demokratizálódás útjára lépett **központi hatalommal szemben**. Hatalomkoncentrációhoz és üldözésekhez, illetve válsághoz vezet, magában hordozza a társadalmak belső megosztásának a lehetőségét, a polgárháborúk, a határvillongások és területi viták, a lokális és nemzetközi terrorizmus veszélyét. A fegyveres konfliktusok kialakulása feltételeinek állandó megléte folyamatos válságkezelést igényel, durvasága miatt a katonai válságkezelési formák előtérbe kerülésével.

A konfliktusok megoldása

A délszláv térségben még nemzetközi katonai válságkezelési eljárásokkal sem lehetett olyan helyzetet elérni, ami akár középtávon is biztosítaná a balkáni problémák rendezését. Ugyanakkor a NATO fegyveres beavatkozása és várhatóan a KFOR-erők tartós jelenléte bizonyos határokat szab a válságban érintett felek törekvései érvényesülésének, és a balkáni módszerek további alkalmazásának. **A balkáni kibontakozás katonai feltételei ma már biztosítottak látszanak**, de a balkáni stabilitást megteremtő politikai és mindenekelőtt gazdasági feltételek terén is előrelépés várható a Stabilitási Paktumnak köszönhetően. **Az önfenntartó demokratikus átalakulás és fejlődés ugyanakkor még hosszú ideig külső kényszerítő körülmények** (protektorátusi rendszer és nemzetközi katonai jelenlét fenntartása) és **a külső segítségnyújtás függvénye lesz**, magában hordozva a pozitív irányú folyamatokban bekövetkező szakadás vagy visszalépés lehetőségét is. Mindezek következtében **azzal kell számolni, hogy** a délszláv válságból eredő, a nemzetközi biztonságot és benne **hazánk biztonságát is fenyegető veszélyek tartósan fennmaradnak**, ugyanakkor a válságkezelésnek köszönhetően már egyre kisebb mértékben hatnak a környezetre.

Balkáni konferencia

A balkáni válság jelenlegi eszközökkel történő nemzetközi kezelésének lassúsága, vagy eredménytelensége, a térség stabilitása megteremtésének szükségessége egyre inkább előtérbe hozza egy nemzetközi Balkán-konferencia megrendezéséhez szükséges feltételek kialakulását is. Egy ilyen konferencia megtartását eddig elsősorban nem kormányzati intézmények – feltehetően tesztelési céllal – nem hivatalos formában vetették fel. A jugoszláv külpolitika időről-időre napirenden tartja egy esetleges Balkáni Konferencia kérdését. A jugoszláv elképzelés szerint egy ilyen fórumon a releváns nemzetközi tényezőknek garanciát kellene vállalniuk a jelenlegi közös határok sérthetlenségére, amelyért cserébe biztosítanák az ország területén élő népcsoportok és kisebbségek jogait, érdemi autonómiáját és önkormányzatiságát. (Gyakorlatilag a Rambouillet-i tárgyalásokon felkínált jogokról lenne szó.) Ezeknek a jogoknak adekvátnak kellene lenniük a térség egészére is. A jugoszláv javaslatra a nemzetközi tényezők érdemben nem reagáltak, csak Putyin orosz elnök, aki 2001 júniusában belgrádi látogatásakor a részletek tisztázása nélkül felmelegítette a javaslatot, de az sem talált érdemi támogatókra.

Megítélésem szerint a Balkánon kialakult válságok megszüntetését eredményező nemzetközi fórumon a jelenlegitől teljesen eltérő megközelítést kellene alkalmazni. Bizonyos tabukat (kialakult határok változatlanlansága, jog az önálló nemzeti léthez, a nemzetiségi önszerveződéshez és önrendelkezéshez,

a kantonizált államformák elfogadása, a helyi érdekek elsőbbsége stb.) teljesen felszámolva vagy átértékelve megteremteni a kibontakozás lehetőségét és a fejlődés öngerjesztő folyamatainak érvényesülését. Ennek a feltételei ma még nem alakultak ki, az elképzelés is futurisztikusnak tűnhet, de az elmúlt 15 év példája alapján kizárni nem lehet, különösen azért, mert egy ilyen folyamat levezénylésének egyik fontos feltétele a nemzetközi katonai erők helyszíni jelenlétével biztosítottnak látszik.

Nemzetközi szerepvállalás

A **jugoszláv utódállamok biztonsági helyzetének alakulása**, ma még meghatározott módon nem a belső fejlődési folyamatok következménye, hanem **a külső környezet által alkalmazott biztonságpolitikai eszközrendszer függvénye**. A délszláv térség egyes országainak biztonsági helyzete eltérő módon alakul, ugyanakkor jelentős, akció–reakció összefüggés van közöttük, amely egyrészt a közös múlt következménye, másrészt pedig ma már kijelenthető, hogy legalább ugyanolyan mértékben a közös jövőé is. Napjainkban a fő problémát nem az jelenti, hogy az egyes államok eltérő fejlődési irányokat fogalmazzanak meg, hanem az, hogy ezeket a célokat erőszakos eszközökkel, a nyugati demokratikus értékrend alapján nem tolerálható válságok sorozatán, a fejlett Nyugat érdekei ellenében, egoista módon kívánják elérni.

A balkáni térség államaiban a harmadik évezred elejére olyan viszonyok alakultak ki, amelyekben elvben és a gyakorlatban is prioritásként kezelik az euro-atlanti integrációt, elfogadják a demokratikus jogokat és a szabadversenyes piacgazdaságot. Természetesen a térség országai e téren eltérő haladást értek el, és lehetőségeik stratégiai céljaik megvalósításában is nagy különbséget mutatnak. A térség államai eltérő fejlődési utakon jutottak ehhez a lehetőséghez, és többségük még nem tudta megoldani a súlyos örökségből eredő belső nehézségeket, mindenképp a gazdasági problémákat és a menekültkérdést. Viszont tudjuk, hogy ez utóbbiak voltak a nemzetközi beavatkozás alapvető motivációi.

A katonai válságkezelés hatása a nemzetközi biztonságpolitikai intézményrendszerre

A délszláv válság fejleményei nemcsak kiprovokálták a nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek fellépését, hanem azok a válságkezelési intézményrendszerekre is hatással voltak. **Az intézmények vonatkozásában a regionális válságkezelési képesség kialakítása felgyorsult.** A válságövezettel határos országok az eskaláció elkerülése végett NATO biztonsági garanciákhoz jutottak, és felerősödött a Szövetséghez való csatlakozási szándékuk. Maga **a katonai válságkezelés**, a NATO stratégiai érdekei elleni fenyegetések fegyveres úton történő elhárítása, vagyis védelme **precedenst teremtett a kisebbségi jogok területén.** Ez a határon túli magyar kisebbségek vonatkozásában különös jelentőséggel bír.

A válság békés megoldására tett erőfeszítések eredménytelensége szükségessé és talán elkerülhetlenné is tették a katonai válságkezelési mód alkalmazását, amely a NATO légi támadó hadjáratában nyilvánult meg, továbbá a KFOR erők tevékenységében. Ez a **NATO részéről történt fegyveres válságkezelés**

precedens jellege és következményei okán átstrukturálta nemcsak a válságkezelés rendszereit és eszköztárát, de részben a nemzetközi biztonságpolitikai intézményrendszert is. Átalakította a délszláv térség erőviszonyait, valamint meghatározó módon hatott a térség és az egyes országok biztonságára és biztonságpolitikai fejlődésére.

A biztonságpolitikai jellegű nemzetközi intézményrendszer fejlődését és átalakulását azért tartom fontosnak elemezni és bemutatni, mert ez adja azokat a kereteket, amelyek között az Európában kialakuló feszültségek és válságok a jövőben (is) kezelhetők. A különböző intézményrendszerek funkcióinak átrendeződése, mindenekelőtt az egymást átfedő és kiegészítő feladatrendszer közvetlen hatással van az általános biztonságon túl a katonai biztonságra is. A különböző szervezetekben való tagság, illetve már a csatlakozási szándék is átalakítja az adott állam biztonságról vallott nézeteit, és elősegíti egy stabilabb nemzetközi helyzet kialakulásán keresztül a biztonság erősödését, és kedvezőbb feltételeket teremt az érdekek harmonizálásához.

Hazánk környezete vonatkozásában elsősorban a NATO és az EU azok a szervezetek, amelyek fejlődése a biztonságról vallott nézeteik átértékelésére készítette valamennyi szomszédunkat. Az egyes intézmények fejlődésének bemutatása pedig azért szükséges, mivel csak ezek keretében valósítható meg a biztonságunkra legnagyobb veszélyt jelentő válságok és fegyveres konfliktusok kezelése.

A Balkánon kialakult válság és annak rendezése keretében zajló nemzetközi tevékenység nagy hatással volt és van ma is, nemcsak a nemzetközi biztonság és katonapolitikai szervezetek (ENSZ, EBESZ, EU és a NATO) működésére és tevékenységére, hanem a konfliktusban közvetlenül vagy áttételesen érdekelt államok és nem állami szervezetek biztonsági és katonai stratégiájára, és ezeken keresztül a fegyveres erőkre is. **A Jugoszlávia elleni NATO-támadás biztonságpolitikai felülvizsgálatra, illetve részbeni átértékelésre készíteti az európai biztonság kulcsszereplőit, meghatározva és egyes esetekben behatárolva azok mozgásterét.** A délszláv válság, azon belül is a koszovói helyzet rendezése során alkalmazott új NATO-válságkezelési mód és a katonai eljárások számos olyan következménnyel és tapasztalattal jártak, amelyek a Magyar Köztársasággal szomszédos országokat mind biztonságpolitikájuk, mind pedig katonai stratégiájuk átértékelésére, a Szövetséghez történő közeledésre és a vele való fokozott együttműködésre ösztönözte. Ez a „kikényszerített” felülvizsgálat egyértelműen pozitív hatással van hazánk biztonsági helyzetére, oly mértékben, hogy a belátható időn belül szinte teljesen kizárja hazánk közvetlen katonai veszélyeztetettségét.

A NATO európai fegyveres beavatkozásának precedens jellege és a vele kapcsolatos széles körű nemzetközi reagálás lehetőséget biztosít arra, hogy prognosztizálható legyen:

- az egyes szereplők várható jövőbeni magatartása;
- az európai biztonság intézményrendszere fejlődésének iránya;
- a jövőbeni válságkezelési műveletek jellege;

A **NATO-nak** – a jugoszláviai beavatkozása következtében – **megnőtt a tekintélye az európai béke garانتálásában**. A szövetségesek közötti konszenzus meglétével és fenntartásával sikerült elkerülni egy újabb megosztottságot, rivalizálást és a katonailag erősebb államok nemzeti érdekeink érvényesülését. Nagyon fontos fejleményként lehet értékelni a NATO egységének folyamatos fennmaradását, mert általa sikerült megakadályozni egy olyan negatív folyamat beindulását, amely aláásná az egész európai biztonsági architektúrát és lefékezné az integrációt. A NATO kohéziójának hiánya minden bizonnyal egy új polarizálódási folyamatot és vele párhuzamosan egy újabb fegyverkezési versenyt indítana el, amelyet Európa már nem engedhet meg magának.

Az 1999-es washingtoni NATO-csúcstalálkozón több olyan döntés is született, amelyek a stratégiai koncepcióba ágyazva erősíthetik az európai biztonsági architektúrát. A NATO az európai biztonság sarokkövének tartja az európai hagyományos erőkről szóló megállapodást (CFE), ezért megerősítette elkötelezettségét amellet, hogy az erről szóló szerződést sikeresen adaptálják a megváltozott biztonsági környezetbe, megteremtve az utat az európai biztonság növelése előtt a hagyományos erők tekintetében. Az Isztambulban elfogadott módosított CFE egyezményt már ennek szellemében fogadták el. Döntés született négy, a tömegpusztító fegyverek terjedését figyelemmel kísérő iroda létrehozásáról a NATO politikai szervezetének keretén belül. A NATO ismételten megerősítette a tömegpusztító fegyverek és hordozók proliferációjának megakadályozására irányuló nemzetközi rendszerek támogatását.

A koszovói NATO-hadművelet, illetve a három új tag felvétele arra ösztönözte a NATO-t, hogy világosan fogalmazza meg bővítésének menetrendjét. Ezért olyan döntés született, hogy a NATO 2002-ben tartandó prágai csúcsertekezletén dönt a Szövetség további bővítésének menetrendjéről. A NATO jelenleg kilenc tagjelöltet tart nyilván, valamennyit hivatalosan megnevezte a washingtoni csúcsertekezlet zárónyilatkozatában. Ezek közé tartoznak a balti államok – Észtország, Lettország és Litvánia – továbbá Szlovénia, Szlovákia, Románia, Bulgária, Albánia és Macedónia.

A NATO-döntés elhalasztásában szerepet játszott az is, hogy Szövetségünk nem akarta magát olyan államok felvételével terhelni, amelyek alig tudják teljesíteni a szövetség magas szintű katonai és politikai feltételeit. A gyakorlat azonban – mint például Albánia és Macedónia esetében – azt bizonyítja, hogy a **Szövetségnek válsághelyzetben nem marad más választása, mint hogy kiterjessze biztonsági garanciáit a nem szövetséges államokra** is. Ma még talán ez az egyetlen mód arra, hogy megakadályozzuk a konfliktus nemzetközi eskalációját. A NATO a jelöltek felkészültségének kritériumait rögzítő tagsági akcióterv (Membership Action Plan = MAP) elfogadásával biztosítékot adott arra, hogy Szövetségünk bővítése folytatódni fog.

A szövetség az európai stabilitás és fejlődés meghatározó eleme marad mindaddig, míg ezt a funkcióját a kontinens vonatkozásában az európai biztonságpolitikai szervezetek, mindenekelőtt az EU nem képesek magukra vállalni. **A NATO jövőjét** azonban várhatóan **a globális biztonsági kihívások kezelése jelentheti**.

A balkáni átalakulás során az **ENSZ** aktív szerepet vállalt, ugyanakkor nem volt képes a délszláv régióban jelentkező válságok békés eszközökkel történő kezelésére, egyrészt szervezeti struktúrája, másrészt eszközeinek elégtelensége miatt. A Jugoszlávia elleni **NATO légi hadművelet megindítása érzékenyen érintette a Szervezetet**, mindenekelőtt az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai közül Oroszországot és Kínát. A NATO a hadműveletek megindításához ugyanis nem rendelkezett konkrét ENSZ BT felhatalmazással, és ezt a tagállamok jelentős része úgy értékelte, hogy beavatkozott egy szuverén ország belügyeibe, míg Kína és Oroszország a világpolitikában játszott meghatározó szerepük csökkentésére irányuló akciót láttak a NATO precedenst teremtő tevékenységében. Emiatt az ENSZ tekintélyének megőrzése ürügyén tisztán nemzeti érdekeiket követve alakították ki a NATO-étól eltérő, döntően azzal ellentétes álláspontjukat. Az ENSZ felhatalmazás nélküli NATO-akció ugyanakkor ráébresztette a Szövetséget arra, hogy a lehetőségek szerint **a jövőben is szorosan együtt kell működnie az ENSZ-szel, mivel annak hiánya megnehezíti a NATO-akció nemzetközileg hiteles politikai céljainak meghatározását és elfogadtatását**. A NATO ezt felismerve a washingtoni csúcsertekezletén már olyan döntést hozott, hogy a Szövetség ENSZ-mandátumért folyamodik, utólagosan legalizálva katonai fellépését Jugoszlávia ellen. A washingtoni NATO-csúcstalálkozón részt vett kormányfők elismerték az **ENSZ BT elsődleges felelősségét a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában**, hatékonynak minősítették a NATO és az ENSZ együttműködését a boszniai békefenntartásban, valamint hangoztatták, hogy várakozással tekintenek az ENSZ-szel való kapcsolatok és információcsere fejlesztése elé **a konfliktus-megelőzés, a válságkezelés, illetve a válságokra adandó válasz lépések, közöttük a békefenntartás és a humanitárius támogatás terén**.

Összességében megállapítható, hogy a koszovói válság kapcsán az **ENSZ szerepe nem értékelődött le**, ugyanakkor működésének zavarai jelezték, hogy **egyre sürgetőbb a Szervezet döntési mechanizmusának korszerűsítése**. Megítélésem szerint az ENSZ csak akkor szerezheti vissza központi szerepét, ha visszanyeri döntésképeségét és megszabadul a korábbi vétő lehetőségének veszélyétől, különösen olyan esetekben, amikor a szervezet által is védett értékek kerülnek veszélybe. Az ENSZ és szervezeteinek legfontosabb feladata a békés fejlődés biztosítása, az egyetemes emberi és szociális érdekek védelme, amely csak a fejlődés teremtette feszültségek és válságok megelőzése és kezelése révén érhető el. A NATO és tagállamai jelentős, egyben nélkülözhetetlen hozzájárulása nélkül **az ENSZ eszközök hiányában csak marginális szerepet tölthetne be a béke és a stabilitás biztosításában**. A NATO katonai képességével, de mindenekelőtt válság-előrejelző és válságkezelő képességével hatékonyan segítheti a világszervezetet, ugyanakkor **az ENSZ-nek is a megváltozott nemzetközi erőviszonyokhoz és körülményekhez igazított felfogással kellene „segítenie” a NATO nemzetközi biztonságot erősítő tevékenységét**. Ez mindenekelőtt a világszervezet „status quo”-t meghaladó gondolkodásában, az egyes örök érvényűnek tekintett fogalmak – mint a belügyekbe való be nem avatkozás, az önrendelkezési jog és a területi sérthetetlenség, a háború – árnyékoltabb értelmezésében, de nem utolsósorban olyan új definíciók, mint a terrorizmus és a gyűlölet ideológiák meghatározásában kell hogy megjelenjen, mivel ezek alapozhatják meg a két biztonságpolitikai szervezet hatékonyabb fellépését a fenyegetésekkel szemben.

A két szervezet – az ENSZ és a NATO – ugyanakkor nem alternatívái egymásnak, és a jövőben is specifikusak maradnak.

Az **európai szervezetek** vonatkozásában a NATO katonai beavatkozásának következményei az új európai biztonsági rendszer kiépülése, az EBESZ, az Európai Unió tevékenysége, és az Európai Biztonsági és Védelmi Identitás (ESDI) megvalósulása, illetve az egyéb leszereléssel kapcsolatos tárgyalások kimenetele és a megkötött fegyverzetcsökkentési egyezmények végrehajtása során egyaránt tapasztalhatóak voltak.

Az **EBESZ** – mint a legfontosabb európai biztonságpolitikai intézmény –, Koszovóval kapcsolatos tevékenysége ellentmondásosnak értékelhető. Pozitívumnak tekinthető, hogy a szervezet képes volt mintegy 2000 fő küldésére a földi ellenőrző misszió keretében. Ugyanakkor az EBESZ jelenléte nem tudta megakadályozni a szerb–albán ellentétek fokozódását, mivel csak kis befolyással bírt a szembenálló felekre. Az EBESZ-megfigyelők kivonása ellenben hozzájárult az ellenségeskedések erősödéséhez. A NATO-hadművelet után **a szervezet a válságrendezés keretében meghatározó, a korábbi mandátumától eltérő felhatalmazás alapján a rendezés fontos szereplőjévé vált**, a közigazgatás és a normális élet beindítása, továbbá a választások előkészítése, illetve ellenőrzése terén. Az EBESZ eredményes válságkezelői fellépését ugyanakkor ma még gátolja a konszenzusos döntéshozatal, mivel így az érintettek megakadályozhatják hatékony fellépését. **Az EBESZ, mint összeurópai szervezet jelentősége regionális szinten mind a válságmegelőzésben, mind a válságkezelés politikai szakaszában már a közeljövőben meghatározóvá válhat.** Az EBESZ-hez fűződő orosz remények várhatóan felértékelik a szervezet szerepét, politikai értelemben.

Az **EU/NYEU vonatkozásában** a koszovói válság ismételten ráirányította a figyelmet az európai katonai válságkezelési képesség hiányosságaira, az Európai Biztonsági és Védelmi Identitás (ESDI) megerősítésének szükségességére, azaz, hogy **olyan katonai képességek alakuljanak ki, amelyekkel az európai válságok európai eszközökkel kezelhetők.** Az EU tagállamainak állam- és kormányfői 1999. júniusi kölni tanácskozásukon egyetértésre jutottak a **közös védelmi és biztonságpolitika (KEVBP) elveiről**, valamint az Oroszországhoz fűződő stratégiai viszonyról, ezzel is bizonyítva, hogy képesek Európában aktív válságmegelőző és válságkezelő politikát folytatni saját eszközökkel és felelősség alapján. A kölni nyilatkozat alapján **az EU-nak a hiteles katonai potenciál birtokában képessé kell válnia az autonóm cselekvésre, képesnek kell lennie arra, hogy a NATO lépéseitől függetlenül döntsön a rendelkezésre álló eszközök alkalmazásáról a nemzetközi válságok kezelése érdekében.** Az EU-nak olyan saját válságkezelő mechanizmusra van szüksége, amelynek keretében mind a NATO-tagok, mind a semleges országok egyenjogúként vehetnek részt az EU-műveletekben. A szervezetnek ezért szüksége lesz helyzetelemző képességre, hírszerzési forrásokra és önálló stratégiai tervező csoportra. Ennek érdekében létre kell hozni egy – politikai és katonai szakértőkből álló – állandó testületet, meg kell teremteni az EU Katonai Bizottságát, amely ajánlásokat dolgoz ki az EU politikai és biztonságpolitikai bizottságának. Életre kell hívni az EU katonai törzset, valamint egy műholdközpontot és a biztonsági tanulmányok intézetét.

Ezek a feltételek gyakorlatilag megvalósultak, miáltal megkezdődhetett egy közös (mintegy hatvanezer fős) európai haderő létrehozása és működése feltételeinek kialakítása.

Az EU tagállamai esetről-esetre maguk döntenek el, hogy mikor látják szükségesnek a fegyveres erő alkalmazását. **AZ EU biztonságpolitikai szervezetté történő átalakítását elsősorban a védelmi funkciót is bíró NYEU integrálásával oldják meg.** Az integrációra hozott döntés megvalósulását nehezíti, hogy egyes EU-országok nem tagjai a NATO-nak, illetve semleges státusuk miatt nehézségeik merülnek fel a közös védelem terén. Az EU kül- és biztonságpolitikai képviselője a nagy tapasztalatokkal rendelkező volt NATO-főtiszt, Javier Solana lett. Mindez arra utal, hogy az ESDI a jövőben egyre nagyobb szerephez jut, de a közeljövőben még csak NATO-keretekben lesz képes hatékonyan működni. Az ESDI-vel a tagállamok azt tűzik ki célul, hogy növekedjék a jövőbeni többnemzeti műveletek hatékonysága nem csupán a Szövetség tagjai között, hanem a Szövetség és a partnerországok között is. A partnerségi együttműködésen belül kulcsfontosságú követelmény az átláthatóság növelése, a kölcsönös bizalom, valamint a szövetséggel való közös akciókra való képesség.

Cohen volt amerikai védelmi miniszter szerint az Európa biztonsága elleni fenyegetésre olyan megoldást kell találni, amelyben Európa főszerepet játszhat. Ennek a célnak az elérésében Európának ki kellene alakítania egy európai védelmi és biztonsági rendszert a NATO-n belül. Ezek az elválasztható, de nem elválasztott erők úgy növelnék Európa katonai képességét, hogy közben nem csökkentenék a NATO egységét és nem távolítanák el a NATO-tól az európai erőt. Az amerikai védelmi miniszter a fentiekkel összefüggésben hangsúlyozta, hogy az európai szerepe már ma is (meghatározó) egyes területeken: a NATO boszniai erőinek négyötöde európai, a macedóniai erőinek majdnem 100%-a; ami pedig a humanitárius segítséget illeti, az európai országok küldik a koszovói albánoknak nyújtott szállás- és gyógyszersegítség 90%-át, az élelmiszersegítség kétharmadát. A Koszovóban lévő KFOR-erők 80%-át szintén az európai NATO-tagállamok adják.

Összegzés:

A koszovói válság is egyértelműen bebizonyította, hogy a délszláv válság lokális jellege ellenére ma még nagyon erős kihatással van az európai biztonságpolitikai szervezetekre. Az európai biztonsági rendszer intézményeinek, mindenekelőtt az EU és az EBESZ biztonsági funkcióinak megerősödése és válságkezelő képességeinek kiépülése után az ehhez hasonló regionális és lokális konfliktusok rendezése visszakerülhet az őt megillető európai keretekbe, a nagyhatalmi politizálás szférájából a közvetlenül érintett államok érdekeit jobban figyelembe vevő biztonságpolitikai szervezetek szintjére. A délszláv válság pozitív hozadékának tekinthető az európai új biztonsági intézményrendszer kiépítésének felgyorsulása.

A válságkezelés hatása a környező országokra

A Jugoszláviával határos országok és az egész balkáni régió biztonsági helyzetét a koszovói válságrendezés pozitívan befolyásolja. Ez mindenképp azon NATO-akciók eredményének következménye, amelynek célja Jugoszláviát, mint a balkáni válság fő forrását olyan helyzetbe hozni, amelyben képtelenné válik további külső destabilizációra, a koszovói konfliktus kiszélesítésére, illetve az országon belüli nemzeti kisebbségek elnyomására, jogaik korlátozására. A NATO-beavatkozás hatására a Jugoszláviával szomszédos nem NATO-tagállamokon belül, – csakúgy, mint szlovák részről – erősödött a szervezettel való együttműködés és tagság iránti igény, mivel egyre inkább a gyakorlatban is érzékelhetővé vált számukra, hogy igazi nemzeti biztonsági garanciát csak a NATO-tól remélhetnek. Azzal számolhatnak, hogy a NATO-erők térségbeli jelenlétéig ez a helyzet nem nagyon változik meg, és a jövőt tekintve a Szövetséggel való kapcsolatok magasabb szintre emelhetők.

A délszláv válságkezelés magyar vonatkozásai

A Jugoszlávia ellen megindított NATO légi hadművelet az egyetlen szomszédos NATO-tagországban, Magyarországon szintén jelentős hatással volt és van a szövetségi és nemzeti érdekek összehangolására. A magyar kormánynak figyelemmel kell lennie az önként vállalt NATO-felelőssége mellett a jugoszláviai Vajdaságban élő több százezres magyar nemzeti kisebbség helyzetére is. A magyar magatartás következtében a Vajdaságban a NATO-bombázások ellenére sem történtek jelentős atrocitások, bár a helyzet feszült volt. Az albán nemzeti kisebbség példája alapján nem lehetett teljességgel kizárni, hogy irányukban is gyorsan megváltozhat a szerb magatartás, mivel a vajdasági magyarok az utolsó olyan jelentősebb jugoszláviai kisebbség, akik ellen még nem indult szerb etnikai tisztogatás. Reményt adott, Magyarország számára, hogy a NATO csúcserkeztetén megerősítést nyert, hogy a vajdasági magyar kisebbség ügye már nemcsak magyar ügynek, hanem NATO-ügynek is minősül.

A NATO Jugoszláviát érintő politikai és katonai célkitűzései döntően összhangban voltak a magyar érdekekkel, amelyek célja egy katonai képességeiben meggyengített, de a nyugati demokratikus elvekben és gyakorlatban megerősített, a konfrontációt elutasító Jugoszlávia kialakítása, amely jószomszédi kapcsolatokra törekszik. A NATO-támadások befejezése után kialakult helyzet, és a rendezésben vállalt magyar katonai részvétel (a KFOR-erőkben mintegy 300 magyar katona lát el támogató feladatot), valamint a magyar aktivitás a balkáni újjáépítésben további lehetőségeket teremt a magyar érdekek érvényesítéséhez, a nemzetközi korlátozó rendszabályok feloldása után pedig a kétoldalú együttműködés gyors fejlesztéséhez is. Ezt a magyar várakozást támasztja alá az is, hogy egy demokratizálódó Jugoszláviának a szomszédai közül leginkább Magyarország az, amellyel érdekei gyorsan harmonizálhatók.

A katonai válságkezelés (béke-kikényszerítés) fejlődése

A Jugoszlávia elleni fegyveres NATO-fellépés a válságkezelés tekintetében **minőségi változást hozott**, mivel a szövetségesek már nemcsak egy agresszió visszaverésére, hanem demokratikus jogok (kisebbségi, nemzetiségi jogok) helyreállítása érdekében is igénybe vették, és a jövőben még inkább igénybe vehetik a katonai válságkezelési formát.

A NATO folyamatosan a koszovói válság fejleményeihez alakította **válságkezelő stratégiáját**. A katonai fenyegetést és akciót megelőzően igénybe vette az egyéb rendelkezésre álló hagyományos válságmegelőző és béketeremtő eljárásokat, politikai, diplomáciai és gazdasági lépésekkel és ezek kombinációjával kívánta célját elérni. Ezen eszközök eredménytelensége vezetett oda, hogy nem kerülhetett sor a koszovói válság politikai rendezésére kidolgozott rendszabályok (Rambouillet-i megállapodás) végrehajtására és szükségessé vált békekikényszerítő céllal a NATO légi hadművelet megindítása Jugoszlávia ellen. **A támadással nem Jugoszlávia megsemmisítését, csupán az albánok üldözésének leállítását és jogaik visszaállítását kívánta a szövetség elérni.** A NATO részéről azt is kifejezésre juttatták, hogy támogatják egy demokratikus Jugoszlávia megeremtését, amely védelmezi a kisebbségi jogokat, különösen a Vajdaságban és a Szandzsákban. Tehát a NATO-nak kezdetben nem volt célja Milosevics elnök hatalmának megdöntése, de már ekkor világossá vált, hogy személye útjában áll a délkelet-európai térség jövőbeni békéjének.

A **válságkezelés megerősítette**, hogy a békés válságkezelési formák mellett, azok alkalmazásával egyidejűleg, **szükséges a katonai tényező számításba vétele is. A katonai erő kezdetben nyomásgyakorló eszköz, a későbbiekben pedig egyre inkább előtérbe kerülve a megoldás meghatározó tényezőjévé válik.** A fegyveres konfliktus elkerülését célzó erőfeszítések már kezdetben sem nélkülözhetik a politikai szándék és a katonai erők jól összehangolt együttes alkalmazását. A katonai lépések és ellenlépések sorozata ugyanakkor a válság és konfliktus kevésbé ellenőrizhető eszkalációjával nagyban hozzájárulhat a fegyveres konfliktus háborúvá történő átalakulásához, és esetleges eszkalációjához. Amennyiben a felek nem jutnak békés kompromisszumra, és a helyzet fegyveres úton történő megoldására bízzák érdekeik érvényesítését, akkor szinte elkerülhetlenné válik a háború. Egy ilyen helyzet kialakulása, és magának a katonai jellegű válsagnak a jellemzői szükségessé teszik a politika primátusának fenntartását, annak ellenére, hogy a célokért fegyveres küzdelem folyik. **A katonai jellegű válságokban váratlan és gyors fordulatok következhetnek be, a helyzet nagymérvű bizonytalansági kockázatokat rejt magában, és megnő a gyors katonai döntések iránti igény.** Az ilyen katonai jellegű válságok nagy információhiánnyal és információigénnyel párosulnak, s csökkenthető, de teljesen nem kiszámítható katonai veszteségekkel is járnak. A katonai beavatkozás tervezése során ezért közelíteni kell az elrettentésben és a végrehajtásban részt vevő erők állományát.

A délszláv térségben alkalmazott **katonai válságkezelés során az is bizonyítást nyert, hogy megkerülhetetlen a politikai célok egyértelmű előzetes meghatározása**, amit a Szövetségben doktrinálisan stratégiai végállapot kitűzésnek (strategic and state) neveznek, mert azok menet közbeni, vagy annak utólagos változtatása a válságkezelés elhúzódását okozhatja. A tárgyalásokon a kompromisszum lehetőségének elutasítása, az érintett felek hosszú távú érdekeinek figyelmen kívül hagyása, a nyugati demokratikus elvek elfogadásának kényszere a fejletlen, balkáni állapotok mellett nem járhat gyors sikerrel, ezért a békés válságkezelési eljárások eredménytelenek lesznek, és csak a katonai eszközök alkalmazásával lehet eredményt elérni. Ezt a megállapítást a délszláv válság

többször is megerősítette. **A katonai erő alkalmazása pedig azt eredményezi, hogy ezen erőnek a békekötést követően is hosszú ideig a helyszínen kell maradniuk, és nem csak katonai feladatokat kell megoldaniuk.** A katonai válságkezelési mód ugyanakkor megfelelő garanciának tűnik arra, hogy megakadályozza egy válság kiszélesedését, katonai eszkalációját. Katonai válságkezelés esetén elengedhetetlen, hogy a politikai célok elérését biztosító és garantáló, hiteles és világos felhatalmazással, rendelkező katonai erő álljon rendelkezésre. A katonai eszkaláció ugyanis azzal a veszéllyel járna, hogy részben ellenőrizetlen nemzetközi folyamatokat indíthat be, és egyértelműen hátráltatja a válság gyors megoldását. Ezt elkerülendő kvázi biztonsági garanciák nyújtására van szükség a válsággal határos, de nem NATO-tag államok részére. Emellett **garantálni kell a katonai műveletek politikai ellenőrzését, de kerülni kell a hadműveletek, illetve az azt vezető parancsnok egyszemélyi felelősségének korlátozását.** A NATO támadó légi hadművelete ugyanakkor arra is jó példa, hogy egy háború ugyan megnyerhető a levegőből, de elengedhetetlen a szárazföldi csapatok jelenléte az elért eredmények konszolidálásában. Fontos tanulság az is, hogy **a válságkezelésbe bevont erők jelentős részének hosszú távon is a hadművelési térségben maradnia, és ekkor már döntően nem katonai tevékenységeket kell folytatnia** (személyek, gépjárművek ellenőrzése, a polgári lakosság létfeltételeinek és a közigazgatás működésének segítése, a terrorakciók és megtorlások elhárítása, a kommunikáció és a közlekedés működtetése, fegyverek és lőszerkegy begyűjtése, aknamentesítési feladatok), nem minden esetben barátságos, sőt ellenséges környezetben. Ez a csapatok részéről nagy erőfeszítéseket, a küldő államok részéről pedig súlyos áldozatvállalást igényel. Ez utóbbi egy elhúzódó, akár több évtizedes jelenlét esetén kikezdheti a szövetség kohézióját is. Mindezek ellenére a NATO „Szövetséges erő” fedőnevű hadművelete precedens jellegűnek tekintendő a jövőre nézve, a katonai válságkezelés vonatkozásában.

A délszláv válságkezelés sajátosságai, a válság-megelőzési és cselekvési stratégia, az NGO-s műveletek elveinek érvényesülése

Az elmúlt tíz év válságai – elsősorban a boszniai, a koszovói és a macedóniai –, kezelésének tanulmányozása során arra a következtetésre jutottam, hogy **a jövő válság-megelőzési és cselekvési stratégiája megköveteli, hogy pontosan rögzített legyen: az érdekek milyen szintű veszélyeztetettsége esetén milyen katonai erőt kell alkalmazni?** A tapasztalatok egyértelműen visszaigazolták, hogy **már a stratégiai érdek védelmében is célszerű katonai erőt bevetni.** A válságmegelőzés terén az alkalmazott alapvető eszközök a legtöbb esetben nem katonaiak, hanem inkább gazdaságiak, politikaiak és intézményesítettek lesznek, de a katonai erőnek is a helyére kell kerülnie.

A koszovói válság ugyanakkor már azt bizonyítja, hogy nem szükségszerű az sem, hogy a *megelőző* és az akcióban részt vevő erők kötelező jelleggel „kéksisakos típusú” békefenntartó erők legyenek. Fontos tapasztalatként rögzíthető az is, hogy **az alkalmazott katonai eszközök vonatkozásában egyre közelebb kerül egymáshoz a megelőzésre szolgáló és a katonai válságkezelést végrehajtó katonai képesség.**

A válságkezeléssel foglalkozó elemzők teljesen egyetértenek abban, hogy **a hírszerzésnek kiemelt jelentősége van mind a megelőzés, mind pedig az akció során**. Mivel a veszélyek minden irányúak, a hírszerzés eszközeinek – amelyek lehetővé teszik a veszély potenciális források felderítését és fejlődésük figyelemmel kísérését –, maguknak is minden irányúaknak kell lenniük. Ki kell terjedniük a különböző földrajzi zónákra, a rendkívül különböző válságok fejlődési folyamatára, de nem utolsósorban a válságok szereplőire is. Ez nagy kihívást jelent a hírszerzés számára, mivel a veszélyek már nem csak államokból, de nem állami csoportoktól is eredhetnek.

A **válságkezelési akciók során** – amikor nem létfontosságú, hanem stratégiai érdekek miatt folyik a fegyveres küzdelem –, **elengedhetetlen az akcióval járó veszteségek csökkentésének kötelezettsége**. Külső műveletekben ez kockázatként jelentkezik. Egy „nulla veszteségű” háború a gyakorlatban nehezen megvalósítható, de a veszteségnek vannak olyan fokozatai, amelyeket stratégiai érdekeink védelmének el lehet fogadni. **Ez pedig a társadalmi tolerancián és a katonák megítélésén múlik**. A kevés veszteséggel járó beavatkozáshoz szükséges technológia nem helyettesítheti a terület elfoglalását. Szárazföldi erőkre mindig szükség lesz a terület elfoglalásához. Ezt az SFOR és a KFOR léte is egyértelműen bizonyítja. A NATO-tagállamok haderőinek magas színvonalú felszereltsége, a modern technológia nem a CRO-műveletekhez, a háborús küszöb alatti konfliktusok kezeléséhez lett kialakítva. Ugyanakkor **az akcióval járó veszteségek csökkentésének szükségszerűsége maga után vonja a legmodernebb fegyverzeti technológiák alkalmazását** a CRO-műveletekben, mint ahogy az iraki, a boszniai és a jugoszláviai bombázások során is történt.

A válságkezelés multinacionálissá válása következtében a résztvevők osztoznak a tételekben, és maga a többnemzeti részvétel növeli a hadművelet politikai legitimitációját. A multinacionális koalíciók kiépítése és egy komplex válságkezelői hadművelet kialakítása időt vesz igénybe, ezért már békeidőben, de **legkésőbb a válság megelőzési időszakában ki kell alakítani a többnemzeti erők elemeit**.

A válságkezelői hadműveletek során a biztonságos távolságról indítható **precíziós fegyverek elsődlegessége** tapasztalható. A **hatékony válságkezelés előfeltétele az is, hogy légi szállítással is megoldható legyen az erők alkalmazása**. Ilyen képességekkel a Szövetségben csak az Egyesült Államok rendelkezik, de az EU válságkezelési képességének kialakítása is megkerülhetlenné teszi egy európai szállítási kapacitás megteremtését, akár a nemzeti szállító kapacitások egyesítésével, amelyet szükség esetén maga az EU vagy tagállamainak bizonyos csoportjai felhasználhatnak.

A válságkezelési eszközökre vonatkoztatva következtetésként levonható, hogy **a megelőzés és az akció végrehajtása nem jelent nagyon eltérő megoldásokat**, még akkor sem, ha politikai megközelítése egyértelműen nem ugyanaz. Vigyázni kell tehát arra, ne hogy nagyon szétválasszuk ezt a két kategóriát. **Ha jó megelőzést akarunk végezni, készen kell állni a beavatkozásra adott esetben ugyanolyan erővel és gyorsasággal, mint ahogy az egy katonai konfliktus esetében történne**.

Összegzés:

A Szövetség Jugoszlávia elleni katonai fellépése rávilágított arra, hogy a jövőben milyen módon történhet katonai válságkezelés, milyen is lehet az alkalmazandó harcmodor. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a válságok kezelése során a fegyvereké lesz az elsőbbség, de mindenképpen lehet arra számítani, hogy a katonai erőfaktor a korábbiaknál nagyobb szerephez jut mind a megelőzés, mind pedig az akció során, mivel ennek politikai és katonai előfeltételei egyre inkább megteremtődnek. A koszovói válságkezelés tapasztalatai a Szövetség katonai válságkezelési eljárásának integráns részét képezik.

A biztonságpolitikai szervezetek és a katonai képességek fejlődése arra utal, hogy Európában munkamegosztás kezd kialakulni a NATO és az EU között; a NATO egyre inkább a közös védelem, míg az EU a válságkezelés intézménye és eszköze lesz, tevékenységébe pedig mindkét szervezet egyre szélesebb keretekben von be más európai államokat is, miáltal növekedhet a koalíciós hadműveletek valószínűsége.

Mind szövetségi, mind pedig magyar vonatkozásban a katonai válságkezeléshez szükséges képességek, a fegyveres konfliktusokban való eredményes fegyveres részvétel kialakítása a korábbiaktól eltérő katonai erőnyeket, eszközöket, kiképzést és vezetést igényelnek, de a háborúval kapcsolatos, azt elutasító, végső eszköznek tartó nézetrendszer meghaladását is szükségelteti. Az egyes országok haderői megítélésének fokmérője már a közeljövőben a katonai válságkezelés képessége lesz, mivel ez azonos lesz az érdekérvényesítési lehetőségekkel.

Ennek kapcsán az előzőekben részletesen leírt, olyan adaptálható tapasztalatokra szeretném felhívni a figyelmet, mint a politikai célok pontos meghatározásának problémaköre; a szinte biztos győzelem feltételrendszerének kialakítása; a felhasználható fegyverzet és képességek politikai korlátozása; a veszteségek minimalizálása; a csapatoknak a feladat végrehajtása utáni hosszú idejű helyszínen maradása; nem katonai jellegű feladatok végzése.

A válságreagáló műveletekre és az azokban részt vevő erőkre – így a magyar fegyveres erők alkalmazására – vonatkozó fontosabb elvek, azok sajátosságai tekintetében meghatározó körülmény, hogy a politikai célokat előtérbe helyezve a **nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek jelentősen korlátozzák a katonai képességek érvényesítését.**

Az adott hadműveleti tevékenység céljai meghatározásánál fontos körülmény, hogy a politikai célok kitűzése elsősorban nem a NATO, hanem az ENSZ BT hatáskörébe tartozik. Az adott politikai célok általában korlátozottak, és a művelet során gyakran változhatnak is. A célok kijelöléskor figyelemmel kell lenni arra, hogy a fegyveres küzdelem során a győzelemnek vannak katonai feltételei és törvényszerűségei, amelyek maximális érvényesülését korlátozni csak a legszükségesebb mértékben szabad a politika részéről. A korlátozások következménye – az eddigi tapasztalatok szerint –, rendszerint a művelet időtartamának és költségeinek növekedése volt.

Fontos sajátosságként kell figyelembe venni, hogy jelenleg még nincs olyan vezetési–irányítási rendszer, amely valamennyi művelet esetén alkalmazható. Az egyedi jelenségekből fakadóan az egyes elvek alkalmazhatósága akár meg is kérdőjelezhető. A meglepés elve szinte minden esetben sérül.

A válságreakáló műveletek tekintetében az egyik legjobban kidolgozott terület a béketámogató műveletek kategóriája, amely békefenntartó és békekikényszerítő katonai műveleteket foglal magában. E téren a nemzetközi gyakorlat következtében és különösen a balkáni válságkezelés eredményeként kikristályosodtak a béketámogató műveletek elvei. A sajátos elvek fokozatosan alakultak ki és változnak a tapasztalatok függvényében.

A BÉKETÁMOGATÓ MŰVELETEK ELVEI

A vezetés egységessége: hadműveleti területen a haderők parancsnoka, vagy az ENSZ főtitkár különleges képviselője (misszióvezető) felel a küldetés végrehajtásáért. A nemzeti vezetésért felelős szerv képviselőjének csak irányítási jogköre van együttműködési és logisztikai területen.

A pártatlanság: a konfliktusban részt vevő feleket egyformán kell kezelni. Erőt csak önvédelemre vagy a mandátum lehet alkalmazni. A semlegességgel a nemzetközi hitelességet kell bizonyítani.

Hitelesség: az akció iránti bizalmat kell, hogy szolgálja, amelyet a részt vevő erők hatékony működésén túl az egyes személyek professzionális katonai magatartásával is fokozni kell.

Az erők alkalmazásának korlátozása: a feladat-végrehajtással járó járulékos veszteségek és károk elkerülését célozza. Minden műveletre előzetesen kidolgozzák a fegyveres erőszak kezelésének szabályait (ROE), amelyek az AAP–6(V)m2 dokumentum tartalmaz. Biztosítani kell ugyanakkor minden előre látható konfrontáció esetére a végső győzelmet garantáló kapacitásokat.

A művelettel kapcsolatban a lehető legtöbb információt nyilvánossá kell tenni, figyelemmel a csapatok maximális biztonságára.

A polgári és katonai együttműködés (CIMIC): az összes politikai, katonai, humanitárius, civil, nem kormányzati (NGO) és más szervezetek erőfeszítéseinek összehangolása a katonai feladatokkal, az egyes szervezetek integrálása nélkül.

A közlekedés és mozgás szabadságának támogatása: a katonai célokat nem hátráltató mozgás engedélyezése a hadműveleti területen.

Rugalmasság: a helyzet gyors változásaihoz igazodó adaptáció, mind a tervezés mind a végrehajtás szintjén.

A fenti elvek érvényesítése mellett bevezethetők más korlátozó rendszabályok (például kijárási tilalom, biztonsági övezetek, védett zónák, fegyverzeti tilalmak). A fegyveres erők harci alkalmazása során ugyanakkor a haderőnemek doktrínáiban és a különböző harcászati szabályzatokban rögzített elvek (a korlátozások figyelembe vétele mellett) érvényesülnek. (Szövetségi keretekben ez az érvényes okmányok szerinti tevékenységet jelenti.) A magyar fegyveres erők lehetséges alkalmazása során kiemelten fontos e területen szerzett tapasztalatok nemzeti adaptálása.

HONI TERÜLETEN VÉGZENDŐ FELADATOK ÉS AZOK SZABÁLYOZÁSA

Az értekezés során bizonyítást nyert, hogy a magyar fegyveres erőknek várhatóan elsősorban csak válságkezelői feladatai lesznek, mivel országunk elleni katonai agresszió középtávon sem valószínűsíthető.

A magyar biztonságpolitikai dokumentumok alapján a magyar fegyveres erőknek jelenleg három fő területen kell készen állnia honi területen feladat megoldására:

- veszélyeztetett határszakasz megerősítése, fegyveres csoportok visszaszorítása, lefegyverzése, légvédelem veszélyeztetett irányba történő áthelyezése;
- tömeges migráció kezelése, együttműködés a védelmi szféra szervezeteivel, a kijelölt határrendészeti és rendvédelmi erőkkel;
- veszélyeztetett körzetekben az állampolgárok élet és vagyonvédelme, nemzetgazdaság működését szolgáló objektumok őrzés-védelme.

E hármas feladatsor – megítélesem szerint – további bővítésre, illetve pontosításra szorul. Mindenképpen szükségessé válik a proliferáció és a nemzetközi terrorizmus tevékenységének visszaszorításában való katonai részvétel, mind a megelőzés, mind a felszámolás és védelem terén, csakúgy, mint a szövetség ellen folytatott információk fenyegetések tekintetében.

Ezen feladatok megoldására való felkészülés a békeidőszak egyik fontos nemzeti feladata, de szoros összefüggésben van a konfliktus-megelőzéssel, amely nemzetközi dimenzióban valósul meg. E feladatok végrehajtása során a magyar fegyveres erők kijelölt erői a szükségállapot, vagy a rendkívüli állapot kihirdetésére vonatkozó parlamenti döntésig, a kormány intézkedéseinek megfelelően, a köztársasági elnök által jóváhagyott védelmi terv szerint tevékenykednek. A kijelölt erők békeidőszakban a törvényeknek megfelelően fegyvert vagy más kényszerítő eszközöket alkalmazhatnak. A nemzeti szinten bevezetett intézkedésekkel szembeni követelmény, hogy azok ne fokozzák az adott konfliktus eszkalációjának veszélyét, segítsék a válság politikai rendezését, de ugyanúgy megfelelő alapot adjanak a katonai válságkezeléshez is.

4.3. A magyar védelmi intézmények és szervezetek célszerű reagálása a hazánk biztonságára veszélyt vagy fenyegetést jelentő fejleményekre

A hatalmi ágak saját területükön már békeidőszakban megteremtik az ország védelmének és egy katonai válság kezelésének törvényi, intézményi, szervezeti és technikai feltételeit. Ezeket a feltételeket a prognosztizálható fenyegetettségünk függvényében, a várható védelmi feladatoknak megfelelően folyamatosan ártértékelik és törvényileg szabályozzák. A lehetséges válságok kezeléséhez szükséges erők tervezése, illetve a válságkezelésből a Magyar Köztársaságra háruló részfeladatok teljesítésére képes erők biztosítása kell, hogy képezze az országvédelem haderőtervezési feladatrendszerét.

A végrehajtó hatalom a törvényi kereteken belül megszervezi és irányítja a válságok megelőzését biztosító intézményrendszert és a végrehajtó szervezetek tevékenységét. Megteremti a válságkezelés személyi és technikai feltételeit. Kialakítja az információs képességet. Adott esetekben kezdeményezi a törvényi háttér aktualizálását, együttműködik a nemzetközi biztonságpolitikai szervezetekkel. Ellenőrzi a válságkezelői kapacitások működését, kialakítja hatékony működésük feltételeit. Kormány szintű, operatív tevékenységgel segíti a válságkezelést végrehajtók felkészülését. Válságkezelés esetén meghatározza a fegyveres erők és szervezetek konkrét küldetését és feladatait, vezetésük és irányításuk rendjét, az esetleges korlátozó rendszabályokat, folyamatos kommunikációt fenntartva ellenőrzi a feladatok teljesítését.

A válságkezelésbe bevont szervezetek és fegyveres erők konkrét tevékenységüket az érvényes törvények, felhatalmazások és doktrínák alapján szervezik és végzik. Az egyes állami és önkormányzati szervezetek, illetve fegyveres testületek – minisztériumok, nemzetbiztonsági szolgálatok, önkormányzati szervezetek, védelmi bizottságok – és a Határőrség feladatainak részletezése nélkül is megállapítható, hogy kiemelt feladataik vannak válságkezeléssel összefüggésben, mind a megelőzési, mind pedig a végrehajtási fázisban.

A fegyveres válságok elemzése egyértelműen arra utal, hogy a válságkezelés során egyre nagyobb szerepet és egyre több nem tisztán katonai feladatot kapnak a katonai szervezetek és a válságkezelésbe bevont erők. A válságkezelési akcióban közvetlenül részt vevő erőkön kívül nagyon fontos szerep hárul a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokra, békében és válságidőszakokban egyaránt. Az MK Katonai Felderítő Hivatal és az MK Katonai Biztonsági Hivatal – mint országos hatáskörű intézmények –, nemzetközi együttműködéssel kiegészítve végzik törvényben (1996. évi LXV. sz. törvény a Nemzetbiztonsági szolgálatokról) meghatározott feladataikat és folyamatosan értékelik a biztonságpolitikai és katonai környezetet, szolgáltatják a válságokkal kapcsolatos döntéshozatalhoz szükséges információkat és részt vesznek a feladatok végrehajtásában is. A Honvédelmi Minisztérium koordinálja és irányítja a válságkezeléssel kapcsolatos katonai tevékenységeket. A Honvéd Vezérkar irányítja az alárendeltségébe tartozó, válságkezelésre kijelölt erőket, megszervezi válságkezelési felkészítésüket, ellátja őket a szükséges fegyverzetrel és felszereléssel. (A honi területen kívüli válságkezelésre kijelölt erőket a területileg illetékes NATO-parancsnok vezeti, a délszláv térségben a Déli Hadműveleti Parancsnokság.)

A NATO elvei alapján a vezetés a törvényileg kinevezett parancsnok egyszemélyi, fel nem osztható, át nem ruházható joghatósága. A NATO-tagállamok haderőiben a vezérkar nem vezet, hiszen a vezetés a parancsnok joghatósága. A vezérkar adminisztratív szervezet. A Magyarországon alkalmazott megoldás, a Magyar Honvédség parancsnoka és a vezérkari főnök egy személyben történő képviselésének megszüntetése, vagyis a parancsnoki funkció megszűnése következtében kialakult helyzet nem NATO-kompatibilis. A NATO parancsnoklási rendjéhez való igazodás megköveteli a parancsnoki problémakör feloldását.

A különböző szövetségi katonai válságkezelési műveletekre való specializált felkészülés és a végrehajtásban szerzett tapasztalatok azt eredményezhetik, hogy a Magyar Honvédség előbb vagy utóbb olyan „harci” tapasztalatok birtokába jut, amely kiválthatja a klasszikus védelmi feladatokra való külön felkészülést. Ezért is lenne szükséges mielőbb elérni annak képességét, hogy a magyar csapatok ne csak támogató feladatokat végezzenek nemzetközi akciókban.

4.4. A katonai fenyegetésekre a fegyveres erők alkalmazásával történő reagálás politikai következményei

A magyar fegyveres erők alkalmazása következményeit döntően az fogja meghatározni, hogy arra milyen keretekben kerül sor, a nemzetközi jog alapján mennyire elfogadott az ilyen fellépés, vagy precedens esetben mennyire élvezzi a nemzetközi közösség meghatározó szereplőinek támogatását.

A katonai fenyegetések elhárításának intézményi keretei:

- A Szövetség és országunk lét- és stratégiai érdekei elleni fenyegetések elhárításának kerete és eszköze a NATO, de az európai térségben ilyenre válhat az EU is.
- Az atomezszközök és más tömegpusztító fegyverek létéből és elterjedéséből származó fenyegetés elhárításának, vagy csökkentésének legjobb eszköze a proliferációs rezsimek (rendszerabályok) támogatása szövetségi keretekben.
- A szomszédos országokkal még meglevő, a katonai erők eltérő nagyságából eredő fenyegetéseket a leszerelési tárgyalások, az egyoldalú kötelezettségvállalások ösztönzésével, a kétoldalú bizalom- és biztonsággerősítő rendszerabályok kiszélesítésével, valamint ellenőrzéssel lehet csökkenteni.
- A honi területen jelentkező fenyegetéseket (katonai információk, eszközök és javak eltulajdonítása, az ország védelmi képességének gyengítése, a nemzetbiztonsági kapacitások rongálása) katonai, belügyi és igazságszolgáltatási rendszerabályokkal és a nemzetbiztonság intézményeinek (nemzetbiztonsági szolgálatok) megerősítésével és hatékony fellépésével kell elhárítani.
- A magyar nemzeti (elsősorban kisebbségi, kulturális és összmagyar) érdekek elleni fenyegetés – szövetségi tagságunkból eredően –, jelentősen lecsökkent, de még nem szűnt meg teljesen, mint azt a magyar kedvezménytörvénnyel kapcsolatos reagálások is bizonyítják. Kezelésük ugyanakkor nemzetközi intézményi szintre került (EU és NATO), megszüntetésük is ilyen keretekben valósulhat meg, elsősorban diplomáciai eszközökkel.

A FEGYVERES ERŐ ALKALMAZÁSÁNAK JOGI HÁTTERE

A nemzetközi közösség arra törekszik, hogy a keletkező feszültségeket és válságokat lehetőség szerint békés eszközökkel oldja meg. Ugyanakkor, mint a történelem is bizonyítja, ez a mód nem mindig eredményes, vagy nem alkalmazható különböző okok miatt. Ezért nemzetközi szerződésben szabályozzák a nemzetek jogait a fegyveres védelemre. Az ezt végrehajtó eszközrendszer az egyes nemzetek biztosítják, amit hagyományosan a fegyveres erők működtetésével oldanak meg. A nemzetközi szerződések emellett lehetővé teszik a kollektív védelmet is, és ez jelenti a katonai szövetségek, koalíciók létrehozásának, vagy a két- és többoldalú védelmi megállapodásoknak nemzetközi jogi alapjait. A nemzetközi közösség általánosságban elítéli a háborút, a konfliktusokban a fegyveres erővel való érdekérvényesítést. Az ENSZ Alapokmánya meghatároz ugyanakkor olyan államisághoz kötődő fogalmakat (mint a szuverenitás, a földi és légi államhatárok védelme, agresszió elhárításához való joga, emberi és kisebbségi kollektív jogok, az önrendelkezés korlátozása), amelyek megsértése esetén jogszerűnek ítéli a fegyveres erővel történő reagálást. Problémát jelent ugyanakkor, hogy hiányzik ezen fogalmak fontossági sorrendje, amely lehetőséget biztosít eltérő értelmezésekre ugyanazon cselekmény megítélése során. Ez a balkáni válságkezelés során plasztikusan megmutatkozott.

Az államiságon alapuló nemzetközi jog csak késve képes követni a társadalmi fejlődést, kodifikálása a mindenkori nemzetközi erőviszonyok függvénye, érvényesülése pedig önkéntes kötelezettségvállaláson alapul. A nemzetközi jog érvényesülésének kikényszerítése nagy kihívást jelent. „A győztesnek mindig igaza van!” elv ma már kevésbé érvényesül, és azt is el kell fogadni, hogy az ENSZ tagjai – bár egyenrangúak, de nem egyforma képességűek –, eltérő felelősséggel rendelkeznek a stabilitás és biztonság terén.

Az ENSZ alapokmányán kívül más biztonságpolitikai és katonai szervezetek is rögzítik alapító okiratukban a fegyveres erők „felhasználásának” kritériumrendszerét. Hazánk vonatkozásában kiemelkedő jelentőségű szervezetek a NATO és az EU.

A magyar fegyveres erők felhasználásának és reagálásának alapjait több dokumentum is rögzíti. Hazánk védelme, biztonságának garantálása az Alkotmányban rögzített kötelezettség, amelynek legfontosabb eszköze a fegyveres erő. Szövetségi tagságunkból eredően a NATO-alapokmány, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete 5. cikkelyében meghatározottak szerint koalíciós keretekben védelmezhetjük szuverenitásunkat. A Szövetség stratégiai érdekeinek fegyveres védelmét az 5. cikkely, illetve erre alapozva az 1999. évi washingtoni NATO-csúcscértekezleten elfogadott Új Stratégiai Konceptió „legitimálja”. A magyar fegyveres erők alkalmazásának jogi kereteit az Alkotmány és a különböző országgyűlési határozatok rögzítik, amelyeket majd felvált az előkészítés alatt álló, nemzeti biztonsági és a nemzeti katonai stratégia. Ezeknek az új dokumentumoknak kell szabályozniuk, hogy milyen esetekben, milyen célokkal, milyen küldetéssel és milyen feladatokkal, milyen erőkkel, milyen keretekben és hogyan kerülhet sor a magyar fegyveres erők alkalmazására; és a nemzeti katonai stratégiában kell rögzíteni, hogy a fegyveres erő miként reagál a veszélyekre és a fenyegetésekre.

Ezen nemzeti alapidokumentumok teljes mértékben jogszerűvé teszik a magyar fegyveres erők tevékenységét. Arra kell törekedni, hogy ezen dokumentumok a lehető legteljesebb mértékben összhangban legyenek a nemzetközi, mindenekelőtt a NATO- és EU-dokumentumokkal.

A nyugati világ közös érdekei és értékei védelmére „szakosodott” NATO a nemzetközi élet egyik kulcsszereplője, amely ellenérdekű, egoista szereplőkkel találkozhat a világban. Ennek következtében tevékenységét korlátozni próbálják a nemzetközi jog eszközeivel is. A mai nemzetközi jog, döntően a bipoláris világ szülötte, ezért az ezredfordulón, az alapjaiban megváltozott világban a politikai kategóriák felülvizsgálata mindjobban szükségessé válik. A mintegy kétszáz államot tömörítő ENSZ „tehetetlenségénél” fogva képtelen alkalmazkodni a megváltozott nemzetközi erőviszonyokhoz és kialakítani egy hatékony struktúrát az átalakuló világ konfliktusainak kezelésére, csakúgy, mint az általa is védettnek tekintett jogok (például kisebbségi, nemzetiségi) védelmére. Ez a bíráló nem az ENSZ szerepének kiemelkedő fontosságát kérdőjelezi meg, csupán arra utal, hogy a világszervezet ma még nem a megváltozott világ országainak visszatükröződése, de ahhoz való adaptálódása megindult a NATO koszovói beavatkozásának precedense miatt.

Megjegyzés (2005): A magyar haderő alkalmazási elvei tekintetében az elmúlt három évben jelentős előrehaladás történt. Ennek oka, hogy elkészült a Nemzeti Biztonsági Stratégia és ebből levezetve az ágazati Nemzeti Katonai Stratégia is. Az ágazati stratégiák közül a Nemzetbiztonsági, illetve a Katasztrófavédelmi Stratégia fogalmaz meg feladatokat a védelmi tárca részére. A Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar integrációjával megoldódott a katonai irányítási és vezetési rendszer korábban említett problémája, a haderónemi doktrínák bevezetésével pedig a csapatok vezetése is.

Ugyanakkor az elmúlt három év során precedensként merült fel, hogy szövetségi szintű művelet tekintetében a politikai döntéshozatal kikerült a NATO-keretektől. Mindez arra utal, hogy a jövőben még inkább előtérbe kerülhetnek a koalíciós műveletek, így az értekezés ezzel kapcsolatban tett megállapításai is.

A MAGYAR FEGYVERES ERŐK ALKALMAZÁSÁNAK POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI

A magyar fegyveres erők tagjai már eddig is számos nemzetközi misszióban vettek részt. Ezen küldetések közös jellemzője volt, hogy feladataikat döntően ENSZ- vagy EBESZ-mandátum alapján végezték. Eredményes tevékenységük együtt járt a magyar katonák nemzetközi megítélésének kedvezővé válásával. A nemzetközi feladatok végrehajtásban való magyar részvételnek negatív biztonságpolitikai következményei ez idáig gyakorlatilag nem voltak.

A csapatokkal való nemzetközi részvételünk (IFOR/SFOR és KFOR) következtében sem növekedett hazánk közvetlen katonai fenyegetettsége. Ugyanakkor a különböző határainkon kívüli hadműveleti területen, vagy esetleg a jövőben egy Európán kívüli hadszíntéren (EU kötelezettségvállalás a közel-keleti rendezési folyamatban) való fegyveres részvételünk következtében reálisan számítani lehetett csapataink közvetlen veszélyeztetésére. Ez az elvi lehetőség

azonban nem realizálódott, gyakorlatilag eddig minimális emberveszteséggel sikerült a feladatok végrehajtása. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez a kedvező trend a jövőben is teljes mértékben érvényesül.

Az értekezés mellékletében elemzett katonai válságkezelésben való részvételünk következményei során bizonyítottam, hogy az nem jár együtt az ország fenyegetettségének növekedésével, még abban az esetben sem, amikor a katonai válságkezelésre közvetlen környezetünkben kerül sor.

A katonai válságkezelésben való fegyveres részvételünk legfontosabb következményének az tekinthető, hogy általa megerősödik a magyar fegyveres erők pozitív nemzetközi megítélése, és általa felgyorsul a nyugati katonai kultúra meghonosodása, kialakul a szövetséges katonai műveletekben való részvételünk feltételrendszere és csapataink együttműködési képessége. A részvétel pozitívumának értékelhető, hogy kikényszeríti a szövetségi kötelezettségek betartását, felhívja a figyelmet a biztonság „árára” és a válságkezeléshez elengedhetetlenül szükséges képességek mielőbbi kialakítására.

Napjainkra már bizonyossá vált, hogy a nemzetközi katonai tevékenységünk következtében jelentősen átforgalmódott a Magyar Honvédség hazai megítélése, felgyorsult egy küldetésorientált vezetés és célorientált végrehajtás és döntően professzionális haderő kialakítását célzó gondolkodás és erősödni kezdett a haderő pozitív megítélése is. Egyetlen negatívnak tekinthető körülmény az, hogy a nemzetközi válságkezelésben való részvétel jelentős forrásokat von el, nem számszerűsíthető politikai eredmények ellenében. A hazánkkal szomszédos országban folyó katonai válságkezelés, illetve a honi területen bevezetett megelőző rendszabályok ugyanakkor kiválthatnak olyan reakciót, amely a helyzet eszkalálódásával is járhat. A katonai jellegű hazai túlreagálás következtében akár szűkülhet is a válság politikai megoldásának feltételrendszere.

Következtetés:

A fegyveres erőszak által kialakuló konfliktusok számának növekedése és békés eszközökkel való kezelésük lehetetlen volta nagy valószínűséggel feltételezhetővé teszi, hogy **a külső katonai válságkezelési eljárások száma a jövőben növekedni fog.** Ennek alapján az prognosztizálható, hogy a harmadik évezred elején a külső fegyveres beavatkozás, **a katonai válságkezelés a politika mindennapi kísérőjelenségévé válik.** E sajnálatos folyamatban változást csak az eredményezhet, ha az egoista törekvések háttérbe szorulnak, a nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek szankciói elégséges elrettentő erőt képviselnek, továbbá a nemzetközi jog érvényesülését és érvényesítését megvalósító feltétel- és eszközrendszer megerősödik.

A közeljövő fontos változása lehet, hogy körvonalazódik és esetleg nemzetközi jogilag is megalapozódik és elfogadottá válik egy fegyveres szankcióhoz való jog, elsősorban a stabilitást és a békét súlyosan fenyegető esetekben, mindenek előtt az egyetemes emberi és kisebbségi jogok durva megsértése esetén. A hazánk környezetében kialakult és még sikeresen nem kezelt válságok, illetve az újabb válságok kialakulása társadalmi feltételeinek megléte régióink országaiban arra kell, hogy figyelmeztessen, hogy ma még **teljesen nem zárható ki, hogy újabb katonai válságkezelésre lehet szükség környezetünkben.**

A válságkezelés az egyetlen járható út térségünk stabilitásának és biztonságának garantálásában, ezért sikeréhez elemi érdekeink fűződnek, annak összes következményével együtt. Ezért is tartom az egyik legfontosabb feladatnak azt, hogy **a válságkezelés-központú gondolkodás mielőbb – a hagyományos védelmi filozófiát háttérbe szorítva – a védelempolitika középpontjába kerüljön.**

5. Összegezett következtetések

5.1. Következtetések

Az értekezés kutatási céljaként megjelölt kérdések elemzését a tartalmi fejezetekben elvégeztem. Arra törekedtem, hogy az összetett kérdéseket összefüggéseikben elemezzem, ugyanakkor kiemelten csak a biztonságpolitikai és a katonai vonatkozásait vizsgáljam, felvállalva az egyszerűsítést, a biztonságpolitikai és katonai egyoldalúság esetleges vádját is. Terjedelmi okok miatt azonban nem volt lehetőségem a bonyolult problémák és kérdéskomplexumok részletes taglalására. Az új típusú fenyegetések esetében ugyanakkor részletesen elemeztem azok okait, fejlődésüket, hatásmechanizmusukat, és érvényesülésük csökkentésének lehetséges módzatait.

Az egyes kutatási célok teljesülésével kapcsolatosan az alábbi összegezett következtetéseket vontam le:

1) A világban, Európában és a közvetlen régiókban bekövetkezett változások elemzését elvégeztem. Ennek során feltártam, hogy egyidejűleg érvényesülnek globalizációs és regionalizációs, valamint destabilizációs folyamatok, amelyek új biztonsági kihívásokat is tartalmaznak. Megállapítottam, hogy ezek az új fenyegetések tartalmukban és jellemzőikben jelentősen eltérnek a korábbiaktól, kizárják katonai szövetségek és államok közötti nyílt katonai konfliktusok kialakulását, ugyanakkor egyfajta katonai fellépést, reagálást szükségeltetnek, amely nemzetközi keretekben, válság-megelőzési vagy katonai válságkezelői eljárásokban valósul meg.

2) A szomszédos országok biztonsági és katonai törekvéseit elemezve bizonyítottam, hogy tovább erősödött a hazánkkal és a Szövetséggel való együttműködési készségük, érdekeltségük az európai biztonság és stabilitás erősítésében. Az egyes biztonságpolitikák alapvetően önvédelmi célzatúak, nincs olyan célkitűzésük, amelyet fegyveres úton kívánnának elérni. Emellett átalakulás következtében megszűnt, vagy erősen korlátozódott egy agresszió végrehajtásának feltételrendszere is. Mindezek következtében tovább csökken hazánk közvetlen katonai fenyegetettsége, szövetségi tagságunk okán kizárt egy létérdekeink elleni agresszió, de a fejlődés ellentmondásai olyan új veszélyeket is hordoznak magukban, amelyeknek biztonsági vonzatuk van, vagy lehet. Felértékelődnek és hazánk szempontjából is biztonsági tényezőkké konvertálódnak a társadalmi konfliktusokból eredő, térségünkön belüli és azon kívüli veszélyek, amelyek elhárításában és a stratégiai érdekek védelmében egyre nagyobb valószínűséggel koalíciós keretekben a magyar fegyveres erőknek katonai válságkezelés keretében fegyveresen is részt kell vennie.

3) A válságok okainak, kialakulásuk törvényszerűségének, fejlődésük következményeinek, a kibontakozás lehetséges útjainak részletes elemzését elvégezve olyan következtetésre jutottam, miszerint a NATO jugoszláviai beavatkozása a hazánkkal szomszédos országokat – beleértve Jugoszláviát is –, biztonságpolitikai felülvizsgálatra, a NATO-hoz való közeledésre és olyan lépések megtételére készítette, amelyek folytán részükről a jövőben még tovább szűkül egy közvetlen katonai fenyegetés (agresszió) lehetősége.

4) Régióink vonatkozásában elvégzett elemzések alapján megállapítottam, hogy NATO-tagságunk és a délszláv válságövezettel határos helyzetünk, valamint a Szövetség katonai válságkezelésében való részvételünk nem növelte katonai fenyegetettségünk szintjét, sőt csökkentette azt, és felértékelte szerepünket a térségben. Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy a válságkezelésben való részvételünk a jövőben szintén hasonló következményekkel járna. Bizonyítottam, hogy a délszláv válságrendezés kapcsán a hazánk biztonságát veszélyeztető kockázatok átstrukturálódása felgyorsult, az államok jelentette korábbi közvetlen katonai fenyegetések megszűntek, az államok helyét az úgynevezett nem kormányzati szervezetek (NGO), a nemzetközi terrorista mozgalmak és bűnszervezetek vették át, biztonságunkat közvetlen és közvetett módon veszélyeztetve. A külső fenyegetések mellett ugyanakkor a belső fenyegetési módok is megjelennek.

5) A délszláv térség és a világ más közeiben folyó fegyveres konfliktusok alapján bizonyítottam, hogy napjaink háborúi már nem klasszikusak, céljaik, eszközeik és harc eljárásaik miatt új típusúaknak tekinthetők. A fegyveres konfliktusok felszámolását célzó katonai válságkezelési eljárás (CRO) lesz a Szövetség 21. századi harcmódja. Az ilyen célú fellépés, a konfliktus fegyveres úton történő rendezése (háború) a nemzetközi élet hétköznapi szereplőjévé válhat.

6) Elemezve a meglévő és a jövőben várhatóan megjelenő új kihívásokat, veszélyeket és kockázati tényezőket, arra a megállapításra jutottam, hogy ezek a belátható időben nem, vagy csak nagyon extrém esetekben transzformálódhatnak olyan katonai fenyegetésekké (agresszióvá), amelyekre hazánknak honi területen fegyveres erejével kellene reagálnia. Ennek következtében lehetővé és szükségsszerűvé is válik, hogy a magyar védelmi rendszer keretében a haderőt a hagyományos védelmi funkció fennmaradása mellett elsősorban a stratégiai érdekek védelme keretében – folyamatos katonai készenlétet igénylő – katonai válságkezelésre (CRO feladatokban való részvételre) kell felkészíteni. Olyan haderőstruktúrát kell kialakítani, amely kielégíti egy katonai válságkezelés jelentette követelményeket. A védelmi tervezés alapját a korábbiaktól eltérően a lehetséges konfliktusok katonai válságkezelésében hazánkra háruló feladatok kell, hogy jelentsék.

7) A dezintegrációs folyamatokon keresztül és a koszovói példa alapján bizonyítottam, hogy az ezredfordulót követő új helyzetben egyre több katonai reagálást, felkészülést igénylő elem jelenik meg, miáltal a haderőnek nemcsak tisztán katonai feladatai lesznek. Az új típusú és a jövőben előtérbe kerülő katonai veszélyeztetések felfedése és elhárítása a jelenlegitől alapjaiban eltérő, fokozatosan hivatásossá váló haderőt, kiképzést és eszközöket és törvényi háttérrel igényel.

8) A nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek – a Jugoszlávia elleni NATO-beavatkozás következtében megindult – fejlődésének elemzésével bizonyítottam, hogy az új nemzetközi biztonsági helyzethez való alkalmazkodásban elindult egy pozitív folyamat, mindenekelőtt a NATO és az EU vonatkozásában, de a kodifikált nemzetközi jog lassú átalakulása még nehezítheti a katonai válságkezelést.

9) Megállapítottam, hogy a szűkebb régióban lévő válságokból eredő katonai fenyegetettségünk válságkezeléssel megelőzhetővé válása fokozott nemzeti és nemzetközi erőfeszítéseket igényel a döntéshozóktól, a felderítéstől és a csapatoktól egyaránt.

10) A magyar fegyveres erők alkalmazása tekintetében bizonyítottam, hogy az alkalmazási elvek vonatkozásában elengedhetetlen a szövetségi dokumentumokban rögzített elvek mielőbbi átvétele, és a magyar katonai doktrínákban való megjelenítése. A békeműveletek elvei tekintetében felhívtam a figyelmet a nemzeti érdekek érvényesítésének lehetőségeire, és a honi területen végrehajtásra kerülő katonai tevékenységek kibővítésének szükségességére.

11) A magyar fegyveres erők különféle nemzetközi missziókban való alkalmazása következményeként megállapítottam, hogy az döntően pozitívan befolyásolja a Magyar Honvédség válságkezelő képességeinek kialakítását, jelentősen hozzájárul a katonai gondolkodásban egy paradigmaváltáshoz, a katonai válságkezelés kérdéskomplexumának előtérbe helyezéséhez.

12) A nemzetközi biztonsági és katonai kérdések elemzése során folyamatosan utaltam a valós, vagy valószínű magyar vonatkozásokra, és ráirányítottam a figyelmet az elkerülhetetlen változtatásokra, a válságkezelői központú gondolkodás, felkészítés és felkészülés fontosságára. Nem lebecsülve a hagyományos védelmi funkció jelentőségét, az elemzéseim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a paradigmaváltást a válságkezelés javára mielőbb végre lehet és kell hajtani, mivel e valós képességek nélkül a Magyar Honvédség nem válhat nemzeti érdekeink védelmezőjévé, egy modern haderővé, és a szövetség megbízható elemévé. Én ezt úgy fogalmazom, hogy katonai válságkezelői képességre való felkészülés a modern kor hagyományos védelmi funkciója, az értekeinket és érdekeinket ott kell védelmezni, ahol azokat veszély fenyegeti, és ez ma már nem az országhatárnál fellépő agresszió formájában jelenik meg. A válságkezelés gyakorlatában szerzett tapasztalatok az országvédelemben elengedhetetlenné válnak.

Kutatásaimmal és az elemzésekkel – úgy érzem – az értekezés elé tűzött célokat teljesítettem. A biztonságpolitikai elemzések terén szerzett tapasztalataim felhasználásával megpróbáltam logikus rendszerbe tömöríteni, és közérthető fogalmazással bemutatni a hazánk katonai veszélyeztetettségével kapcsolatos kutatásaimat. Úgy vélem, hogy az értekezés tartalmaz olyan megállapításokat, amelyek tudományos továbbgondolásra érdemesek, és talán tovább gazdagítják a magyar hadtudományt.

**A GÁZAI ÖVEZETI IZRAELI KIVONULÁS
STRATÉGIAI ÖSSZEFÜGGÉSEI**

2004. október 26-án Izraelben a knesszet elfogadta a Gázai övezetből és Észak-Ciszjordániából történő részleges kivonulás tervét, amelynek végrehajtását 2005. június 17-én kezdték meg. A kiköltözés 21 gázai és négy ciszjordániai települést, összesen 8000 telepest érint. A kivonást három megerősített hadosztály biztosította. Saron izraeli miniszterelnök és Abbasz, a Palesztin Hatóság elnöke az – Egyesült Államok és az Európai Unió támogatásával – megállapodott, hogy a lakóházakat és a vallási létesítményeket lerombolják, a középületeket pedig átadják a Palesztin Hatóság részére. A lerombolt házak használható építőanyagát a palesztinok rendelkezésére bocsátják, a törmelékot pedig (az Egyiptommal kötött megállapodás értelmében) a Sínai-félszigetre szállítják. A vizet és az elektromos áramot biztosító létesítményeket feltehetően meghagyják. A palesztin gazdaság számára nélkülözhetetlen Erez-i ipari negyed is megmarad palesztin fennhatóság alatt. A határokat továbbra is az izraeli haderő ellenőrzi, az Egyiptom felé eső szakaszt (Filadelfia-folyosó) a tervek szerint Egyiptom fogja őrizni, de a határforgalom ellenőrzését Izrael feltehetően nem adja ki a kezéből.

A Gázai övezet történetének rövid áttekintése

A Gázai övezet az első világháború végéig – hasonlóan a Közel-Kelet többi részéhez –, török uralom alatt volt. 1919-től 1948-ig a britek felügyelték, először megszállt, később mandátumterületként. Az 1948-as arab–izraeli háborúban a területet Egyiptom foglalta el, amit az 1949-es egyiptomi–izraeli fegyverszüneti megállapodásban is megerősítettek. Egyiptom azonban sohasem annektálta az övezetet, sőt 1962-ben korlátozott autonómiát biztosított az ott élő palesztinoknak. A területet az 1967-es háborúban Izrael elfoglalta, és azóta is megszállás alatt tartja, de jogi és adminisztratív szempontból nem annektálta, mint ahogy azt Kelet-Jeruzsálemmel és a Golán-fennsíkkal tette.

1993-ban az oslói megállapodásban Izrael és a Palesztin Hatóság megegyezett Ciszjordánia és a Gázai övezet fokozatos önigazgatásra való áttéréséről, amit először a Gázai övezetben és Jerikóban valósítottak meg. Ha ezt vesszük alapul, akkor a 2005-ös izraeli kivonulással a terület jogi státusa nem változik.

A kivonulás biztonságpolitikai következményei – különösen a békefolyamatra gyakorolt hatása – a tanulmány készítésének idején még nem mérhetők fel egyértelműen, az azonban már világosan látszik, hogy mind az izraelieket, mind a palesztinokat komoly megpróbáltatás elé állítja. A nézeteltérések valószínűleg mérhetőek lesznek a következő izraeli általános választásokon, illetve a 2006. január végén esedékes palesztin törvényhozói választásokon. Bár Saron pártja, a Likud többsége ellenezte a kivonulást, a sikeres végrehajtást követően azonban a miniszterelnök győztesen kerülhet ki a párton belüli vitákból. Abbasz politikai jövője is attól függ, hogy a

Fatah és a Hamasz közötti harc hogyan végződik. Ha a Hamaszt nem sikerül lefegyverezni (aminek esélye elég nagy), akkor Ciszjordániában kiújulhatnak a harcok, hiszen nem valószínű, hogy a kiürített településeken kívül Izrael további területeket adna át. Saron felfogása szerint a gázai övezeti kivonulásra nem az útiterv keretében került sor, hanem arra egyoldalú lépésként, Izrael biztonságának szavatolása céljából volt szükség.

Tanulmányomban az izraeli kivonulás okait, körülményeit, Izraelre és a palesztinokra, illetve a térségre gyakorolt hatását vizsgálom.

Izrael stratégiai érdekei

Fontosnak tartom előljáróban kiemelni azokat a tényezőket, amelyek Izrael Állam alapítóit motiválták. Ezek a következők:

- egy zsidó haza létrehozásával megvédeni a zsidókat az ellenséges világtól;
- zsidó szocialista (nem kommunista) állam létrehozása;
- a zsidó történelem újraélesztésével feltámasztani a nemzetet;
- a zsidó vallás és jog alapján létrehozni a zsidó államot.

Az említett célok megvalósítása csakis egy olyan zsidó állam létrehozásával oldható meg, amelyet demográfiai fölényrel rendelkező zsidók irányítanak. Ez okozza Izrael számára az első geopolitikai problémát: a történelmi, erkölcsi és vallási érvek ellenére a zsidó hazaként azonosított területet – Palesztinát – a 20. század elején arabok lakták. Demokratikus és zsidó államot azonban csak a demográfiai arányok megváltoztatásával lehet megvalósítani. Ez azzal jár, hogy vagy több zsidónak kell Izraelbe jönnie, vagy az araboknak kell a területet elhagyniuk. A holokauszt miatt azok a zsidók, akik egyébként Európában éltek volna, Izraelbe vándoroltak ki, az ott élt arabok pedig a zsidó állam megalapítását követően elhagyták Izrael területét, az arab államokban lakó zsidók viszont Izraelbe költöztek. A még le nem zárult lakosságcsere Izraelben két stratégiai problémát okoztak. Először is Izraelben nagyszámú arab maradt kisebbségben (a lakosság körülbelül 20%-a), másodsor pedig az Izraelt körülvevő arab országok Izrael Államot idegen entitásnak tekintették, ezért háborúban álltak vele. Ebből adódóan Izraelnek a belső és külső fenyegetéssel együttesen kellett szembenéznie.

Stratégiai szempontból Izrael számos hátránnyal rendelkezik, ugyanis nagyon sokkal több arab érezte úgy, hogy háborúban áll Izraellel, mint amennyi zsidó létezett az országban. Izrael területe kicsi, határai nehezen védhetőek, hiányzik a stratégiai mélység. Ha Izraelt az összes arab szomszédja (Egyiptom, Szíria, Jordánia és Libanon) egyszerre támadná meg, akkor nehéz helyzetbe kerülne.

A túlélés érdekében Izraelnek három feltétel teljesülését kellett elősegítenie:

- az arabok sohasem egyesülhetnek hatékony erőként;
- bármilyen háború helyét, idejét és lefolyását Izraelnek kell meghatároznia;

- Izrael nem kerülhet szembe egyidőben külső támadással és belső arab felkeléssel.

Az izraeli diplomácia mindig arra törekedett, hogy az említett három feltétel biztosítva legyen. Ennek megvalósítása érdekében a fontosabb arab államokat igyekezett megosztani, ami az arab egység hiánya miatt viszonylag nem járt nagy nehézséggel. Például igyekezett kihasználni azt, hogy Jordániának vitái voltak szomszédaival, ezért a jordán vezetéssel jó kapcsolatokat ápolt. A Camp David-i megállapodással Egyiptomot leválasztotta a többi arab országtól. Izrael a diplomácia mellett természetesen megfelelő katonai erő fenntartására, és annak állandó fejlesztésére is törekedett. A diplomáciával elérte, hogy folyamatosan rendelkezzen a világban jelentős súllyal bíró patrónussal, ami kezdetben a Szovjetunió, később Franciaország volt, majd 1967-től az Egyesült Államok. A '67-es háború sikere, vagyis újabb területek megszállása okozta azt a válságot, amelyben Izrael jelenleg is van. *Ettől kezdve Izraelnek három alapvető érdekét folyamatosan egyensúlyban kellett tartania:*

a) Megszállás alatt tartani a jelentős számú, ellenségesen viselkedő palesztin lakossággal bíró Gázai övezetet és Ciszjordániát. Meg kellett akadályoznia a palesztinok hatékony ellenállását, mivel a szomszédos országokkal folytatott esetleges háború, arab felkeléssel párosulva lehetetlenné tenné Izrael ellátását, és az állam létét fenyegetné.

b) Izrael gazdasága jelentős mértékben függ az Egyesült Államoktól. Az izraeli és az amerikai érdekek azonban nem minden területen esnek egybe. Az Egyesült Államoknak érdekei vannak az arab országokban is, amelyeket nem kockáztat azzal, hogy hozzájárul a palesztinok izraeli elnyomásához. Nem véletlen, hogy az iraki háborút követően az amerikai adminisztráció felismerte a palesztin kérdés megoldásának fontosságát és elkezdte terjeszteni a két nép-két állam filozófiáját.

c) Izraelnek továbbra is érdekében áll az arab államokkal meglévő erőegyensúly fenntartása és az arab államok megosztása azért, hogy elkerülje az újabb izraeli–arab háborút. Ebben az összefüggésben a palesztinokkal szembeni katonai fellépése során is törekednie kellett a katonai erő visszafogott alkalmazására, nehogy az katonai összefogásra készítse a megosztott arab országokat.

Az említett három tényező egyensúlyban tartása Izrael egyik legnagyobb geopolitikai kihívása. A második és a harmadik pontban felsoroltak megakadályozzák Izraelt abban, hogy elfoglalja a palesztin területeket, míg az első pontban tett megállapítás szerint nem adhatja fel a már megszállt területeket. Izrael jelenleg képes az arabok megosztására és a technológiai fölény fenntartására, de ez a helyzet megváltozhat. Nem véletlen, hogy az iráni atomprogram legnagyobb ellenzője Izrael, amely – ha más megoldás nem lesz –, készen áll katonai erő alkalmazásával is megakadályozni a nem arab, de iszlám állam Irán atomfegyverhez jutását. Az arabok egyesülhetnek, Izrael elveszítheti katonai és technológiai fölényét, Egyiptomban megerősödhetnek az iszlám erők, csökkenhet Izrael amerikai támogatása. Mindezek a tényezők jelentős biztonsági kockázattal járhatnak Izrael számára, különösen, ha figyelembe vesszük az ország kis területét és a demográfiai viszonyokat.

Izrael számára potenciális veszélyt jelenthetnek a következők:

- az arab országok egyesült és hatékony koalíciójának létrejötte Izrael ellen;
- technológiai fölényének, ezáltal katonai kezdeményező képességének elvesztése;
- újabb arab–izraeli háború, amely belső arab lázadással (intifádával) jár;
- az Egyesült Államok támogatásának elvesztése és másik megfelelő partner megtalálásának kudarca;
- váratlan iráni atomcsapás a sűrűn lakott Izrael területére.

Izrael lakosságának többsége hosszú időn keresztül megértette az ország nehéz és fájdalmas választási lehetőségét. Ezek közül az egyik az volt, hogy hagyják el a megszállt területeket és hozzanak létre két államot, amelynek következtében Izrael határai csökkennek, ugyanakkor demokratikus államként és zsidó többséggel tud élni. A másik változat az volt, hogy folytassák a Gázai övezetben és Ciszjordániában a zsidó települések kialakítását, és ezzel ellenőrzésük alatt tartásuk a területet a Földközi tengertől a Jordán folyóig, még akkor is, ha ennek következtében Izrael elveszítheti demokratikus jellegét és a lakossági arányok az arabok javára tolnak el. A stratégiai irányváltás szükségességét Saron miniszterelnök felismerte és javasolta, hogy Izrael egyoldalúan adja fel a Gázai övezetet. Saron elképzelése az volt, hogy a gázai övezeti kivonulással (ami 8000 zsidó lakhelyének feladásával jár), Izrael megszabadul 1,3 milliónyi palesztin lakosságától, amelynek születési rátája legmagasabb a világon.

A kiürített Gázai övezet, de különösképpen Ciszjordánia terrorfenyegetést jelenthet Izrael számára. Legalább ilyen súlyú probléma lehet Izrael diplomáciai hatékonyságának csökkenése, amelyről az izraeli médiában egyre többet lehet olvasni a kivonulás óta. A nem megfelelő diplomáciai hatékonyság növeli az arabok egyesülésének lehetőségét és az Egyesült Államokkal való kapcsolatok lazulását hozhatja magával, amit az izraeli értékelések hosszú távú katasztrófa lehetőségeként minősítenek.

A mai Izrael lakossága három csoportra osztható:

- vannak, akik azt hiszik, hogy a túlélés a palesztinoktól való egyoldalú elkülönüléstől függ, ami azonban – a palesztinok izraeli ellenőrzése hiányában – növelheti a terrorveszélyt;
- vannak, akik a terrorveszélyt valós és azonnali veszélyként értékelik, és az említett hosszú távú katasztrófaveszéllyel nem számolnak;
- végül vannak olyanok, akik vallási megfontolásból ragaszkodnak minden terület megtartásához.

Az említett változatok közül legnagyobb támogatása az elsőnek van, nem véletlen, hogy Saron miniszterelnök vezeti ezt a frakciót. Saron tapasztalt katonaként pontosan ismeri Izrael fenyegetettségét. Tudja, hogy Izrael hosszú

távú fenyegetettsége akkor jöhet létre, ha megváltozik a stratégiai helyzete. Értékelése szerint, a terrortámadások realitása – bizonyos korlátokon belül – elfogadható, de a stratégiai kezdeményező képességet fenn kell tartani.

A térség elemzőiben úgy vélem jogosan merül fel a kérdés, hogy Saron miniszterelnök – aki közismerten az izraeli települések bővítésének elkötelezett híve –, hogyan jutott arra az elhatározásra, hogy ki kell vonulni a Gázai övezetből és Ciszjordánia északi részéről?

Saron személyes motivációin kívül, a kivonulásra vonatkozó döntés körülményeit néhány beszéde alapján szeretném érzékeltetni.

Saron 2005. június 7-én a tel-avivi Bar Ilan egyetemen úgy nyilatkozott, hogy „*Izraelnek el kell ismernie, hogy ereje korlátozott, és ennek megfelelően kell cselekednie. A Nagy Izrael teljes területén felépítendő települések álma megvalósíthatatlan.*”¹

2004. december 6-án egy herzliai konferencián azzal érvelt, hogy Gázában lehetetlen zsidó többség kialakítása, ezért még ideiglenesen sincs értelme a gázai övezeti települések fenntartásának. „*A demográfiai realitásokat csak az egyoldalú elkülönüléssel lehet bátran és becsületesen kifejezni.*”² A miniszterelnök több alkalommal hangoztatta, hogy a nemzetközi közösség nem tűr el vákuumot a Közel-Keleten, és ha Izrael nem kezdeményez, akkor a nemzetközi közösség tesz olyan lépéseket, amelyek nem biztos, hogy kedvezőek az ország számára („*...jobb, ha Izrael vezet, nem pedig őt vezetik*” – mondta 2005 júniusában egy cezáriai konferencián).³ Saron azzal is érvelt, hogy az ütközési felületek csökkentésével várhatóan kevesebb lesz az erőszakos cselekmények száma is.

2005. február 20-án Jeruzsálemben, az amerikai zsidó szervezetek elnökeinek konferenciáján kijelentette, hogy az „*egyoldalú szétválasztást követően a palesztin terror ellen törvényesebb lesz nagyobb erőt bevetni.*”⁴ Ez az érvelés erősen emlékeztet a 2000. évi libanoni kivonulás utáni helyzetre, amikor az izraeli állami vezetés szintén azzal érvelt, hogy kivonják a biztonsági erőket Libanonból, de ha azt követően is támad a Hezbollah, azt keményen megtorolják, ami ellen senki nem emelheti fel a szavát. Saron még azzal is érvelt, hogy az egyoldalú szétválasztást Bush elnök teljes mértékben elfogadja és a kongresszus is támogatja. A terv megvalósítása esetén az Egyesült Államok nem fogja követelni az 1967-es határokról történő kivonulást, elfogadja a júdeai és szamáriai zsidó településeket, és nem támogatja a palesztinok visszatérési követeléseit.

Az egyoldalú szétválasztás új politikai viszonyokat hozott létre az izraeli társadalomban. Megvalósítása ma még nem biztosítja az izraeli–palesztin konfliktus rendezését és nem ismert, hogy vajon lesz-e folytatása Ciszjordániában, vagy – éppen ellenkezőleg – taktikai lépésként szolgál annak megakadályozására, hogy Izrael újabb területeket adjon át, sőt még jobban megerősítse Ciszjordániát.

¹ JCSS Strategic Assessment Vol. 8, No. 2. August 2005.

² Ua.

³ JCSS Strategic assessment Vol. 8, No. 2.

⁴ Ua.

Ebből a nézőpontból vizsgálva a Sínai-félszigetről történő kivonulás nem hasonlítható a gázai övezetihez, hiszen a Sínai-félszigetet soha nem tekintették a történelmi Izrael részének, a kivonulás pedig egyik feltétele volt az Egyiptommal kötött békeszerződésnek. Az izraeli közvélemény-kutatások alapján a gázai kivonulást a lakosság közel 60%-a támogatta. A vallásosok viszont erőteljesen elleneztek, akik a területet szent helyként tisztelték és a bibliai ősök lakóhelyének tekintették.

A szétválasztással kapcsolatos felfogás a fegyveres erők soraiban sajátos módon nyilvánult meg. A rendőrség esetén nem merült fel különösebb nehézség, hiszen törvényben meghatározott feladatuk a közrend fenntartása. A rendőri erők azonban kevésnek bizonyultak a kiürítés végrehajtásához, ezért a haderőt is igénybe kellett venni. Ez azonban már törvényességi kérdéseket is felvetett, hiszen a haderő feladata a „nép hadseregeként” a haza védelme a külső ellenség ellen. A kiürítéssel kapcsolatos felmérések szerint, a lakosság 45%-a támogatta, hogy a haderőnek részt kell vennie a kiürítésben, az ellenszegülőket pedig meg kell büntetni.⁵ Bár a haderő ezt az igen kényes feladatot eredményesen és fegyelmezetten végrehajtotta, érthető módon előfordultak parancsmegtagadások, illetve olyan vélemények (a megkérdezettek 25%-a úgy gondolta), hogy a katonai felső vezetés részt vesz a politikai döntéshozatalban.

Rendezetlen kérdések a kivonulás után

A Gázai övezetből történt kivonulás után még számos nyitott kérdés marad, amelynek megoldatlansága nem halasztható sokáig, viszont kényes Izrael biztonsága, illetve a palesztinok mozgásszabadsága szempontjából. *Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy melyek azok a még nyitott kérdések, amelyek megoldásának elkerülése újabb feszültségek forrása lehet.*

1) Teljes-e az izraeli kivonulás a kiürített területeken? Ha igen, akkor felmerül a kérdés, hogy hagy-e Izrael katonai erőket az egyiptomi határ mentén (Filadelfia-folyosó), vagy megelégszik a 750 fős egyiptomi (esetleg nemzetközi) erők telepítésével? A korábbi gyakorlat szerint Izrael ellenőrzi-e a Rafiah-i határátkelőhelyet, vagy teljes egészében átengedi annak ellenőrzését a palesztinoknak és az egyiptomiaknak? Mi lesz a sorsa a gázai repülőtérnek és a kikötőnek? (Az intifáda előtt a repülőtéren történő utasforgalmat Izrael (is) ellenőrizte, a kikötő megnyitásához pedig nem járult hozzá.) Ha Izrael teljes mértékben átengedné az övezet határainak ellenőrzését, akkor biztonsági kockázatoknak tenné ki magát, mert lehetővé válna fegyverek szállítása az övezetbe. Közös izraeli–palesztin vámmegállapodás előkészítése során mindenképpen el kellene választani a Gázai övezetet és Ciszjordániát, ugyanis az utóbbira más feltételek vonatkoznak. Mindkét helyen – de különösen a Gázai övezet határán – célszerű lenne nemzetközi erők telepítése. A jövő természetesen nagymértékben függ a palesztin belső erőviszonyoktól is. Ha a Gázai övezetben a Hamasz kerül hatalomra (egyes források „Hamasztánról” beszélnek), számítani lehet az izraeli politika megkeményedésére, és támadások esetén nagyobb intenzitású katonai fellépésre. Így megállapítható, hogy a Gázai övezet jövője Saron politikai elképzelésétől és Abbasz vezető képességétől is nagymértékben függ. A palesztinok

⁵ Meir Elran: Disengagement offshots: Strategic implications for Israeli Society.

ugyanakkor attól tartanak, hogy a megszállt területek négy-öt százalékát képező Gázai övezet határai, légtere és tengere továbbra is izraeli ellenőrzés alatt marad, ami a területet a világ legnagyobb börtönévé változtatja. Saeb Erekat palesztin főtárgyaló szerint, téves az izraeli felfogás, amely azt állítja, hogy az izraeli települések felszámolását követően megszűnik a Gázai övezet megszállása⁶. A kivonulás után az izraeli településeket felszámolják, de az izraeli ellenőrzés továbbra is fennmarad. Az 1907-es Hágai Egyezmény szerint „a terület akkor tekinthető megszállás alattinak, ha ellenséges hadsereg irányítása alatt áll, illetve az ellenséges hadsereg által ellenőrzött hatóság gyakorolja a hatalmat.”⁷

2) Mi lesz a Ward amerikai tábornok által vezetett kvartett biztonsági csoport feladata? Segíteni a palesztinokat a biztonsági reformok bevezetésében, vagy Izrael akarja ezt a szervezetet felhasználni az útitervben előírt biztonsági megállapodások betartására?

3) Mi lesz az izraeliek által épített létesítmények sorsa? Arra már megállapodás született, hogy a házakat és a vallási jellegű épületeket lerombolják. A törmelékek elszállítása is jelentős időt fog igénybe venni. Nem született viszont megállapodás arról, hogy mi lesz a középületek és a melegházak sorsa. (Megjegyzés: a gázai övezeti zsidó települések mellett igen korszerűen felszerelt melegházak épültek, amelyek Izrael mezőgazdasági termékekkel való ellátását biztosították, de exportra is termeltek).

4) Nyitott kérdés a júdeai és szamáriai kiűrtett települések jogi státusa is. A Gázai övezetben ez nem jelent problémát, hiszen ezzel a területtel Izrael nem kíván kapcsolatot tartani. Ciszjordániában azonban más a helyzet, mivel a kiűrtett települések kapcsolatban állnak a többi megszállás alatt lévővel.

5) Rendkívül komolyan fog felmerülni az a kérdés, vajon milyen lesz a kapcsolat a jövőben a Gázai övezet és Ciszjordánia megszállt területei között? Korábban felmerült átjárható utak kijelölésének lehetősége (hasonlóképpen, mint Nyugat-Németország és Nyugat-Berlin között volt a hidegháború idején). Ha Észak-Számária és Ciszjordánia egyéb területei más státust fognak élvezni, akkor a palesztinokban felmerülhet a gyanú, hogy Izrael egymástól elválasztott területeket kíván létrehozni, ami lehetetlenné teszi egy működőképes palesztin állam létrehozását. A palesztinok attól tartanak, hogy Izrael Rafahnál megnyitja a határt a Gázai övezet és Egyiptom között, de nem engedélyezi az áruk és személyek mozgását Ciszjordánia és a Gázai övezet között. A kvartett már több alkalommal sürgette az izraeli kormányt, hogy teremtsen meg a két terület gazdasági kapcsolatát. Izrael azonban az elválasztási tervvel és a biztonsági kerítéssel azt a politikát kívánja folytatni, hogy elválasztja egymástól (és Izraeltól) a palesztinokat földrajzilag, gazdaságilag és politikailag, ugyanakkor fenntartja a terület ellenőrzését. Ma a kerítés Ciszjordánia körülbelül 10%-át zárja be, beleértve Jeruzsálemet is.

⁶ Saeb Erekat: Gaza remains occupied.

⁷ Ua.

6) Milyen lesz a gazdasági kapcsolat Észak-Szamária és Izrael között? Az izraeli kormány döntése szerint 2008-ra megszüntetik a palesztin munkaerő alkalmazását Izraelben. Ha ez így is történik, akkor az említett térség helyzete tovább romlik, annak összes kockázatával együtt. Megjegyzendő, hogy az oslói megállapodás előírja a két terület gazdasági kapcsolatát és biztosítja a lakosság átjárását egyik területről a másikra.

A kivonulás utáni lehetőségek

Bár a kivonulás technikai végrehajtása példás szervezettséggel történt, az esemény kétségkívül pszichikai, politikai, szociális, gazdasági és morális hatást fog gyakorolni az izraeliekre. Nem várható, hogy komoly palesztin engedmények nélkül (például a radikális szervezetek teljes lefegyverzése), a belátható jövőben újabb kivonásra kerülne sor. A kormány pozíciója gyengülni fog, a Munkapárt már a kivonulást követő napokban jelezte, hogy kilép a kormányból. Elképzelhető előrehozott választások megtartása is (a knesszet-választás 2006 novemberében lenne esedékes). A kivonulás fokozta a politikai pártok megosztottságát, az izraeli választásokat eldöntő kis pártok (zömében vallásosok) ellenezték a kiürítést, aminek hatása valószínűleg érzékelhető lesz a következő választások utáni kormányalakítás során is. Izraeli vélemények szerint azzal, hogy eleget tettek a gázai kivonulásnak (ennek az emberi oldalát a helyi média igyekezett is hangsúlyozni), a jövőben senki ne várja, hogy Ciszjordániában tovább folytatják a területek átadását (egyébként az ott létesített 220 településből mindössze négy került átadásra). Erősen kétséges, vajon folytatja-e az izraeli kormány az illegálisan létesített zsidó települések kiürítését, illetve leállítja-e a további építkezéseket a megszállt területeken (amit a kormány az Egyesült Államok adminisztrációjának is megígért)? Ezzel szemben létezik egy másik alternatíva is, amely szerint a kiürítés példaként szolgál Ciszjordániában a megszállt területek elhagyására. Ezt a változatot azonban – belátható időn belül – nem tartom megvalósíthatónak. Pedig megítélésem szerint, Izrael gázai övezeti kivonulása csak akkor hozhat stabilitást és nyugalmat, ha teljesül két alapvető feltétel: teljes kivonulás az 1967. június 4-ei határra és az izraeli megszállás teljes beszüntetése. Ha Izrael nem folytatja a kivonulást, akkor a határokról történő megállapodás csak tárgyalásokkal, kölcsönös megállapodásokkal és nemzetközi támogatással valósulhat meg.

Az izraeli politika stratégiai célja jelenleg (úgy tűnik) az, hogy a biztonsági kerítés megépítésével egyoldalúan akarják kijelölni a határokat, és a kerítést politikai és demográfiai határként tervezik felhasználni. E politika gyakorlati kifejeződése a meglévő településeken folytatott intenzív építkezés, amelynek nyilvánvaló célja, hogy a terület – lehetőleg véglegesen – izraeli kézben maradjon. Az sem tekinthető véletlennek, hogy a legnagyobb építkezéseket évek óta Jeruzsálem arabok által lakott részén folytatják, megakadályozva ezzel, hogy a palesztinok Jeruzsálemet fővárosuknak követelhessék.

A feszültségek lehetséges kialakulását bizonyítja, hogy Aharon Ze'evi Farkash vezérőrnagy, az Amman (Katonai Hírszerzés) igazgatója, a gázai övezeti kivonulás során a knesszet külügyi és védelmi bizottságának tett jelentésében⁸

⁸ Jerusalem Newswire Editorial Staff, Intel chief: Fresh terror wave in spring, August 16th, 2005.

arra figyelmeztetett, hogy „*palesztin terrorcsoportok újabb hálózatokat szerveznek, fegyvereket szállítanak és technikai ismereteket adnak át Júdeában és Szamáriában azzal a céllal, hogy előidézzék a gázai események (azaz az izraeli kivonulás) megisméltődését*”. (A szélsőséges szervezetek felfogásában ugyanis a gázai kiűrésre azért került sor, mert a palesztinok fegyveres ellenállást tanúsítottak, amelynek során legyőzték az izraelieket. Ez a nézet hajszálpontosan megegyezik azzal, amelyet 2000-ben a Hezbollah hangoztatott az izraeli haderő libanoni kivonulásával kapcsolatban.). A tábornok szerint a Hamasz a választások utánig betartja a tűzszünetet, de kisebb terrorcsoportok hajthatnak végre akciókat azt megelőzően is. Az erő alkalmazásának célja Izrael tárgyalásokra és további területi engedményekre történő kényszerítése. Értékelése szerint, a Palesztin Hatóság – ahogyan korábban sem tette meg –, ezután sem fogja lefegyverezni a terrorszervezeteket.

A leírtakból a jövőt illetően három következtetés vonható le:

A) A további területátadás hiánya (előbb vagy utóbb) újabb heves összetűzésekhez vezethet. A biztonsági kerítés, jóllehet megnehezíti az öngyilkos merénylők Izraelbe történő beszivárgását, nem zárja ki magas röppályájú fegyverek alkalmazásának lehetőségét.

B) A további kivonulás leállítás – a kivonulás előtti helyzethez hasonlóan – Izraelt újból instabil helyzetbe hozhatja, amelynek politikai, gazdasági és morális hatása lesz. Ráadásul, Izrael minél inkább igyekszik helyzetét Júdeában és Szamáriában új települések építésével stabilizálni, annál nehezebb helyzetbe kerül akkor, amikor a végleges helyzetről kezdenek tárgyalásokat (képletesen kifejezve „*nagyobbat harap, mint amit le tud nyelni*”). Izrael valószínűleg igyekszik lépéseket tenni az amerikai adminisztráció irányában, hogy az fogadja el az 1967-es realitásokat (azaz tekintse véglegesnek a területek elfoglalását).

C) A kivonulás leállítása azzal fog járni, hogy jelentős beruházásokra kerül sor az új településeken, és erősíteni fogják azok biztonsági létesítményeit. A Gázai övezetből való kivonulás magas költsége előrevetíti azt is, hogy egy esetleges ilyen lépés Ciszjordániában még többre fog kerülni, ami azt jelzi, hogy a megszállt területeken folytatott beruházások rövidlátó politika eredményeképpen valósulnak meg.

A szétválasztást követően három forgatókönyv képzelhető el:

1) A gázai kivonulás után Izrael erős külső nyomásra számíthat, hogy vonuljon ki Ciszjordániából is, és adja át a megszállt területek 90%-át, Izraelben pedig valósítson meg területcseréket annak érdekében, hogy „*tiszta*” arab, illetve zsidó közösségek jöjjenek létre. Ezt a folyamatot egy esetleges harmadik intifáda felgyorsíthatja. Ha a kivonulás megtörténik, akkor Izraelnek több tucat települést kellene átengednie, ami politikai nehézségekkel járna és népi traumát okozna, hiszen Izrael lakossága sokkal jobban kötődik Ciszjordániához, mint a Gázai övezethez. Ciszjordánia a telepes mozgalom szülőhelye, ebből adódóan történelmi jelentősége is van.

2) Saron a gázai kivonulást követően a békefolyamatot „parkolópályára” teszi, a palesztinokkal szemben pedig megköveteli, hogy számolják fel a terrorcsoportokat, ezzel időt nyer a további kivonulás megvalósításához. Katonailag és politikailag viszont Izrael számára igen drága lesz a nagy területek tartós megszállása.

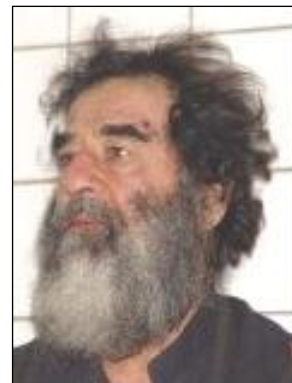
3) Abbasz alatt – különösen, ha a Hamasz nyeri a 2006. januári választásokat –, a Palesztin Hatóság dezintegrálódhat, a hatalmat iszlám szélsőségesek gyakorolhatják. Kedvezőtlen esetben Egyiptom ellenőrizheti a területet, Ciszjordánia pedig ismételt Jordánia felügyelete alá kerülhet. Számos izraeli szakértő azon a véleményen van, hogy nem jöhet létre működőképes palesztin állam, ha nem kap területet a szomszédos arab államoktól. Ez viszont komolyan érintheti a kisebbségben uralkodó jordán király hatalmát (Jordánia lakosságának kétharmada palesztin).

Összességében megállapítható, hogy az előttünk álló években Izraelnek mindenképpen meg kell állapodnia a palesztinokkal és a környező arab államokkal. Ha Izrael a stratégiai céljait nem hozza összhangba a megszállt területekről való kivonulással, akkor a békefolyamat nem teljesülhet ki és tartós békekötés sem valósítható meg. Ha semmilyen megállapodás nem születik belátható időn belül, akkor mindenképpen heves összetűzésekre, esetleg újabb intifádára lehet számítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Jaffe Center for Strategic Studies:
Strategic Assessment. Vol. 8, No. 2. August 2005.
- Meir Elran:
Disengagement offshots: Strategic Implication for Israeli Society.
- Zaki Shalom:
Underlying the Disengagement Plan.
- Yair Evron:
Disengagement and Israeli Deterrence.
- Shlomo Brom:
Open Questions apropos the Disengagement.
- Jerusalem Newswire Editorial Staff:
Intel chief: Fresh terror wave in spring.
- Stratfor: George Friedman:
The Gaza Withdrawal and Israel's Permanent Dilemma.
- Saeb Erekat:
Gaza remains occupied.

Irak megszállásának valós oka már a kezdetektől tisztázatlan volt, annak ellenére, hogy a Bush-kormányzat három látszólagos magyarázatot is adott. Egyrészt azt állították, hogy Irak tömegpusztító fegyverekkel rendelkezik, a vád azonban nem bizonyult helytállóknak. Másrészt kijelentették, hogy az iraki vezetés kapcsolatot tart az al-Kaidával. Ez az állítás szintén nem bizonyítható, sőt véleményem szerint kevésbé hihető, hiszen Szaddám Huszein (a képen) világnézete – bár a terrorista módszereket elfogadta és gyakorlatban alkalmazta –, gyökeresen különbözik bin Laden ideológiájától. Az Egyesült Államok vezetése azt is állította, hogy Irak demokratizálása megállíthatja a terrorizmus terjedését a muzulmán világban. Mára azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a terrorizmus hatásaitól nem érintett Irak napjainkra (Palesztina és Csecsenföld mellett) a dzsihád – szent háború – egyik hadszínterévé vált. Az amerikai és a brit kormányzat igyekszik csökkenteni az iraki dzsihádisták / ellenálló erők jelentőségét, a helyzet azonban azt mutatja, hogy napjaink iraki eseményeinek arab világra gyakorolt hatása egyre fokozódik.

Az elmúlt időszakban az iraki ellenállás, az országban működő különböző terrorista szervezetek – köztük az al-Kaida iraki szárnya – jelentős hatást gyakoroltak a Közel-Kelet, sőt más térségek biztonságára is. Tanulmányom célja, hogy bemutassam az iraki ellenállást, és felhívjam a figyelmet arra, hogy az Irakban vívott globális dzsihád milyen hatással lehet Európa biztonságára.

A múlt hibái

A Szaddám-rezsim bukását követő rövid időszakban az amerikai vezetés azt feltételezte, hogy csak kisebb létszámú felkelő csoporttal áll szemben, és úgy becsülték, hogy gyorsan felszámolják őket. Nem mérték fel, milyen hibát követnek el azzal, hogy nem alkalmazták a korábbi rezsim haderejének tisztjeit, valamint nem vonták be a Baath Pártot – még ha valamilyen korlátozott formában is – az ország újjáépítésébe. Fokozatosan értették csak meg, hogy fontos és szükséges lett volna legalább kismértékű, átmeneti fizetést folyósítani a korábbi rendszer katonáinak, akiket a munkanélküliség réme fenyegetett, és ezért gyakran az ellenálló csoportok tagjaivá váltak. 2004 tavaszáig az Egyesült Államok nem érzékelte az ellenállás valós méreteit, továbbá azt sem, hogy a lakosság egyre fokozódó ellenszenvét vívja ki, amikor nem kezdi meg az iraki biztonsági erők felállítását.

Az amerikai kormányzat elmulasztotta a megfelelő körülmények biztosítását az iraki konszolidáció megteremtésére és a lakosság megnyerésére. Nem tették világossá az iraki állampolgároknak azt sem, hogy az amerikai és brit csapatok nem azért szállták meg az országot, hogy kiaknázzák az ország kincseit. (Jay Garner dandártábornok például egy 2004. évi nyilatkozatában kijelentette, hogy az amerikai csapatoknak több évtizedig is az országban kell állomásozniuk.)

Rosszul álltak hozzá a közbiztonság megteremtéséhez is. Nem vették figyelembe, hogy az iraki embereket elsősorban saját biztonságuk érdekli, mivel a bizonytalan körülmények, a magas munkanélküliség és a szegénység miatt nem tudják kivárni azt az időszakot, amíg a koalíció fokozatosan újjáépíti az országot.

2004 végéig az amerikai illetékesek nem reagáltak a kihívásokra. Folyamatosan hangsúlyozták azt a véleményüket, hogy az ellenállók létszáma mindösszesen 5000 fő, állományuk pedig olyan külföldi szélsőségesekből és a korábbi rezsimhez hű elemekből áll, akik még nem adták fel a küzdelmet. A közvéleménykutatások figyelmeztetéseit mellőzve állították, hogy a kifejtett gazdasági, politikai és biztonsági erőfeszítések a közeljövőben meghozzák a várt eredményeket.

Ezek a hibás elképzelések gyakorlatilag figyelmen kívül hagyták az ellenállás valós hátterét és okait. Nem vették figyelembe, hogy az ellenállókat egyaránt fűti az iraki nacionalizmus és – elsősorban a szunniták esetében – az alapvető ellenszenv, amelyet a nyugati megszállás miatt éreznek. (A síiták a katonai műveletek alatt és azokat követően felszabadítóként tekintettek a koalíciós erőkre, hiszen Szaddám uralma alatt elnyomásban éltek.) Sok olyan személy is csatlakozott az ellenálláshoz, akiket valamilyen személyes sérelem ért az amerikaiak részéről, akik a helyi kultúra ismerete nélkül – sok esetben akarataikon kívül – alázták meg a lakosságot.

Napjainkban is problémát jelent, hogy nagyon sok iraki – akik a kormány, haderő, média, nem állami szervezetek, esetlegesen a koalíciós erők alkalmazásában állnak –, szimpátiát érez az ellenállók és az általuk képviselt ügy iránt. Pozíciójukból kifolyólag olyan információkkal láthatják el az ellenállás vezetőit, amelyek tevékenységük szempontjából létfontosságúak. Az ilyen jellegű informátorok a kormányzat és a gazdasági élet minden szegmensében megtalálhatók.

Az ellenállás mérete és komplexitása az elmúlt évben folyamatosan nőtt, amit az jelez, hogy amíg egy évvel ezelőtt az ellenállók átlag napi 65 támadást hajtottak végre, addig ez a szám mára átlagosan 90-re emelkedett. A támadások 80%-át az ország – szunniták által lakott – központi és nyugati, valamint központi-északi térségeiben hajtják végre. A síiták által lakott déli területek kevésbé érintettek.

Fontosnak tartom megvilágítani, hogy az iraki terroristáknak, ellenállóknak más a hátterük, mások a céljaik. Az iraki ellenállók tevékenységüket olyan laza szervezeti struktúrában végzik, amelyben minden kisebb csoport viszonylag nagy autonómiával rendelkezik. Sokan összemosás és terrorista névvel illetik a különböző fegyveres csoportokat, mivel módszereik (modus operandi) gyakran megegyeznek.

A merényleteket figyelemmel kísérő szakértő számára is sokszor nehéz megkülönböztetni az ellenállókat a terroristáktól. A média és a politikusok hibája, hogy minden merényletet – köztük a koalíciós erőket ért támadásokat is – terrorcselekménynek minősítenek, annak ellenére, hogy a haderő ellen elkövetett fegyveres akciók nem minősíthetők ennek. Bár az ellenállók és a különböző terrorista csoportok időszakosan együttműködnek, még sincs közöttük teljes összhang. Érezhető feszültség tapasztalható a Baath Párthoz közel álló, valamint az iszlám szélsőséges csoportokkal szimpatizáló szunniták között. A célpontok kiválasztása alapján konkrét különbséget tehetünk az ellenálló csoportok között. A szunnita szervezetek főként az iraki kormányzat ellen küzdenek. A dzsihádisták öngyilkos merényleteikkel elsősorban a síita és kurd lakosságot, illetve vezetőket pusztítják, valamint az iraki haderő sorozóközpontjait támadják.

Az ellenállás méreteivel kapcsolatban különböző értékelések vannak. Az amerikai haderő szerint az állandó jelleggel harcoló személyek száma 3500 fő. Ez a szám a nagyobb műveletek alkalmával 8000–18 000 főre emelkedik, de elérheti a 20 000 főt is. Az iraki hírszerzés ennél nagyobb számokat ad meg. Szerintük az ellenállás magvát 15 000–40 000 fő képezi, akiket 160 000 szimpatizáns támogat.

TERRORISTÁK ÉS ELLENÁLLÓK

A Zarkavi-csoport

Az országban működő szélsőséges iszlám-bázisú terrorszervezetek közül a Zarkavi-hálózat a legjelentősebb. Zarkavi szervezetében szolgál a legtöbb külföldi harcos. Ezek elsősorban arab származásúak (Szaúd-Arábia, Algéria, Tunézia, Egyiptom stb.). Létszámuk több ezerre tehető, pontosan nem ismert. Valószínűtlen, hogy ezen iszlámista csoportok aránya elérné az ellenálló erők 10%-át. Tény, hogy számuk az elmúlt időszakban emelkedett. A közel 14 000, Irakban fogva tartott ellenálló közül csak 600 külföldi állampolgárságú. Bármilyen alacsony is létszámuk, az Irakban harcoló erők közül mégis ők a legveszélyesebbek. Ennek oka, hogy céljuk a polgárháború kirobbantása az ország szunnita, síita és kurd lakossága között. Ezek a harcosok rendkívül elkötelezettek, amit jelez, hogy az öngyilkos merényletek döntő többségét ők követik el.

hűséget esküdött bin Ladennek, és így ő vált az al-Kaida iraki vezetőjévé.

Vezetőjük, Abu Muszab az-Zarkavi (a képen) a Talibán rendszer bukását követően elhagyta Afganisztánt és „Kurdisztánba” költözött. Célja az volt, hogy előkészítse és megtervezzék az ellenállást Irakban. A harcokból az ország katonai megszállásáig kivonta magát. A kurd területekről kiindulva, Szaddám bukását követően kiképző táborokat és fegyverraktárakat létesített Irak különböző részein. Zarkavi megpróbált mindenfajta kapcsolatot elkerülni a bukott hatalommal, hogy a későbbiekben ne lehessen ezzel gyanúsítani. „Tiszta lappal” akarta megkezdeni az ellenállást. Később

Az amerikai kormány 2004-ben külföldi eredetű terrrorszervezetként határozta meg a Zarkavi vezette „Jama’at al Tawhid wa’al-Jihad” szervezetet. 2004 decemberében ezt kiegészítették a szervezet új elnevezésével: „Tanzim Qa’idat al-Jihad fi Bilad al-Rafidayn” (al-Kaida a két folyó földjén).

A Zarkavi-csoport több, a koalíciós és az iraki biztonsági erőket, valamint civileket ért támadásért is vállalta a felelősséget. Ilyen volt például az iraki haderő 49 szolgálaton kívüli tagjának meggyilkolása 2004 októberében, illetve a Mount Libanon Hotel ellen 2004 márciusában végrehajtott, gépjárműbe rejtett robbanószerkezettel elkövetett támadás.

Anszár asz-Szunna

Az Anszár asz-Iszlám (AI) olyan radikális, iraki kurdokból és arabokból álló szervezet, amelynek célja a független iszlám állam létrehozása Irakban. A csoport 2001 decemberében alakult. Ezt követően 2003 őszén vezetői arra szólították fel a dzsihádistákat, hogy menjenek Irakba, és ott egyesítsék erőiket Anszár asz-Szunna (AS) néven. Az Anszár asz-Szunna közeli kapcsolatban áll az al-Kaidával és Zarkavi szervezetével is. Egyes tagjait az al-Kaida táborokban képezték ki. 2003 óta fő tevékenysége a koalíciós erők elleni támadásokban merül ki, amelyet komoly propagandatevékenységgel is egybekötnek.

Ellenálló erők

A korábbi rezsimhez hű erők: Közéjük tartoznak az egykori diktátor, Szaddám Huszein Baath Pártjának tagjai, támogatói (elsősorban szunniták). Pontos számbeli meghatározásuk nagyon nehéz, 15 000 és 30 000 fő közé tehető. Az ellenállás magvát a Baath-ista és a korábbi kormányközeli elemek által irányított szunnita arabok képezik.

Az iraki származású szélsőséges iszlám-bázisú szervezetek harcosai: Kevesen vannak, de a jelenleg 500 főre becsülhető létszámuk egyre növekszik. Komoly veszélyt csak abban az esetben jelentenek, ha átveszik a külföldi társaik által alkalmazott módszereket.

Egyéb csoportok

Szervezett bűnözői körök: A bűnözés egyre nagyobb probléma Irakban. A bűnözők gyakran együttműködnek az ellenállókkal és terroristákkal. Az együttműködés szintjei eltérőek, de következménye az ország biztonsági helyzetét rontja. Az ellenállók által irányított csempészet, kábítószer-kereskedelem, lopás és fosztogatás akadályozzák a kormányzat azon törekvését, hogy ellenőrzése alá vonja és felszámolja az ellenállás anyagi hátterét.

A DZSIHÁDISTÁK STRATÉGIÁJA IRAKBAN

Zarkavi követői úgy tekintik a szervezet vezetőjét, mint az al-Kaida kulcsfiguráját nemcsak Irakban, hanem az egész arab világban. Zarkavi stratégiáját a következőkben lehet összefoglalni:

Az Irakban állomásozó amerikai csapatok elszigetelése

Az iraki rendőrök, a haderő és az amerikai csapatoknak dolgozó iraki állampolgárok elleni folyamatos támadások. Zarkavi szerint Irak földrajzi adottságai megnehezítik az ellenséggel való küzdelmet. Afganisztánnal és Csecsenfölddel ellentétben itt nincsenek olyan hegységek, illetve átszegedt, erdős területek, ahol a harcosok menedéket találhatnak a támadások között. Az ország területén nagy számban felállított ellenőrző-áteresztő pontok megnehezítik a fegyverek mozgását, ezért az egyetlen reális alternatíva az öngyilkos merényletek számának növelése.

Az Irakban akkreditált diplomaták elleni támadások

Ezek a diplomaták az al-Kaida szerint nem minősülnek országaik képviselőinek, hitetlen rezsimeket képviselnek, ezért szabad és meg is kell ölni őket (lásd az egyiptomi és algériai diplomaták meggyilkolását). Zarkavi kijelentette: „*Tudnia kell minden arab és minden más idegen államnak, hogy diplomatáik legális célpontot képeznek az al-Kaida iraki harcosai számára, akik szent háborút vívnak a »Keresztes Szövetségesek« ellen.*”

Harc a síiták ellen

A síita fegyveres csoportok veszélyesek lehetnek a külföldi harcosok, a mudzsahidek számára. Zarkavinak legalább akkora ellensége a rendkívül befolyásos síita al-Szisztani nagyajátollah (a képen), mint a koalíciós erők képviselői. Véleménye szerint al-Szisztani likvidálására még az amerikaiak Irakból történő kivonulása előtt sort kell keríteni. A síiták ellen vívott harcnak két célja van: egyrészt bosszú a szunnitákat ért atrocitásokért, másrészt pedig az, hogy megteremtsék – az amerikai kivonulás utáni időszakban létrehozandó – „igazi iszlám szunnita kormány” alapjait Irakban.

Irak – modell a Globális Dzsihad számára

Az Irakban vívott dzsihad győzelme azt is jelentheti, hogy a szent háború továbbterjed a Közel-Kelet többi államára. A folyamat eredményeként a háború olyan mozgalmá válik, amely kiterjed az egész világra.

Az Irakban működő „Qa’idat al-Jihad” valójában az al-Kaida olyan megújult szervezete, amely majd exportálja a „Szent háborút” a világ többi részébe úgy, ahogy annak idején azt anyaszervezet, az „eredeti” al-Kaida is megtette. Zarkavi végső célja, hogy szervezete fokozatosan átvegye az afganisztáni „anyamozgalom” szerepét.

Abu Muszab az-Zarkavi rendkívül jó képességekkel rendelkező vezető, aki már évekkorábban felkészült az amerikaiak elleni iraki háborúra, mielőtt azok megszállták volna az országot. Kiképző táborokat alapított, valamint támogatókat toborzott, hogy ügynökei jelen legyenek a térség városaiban. Felépítette táborait az afganisztáni Herátban, és embereket toborzott az „Al-Sham” területéről (a mai Szíria, Jordánia és Palesztina), akik később tanácsadóivá és harcostársaivá váltak.

Zarkavi „megdicsőülését” jelzi, hogy az al-Kaida észak-afrikai és közel-keleti emírijeként említik, míg bin Laden megkapta a Sejk al-Iszlám címet. (A Sejk al-Iszlám címet a történelem folyamán eddig csak a katonai jellegű dzsihád ideológiai megalapítójának, a 16. században élt „Idn Taymiyyah-nak” adományozták.)

Zarkavi stratégiája a bin Laden-től származó alapokon nyugszik. Célja, hogy megváltoztassa a Közel-Kelet arculatát, amelyet még az 1916-os Sykes–Picot egyezmény rögzített. A változások középpontjában Irak áll. Mindazt, amit bin Laden nem tudott megtenni Szaúdi-Arábiában az 1990-es években, Zarkavi meg akarja valósítani Irakban.

AZ ELLENÁLLÓ ÉS TERRORCSOPORTOK CÉLPONT-KIVÁLASZTÁSI STRATÉGIÁJA

2003 nyarára az ellenállás hatékony, a konszolidációs folyamatot fenyegető erőként jelentkezett, amely – elsősorban a szunniták részéről – komoly társadalmi támogatásban részesült. Az ellenállók fokozatosan olyan, jól működő taktikát dolgoztak ki, amely rendkívül hatásosnak bizonyult.

A biztonsági és a hatalmi rendszer támadása

Ennek a stratégiának a célja a kormány, és az általa folytatott nemzetépítési folyamat gyengítése. Az ellenállók ennek elérése érdekében nemzeti, regionális és helyi szinten a biztonsági erőket és kormányhivatalokat támadják, továbbá csapásokat mérnek az infrastruktúrára, középületekre és közszolgáltatókra, hogy a lakosság ezáltal is érzékelje a kormány tehetetlenségét.

Az ellenállók napjainkban az iraki biztonsági erők olyan alacsony harcértékű alakulatait támadják, amelyekről úgy vélik, hogy csak kis mértékű ellenállást tudnak tanúsítani. Támadásokat intéznek továbbá az eltávozáson lévő állomány és azok családtagjai ellen is.

Az iraki elit, a különböző etnikumok és a vallási csoportok elleni támadások

Az ellenállók egyik célkitűzése, hogy megpróbálják távol tartani a szunnitákat a kormányzatban való szerepvállalástól. További céljuk a síiták és a szunniták, valamint az arabok és a kurdok között meglévő feszültség fokozása.

A kőolaj-kitermeléshez kapcsolódó létesítmények, elektromos hálózatok, vízvezetékrendszerek és más kritikus infrastruktúra elleni támadások

Az energia- és vízszolgáltatás, a kőolajipari létesítmények és a kőolajvezetékek elleni szabotázsakciók fontos célkitűzése, hogy csökkentsék a külföldi gazdasági segítség hatásait, valamint a kialakult nagyfokú benzinhiány következtében tovább csökkenjen a lakosság kormány iránti szimpátiája és bizalma is. Az infrastruktúra elleni támadások rendkívül látványosak, a károk helyreállítása költséges, továbbá a potenciális külföldi befektetőket is távol tartja az országtól.

A külföldi személyek elleni támadások

Az iraki újjáépítést felügyelő különmegbízott („Special Inspector General for Iraq Reconstruction”) jelentéséből a következőket tudhatjuk meg: 2005. március 31-ig 276 Irakban dolgozó külföldi személy vesztette életét, míg 2582 sebesült meg. 2005 első felében a különböző támadásokban életüket vesztett külföldiek száma 19%-kal emelkedett.

Nemzetközi szervezetek, nagykövetségek, nem állami szervezetek, segélyszervezetek, illetve külföldi cégek alkalmazottai elleni támadások

Az ilyen jellegű célpontok (lásd ENSZ-képviselő) elleni támadások célja az ország újjáépítésének hátráltatása. A külföldi vállalatok elleni akciók komoly anyagi károkat okoznak. Mivel ezek profitorientált szervezetek, anyagi veszteségeik növelésével könnyen kiszoríthatók az országból. A különféle segélyszervezetek, valamint más nem állami szervezetek alkalmazásában álló személyek elrablása kiemelt médiafigyelmet kap, amivel politikai nyomás gyakorolható a túszul ejtett személy hazájának állami vezetésére. Ez a tény arra készíti a kormányokat, hogy ne javasolják állampolgáraik számára az Irakba történő utazást és az ottani munkavállalást.

A TERRORCSELEKMÉNYEK FŐBB ELKÖVETÉSI MÓDSZEREI

Kézi és tüzérségi lőfegyverekkel végrehajtott támadások

A kézfegyverekkel végrehajtott támadások ad-hoc jellegűek. Esetenként nagyobb létszámú csoportok is végrehajthatnak rajtaütéseket (lásd az Abu Graib börtön elleni támadás 2005. április 2-án). Az ellenállók a „puha” célok ellen leggyakrabban aknavetőket, rakéta-sorozatvetőket alkalmaznak. A kilövőállásokat tekintve nagyfokú kreativitás jellemzi az ellenállókat (szekerek, szemeteszkocsik, teherautó, motorkerékpár stb.).

Kézi légvédelmi rakéták (MANPADS)

Már a katonai műveletek időszakában is hatékonyan alkalmazták ezeket az eszközöket mind a polgári, mind a katonai repülőgépek és helikopterek ellen. A fegyverek (STINGER, SA-18 stb.) feltehetően az iraki haderő arzenáljából kerültek az ellenállók kezébe, utánpótlásukról a szír-szaúd-arábiai-iráni csempészcsatornákon keresztül gondoskodnak.

Házi készítésű robbanószerkezetek (IED) alkalmazása

A házi készítésű robbanószerkezetek alkalmazása igen változatos Irakban, a legsúlyosabb veszteségeket okozzák, ezért ezt a kérdést érdemes alaposan megvizsgálni. A Hezbollah volt az első olyan szervezet, amely már majdnem tökéletességre vitte a különböző típusú robbanószerkezetek használatát. Az ilyen szerkezetek már az afgán-szovjet háborúban is bizonyították hatékonyságukat. Irak azonban olyan új terület, amely lehetővé teszi az IED-k és a járműbe rejtett házi készítésű robbanószerkezetek (VBIED) korábbinál szélesebb körű felhasználását.

A robbanószerkezetek alapanyagaként, a bárki által beszerezhető katonai robbanószerektől egészen a tűzérségi gránátokig, sokféle anyag felhasználható. Egyes esetekben – a nagyobb hatásfok érdekében – az ellenállók több robbanószerkezetet kötnek össze, valamint felszedés elleni biztosítást alkalmaznak (másodlagos gyújtó stb.). A koalíciós erők katonai műveleteinek lezárulását követően a terroristák / ellenállók birtokába nagy mennyiségű hagyományos robbanóanyag és tűzérségi lövedék jutott (a Szaddám bukását követő néhány napban például a „qaqaa-i” fegyverraktárból több tonnányi robbanóanyag tűnt el). A különböző fegyveres csoportok folyamatosan fejlesztik harcászati eljárásaikat. Úttestbe ágyazzák, döglött állatokba helyezik, sőt a legutóbbi hírek szerint meggyilkolt kisgyermekek testébe rejtik a robbanószerkezetet, ami a szülők helyszínre érkezésekor robban. Az ellenállók olyan katonai, kormányzati, rendőrségi gépjárműveket és személyi azonosító okmányokat tulajdonítanak el, amelyek felhasználásával egyre hatékonyabban hajthatják végre támadásaikat. James T. Conway altábornagy (Director of Operations, US Joint Staff) 2005 májusában kijelentette, hogy Szaddám bukása óta a koalíciós erők veszteségeinek 70%-át az IED-k okozták.

A VBIED-k mind mozgó (öngyilkos), mind álló helyzetben alkalmazhatók. A különféle időzítők segítségével indított szerkezetek legalább olyan hatékonyak bizonyulnak, mint az öngyilkos merényletek. Épületek, toborzóhelyiségek, menetszlopok, táborok, polgári személyek egyaránt fenyegetett célpontok. A tapasztalatok szerint a VBIED-k rendkívül „költséghatékonyak”, alkalmazásuk követeli a legtöbb áldozatot.

A gépkocsiba rejtett robbanószerkezetek az iraki rendőrség veszteségeinek megközelítőleg 60%-át okozzák. Az öngyilkos merényletek egyfajta önfeláldozást, a „szent ügy” iránti elkötelezettséget szimbolizálják. Az iszlám szélsőségesek hajtják végre a legeredményesebb és leglátványosabb támadásokat. A merénylők többsége olyan külföldi dzsihádisták, akiket a szélsőséges iszlám mozgalmak toboroznak hazájukban. Gyakran előfordul, hogy még minimális kiképzésben sem részesítik őket. Általánosságban jellemző rájuk, hogy nincs komoly dzsihádisták múltjuk. Személyiségjegyeik jellemzően magukban hordozzák a hajlamot az „ügyért” való legnagyobb szolgálatra.

Vegyí és biológiai fegyverek

Alkalmazásukra a szándék mindenképpen feltételezhető, de a jelenleg rendelkezésre álló információk szerint nincs olyan ellenálló és terrorcsoport, amely rendelkezne vegyi és biológiai fegyverek előállításához szükséges technológiával.

Komplex támadások

Több eszközt felvonultató harceljárás, tipikusan kézi lőfegyverek, RPG-k és IED-k kombinált alkalmazása, általában menetszlopok és rendvédelmi erők ellen. Az ilyen, csoportosan végrehajtott támadás kezdetét IED, vagy több irányból indított RPG-támadás jelzi. Ezt követi a kézfegyverekből leadott tűz, amelynek célja, hogy a sérültek menekítését gátolja, valamint fokozza a veszteségeket.

A TÁMADÁSOKKAL ÉS A HARCELJÁRÁSOKKAL (MODUS OPERANDI) KAPCSOLATOS TAPASZTALATOK

Az arab nyelvű műholdas televíziók, valamint más hagyományos tömegtájékoztatói eszközök felhasználása

A különböző iszlám szélsőséges mozgalmak és ellenálló csoportok tisztában vannak a média felhasználásának lehetőségeivel. Ennek érdekében nagy rutinnal használják az Internetet, a különböző arab nyelvű műholdas televíziókat, valamint az egyéb médiumokat. Mivel a televíziós csatornákat, honlapokat folyamatosan figyelemmel kísérik, akcióikat lehetőség szerint úgy tervezik, hogy azok a média figyelmét is felkeltsék. Jól megfigyelhető, hogy összehangolt támadásaik időpontjával előszeretettel választanak állami, vallási ünnepeket és politikai eseményeket.

Brutális támadások és kegyetlenkedések

Nem ismert, hogy eredetileg tudatosak voltak-e az ilyen jellegű akciók, az azonban mára egyértelművé vált, hogy az ellenállók pszichológiai és politikai fegyverként használják fel a holttestek meggyalázását és a nyilvános lefejezéseket. Az iszlám szélsőségesek célja, hogy az ilyen támadásokkal megosszák a Nyugatot, valamint szakadékot hozzanak létre az iszlám világ és a Nyugat között.

A különböző iraki személyek, főként katonák és rendőrök holttestének „közszemlére tétele” rendkívül brutális és egyben „hatékony” eljárás. A tetemeket nyilvános helyeken, például footballstadionok, folyópartok közelében helyezik el. A holttestek személyazonosságát gyakran nem lehet megállapítani, illetve az áldozatok meggyilkolásának oka sem tisztázott. Jellemző esetként említhető, amikor 2005 márciusában egyazon napon, négy különböző helyszínen, összesen 80 holttestet találtak a hatóságok, a meggyilkoltak többsége iraki rendőr, illetve katona volt.

A támadók személyazonosságának összezavarása és konspirációs teóriák terjesztése

Az ellenállók és az iszlámisták hatékonyan alkalmazzák a dezinformálás különféle módszereit. Gyakran egy időben több szervezet is magára vállal egy adott támadást. Olyan – gyakran csak virtuálisan, az Interneten létező – új terrorszervezetek jelennek meg és vállalják a felelősséget az akcióért, amelyek valójában nem is léteznek.

A támadások folyamatosságának fenntartása

Az ellenállók növekvő számban, folyamatosan hajtják végre akcióikat, gyakran több hullámban támadva a helyszínre érkező erőket.

A kommunikációs vonalak és a logisztikai létesítmények támadása a mögöttes területeken

Az ellenállók gyorsan rájöttek, hogy a mögöttes területen tevékenykedő, puha célpontnak minősülő logisztikai létesítmények pusztítása sokkal eredményesebb, mint a harcoló alakulatok elleni támadások.

„Öngyilkos” utóvédrajok

Fallúdzsa ostroma alatt, és az azt követő napokban is, a szövetséges és az iraki kormányerők több olyan – külföldi harcosokból álló – kis csoporttal is szembekerültek, amelyek társaiktól elszakadva önállóan harcoltak. Ezek az utóvédrajok a megadás szándéka nélkül az utolsó lőszerig tartották állásaikat, komoly veszteségeket okozva az amerikai és az iraki erőknek.

Az ellenálló csoportok közötti kommunikáció

Az ellenállók és a terroristák tisztában vannak a koalíciós erők rádiófelderítő (SIGINT) képességeivel. Ezek kivédésére kerülnek a mobiltelefonok használatát, inkább személyi összekötőket, futárokat alkalmaznak, találkozókat tartanak, üzeneteiket pedig kódoltan, az Interneten továbbítják.

A szomszédos államok területeinek, valamint a határmenti övezetek menedékhelyként való felhasználása

Az ellenállók felhasználják a szomszédos államok területeit (Szíria, Szaúd-Arábia, valamint Irán), ahonnan akcióikat végrehajtják. Ezen országok fontos szerepet játszanak a személyi utánpótlás, a fegyverzet és a pénzügyi támogatás biztosításában is.

MIT HOZ(HAT) A JÖVŐ IRAKBAN ÉS EURÓPÁBAN?

Az ellenállás folytatódik

Az elkövetkezendő években az iraki kormánynak és a koalíciós erőknek elhúzódó küzdelemre, és sok áldozattal járó terrorcselekményekre kell számítani. Az ellenállók támadásai elsősorban Bagdad, Moszul, er-Ramádi és el-Anbár tartomány térségére koncentrálnak. Bagdadtól délre is komoly ellenállási pontok alakulhatnak ki, a kurdok és a síiták által lakott területek stabilitása továbbra is bizonytalan marad.

Az ellenállók és dzsihádisták fegyverzettechnikai – elsősorban hatékonyabb IED előállítási – ismeretei tovább javulnak, célpont-kiválasztási stratégiájuk pontosabb lesz, ugyanakkor egyre nagyobb rutinnal használják ki a média által biztosított lehetőségeket.

Az Irakban harcoló al-Kaida tagok ideológiai felkészítésben részesülnek, és harci kiképzést kapnak kézi lőfegyverek, robbanóanyagok használatára, valamint robbanószerkezetek előállítására. Ha az iraki biztonsági helyzet konszolidálódik – erre viszonylag kevés esély van –, és a dzsihádistákat sikerül kiszorítani az országból, akkor sem lehetünk nyugodtak. Ismerve a harcosok elkötelezettségét szent ügyük iránt, hazájukba visszatérve igyekeznek a szerintük korrump, a valódi

iszlámtól elszakadt rendszereket erőszakos úton megdönteni. Ez azt jelenti, hogy a közel-keleti országokban a terrorcselekmények számának növekedésére kell számítani.

Európa terrorfenyegetettsége

Az iraki ellenállás minden bizonnyal hatással lesz Európa biztonságára is. Európába is vissza fognak térni a harci tapasztalatokkal rendelkező iszlámisták, akik feltehetően megpróbálják terjesztetni szélsőséges nézeteiket a második-harmadik generációs muszlimok között. Mivel a fiatalok rendkívül fogékonyak a szélsőséges nézetekre, az európai biztonsági szolgálatoknak fel kell készülniük arra, hogy a szélsőséges iszlámista csoportok – amelyek könnyen terrorszervezetekké alakulhatnak –, száma és befolyása erősödni fog.

Összefoglalva elmondható, hogy – kizárólag a terrorizmus jelenségét vizsgálva –, Irak megszállása nem javította a térség biztonsági helyzetét, sőt rövid és középtávon rontotta azt. A muszlimok között nőtt a Nyugat-ellenesség és erősödött az egyes személyek frusztrációja.

Európa terrorveszélyeztetettségi szintje, biztonsági helyzete közép- és hosszú távon várhatóan tovább romlik. Az európai muszlim lakosság radikalizálódása elkerülhetetlen folyamat, ha a Nyugat közel-keleti politikája változatlan marad. Az Európában élő muszlimok radikalizálódása – ahogy a külföldi harcosok példája nap mint nap bizonyítja Irakban –, eljuthat arra a pontra, hogy készek életüket feláldozni az ügyért, amelyben hisznek. Ez a folyamat – ahogy a madridi és a londoni merényletek is mutatják –, bármikor, bármely európai országban bekövetkezhet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abu Abdallah al-Imram:
Qa'idat al-Jihad in Iraq.
Dzsihád Fórum / Indocrinal Branch – Global Islamic Media Front.
2005. augusztus 29.
- Anthony H. Cordesman:
Iraq: Evolving insurgency.
Center for Strategic and International Studies. 2005. június 23.
- Steven Komarow:
Zarqawi; the next generation of al-Qaeda.
USA TODAY, 2005.
- Abu Musab al-Zarqawi – a man notorious for his alleged ruthlessness – has been linked to al-Qaeda and is the prime suspect in some of the deadliest attacks around the world.
www.bbc.co.uk, 17 Sept 2004.

**A KATONAI FELDERÍTÉS HELYE, SZEREPE ÉS
PROBLÉMÁI A TERRORIZMUS ELLENI KÜZDELEMBEN**

A hadtörténelmi tapasztalatok és feljegyzések szerint a katonai felderítés fő feladata az ellenségről, a terepről, az időjárásról és egyéb, a katonai műveleteket befolyásoló tényezőkről olyan megbízható és friss információk beszerzése, amelyek értékelés és elemzés után segítik a parancsnokot a harc sikerét biztosító döntés (elhatározás) meghozatalában.

A görög és a római birodalom háborúi folyamán, amikor a fegyveres erők összecsapásának várható idejét lényegében a haderők zömét képező, gyalogosan mozgó katonák menetteljesítménye alapján pontosan ki lehetett számolni, a lovas felderítők napokkal (hetekkel) korábban tudtak információt eljuttatni a parancsnokhoz a közeledő ellenség erejéről és a várható ütközet helyéről.¹

A római birodalom bukásától a napóleoni háborúk időszakáig a fegyveres küzdelem lényegében és gyakoriságában az ellenség megerősített településeinek és várainak birtokbavételéért folyt. Az ostromot megelőzően hetekig, sőt gyakran hónapokig tartott a katonai erők és az ostromhoz szükséges eszközök felvonulása, melyről a lovas felderítők, az ostrom megkezdése előtt már több nappal vagy héttel korábban tudtak megbízható adatokat szolgáltatni a parancsnoknak (a várkapitánynak).

A napóleoni háborúk jelentős változást hoztak a fegyveres küzdelemben, mivel a több tízezres, sőt gyakran százezres hadseregek rendszerint már nyílt terepen vívták az egyes hadjáratok döntő ütközeteit (ilyen volt például a lipcei, a borogyinói és a waterlooi csata is). A döntő ütközeteket azonban e korban is megelőzték a hetekig, sőt hónapokig tartó gyalogmenetek és az ütközetek előtti csatarend (hadrend) többnapos kialakítása.

A felderítés e korban is hetekkel–hónapokkal korábban tudott értékes információkat adni a parancsnok döntésének meghozatalához.

A háborúk gépi korszakában – konkrétan az 1870/71. évi porosz–francia háborútól, amikor a csapatok menete és támadás előtti összpontosítása felgyorsult a vasúti, majd néhány évtizeddel később a gépkocsiszállítás segítségével –, nehezebbé vált a gyorsan mozgó katonai erők felderítése és a szükséges információk eljuttatása a parancsnokhoz. De ezen a nehézségen hamar (már az első világháborúban) változtattak a korszerű felderítő eszközök: a megfigyelő léggömb, a felderítő-repülőgép és az információkat továbbító távíró és a rádió rendszeresítése, amely órákra, majd percekre rövidítette az ellenségről szóló felderítési adatok megszerzését és eljuttatását a parancsnokhoz.

¹ Ez még akkor is elfogadható állítás, ha gyakran a védő fél parancsnoka jelölte ki a számára kedvező csatamezőt.

A támadásra készülő ellenség, mivel szintén rendelkezett a felsorolt eszközökkel, igyekezett olyan rendszabályokat bevezetni, melyekkel félrevezethette, vagy megtéveszthette a szembenálló feleket. A vasúti és gépkocsiszállításokat álcázta, megtévesztő útvonalakon hajtott végre szállításokat, erős légvédelmi rendszert hozott létre, lelőtte a felderítő léggömböket és repülőgépeket, zavarta a rádióhíradást, illetve saját rádióhálóin rejtjelzett adásmódra tért át.

Ilyen rendszabályok bevezetése mellett is csak a legritkább esetben sikerült meglepni az ellenséget nagyméretű katonai műveletek végrehajtásával. A csapatok szállítását és összpontosítását a nagyméretű hadműveletekben sem az első, sem a második világháborúban nem sikerült titokban tartani az ellenséges felderítés előtt, ezért elsősorban arra törekedtek a szemben álló felek parancsnokai, hogy a hadműveletek kezdetének időpontját és a fő erőkifejtés helyét sikerüljön titokban tartani az ellenséges felderítés előtt. Ez azonban csak nagyon ritkán sikerült. Ilyen ritka művelet volt például a japán légierő támadása Pearl Harbor ellen 1941. december 7-én, vagy a szövetségesek partraszálló hadművelete Normandiában 1944. június 6-án.

A felderítés mai problémái

Mivel korunkban és előreláthatóan még évekig, sőt évtizedekig nem várható hazánk környezetében és Európában egy nagyméretű, reguláris fegyveres erők közötti összecsapás (háború), ezért a felderítés fő figyelmét az új típusú veszélyekre, mindenekelőtt a nemzetközi terrorizmusra és a tömegpusztító fegyverek elterjedésére kell összpontosítani.

A tanulmányban a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem eddigi tapasztalataira irányítom az olvasók figyelmét, ezért a felderítés problémáit tárgyalva is maradok a fő témánál.

Ezt az állásfoglalásomat erősítik és megalapozzák mindazon döntések, amelyeket az Észak-atlanti Tanács, az Európai Unió, valamint hazánk törvényalkotói és kormányai hoztak a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően.

Közismert az, hogy 2001. szeptember 12-én a NATO Tanács határozata értelmében az előző napi terrortámadás nem csak az Amerikai Egyesült Államokat ért fegyveres támadás, hanem az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkelye szerint mind a 19 tagállam elleni támadás volt.

Az USA kérésére a NATO azonnal felajánlotta a felderítési adatok bővített cseréjét, továbbá 2001. október 9-től hét AWACS (a NATO légvédelmi és riasztó rendszer részét képező) felderítő repülőgépet adott át az észak-amerikai kontinens légvédelmének erősítése céljából. Ezek a repülőgépek 2002. május 16-ig láttak el felderítő szolgálatot az USA és Kanada légterében.

A Balkánon békeműveleteket végző NATO katonai erők megkezdték azon terrorista csoportok és személyek felderítését és felszámolását, amelyek az al-Kaida szervezettel tartottak kapcsolatot. (Ezt a feladatot 2004. december 2-től az Európai Unió erői vették át Bosznia–Hercegovinában.)

2001. október 26-tól a NATO Dél-európai Szövetséges Haditengerészeti Erői felderítési és ellenőrzési feladattal megkezdték az „Active Endeavour” fedőnevű műveletet a Földközi-tenger keleti medencéjében, majd 2003. márciusától ezt a feladatot kiterjesztették a teljes Földközi-tengerre és a tengeri átjárókra (Gibraltári-szoros és Szuezi-csatorna), valamint a Vörös-tengerre. Ehhez a tevékenységhez 2004-ben csatlakozott Oroszország is.

Az Észak-atlanti Tanács 2002. november 21-22-i ülésén Prágában a tagállamok elfogadták az új Terrorizmus elleni Katonai Koncepciót, amely minden tagállamot kötelez a bővített és ellenőrzött felderítési információk cseréjére és a várható terrortámadásokkal kapcsolatos figyelmeztető (riasztási) együttműködésre.

A prágai csúcson fontos döntések születtek a tömegpusztító fegyverek elleni védelem, köztük az ilyen típusú fegyverek felderítésének feladataival kapcsolatban is.

A nemzetközi terrorizmus elleni globális harc meghatározó képességű katonai erejeként felállításra került a NATO Válaszó Erő² (NATO Response Force), amely mintegy 20 ezer fős állományával rövid idő alatt bárhol bevethető 2006-tól.

Az Isztambulban, 2004. június 28-29-én megtartott Észak-atlanti Tanács ülésen további határozatokat hoztak a terrorizmus elleni harc sikere érdekében.

A NATO Tanács elrendelte a Brüsszelben felállított Terrorveszélyt Felderítő Egység (Terrorist Threat Intelligence Unit) folyamatos működtetését, valamint a többnemzeti vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris-védelmi zászlóalj felkészülését a bármely tagállamot érintő veszély elhárításában való részvételre.

A zászlóalj bevetése a tömegpusztító fegyverek felderítését végző és felderítő erők és eszközök folyamatos és megbízható működésétől függ.

A NATO Terrorizmus Elleni Katonai Koncepciója (NATO Military Concept for Defence Against Terrorism) világosan meghatározza azokat a képességeket (Capabilities), amelyek szükségesek a terrorizmus elleni harcot segítő felderítés terén.

A koncepció nagyon fontosnak tartja a felderítés erőfeszítéseinek összpontosítását és integrálását a meghatározott katonai feladatok sikere érdekében. Ehhez szükséges a különböző forrásokból származó információk cseréje és hatékony, részletes elemzése. Ez különösen fontos az emberi erővel folytatott felderítés (HUMINT) vonatkozásában. A NATO bevetett felderítő szerveinek és erőinek fontos feladata a parancsnoki döntésekhez (elhatározásokhoz), a tervezéshez és a katonai műveletek, csapások és más harcászati eljárások végrehajtásához szükséges friss és pontos adatok megszerzése és továbbítása a végrehajtó katonai erőkhez.

A nemzetközi terrorizmus elleni harc problémáival a NATO-val párhuzamosan és egyeztetve foglalkoznak az Európai Unió vezető testületei és szakértői is.

² Sok írásban a NATO Reagáló Erő megnevezéssel szerepel.

Ennek keretei között 2005. március 7-én tudományos tanácskozást szervezett az EU Biztonsági Tanulmányok Intézete Luxemburgban „Az ESDP szerepe³ (hozzájárulása) a terrorizmus elleni harcban” címmel. A tanácskozás fő célja az volt, hogy meghatározzák az Európai Biztonsági és Védelmi Politika feladatait (hozzájárulását) a terrorizmus elleni harcban. A feladatokat négy csoportra osztották fel, amelyek a megelőzés, a védelem, a következmények felszámolása és a nemzetközi dimenziók terén végrehajtandó teendőket foglalmazták meg. Mind a négy feladatkörben kiemelték a felderítés fontosságát és erősítésének (fokozásának) szükségességét. Felhívták a figyelmet arra, hogy csak a tagállamok felderítő erőinek és eszközeinek összehangolt tevékenysége és a megszerzett információk értékelt és elemzett cseréje vezethet a terrorizmus elleni harc sikeréhez.

Nagyon fontosnak értékelték az Egyesített Helyzetértékelő Központ (Joint Situation Centre) szerepét, amely a polgári és katonai felderítő szervektől beérkező információk értékelésével lehetővé teszi azt, hogy figyelemmel kísérjék az Európai Unión belüli és a tagországok határain kívüli terrorfenyegetéseket.

Növelni kell a terrorizmus elleni sikeres harc érdekében a tagállamok kétoldalú együttműködését, amely eredményes volt az ETA elleni küzdelem során Spanyolország és Franciaország között, valamint az ír terroristák elleni küzdelemben az Egyesült Királyság és Írország között.

Az EU szakértői szükségesnek tartják, hogy a felderítés érdekében olyan magasan kvalifikált személyi állományt kell toborozni, amely a megfelelő nyelvi és kulturális kiképzés után képes lesz az iszlám szélsőséges mozgalmak ellenőrzésére.

Több szakértő kiemelten hangsúlyozta azon terrorellenes tapasztalatok fontosságát, amelyeket az EU erői és különböző szervezetei az ALTHEA művelet végrehajtása folyamán szereztek a délszláv régióban.

A NATO Tanács és az Európai Unió vezető testülete által a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem érdekében hozott határozatokkal egyetértően és azokat támogatva a magyar kormány is megtette azokat a lépéseket, amelyek e küzdelemben való magyar hozzájárulást fejezik ki és dokumentálják a konkrét teendőket.

Ezek közé kell sorolni mindenképp a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiáját és a Nemzeti Katonai Stratégiát.

A Nemzeti Biztonsági Stratégia meghatározza, hogy: „A terrorizmus elleni védekezés csak a kétoldalú és regionális együttműködés erősítésével, a lehető legszélesebb nemzetközi összefogással, és a nemzetközi szervezetek összehangolt tevékenységével lehet sikeres.” Az okmány azt követően előírja a felderítés feladatait, amely szerint: „Magyarországnak részt kell vállalnia a terrorizmus kockázatainak közös elemzésére, értékelésére és kezelésére szolgáló euro-atlanti és más nemzetközi kezdeményezésekből. E tevékenységek összehangolása és a szükséges hazai feltételek megteremtése kormány szintű feladat. A magyar diplomáciának a terrorizmus elleni

³ ESDP = European Security and Defence Policy = Az Európai Biztonsági és Védelmi Politika.

küzdelem nemzetközi koordinációjából, a nemzetbiztonsági szolgálatoknak és a rendvédelmi szerveknek pedig – más, törvényben meghatározott alaptevékenységeik mellett – az ilyen tevékenységre irányuló szándékok hatékony felderítésére és megelőzésére irányuló nemzetközi együttműködésből kell részt vállalniuk. A hatékony fellépés szükségessé teszi az érintett szervezetek megfelelő kiképzését és felszerelését, továbbá gyors és rugalmas alkalmazkodását.”

A Nemzeti Katonai Stratégia még részletesebben szól a nemzetközi terrorizmusról, a Magyar Honvédségnek a terrorizmus elleni harcban való részvételéről és a felderítés feladatairól az alábbiak szerint:

„A Magyar Köztársaság biztonságát veszélyeztető, legnagyobb valószínűséggel felmerülő fenyegetés a nemzetközi terrorizmusé. Az elmúlt évtizedben az ilyen jellegű akciók számukban és pusztító erejükben emelkedő tendenciát mutattak, és ez a tendencia rövidtávon nem fog megváltozni. Bár Magyarország nem tartozik a kiemelten fenyegetett országok közé, a terrorizmus jellegéből fakadóan hazánknak számolnia kell esetlegesen bekövetkező terrortámadásokkal. A terrorista erők jelenléte a különböző válságzónákban egyben közvetlen fenyegetést jelent a külföldön szolgálatot teljesítő magyar katonai kontingensek, illetve magyar érdekeltségek számára.”

„A Magyar Honvédség a nemzetközi terrorizmus elleni harcban, terrorista csoportok, vagy azokat támogató rezsimek elleni műveletben is részt vehet. A terrorista hálózatok, csoportok elleni katonai fellépés valamely nemzetközi szervezet (ENSZ, EU, NATO, EBESZ), vagy a nemzetközi közösség meghatározó állama által kezdeményezett művelet, amelynek végrehajtására a feladat megoldásában részt vállaló nemzetek eseti koalíciót hoznak létre. A feladat végrehajtásában a különleges műveleti erők kiemelt szerepet kapnak.”

„A modern hadviselés eredményességéhez elengedhetetlen az aktuális információk, felderítési adatok megszerzése, feldolgozása és azoknak a felhasználókhöz való időbeni eljuttatása. Az új típusú kihívások az adatgyűjtési, feldolgozási tevékenységek, illetve az azt segítő technikai eszközök folyamatos fejlesztését igénylik. NATO szövetségeseinkkel, európai uniós és más partnereinkkel az együttműködés tovább szélesedik.”

A katonai felderítés tapasztalatai és problémái Irakban és Afganisztánban

Az Irakban 2003 márciusa és az Afganisztánban 2001 októbere óta folyó terrorellenes katonai műveletek jelentős mennyiségű tapasztalatgyűjtésre és a problémák feltárására adtak lehetőséget a katonai (elsősorban a harcászati és hadműveleti szintű) felderítés számára.

Mindkét országban az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erőinek katonái vesznek részt legnagyobb létszámban a hadműveletekben, és ebből eredően a felderítő tevékenységekben is. Ezért a tapasztalatok zömét is az Egyesült Államok szakértői gyűjtötték össze és adták közre a szövetségesek számára.

A tanulmány szerzője is ezekre alapozta megállapításait.

a) Tapasztalatok a felderítést szervező és végrehajtó személyi állománnyal kapcsolatban

A humán felderítés (HUMINT) terén végrehajtott ellenőrzések mind Afganisztán, mind Irak esetében számos negatív tapasztalatra hívták fel a szövetséges erők műveleteit irányító parancsnokok figyelmét.

A negatívumok között jelentős a megfelelően kiképzett és felkészített személyek (tisztok és tiszthelyettesek) hiánya. A bevetett humán felderítő csoportok (Human Intelligence Teams = HIT) mennyisége Irakban 69 volt, de ennél 15-tel több kellett volna a teljes műveleti terület átfogásához. Lényegében hasonló volt a helyzet Afganisztánban is, ahol a nehéz terepviszonyok (magas hegyek és mély völgyek) gyakran gátolták a humán felderítő csoportok jelentéseinek híradó eszközökön való továbbítását, ezért a jelentések zömét futár útján kellett eljuttatni az előljáró törzshöz. Erre nagyon gyakran (3-5 naponként) került sor. Ez jelentősen megnehezítette és lassította a felderítési adatok időbeni felhasználását.

A humán felderítő csoportok állományát rendszerint fiatal tisztok és tiszthelyettesek képezték, akik sem harci tapasztalatokkal, sem megfelelő nyelvtudással nem rendelkeztek a különböző vallási és törzsi kultúrájú régiókban végzendő felderítéshez.

A nyelvtudás hiányát az amerikai parancsnokság a helyi nyelvjáráásokat beszélő tolmácsokkal kísérelte megoldani. A tapasztalatok arra utalnak, hogy ezek a tolmácsok, amelyek zömét kereskedők és taxisofőrök képezték, nem ismerik a katonai terminológiát és a tolmácsolást csak jövedelemszerző foglalkozásnak tekintik, amelyet igyekeztek a legkevesebb fáradtsággal elvégezni. Gyakran tapasztalták az amerikai felderítőtisztok, hogy a kihallgatandó fogoly, vagy helyi lakos tízperces mondanivalóját a feltett kérdésre a tolmács egy rövid „OK”-val, „Igen”-nel vagy „Nem”-mel adta tovább.

További problémát jelentett az is, hogy az amerikai humán felderítőket nem készítették fel a tolmácsok megfelelő kezelésére. A honi nyelviskolák nem alkalmasak erre a feladatra történő felkészítésre.

A humán felderítés szervezését és végrehajtását nehezítette az is, hogy esetenként a harci erők parancsnokai és felderítőtisztjei (S2) nem ismerték és nem értették meg azt, hogy a HUMINT hogyan segítheti feladataik végrehajtását, továbbá nem a képességeiknek megfelelő feladatokat határoztak meg a humán felderítést végző személyi állománynak és felderítőcsoportoknak. Ebben a hiányosságban szerepet játszott az is, hogy a HUMINT-csoportok vezetői nem adtak kielégítő tájékoztatást a harci erők parancsnokainak és felderítőtisztjeinek.

Több hiányosság is felmerült a humán felderítőcsoportok felszerelését illetően is, amelyek közül a legsúlyosabb az, hogy a HUMINT-csoportok híradó rendszere nehezen, vagy egyáltalán nem kapcsolható össze az értékelést végző törzsek termináljaival.⁴

⁴ News Letter No. 03-27, Oct 03, Center for Army Lessons Learned.

b) Tapasztalatok a célok felderítése és megfigyelése terén

Az afgán és az iraki hadműveleti térségekben folyó felderítő tevékenységek folyamán sajátos problémák merültek fel a célok felderítése, megfigyelése és a rájuk mérendő csapások tervezése során.

Ezek közül talál a legjelentősebb a légierő csapásai érdekében végrehajtott célfelderítés problémája. Ugyanis az amerikai légierő jelenleg 72 órás tervezési és felkészítési időt igényel a csapás végrehajtásához. Ennyi idő szükséges a repülőgépek személyzetének, felszerelésének és fegyverzetének előkészítéséhez. A helyszínen járt szakértők szerint ez az idő túl hosszú, mivel az ellenséges célok (gerilla- és terroristacsoportok és azok tűzfegyverei) a csapás végrehajtása előtt rendszerint elmozognak, s emiatt a légierő gépei vagy valós eredmény nélkül hajtják végre a csapást, vagy azt időközben törölni kell, mivel a felderítés adatai nem érkeznek be időben (72 órával korábban) az új csapás tervezéséhez.

A 72 órás csapástervezési ciklus vonatkozik a szárazföldi erőkre és az azok állományába tartozó támogató tüzérségre is. Az ellenséges célok gyors mozgása és helyváltoztatása nem teszi lehetővé, hogy a célokról pontos koordinátákat állapítsanak meg, és tüztámogatási vázlatokat (terveket) készítsenek. A szakértők szerint erre legfeljebb 24 óra áll rendelkezésre. Tehát gyorsítani kell mind a felderítést, mind a csapástervezés végrehajtását. Ehhez mindenekelőtt gyorsítani kell a csapások tervezésének eddig alkalmazott rendszerén. A helyszíni ellenőrzést végrehajtó szakértők véleménye szerint olyan megbízhatóan működő célfelderítő és elemző hardver-szoftver rendszereket kell beállítani, amelyek kikapcsolnák az eddigi és lassan működő, elkészt döntéshozó humán elemeket.

Sajátos problémát jelent a pilóta nélküli felderítő eszközökkel végrehajtott adatgyűjtés terén az ellenség által elhagyott járművek csapáscélként való minősítése. Az Irak ellen indított hadműveletek kezdetén olyan utasítást adtak ki, hogy az ellenség elhagyott járműveit nem kell célként értékelni és nyilvántartani, mivel ezek a később felállítandó, demokratikus vezetés alatt álló, iraki haderő felszerelését fogják képezni. A valóságban gyakran előfordult, hogy az elhagyott járműveket később az ellenséges erők használták fel.

A földi járművekkel kapcsolatos az a tapasztalat is, hogy mind az új iraki haderő katonái, mind az ellenálló, gerilla erők azonos típusú gépjárműveket használnak, amelyek megkülönböztetése a pilóta nélküli felderítő légi járművek elektro-optikai érzékelőivel nem oldható meg. A szakértők azt javasolták, hogy könnyen észlelhető jelzésekkel kell ellátni a saját és szövetséges haderők járműveit a hadműveleti területen.

A különböző feladatú katonai erőkkel folytatott hadműveletek folyamán felmerült problémák között, nehezen megoldható feladatként jelentkezett a különleges műveleti erők (Special Operations Forces) bevetett csoportjainak jelenléte és mozgása az ellenség mögöttes területein, valamint a főerők hadműveletét támogató légierő és tüzérség csapásainak összehangolása.

A probléma lényege az, hogy a különleges műveleti erők bevetett csoportjainak feladatát és tevékenységük helyét (körzetét) a szervezetszerű parancsnok különleges biztonsági rendszabályokra (OPSEC) hivatkozva, rendszerint nem közli a

főfeladatokat végrehajtó harci erők parancsnokával. A harci erők bevetett felderítő eszközei, elsősorban a légi erők felderítő repülőgépei és a pilóta nélküli felderítő légi járművek érzékelői viszont felfedik ezeket a csoportokat, amelyek célként jelennek meg, ha a különleges műveleti erők parancsnoka nem igazolja „saját erőként” a felderített alegységeket. A probléma megoldása érdekében szükséges a harci erők és a különleges műveleti erők közötti szorosabb együttműködés, továbbá a támogató csapások terveinek szükség szerinti módosítása.

Az afgán–pakisztáni határövezetben külön problémát jelentett a tálib és al-Kaida terrorista csoportok által használt aknavetők és rakétavetők elleni harc. A nehéz hegyi terep kiváló lehetőséget biztosított az ellenség számára, hogy könnyű aknavetőkkel és rakétavetőkkel támadják a határövezetben tevékenykedő 82. légideszant hadosztály bázisait és alegységeit. A tüzelő aknavetők és rakétavetők felderítése céljából részletesen elemezték a SIGINT adatait, majd aktív járőrtevékenység folytatásával párhuzamosan, folyamatosan működtették a Q-36 típusú radarokat. A felderített ellenséges tüzesszervezetekre harci repülőgépekkel és a földi erőkkel mérték csapásokat. Ilyen rendszabályok eredményeként az ellenség pakisztáni területre telepítette át aknavetőit és rakétavetőit, amelyek a nagy lőtávolság miatt csak pontatlan tüzelésre voltak képesek.

c) Tapasztalatok a pilóta nélküli felderítő járművek (Unmanned Aerial Vehicle = UAV) alkalmazásával kapcsolatban

A pilóta nélküli felderítő eszközök igen nagy mennyiségű és felhasználható felderítési adat megszerzésére alkalmasak.

Afganisztánban és Irakban is széleskörűen alkalmazzák az amerikai és a szövetséges katonai erők ezeket az eszközöket. Az eddigi tapasztalatok arra utalnak, hogy ezen eszközök sikeres alkalmazása mindenekelőtt a jól képzett operátoroktól (a távirányítást és értékelést végző szakemberektől) függ. Nagyon értékes felderítési információkat szereztek velük a katonai műveletek kezdetén, elsősorban az ellenséges (terrorista) erők helyzetéről, állásairól és mozgásáról. A bevetett pilóta nélküli eszközök kevesebb értékelhető adatot szolgáltatottak a folyó harctevékenységek során, mivel a felderítendő ellenséges (terrorista) erők és eszközök gyakran változtatták helyüket, míg a felderítést végző eszközök előre beprogramozott útvonalon repültek. Gyakran került sor a programok megváltoztatására is, ezért a felderítési adatok megszerzése késett.

A nagy területen szétszórta elhelyezkedő ellenséges erők, különösen a kis létszámú terroristacsoportok felderítése céljától bevetett pilóta nélküli felderítő eszközök gyakran nem szolgáltatottak elegendő felderítési információt.

Hasonló tapasztalatokat szereztek a felderítőtámogatást szervezők a lakott települések területe fölött végrehajtott bevetésekkel kapcsolatban is.

A pilóta nélküli felderítő eszközök alacsony utazósebessége nem tette lehetővé azt, hogy felderítsék az ellenség tüzelő lövegeit és aknavetőit, mert azok kezelői – látva a közeledő felderítő eszközt –, álcázták a löveget (aknavetőt), vagy állást váltottak vele.

A pilóta nélküli felderítő eszközök harci alkalmazását értékelő, Afganisztánban és Irakban járt amerikai szakértők az ilyen eszközök alkalmazásának igen részletes és pontos megtervezését tartják fontosnak.⁵

A felderítés hatékonyságának növelése

A nemzetközi terrorizmus elleni harc sikere érdekében folyó katonai felderítés hatékonyabb végrehajtása céljából mind az Egyesült Államokban, mind a NATO-tagállamokban figyelemreméltó tudományos elemző munkálatokat folytatnak az arra hivatott szakértők és szervezetek. Az elemzések során részletesen értékelik az Afganisztán és Irak területén folyó hadműveletek felderítőtámogatásában szerzett konkrét tapasztalatokat, a kudarcok okait, és a sikeres tevékenységet elősegítő tényezőket.

Ezek az értékelések egyelőre nem jelennek meg hivatalos okmányokban (szabályzatok, kézikönyvek, vagy szakmai utasítások formájában), de a különböző tudományos tanácskozások és nemzetközi konferenciák előadásában és írásos kiadványaiban időről-időre megjelennek, és élénk érdeklődést váltanak ki a korszerű katonai felderítés problémáival foglalkozó szakértők körében.

A tanulmányban két olyan problémával kívánok röviden foglalkozni, amelyek a nemzetközi terrorizmus elleni harc felderítőtámogatását közvetlenül érintik, és jövőbeni továbbfejlesztésében a jogosult szakmai elit véleményét, kritikai észrevételeit igénylik.

Az első probléma a figyelmeztetés vagy riasztás (Warning), a második pedig a felderítés rendszerében javasolt változások problémája.

A figyelmeztető (riasztó) felderítés problémája

A felderítés minden korban olyan információkkal látta el a politikai vezetőket és a katonai parancsnokokat, amelyek segítették őket a döntés (elhatározás) meghozatalában.

A döntés (elhatározás) meghozatala azonban a felderítőinformációk beérkezését követően 2001. szeptember 11-ét megelőzően gyakran nem azonnal, hanem napokkal, hetekkel, esetleg hónapokkal később valósult meg. Gondoljunk a második világháború nagyméretű hadműveleteire, melyek zömében az egymással szemben álló katonai erők parancsnokai pontos felderítési adatokkal rendelkeztek a várható eseményekről (például az 1943. évi kurszki hadművelet folyamán a védő szovjet erők parancsnokai már hetekkel előbb konkrét adatokkal rendelkeztek a várható német támadás időpontjáról és a német erők nagyságáról).

A korunk legfőbb kihívásának számító terrorizmus elleni küzdelemben nem lehet a döntést napokra vagy hetekre halasztani, mivel a terrorakció a felderítési információ (a figyelmeztető felderítési adat) beérkezését követően a legkorábban bekövetkezhet.

⁵ News Letter No. 03-27, Oct 03, Center for Army Lessons Learned.

A figyelmeztető (riasztó) felderítés célja arra készíteni a döntéshozót, hogy azonnali ellentevékenységet indítson a felderített veszély (kihívás) elhárítása céljából.

Ez a figyelmeztetés (riasztás) megvalósítható hadászati, hadműveleti és harcászati szinten és céllal.

A hadászati figyelmeztetés (riasztás) olyan ellenséges tevékenységről ad információkat, amely egy állam vagy államok szövetsége teljes potenciáljának (erőfeszítésének) felkészítését és alkalmazását követeli meg.⁶

Ennek keretében nem csak az ellenséges állam vagy államcsoport támadó terveire és erőire–eszközeire kell összpontosítani a felderítés figyelmét, hanem az olyan változásokra is, amelyek az új technikák és technológiák terén, politikai és gazdasági területeken és a saját lakosság biztonsága érdekében mentek végbe, mint például a járványok és természeti katasztrófák.

A hadműveleti figyelmeztetés (riasztás) olyan ellenséges tevékenységről ad információkat, amely az állam meghatározott területei, vagy fontos objektumai elleni ellenséges akciókra vonatkoznak, és lehetővé teszik az állam védelmi rendszere jelentős részeinek felkészítését a tevékenység elhárítására.

A harcászati figyelmeztetés (riasztás) feladata, hogy azonnali reagálást váltson ki az ellenség küszöbönálló támadó tevékenységére. Feladata az is, hogy információkat szolgáltatson az ellenséges tevékenység konkrét helyére és időpontjára is. Az azonnali reagálás erőinek és eszközeinek állandó készenléte szükséges e feladat végrehajtásához.

A felderítés rendszerében végbemenő és javasolt változások problémája

A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem sajátosságai következtében – elsősorban az Afganisztánban és az Irakban folyó katonai műveletek tapasztalatai alapján –, jelentős változások mentek végbe, vagy a közeljövőben fognak végbemenni a felderítés rendszerében.

Bár továbbra is megmaradtak a felderítés stratégiai (hadászati), hadműveleti és harcászati szintjei, de a konkrét feladatok egyre gyakrabban a harcászati felderítés szintjén jelentkeznek.

A felderítés egyre nagyobb és fontosabb szerepet kap a terrorizmus ellen folytatott küzdelemben, és ez a szerep megerősítést nyert mind a NATO-csúcstalálkozókhoz hozott döntésekben, mind az egyes tagállamok, mindenekelőtt az Egyesült Államok felderítő szerveinek és rendszereinek korszerűsítésére hozott kormányhatározatokban és elnöki rendeletekben.

A Magyar Köztársaság kormánya és Parlamentje is megtette azokat az intézkedéseket, amelyek hozzájárulnak a Szövetség terrorizmus elleni fellépéséhez. Ezek közül kiemelhetők a NATO prágai és isztambuli csúcstalálkozóin hozott határozatokhoz való konkrét magyar hozzájárulások, különösen a Szövetség

⁶ J. W. Bodnar: Strategic Warning in a World of Weapons of Mass Destructions (WMD) and Terrorism, Joint Military Intelligence, Washington, Dec 2003.

felderítő rendszerében és az információcserében való fokozottabb részvétel, valamint a mobil (telepíthető) biológiai labor létrehozása és felajánlása a NATO Válaszadó (Reagáló) Erők állományába.

A felderítés rendszerében végbement és tervezett változásokról adott bővebb információkat az a nemzetközi tanácskozás (szeminárium), amelyet 2005. április 18. és 29. között a Honvédelmi Minisztérium támogatásával tartottak Balatonkenesén.

A tanácskozáson elhangzott az Egyesült Államokból érkezett Kent Baumann alezredes „*A felderítés szerepe a terrorizmus elleni küzdelemben – The Role of Intelligence in Combating Terrorism*” című előadása, amely bemutatta azt, hogy a terrorizmus elleni globális küzdelem tapasztalatai milyen új struktúrákat és módszereket követelnek a felderítés rendszerében.

Az előadásban elhangzottak alapján röviden ismertetem ezeket.

A felderítés típusai

A terrorizmus elleni harc sikere érdekében a felderítés alábbi típusait különböztetik meg:⁷

- személyek által végzett felderítés (HUMINT);
- technikai eszközökkel végzett felderítés (SIGINT);
- képi felderítés (IMINT);
- technikai jel felderítés (MASINT).

A személyek által végzett felderítés (Human Intelligence = HUMINT) talán a legfontosabb és legmegbízhatóbb információkat szolgáltató felderítési típus (tevékenység). Az ilyen felderítést végző személyek magas színvonalú képzettsége és tudása, valamint azon lehetősége, hogy rövid idő alatt képesek a megszerzett információk ellenőrzésére és a végbement változások megállapítására, növeli e felderítési típus értékét.

Az afganisztáni és az iraki terrorellenes katonai műveletek tapasztalatai alapján számos hiányosság derült ki az Egyesült Államok és szövetségesei által folytatott HUMINT vonatkozásában, amelyek közül a legfontosabbak a helyi (törzsi) nyelvjárások ismereteinek hiánya, a vallási és törzsi kultúrák, hagyományok és szokások figyelmen kívül hagyása, továbbá a polgári lakosság elleni indokolatlan katonai erőszakos cselekedetek voltak.

A technikai eszközökkel végzett felderítés (angolul: Signals Intelligence = SIGINT) fontos információk megszerzését teszi lehetővé, melyeket az ellenség híradási rendszereinek és elektronikai eszközeinek, valamint az ellenség légi (űr-), föld- (víz-) felszíni és föld- (víz-) alatti kísérleti és rendszeresített rádióelektronikai eszközei által kibocsátott elektromágneses jelek mérése és elemzése alapján végeznek az arra hivatott alakulatok (katonai szervezetek).

⁷ Kent Baumann: *The Role of Intelligence in Combating Terrorism* (előadás). Balatonkenese, nemzetközi konferencia. 2005. ápr. 18-29.

A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem eddigi tapasztalatai arra utalnak, hogy a kezdeti sikerek (elsősorban a terroristák rádió- és mobiltelefonjainak lehallgatása révén) után a terroristák – különösen az al-Kaida terrorszervezethez tartozók – áttértek a kapcsolattartás új eszközeire és módszereire, mindenekelőtt a vezetés decentralizálására és a személyes kapcsolattartás (gyakran futár útján) különböző válfajaira (megoldásaira).

A képi felderítés (Imagery Intelligence = IMINT) alkalmazza mindazon információkat, amelyek a fényképfelderítéssel, az infravörös érzékelőkkel, a lézerekkel, az elektrooptikai érzékelőkkel és radarokkal – fényképen vagy képernyőn – bemutatni és értékelni lehet.

A nemzetközi terrorizmus elleni harc folyamán, különösen olyan terepviszonyok között, mint Afganisztán magas hegységei és mély völgyei, vagy kiterjedt, nehezen járható sivatagok (Irak, Szaúd-Arábia, Szudán), illetve kiterjedt esőerdők (Latin-Amerika és Afrika számos országa, India és Indonézia) a képi felderítés olyan eszközei, mint a fényképezőgépekkel és infravörös érzékelőkkel felszerelt repülőgépek és pilóta nélküli légi felderítő eszközök (Predator, Global Hawk) hasznos felderítési adatokkal láthatják el a terrorellenes műveletet folytató katonai erőket.

A technikai jel felderítés (Measurement and Signature Intelligence = MASINT) olyan információk megszerzését és értékelését végzi, melyek nem tartoznak az ellenség híradó (kommunikációs) rendszereinek felderítését végző SIGINT feladatköréhez. Ilyenek lehetnek többek között, a tömegpusztító fegyverekkel, illetve a legújabb technológiai eredmények segítségével kifejlesztett fegyverekkel végrehajtott kísérletekről származó jelek és információk, amelyek az ellenség megnövelt harci képességeire utalnak.

Ez a felderítési típus a hidegháború fegyverkezési versenye folyamán alakult ki, és csak a gazdag és fejlett hadiiparral rendelkező országok alkalmazták. Napjainkban a MASINT fő feladata a terrorszervezetek által alkalmazható tömegpusztító és korszerű fegyverek birtoklásának, azokkal folytatott kísérletek és gyakorlatok, terrorista támadások előkészítésének felderítése.

Összefoglalás

A terrorizmus elleni aszimmetrikus harcot folytató katonai erők felderítőtámogatása bonyolultabb és összetettebb, mint a hagyományos (szimmetrikus) hadműveleteknél. Ez adódik abból, hogy a terrorista szervezetek nehezen ismerhetők fel; a terrorműveletek céljai gyakran keverednek a politikai és gazdasági érdekekkel; a különböző terrorista csoportok törekvései (szándékai) igen változékonyak. A felderítő támogatás sikere elsősorban a személyek által végzett felderítésen (HUMINT), továbbá a fejlett technikai felderítő rendszerek szakszerű felhasználásán alapul.

A katonai felderítés eredményességének javítása céljából mind a NATO, mind az EU vezető szervei elfogadták a szakértők által javasolt intézkedéseket, amelyeket az Afganisztánban és az Irakban folyó terror elleni harc tapasztalatai alapján tettek. Az EU illetékesei ezeket kiegészítették a délszláv térségben szerzett tapasztalatokkal.

A magyar kormány által elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia és Nemzeti Katonai Stratégia konkrét feladatokat határoz meg a terrorizmus elleni harcban. Ezek közül kiemelendők a felderítés fontosságát és feladatait rögzítő részek (meghatározások).

Ezeket figyelembe véve a felderítés szervezésekor kerülni kell a sablonokat. A felderítőtámogatást és az alkalmazott erőket és eszközöket szorosan össze kell hangolni a katonai művelettel. Törekedni kell a felderítő tevékenységek rugalmasságára és erőfeszítéseinek egyesítésére. Szükség van a jól kiképzett (nyelveket és a helyi szokásokat ismerő) személyi állományra, a felderítési adatok gyors és szakértő elemzésére és továbbítására.

A felderítőtámogatás nagyon fontos feladata a saját erők (a parancsok) figyelmeztetése, riasztása (Warning) a várható terrorakciókról. Ez a figyelmeztetés lehetővé teszi azt, hogy a parancsnok olyan utasításokat adjon alárendeltjeinek, amelyek végrehajtása megakadályozza a terroristák sikeres akcióját, illetve kizűzött céljuk megváltoztatására kényszeríti a terroristákat.

A figyelmeztető (riasztó) felderítés fő célja, hogy azonnali ellentévékenységet indítson a felderített veszély elhárítása érdekében.

A harci tapasztalatok alapján várható, hogy változásokra lesz szükség a katonai felderítés rendszerében. Ezt vetette fel az amerikai szakértő 2005 áprilisában a Balatonkenesén megtartott nemzetközi tanácskozáson.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *The Prague Summit and NATO'S Transformation.*
NATO Public Diplomacy Division, Brussels, Belgium (2002. nov. 21-22.)
- *Istanbul Summit.*
NATO Public Diplomacy Division, Brussels, Belgium (2004. jún. 28-29.)
- *The Military Balance 2004-2005.*
The International Institute for Strategic Studies, London, 2004 October
- John W. Bodnar: *Warning Analysis for the Information Age: Rethinking the Intelligence Process.*
Joint Military Intelligence College, Washington, DC, December 2003
- *Response to Terrorism.* NATO Briefing, March 2005.
NATO Public Diplomacy Division, Brussels, Belgium
- Kent Baumann: *The Role of Intelligence in Combating Terrorism.*
Nemzetközi konferencia előadás, Balatonkenese, 2005. ápr. 18-29.
- News Letter No. 03-27, Oct 03, Center for Army Lessons Learned.
- A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája.
2073/2004 (IV.15.) sz. kormányhatározat.
- A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája (tervezet).

LÁSZLÓ ANDRÁS MK. SZÁZADOS

A LENGYEL HADSEREG SPECIÁLIS ALAKULATA – A GROM

A világ különleges alakulatai közül – ha nem is teljes mértékben –, csak az amerikai és a brit speciális erők ismertek. Az „Iraki Szabadság” hadműveletben is fontos szerepet vállaló, létszámát és feladatát tekintve a harmadik legnagyobb résztvevő, Lengyelország speciális alakulata – a GROM – azonban kevésbé ismert Magyarországon.

A megalakítás

A különleges alakulat, a GROM neve a Grupa Reagowania Operacyjno-Manewrowego megnevezésből kialakított mozaikszó, amelynek magyar jelentése: Hadműveleti és Manőverező Reagálási Csoport. A „grom” egyébként egy lengyel szó is, pontos jelentése a mennydörgés / mennykőcsapás, mely jelen esetben utal az elit alakulat hadviselésére is.

A GROM a Lengyel Hadsereg 2305. számú katonai alakulata, amely leginkább a terroristaellenes műveletekre szakosodott.

A GROM megalakítása 1990-ben kezdődött, nemzetközi – elsősorban amerikai és brit – tapasztalatok alapján. A GROM az amerikai 1st Special Air Operational Detachment (Delta), a brit 22. Special Air Service (SAS), vagy az izraeli Sayeret Mat'kal erőkhöz hasonlítható.

A lengyel hatóságoknak már 1982-ben szükségük lett volna különleges erőkre, amikor a berni lengyel nagykövetséget terroristák foglalták el. A kormány nem érezte szükségét ilyen alakulat létrehozására mindaddig, amíg Lengyelország nem vett részt a „Híd” akcióban, amelyben zsidó származású orosz személyek Izraelbe történő áttelepítését hajtották végre. Lengyelország vállalta a feladatot, annak ellenére, hogy az amerikai és brit szakértők felhívták rá a figyelmet: terrorfenyegetésnek lehetnek kitéve a Hezbollah és más terrorszervezetek részéről. A lengyel hatóságok hamar belátták, hogy szükség van egy jól felkészült speciális alakulatra, amely a világon bárhol képes különleges feladatok ellátására.

1982. március 30-án Libanonban rálöttek a lengyel kereskedelmi attasé autójára. Libanoni terrorista szervezetek április 1-jén magukra vállalták az akciót és bejelentették, hogy támadásokat fognak végrehajtani lengyel diplomaták, missziók, kirendeltségek és kereskedelmi irodák – mint például a lengyel légitársaság (LOT) irodája – ellen is.

A '90-es évek elején Lengyelországban erősödött a bűnözés. A különböző bűnözőbandák már az enyhébb bűnesetek elkövetésekor is használták fegyvereiket, és a problémát a rendőrség már képtelen volt kezelni. Az egyik alkalommal a rendőrség vidéki szállodában rejtőző bűnözők elfogására szállt ki, de a bűnözők nem

adták meg magukat, hanem fegyvereikkel fenyegetőztek. A rendőrség tanácstalan volt, mivel ilyen helyzet korábban még nem fordult elő. Az eset óriási felháborodást váltott ki a lengyel társadalomban, mivel megmutatta, hogy a hatóságoknak nincs eszköze az erőszak kezelésére.

A külföldi és a hazai események hatására a külügyminisztérium – más minisztériumokkal közösen – új koncepciót dolgozott ki, melynek értelmében olyan fegyveres alakulatot kellett szervezni, amely képes kezelni a hasonló helyzeteket.

Tadeusz Mazowiecki kormánya 1990. július 13-án döntött a GROM felállításáról. A koncepció megvalósításának feladatát a varsói antiterrorista osztály volt parancsnoka, a titkosszolgálat vezetője, valamint a lengyel karate-válogatott szövetségi kapitánya kapta meg, akik később felelősek voltak a GROM feltöltéséért. A GROM első állományát a felderítő alakulatok, az Önálló Különleges Zászlóalj (Lublieniec), a 6. deszantdandár (Krakkó), valamint a haditengerészet búvárai közül válogatták ki. A hadsereg mellett kisebb létszámmal, de a rendőrség antiterrorista egységéből és az Államvédelmi Hivatal (UOP) állományából is kerültek oda katonák.

A megalakítás során problémák merültek fel a GROM elhelyezésével kapcsolatban, de a varsói Nemzetvédelmi Egyetem (AON) épületeket és területeket ajánlott fel részükre. Hanna Suchocka miniszterelnök asszony, valamint két képviselő is támogatta, hogy a terület az alakulathoz kerüljön. Az egyetem parancsnokának, Tadeusz Jemiolo tábornoknak és helyettesének, Ryszard Lukasik admirálisnak, a haditengerészet főparancsnokának, valamint a Légierő Parancsnokság és a Szárazföldi Parancsnokság vezérkarának segítségével végül a GROM két év alatt került létrehozásra.

Az alakulat alárendeltsége és felépítése

A GROM felállítását követően először a lengyel belügyminisztériumhoz tartozott, azonban később – a finanszírozási kérdések tisztázását követően –, az alakulatot közvetlenül a nemzetvédelmi minisztérium (MON) alárendeltségébe helyezték át.

Az amerikai és brit tapasztalatoknak, továbbá a felkért tanácsadóknak köszönhetően, a GROM megalakítását követően az első különösebb szervezeti átalakítására csak 1999 januárjában volt szükség, hogy Lengyelország 1999. március 12-i NATO csatlakozását követően a különleges alakulat szerkezete igazodjon a NATO előírásokhoz.

A GROM szárazföldi erőinek állomáshelye Varsó egyik kerületében, vízi különítményének bázisa pedig a Balti-tengernél található. A szervezet felépítése, személyi összetétele titkos, de hasonló a brit 22. SAS-ezred, valamint az amerikai 1st Special Forces Operational Detachment struktúrájához. A GROM teljes személyi létszámát így csak megbecsülni lehet, amely a különböző irodalmak szerint körülbelül 300 fő körül határozható be, a hírszerzőkkel együttesen.

A kizárólag hivatásos állományú katonákból álló szervezet két csoportból áll. Az egyik az úgynevezett ütem(támadó) csoport, a másik pedig a támogató csoport. A támogató csoportba tartoznak az elemzők, híradók, informatikusok, tűzszerészek, valamint technikusok. A támogató csoport az ütemcsoportok közötti, valamint a támogató és ütemcsoportok közötti együttműködésért felelős.

Az ütemcsoport négyfős, úgynevezett báziscsoportokból áll, melyek feladattól függően összekapcsolódhatnak egymással. A báziscsoportok kommandósai legalább kétféle speciális képzettséggel rendelkeznek, ilyen lehet például a parancsnoki, rádiókezelő, mesterlövész, tűzszerész, gépkocsivezető. A katonák legalább két idegen nyelven beszélnek, mindenki rendelkezik felderítői tapasztalattal, illetve az állomány 75%-a rendelkezik különböző természetgyógyász ismeretekkel.

A GROM kötelékében – egyedüliként a világon – található egy női felderítő harci csoport, amely kiképzése alapján bármilyen körülmények között alkalmazható a terrorizmus elleni harcra. Feladatuk titkos, de annyi feltételezhető, hogy mind Lengyelországban, mind külföldön alkalmazásra kerülhetnek.

Időnként a hölgyek jelenléte szükséges azon társadalmi környezetben végrehajtott műveletek során, amikor két jól kiképzett férfi több figyelmet von magára a terroristák őrszemétől, mint egy férfi és női páros – állítja egy GROM egységbeli katona.

Az alakulat alárendeltsége és feladatai

A GROM kezdetekben mint túsmentő alakulat (Hostage Rescue Force) került megalakításra. A GROM kiképzettsége és felkészültsége azonban ma már azt is lehetővé teszi, hogy összetett műveletekben is alkalmazhassák. Fő feladata a terrorizmus elleni küzdelem, túsok kiszabadítása épületekből, autóbuszokból, vonatokból, repülőgépekből, hajókról, valamint tengeri fűrotornyokról. A GROM képes ellátni feladatát béke- és válságidőszakban, valamint háborúban.

A GROM feladatait az alábbiakban határozták meg:

CT – (Counter terrorism) – Terrorizmus-elhárítás, azaz a terroristák elleni fizikai harc. A GROM nem kifejezetten „antiterrorista” (AT) egység, csak egy alegysége van kiképezve a terrorizmus elleni harcra. Az AT-csoport csak abban az esetben bocsátkozik harcba, illetve csak abban az esetben semmisíti meg a terroristákat, ha azok támadásra készülnek.

NEO – (Non Combat Evacuation) – Személyek kimentése harcterről, mint például olyan civilek kimentése, akik olyan területre tévedtek, ahol fegyveres harcok folynak.

SR – (Special Reconnaissance) – Különleges felderítés. Olyan katonailag fontos információk megszerzését jelenti az ellenség területén, amely a társadalom hangulatától egészen az ellenséges erők tagozódásáig terjedhet. Többek között ezen információk alapján értékelik a saját csapatok tevékenységének hatását. Új típusú fegyvereket, dokumentumokat szereznek meg.

DA – (Direct Action) – Közvetlen akciók. Csapdák előkészítése, kijelölt épületek, fegyverhordozó eszközök, járművek elfoglalása, vagy megsemmisítése. Repülőterek és az ellenség kezében lévő kikötők elleni szabotázsakciók végrehajtása. Energetikai, híradástechnikai, kommunikációs központok és vezetési pontok megsemmisítése. Diverziós akciók, az ellenség megfélemlítése érdekében.

MS – (Military Support) – Katonai támogatás. A szövetséges erők képzése békeidőben, illetve szövetséges csapatok vezetése és támogatása válság és háború idején.

UW – (Unconventional Warfare) – Nem hagyományos műveletek (behatolás a bekerített egységekhez, partizánharc) folytatása, valamint az ellenséges diverziós erők elleni harc.

CSAR – (Combat Search and Rescue) – Kutató–mentő harctevékenység, mint például az ellenség területe felett lelőtt pilóták kimentése.

A GROM együttműködik az amerikai Delta, a Navy SEAL, a brit 22. SAS és Special Boat Service (SBS), az ausztrál Special Air Service Regiment (SASR), a holland Bijzondere Bijstands Eenheid (BBE) valamint a lengyel Formoza, Zarząd Operacji Antyterrorystycznych (ZOA), Biura Ochrony Rządu (BOR), és hegyivadász alakulatokkal, valamint már együtt gyakorlatozott többek között a Rangers ezreddel, a német GSG–9, valamint az US Army Különleges Csoporttal.

A GROM hivatalos első lengyelországi éles bevetése 1992. május végén történt, egy bűnöző csoport letartóztatása alkalmával, míg az első külföldi misszió 1994. október 17-én kezdődött a Haiti Köztársaságban, amely egészen december 13-ig tartott. A misszió időtartamára a GROM ideiglenesen a MON alárendeltségébe került át, és mindösszesen 6 órát kapott arra, hogy a kijelölt kontingensét felkészítse a feladat teljesítésére. A misszióra való felkészülést a GROM kiválóan megoldotta, és így bizonyította a különleges alakulat katonai felkészültségét.

Ezt követően a GROM katonái rendszeresen részt vettek és vesznek a külföldi gyakorlatokon, missziókban és hadműveletekben. Többek között a volt Jugoszlávia területén 1997-ben, 1999-ben és 2001-ben, de kutattak 2002 tavaszán terroristák után Afganisztánban, harcoltak Kuvaitban 2002 őszén, és legutóbb a különleges alakulat 54 katonája bekapcsolódott az amerikaiak oldalán az iraki Um Kasr (Umm Quasr) kikötőben folyt harcokba 2003 tavaszán, és jelenleg is részt vesz a lengyel csapatok részeként a feladatok ellátásában.

A kiképzésről

A GROM kommandóseit elsősorban különleges műveletekre, antiterrorista feladatokra, ejtőernyős ugrásokra, helikopterrel támogatott műveletek végrehajtására és búvárfeladatokra képezik ki. A kiképzések legalább három éven keresztül tartanak.

Az alakulathoz való belépést követően a katonák fegyverzettechnikai kiképzésen vesznek részt. Először a fegyverhasználat pszichológiai előkészítésére kerül sor, majd a közelharc oktatására. A kiképzés végén az akadálypálya leküzdése

a feladat. A kommandósok között mindenki tisztában van azzal, hogy a célpontok elvétele, ha egy rövidebb időre is, de nehezebb szolgálatba történő áthelyezéssel jár. A véletlen lövés egyet jelent a harcoló egység soraiból való kiemeléssel. Ezzel a módszerrel képzik és ellenőrzik a katonák stressztűrő képességét. A kiválasztásnak nagyon szigorúnak kell lennie, mert a kommandós személyes kiképzésétől és viselkedésétől függ az akcióban részt vevők és a civilek élete.

A GROM kommandósai az egyetlenek a lengyel hadsereg katonái közül, akik szabadesésű ejtőernyős ugrásokat hajtanak végre, és különböző körülmények között búvárkodnak. Az ejtőernyős ugrásokhoz leggyakrabban a hadseregben rendszeresített D5/AD-95 típusú ejtőernyőt használják, a Vector 3 SF és más típusú ejtőernyők mellett. A GROM katonái ejtőernyős kiképztségének színvonalát nehéz lenne meghaladnia a Lengyel Hadsereg más egysége katonájának.

A kiképzéseken gyakran FX jelzésű (festékjelölésű) lőszeret alkalmaznak, amelyek a legtöbb fegyverhez használhatók. Annak ellenére, hogy az egység katonái igyekeznek a legtöbb gyakorlaton éles lőszeret alkalmazni, és az éles helyzetben használandó védőfelszerelést hordani, bizonyos esetekben nem lehet éles lőszeret használni, és ekkor alkalmazzák az FX típusú lőszeret. Az MP-5 pisztoly csövére védőberendezés van felszerelve, amelynek az a feladata, hogy kiemelje azokat az éles lőszeret, amelyek véletlenül kerültek behelyezésre a fegyver tárájába. Mint egyéni védőfegyver, a Glock pisztoly speciális változata, a Glock17T került rendszeresítésre.

A GROM minden egyes katonája speciális képzettséggel is rendelkezik: mesterlövész, uszonyos harcoló könnyűbúvár, teljesítmény ejtőernyős, híradó. Minden egyes katona részt vesz az elsősegélynyújtó kiképzésen. A GROM kiképzése során magas szintű imitációs véreszközöket alkalmaznak, aminek köszönhetően a kommandósok hozzászoknak a vér látványához. Ezt követően ún. egészségügyi őrsgben vesznek részt, azaz a katonák az orvosokkal együtt indulnak Varsó legveszélyesebb kerületeibe, ahol hozzászoknak a sebesültek és a vér látványához, illetve a prospektúrán a halottak látványához. A gyakorlatok során nem történt még haláleset, de gyakoriak a végtagtörések és a gerincoszlop-sérülések.

A GROM katonái sok időt áldoznak fizikai kondíciójuk folyamatos szinten tartására, harcászati és lövés ismereteik fejlesztésére. Két idegen nyelvet tanulnak, elsajátítják a helikopterek, valamint a tengeralattjárók felhasználásának lehetőségeit, a legmodernebb kihallgatás-technikai eljárásokat, a híradástechnikai berendezések kezelését, a gépjárművek defenzív és az offenzív vezetési technikáit, valamint a pirotechnikai eszközök alkalmazását.

A Lengyelországban fellelhető különböző időjárési és földrajzi adottságoknak köszönhetően az alakulat katonáit fel lehet készíteni a különböző szélsőséges időjárési körülményekre, továbbá a különleges terepviszonyok közötti küzdelmekre. A GROM sivatagi kiképzésén már részt vettek a Lengyel Államvédelmi Hivatal, a varsói antiterrorista rendőrség hivatásos állománya, valamint az orosz különleges rendeltetésű szervezet (a Szpecnaz) kommandósai.

A GROM katonái tudatában vannak annak, hogy a személyi biztonságuk megőrzése az egyik legfontosabb feladat és ennek érdekében mindent meg kell tenniük. A GROM-nál a gépkarabély és a maroklőfegyver megszokott, mindennap használt eszköz. A katonák a fájdalomig és az unalomig lönek egész nap. A biztonsági rendszabályok esetén ugyanezt mondhatjuk el, hiszen ugyanilyen sikerrel járnak el az előírások betartása területén. A kiképzés során idővel eléri az automatikus cselekvést, szakszerűen rögzül minden apró mozdulat. Az alapvető fogások folyamatos ismétlése azt eredményezi, hogy a végén egyszerűen már nem lehet rosszul végrehajtani a feladatot.

Sohasem tudható biztosan, hogy hogyan reagálja le akár egy jól kiképzett katona is azt, amikor is vele szemben áll egy terrorista, aki élő pajzsként tartja maga előtt a túszt. Az egyik gyakorlaton, a túszt Sławomir Petelicki ezredes, az alakulat parancsnoka volt. A katonák betörték az épületbe és gondolkodás nélkül harcoltak. Az ő céljuk csak az volt, hogy a terroristát ne keverjék össze a tüsszal. *„Első terrorista, második terrorista... és hirtelen látod a főnököt. Ott ül túszként, és néz téged, egyenesen a szemedbe. Ezután minden a kiképzés során megtanultak szerint történik. Megállsz és várod a kollégákat, majd teszed a dolgodat. Most már tudod kontrollálni az adrenalinszintedet, megbizonyosodhatsz arról, hogy ha bentebb mégy az épületben, nem veszíted el az önkontrollodat”* – emlékezett vissza egy kommandós.

Azért, hogy az alakulat állandóan felkészült legyen a terroristák elleni harcra, folyamatosan tanulmányozzák az összes olyan harci helyzetet, amely valahol már megtörtént, és állandóan pontosítják a veszélyeztetett helyek jegyzékét (repülőterek, kiemelt szállodák, nagykövetségek, metró stb.).

A GROM rendszeresen gyakorolja a túsztok kiszabadítását az orosz és amerikai típusú repülőgépekről, a túsztmentést hegyes terepen, különböző járművekből és épületekből. Megtörtént események feldolgozásával felkészülnek olyan túsztzabadjító akciókban való részvételre, amely a világban bárhol kivitelezhető.

A lengyelországi hajózási útvonalak és kikötők tagoltságának köszönhetően jól tervezhető és gyakori kiképzést tartanak a túsztok kiszabadítására, az olajfűrtornyok fedélzetéről, kompokról és nagyobb hajókról. A GROM az egyetlen olyan lengyel alakulat, amely bármikor kész tengeren is antiterrorista akciót végrehajtani.

Túsztok kimentése az olajfűrtornyok és hajók fedélzetéről – az egyik legnehezebb feladatok egyike. Egy egész napos gyakorlat alatt több mint 12 000 kalóriát veszíthetnek; ez többé-kevésbé háromszorosa egy föld alatt dolgozó bányászának. A fedélzet akár egy kisebb panelváros, gigantikus méretekkel, amelyet olyanoknak, akik még soha nem jártak ott, nagyon nehéz elképzelni. Azonban még nehezebb elképzelnünk az ilyen, mindenfelől nyitott objektumba való behatolást, a tenger vagy a légtér irányából, és ezzel meglepni a tornyot elfoglaló terroristákat. A szél nagyon erős, a víz hőmérséklete közel van a nullához. Ha valamilyen hiba, vagy álcázási probléma lép fel a támadó csoportnál, nem csak egy pár embert fenyeget a halál, hanem akár egy ökológiai katasztrófa is kialakulhat.

A GROM – kiképzettsége és felkészültsége alapján – ugyanazokat a feladatokat képes végrehajtani, mint a leginkább elismert nyugati megfelelőik. Gyakran együtt képzik magukat a legjobb alakulatokkal, és az általuk példaképpül állított egységekkel. Itt lehet megemlíteni, a már sokszor nevesített brit SAS és SBS, az amerikai Delta, Navy SEAL és „zöldsapkás”, vagy a német GSG-9 speciális erőket.

A GROM kommandósai gyakran részt vesznek az amerikaiak által szervezett kiképzéseken, mint például a „zöldsapkások” kiképzésén. Azok a katonák, akik már elvégezték ezt a tanfolyamot, azok felelnek a saját alakulatuknál az úgynevezett „zöld taktikai kiképzés” forgatókönyv kidolgozásáért, az ott tapasztaltak alapján. Az elit alakulat soraiban van olyan katona is, aki az amerikai West Point Akadémián végzett.

Professzionizmusuknak köszönhetően más lengyel egységek katonáinak a kiképzésében is részt vesznek, például a Tengeri Határvédelmi Egység tagjainak kiképzését a GROM hajtotta végre. A GROM szakértelmét használja ki az oleśnicai Katonai Ejtőernyős-kiképző Központ is. A kommandósok az AFF (Accelerated Free Fall) módszerrel képzik az ejtőernyősöket, tandemugrásokat hajtanak végre, használhatják a speciális eszközeiket. A GROM részt vesz a légierő kiképzésében is.

Az alakulat felszereltsége

A GROM felszerelésének és fegyverzetének egyes elemei megtalálhatóak a Lengyel Hadsereg legtöbb alakulatainál, de a leginkább attól eltérő, kimondottan a különleges alakulatok számára kifejlesztett eszközökkel rendelkeznek.

Jelenleg a GROM katonái ruházatának, valamint a felszerelések és a hozzájuk kapcsolódó kiegészítők színvonalát attól függ, hogy milyen környezetben hajtanak végre feladatot. Nehéz meghatározni, hogy melyiket tekintik az alapvető felszerelésüknek, mivel minden akcióhoz szabadon választanak fegyvert és ruházatot, de alapvetően az alábbi felosztást alkalmazzák:

- zöld taktika (az erdős és a nyitott terepen végrehajtott akciókhoz);
- fekete taktika (a településeken végrehajtott akciókhoz);
- kék taktika (a terroristaellenes és a vízen végrehajtott akciókhoz).

A GROM-katonák által legkedveltebb fegyverek közé a 5,45 mm TANTAL (AKS-74U) és a Heckler&Koch 9 mm MP-5 géppisztolyok, valamint a Glock17, CZ-85 és a SIG-Sauer P228 pisztolyok tartoznak. A mesterlövészek által leggyakrabban használt fegyver a 7,62 mm Mauser-86, illetve a Heckler&Koch PSG-1.

A GROM különféle szárazföldi, vízi és légi szállítóeszközzel rendelkezik. A terepjárók közül leggyakrabban Toyota, Mercedes és Land Rover Defender típusú gépjárműveket használnak, de például az iraki misszióban az amerikai Hummer páncélozott gépjárműveket alkalmazták. A GROM rendelkezik saját helikopterrel (W-3 Anakonda) és a feladatai ellátásához szükséges speciális vízjárművekkel. A GROM telekommunikációs eszközei a legmodernebbek közül valók.

A GROM-nak nagyon sok tisztelője van számos más alakulatnál, akik gyakran ki is fejezik saját véleményüket és tiszteletüket, aminek a GROM katonái nagyon örülnek. Ez történt az utolsó iraki misszió alkalmával is, amikor az amerikai tengerészgyalogosok tiszteletüket tették a GROM katonáinál, minden alkalommal, amikor csak Babilonban jártak. *„Ezek igazi férfiak, GROM-katonák! Az amerikai haditengerészetnek is vannak hasonló egységei, amelyet Recon Force-nak neveznek”* – ennek és több más hasonló kinyilvánításnak volt szem- és fültanúja egy lengyel újságíró.

Sajnos, a kiképzések alatt történnek balesetek, még az olyan híres egységeknél is, mint a Delta vagy a SAS, elkerülhetetlenek, szinte kivédhetetlenek. Sajnálatos módon a GROM-nál sem sikerült elkerülni. Egy gyakorlat alkalmával egy kommandós kiesett a helikopterből, hétméteres magasságból. Egy másik ilyen baleset a lengyel média által is felkapott W-3 Anakonda típusú helikopter katasztrófája volt. Szerencsére a jól képzett pilóták szakszerűen reagáltak le az esetet. Megszüntették a tüzelőanyag-szivárgást, és a helikopter feletti uralmuk elvesztését követően sem engedték, hogy a helikopter épületekre essen a földre érkezéskor. A katasztrófa után, annak ellenére, hogy a robbanásveszélyes tüzelőanyag a gépben maradt, a helikopter belsejében lévő katonák kimentése szakszerűen történt. A katasztrófát vizsgáló bizottság nem győzött azon csodálkozni, hogy senki sem sérült meg komolyabban, csak egyetlen kommandós lába szenvedett könnyebb sérülést. A helikopter azonban sajnos olyan súlyosan megrongálódott, hogy felújítani már nem lehetett.

A GROM katonái szinte nap mint nap veszélyeztetik életüket a kiképzések és a bevetések alkalmával. Ők a mindennapok hősei. Tisztelet és elismerés illeti ezért Őket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- www.grom.mil.pl.
- <http://acn.waw.pl/grom1>.
- www.abovetopsecret.com/forum/thread25760/pg1.
- www.weeklystandard.com/content/public/articles/000/000/002/653hsdpu.asp.
- www.specialoperations.com/Foreign/Poland/Unit_Profile.htm.
- www.specwarnet.com/europe/grom.htm.

DR. RÁCZ LAJOS EZREDES

A FELDERÍTÉS ETIKÁJA. TUDÁS ÉS HIT, LOGIKA ÉS ERKÖLCS A HÍRSZERZÉSBEN

„Inkább veszítsünk el egy csatát, semmint egy titkos hírforrást” – tanácsolta William Stevenson, a brit Biztonsági Együttműködési Tanács (British Security Coordination) vezetője Churchillnek, 1940-ben. Az elv azóta is érvényes, a világ legprofibb felderítő szolgálatai a gyakorlatban alkalmazzák, és kitartóan ragaszkodnak hozzá, még saját állami vezetésükkel szemben is. A vezető politikusok többsége ezt el is fogadja, vagyis általában „nem kíváncsi rá”, hogy a hírszerzés értesülései konkrétan milyen titkos hírforrástól, különösen, hogy személyesen kitől származnak. A magyar „titokvédelmi” törvény melléklete szerint a nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködő személyek kiléte államtitok, amelynek illetéktelenek részéről történő megszerzése (vagy tudomásukra hozása) bűncselekmény. Ahol a forrásokat még az információk felhasználójával sem közlik, ott a **felderítés bizalmi alapon folyik** (speciális ellenőrző mechanizmusok közbeiktatásával): azaz a döntéshozó meg van róla győződve, hogy a szolgálat érti és végzi a dolgát, és nem hazudik. Az, hogy Irakban Szaddám Huszein megdöntése után nem találtak tömegpusztító fegyvereket, árnyékot vetett a hírszerzés (mindenekelőtt az amerikai és a brit szolgálatok) szavahihetőségére, szakmai és erkölcsi hitelére. Egyes vádak szerint a szolgálatok engedtek a politikai befolyásolásnak, más feltételezések szerint pedig ők próbálták meg célzatosan befolyásolni a politikai döntéseket, sőt félrevezették a döntéshozókat. A felmerült kérdésekben én természetesen illetéktelen vagyok, és meg sem próbálok állást foglalni. A vizsgálóbizottságok jelentéseinek magva és az ügy kapcsán kibontakozott vita azonban kétségkívül ráirányítja a figyelmet a hírszerzés erkölcsi oldalára, és annak a szakmai követelményekkel való szoros összefüggésére. Ez motivált arra, hogy a témáról általános jellegű és – mivel a magyar nyelvű nyílt szakirodalomban nemigen találtam rá utalást – bevezető célzatú, gondolatébresztő tanulmányt tegyek közzé. Remélem azt is sikerül érzékeltetnem, hogy a „civil” segédtudományok – jelen esetben a filozófia, azon belül a logika és az etika – tanulmányozása a felderítők, hírszerzők számára is hasznos.

Köztudott, hogy a tudományos megismerés csak egyik fajtája azon ismeretszerzési módzatoknak, amelyek rendkívül szigorú logikai és erkölcsi követelményeket támasztanak művelőikkel szemben. Ebbe a csoportba sorolható mindenekelőtt a jog gyakorlati alkalmazása (például az ítékezés vagy az azt megelőző nyomozás és vádemelés, lásd az alapos gyanú, a bizonyítékok mérlegelése, a bírói lelkiismeret és szabadság, a kétséget kizáró meggyőződés stb. problematikáját), továbbá a felderítés különféle válfajai, a bűncselekmények felderítésétől kezdve a katonai hírszerzésig. Az angol empirista filozófusok nem véletlenül hasonlították a tudományos kutató munkáját a kémkedéshez: a tudós, akárcsak egy „spion”, igyekszik kifürkészni a természet titkait (talán az sem véletlen, hogy a tudományos kísérletezés klasszikus eszközét „kémcsőnek” nevezzük). Az 1995. évi CXXV., közismert nevén a nemzetbiztonsági törvény a szakirányú felderítés végrehajtását az összes,

titkosszolgálati eszköz alkalmazására feljogosított szolgálat feladatkörébe emelte (mivelhogy elhárítani is csak azt lehet, amit előzőleg felderítettek). Közbevetőleg jegyzem meg, ennek alapján – véleményem szerint – az egységes nemzetbiztonsági egyetemi alapképzésnek sem elsősorban – de főleg nem kizárólag – (rend)védelmi, hanem mindenekelőtt felderítés-központúnak kell lennie, mivel mindenfajta védelem előfeltételezi az ártó szándék és képesség felderítését. Most azonban nem erről lesz szó, hanem a megismerő tevékenység etikájáról, az alapműnek számító Clifford-esszé ismertetésén keresztül, fókuszban az általános értelemben vett felderítő (hírszerző) tevékenység azon írott és íratlan (de szakmailag kötelező) szabályaival, eljárásaival, minőségi „szabányaival”, amelyek az alábbiakban vázolt etikai normákból következhetnek.

W. K. Clifford, angol matematikus tanulmánya „*A hit etikája*” címen 1877-ben jelent meg először („*The ethics of belief*”, *Contemporary Review*, 1877), újranyomva a „*Lectures and Essays*” (1879) c. gyűjteményben. Jelenleg olvasható a „*The Ethics of Belief and Other Essays*” (Prometheus Books, 1999) kötetben, illetve az Interneten számos elektronikus kiadásban. A mű egyik szakavatott kommentátora Maartin Maartensz, aki értelmező jegyzetekkel látta el, mindenekelőtt a tudományelmélet és a logikai módszertan mai követelményeinek szem előtt tartásával. („*Notes on Ethics of Belief*”, szintén hozzáférhető az Interneten).

„*A hit etikája*” három fejezetben foglalkozik a témával:

- 1) A vizsgáldás (tapasztalati bizonyítás) kötelessége;
- 2) A tekintély súlya (a források megbízhatósága);
- 3) A következtetés (logikai bizonyítás) korlátai.

1) A fejtegetések eredeti kiinduló példája egy hajózási vállalkozó esete, akinek tulajdonában van egy már eléggé rozoga bárka, amelynek „hadrafoghatósága”, azaz hosszú tengeri utakra való alkalmassága legalábbis kétséges. A tulajdonos azonban felmerülő kétségeit eloszlatja azzal, hogy a sok vihart megért hajó eddig megbízhatóan szolgálta gazdáját, feltehetően ezután sem lesz baj vele. Ily módon megnyugtatva magát, a biztonság hitében megerősödve, útjára indítja a szállítmányt, és amikor a hajó – személyzetével és utasaival együtt – elsüllyed, a veszteséget illően megsiratja, majd felveszi a biztosítótól a kártérítést.

Clifford kifejti, hogy a hit és a meggyőződés (arról, hogy a hajó biztonságos, vagy sem) lehet racionális, de lehet irracionális is. A meggyőződés csak akkor racionális (ésszerű), ha logikai értelemben érvényes, következetes és konzisztens, továbbá bizonyítékon alapul. Tény, hogy nem mindig lehetséges tárgyi bizonyítékok beszerzése, illetve ez jelentős erőfeszítést igényelhet. Ezért, ha hiedelmeink lényegtelen dolgokra vagy nem túl fontos ügyre vonatkoznak, nem feltétlenül kell a helyességükről való meggyőződésre túl nagy energiát fordítani.

Az „ésszerű hit” esetén a beszerzett bizonyíték súlya arányos a tárgy fontosságával.

A gondolkodás és a döntés – arról, hogy mit fogadunk el igaznak, azaz mit hiszünk el, milyen bizonyítékokat tartunk elegendőnek – szabad. Következésképpen nemcsak intellektuális képességeink függvénye, hanem erkölcsi megítélés alá is esik.

Az erkölcsi megítélés szempontjából nem számít a hit és a meggyőződés őszintesége, ereje. Csak a „jogossága”. Mikor jogos a hit, mikor racionális (ésszerű) a meggyőződés? Csak akkor, ha objektív logikai kapcsolatban áll a reá vonatkozó bizonyítékkal, mégpedig úgy, hogy ez a kívülálló, nem érdekelt, pártatlan, okos és jól informált ítélkező „bíró” számára is legalább valószínűvé teszi az igazságát. Ebből mindjárt az is következik, hogy például a hírszerző jelentésekben megfogalmazott értékeléseket kritikai vizsgálatnak kell alávetni (és ez nem korlátozódhat az előljáró általi megítélésre, hanem a szakmai – belső – vitára bocsátást, a nézetek ütköztetését is magában foglalja).

Ahhoz, hogy a közvetlen érdekeinkkel ellenkező logikus következtetéseket levonjunk, a szellemi képességeken (intelligencián) kívül **bátorság** is kell.

A következmény (ami az objektív tényt utólag igazolhatja), szintén „nem oszt, nem szoroz” a megítélésben. A következtetésnek a most rendelkezésre álló információval kell összhangban lennie (és, ha az információ nem ad következtetésre alapot, akkor további vizsgálódásra van szükség). A tényeket – információ hiányában – nem tudjuk kontrollálni, de a gondolkodást igen. Ha Irakban a háború után találtak volna tömegpusztító fegyvereket, utólag már az sem tehetné „jogossá” a hírszerzés elégséges bizonyítékok nélkül, pusztán feltételezésekre és megbízhatatlan iraki ellenzéki tanúvallomásokra alapozott helyzetértékelését Bagdad fegyverprogramjairól.

Azaz: A hit (vélekedés) nem aszerint helyes vagy helytelen, hogy igaz vagy hamis, hanem aszerint, hogy bizonyítékon alapuló logikus gondolatmenet vezetett el hozzá, avagy sem; illetve, hogy történt-e erőfeszítés a fontosságának megfelelő súlyú bizonyítékok beszerzésére.

Clifford másik példája egy elképzelt országbeli alaptalan gyanúsítás esete. A gyanú jogosságát a rendelkezésre álló bizonyítékokkal összevetve lehet elbírálni. Ha feltételezésünket csak az érzelmi töltés és az előítéletesség támasztja alá, akkor bármennyire erősen vagyunk meggyőződve ellenfelünk erkölcsi hitványságáról, nincs jogunk a gyanúkat nyilvánosan megfogalmazni, eljárást kezdeményezni.

Amikor ellenérdekelt versenytársak vádolják egymást – alaptalanul – bűncselekménnyel, akkor általában a vágyteljesítő gondolkodás és az önáltatás hibájába esnek; elhamarkodottan, felületesen döntenek, és mindenáron önigazolást keresnek, másokat is befolyásolva, félrevezetve. Ezért van szükség szigorú viselkedési szabályokra, a gondolkodás és az ítéletalkotás – logikai és erkölcsi – törvényeinek betartására, az intellektuális követelménytámasztásra. Ha valamilyen hit szilárd morális meggyőződésen alapul (például Szaddám Huszein annyira elvetemült, hogy bizonyára tömegpusztító fegyvereket szerez be, és váratlan támadást készít elő), akkor is szükség (és többnyire lehetőség is) van bizonyítékok beszerzésére, az ellenőrzésre, az értesülések megerősítő vagy cáfoló információkkal való összevetésére, a források megbízhatóságának, hitelességének objektív mérlegelésére. **A jogban, a politikai, gazdasági, műszaki stb. döntésekben és a döntések információs előkészítésében (beleértve a hírszerzést is) bizonyítási kényszer áll fenn.** A titkos információgyűjtéssel végrehajtott felderítés esetében az objektív bizonyítás sokszor nehézségekbe ütközik,

mert még a döntéshozó sem ismerheti meg az értesülés forrását, megszerzésének körülményeit és más, a mérlegeléshez nélkülözhetetlen adatokat. A meggyőződés egyetlen támasza ez esetben a hírszerzés szakmai képességeibe, lehetőségeibe és erkölcsi tartásába, objektivitásába vetett bizalom.

A szakmailag és erkölcsileg korrekt ítélőképesség nélkülözhetetlen összetevője az **akaraterő**, vagyis az a megingathatatlan szándék, hogy hitünk és cselekedeteink ne egyszerűen az érdekeinkkel legyenek összhangban, hanem a tényekkel és a rájuk vonatkozó információk ésszerű, racionális értékelésével is.

A pártatlan, objektív ítélkezés fontossága különösen a vallási, politikai, katonai, jogi, felderítési és egyéb súlyos ügyekben kerül előtérbe, mert ezek vannak a leginkább átitatva szubjektív, vélt érdekeken alapuló értékekkel, amelyek a tisztánlátást torzíthatják.

A hit akkor is befolyásolja a jövőbeni cselekedeteket és a megismerés folyamatát, ha az adott pillanatban közvetlenül nem fejeződik ki konkrét tettekben. A vélekedések rendszere meghatározza a cselekvési és megismerési attitűdöket, beállítódásokat, lásd a kognitív disszonancia megszüntetésének elméletét (azaz azt a jelenséget, hogy a világnézetünknek ellentmondó értesüléseket nem hisszük el, vagy nem veszünk róluk tudomást, vagy meg se vagyunk hajlandóak hallgatni). **A latens előítéletek időzített bombaként működnek, mert önbeteljesítő jóslat szerepét tölthetik be** (például a kölcsönös bizalmatlanságon alapuló fegyverkezési verseny logikájának a felekre kényszerítésével). **A felderítés célja** ezért kívánatosan **nem csak a bizalmatlanságot tükröző, ártó szándékot és képességeket feltételező gyanú igazolása, hanem a bizalomépítésre alkalmas információ megszerzése és megosztása is lehet.**

Clifford kijelenti, hogy a fontos kérdésekben vallott hit nem magánügy, sőt: *„Egyetemleges kötelességünk mindazt megkérdőjelezni, amiben hiszünk”*. Ez a parancsolat a megalapozatlan és elhamarkodott döntések káros következményei elkerülésének szándékából vezethető le.

Fentiekkel szemben ellenvetésként merülhet fel, hogy döntési kényszerben, időhiányban nincs lehetőség a további mérlegelésre, a halogatásra, a bizonyítékok beszerzésére. Véleményt kell nyilvánítani, és a meggyőződésre alapozva cselekedni kell. Ne feledjük azonban, hogy információs bizonytalanság melletti döntési helyzetben kétfajta hibát követhetünk el: igaz hitünk ellenére sem cselekszünk (nem mérünk megelőző csapást, mert nem tartjuk elegendőnek a beszerzett bizonyítékokat, nem indítunk eljárást, „ejtjük” az ügyet); vagy hamis hit által vezérelve cselekszünk (megelőző csapást mérünk, és később kiderül, hogy nem volt közvetlen fenyegetés, ártó szándék vagy képesség, illetve vádat emelünk, vizsgálatot indítunk alapos gyanú nélkül). Az erkölcsi (és a hírszerző szakmai) megítélés számára szinte édes mindegy, hogy a kettő közül melyik hibás döntés kockázatát vállaljuk. A kérdés – különösen a felderítő önbecsülése szempontjából – ugyanis az, hogy a döntéskényszer eredményező helyzet kialakulásáig megtett-e mindent azért, hogy az ügy fontosságához mérhető súlyú, megcáfolhatatlan bizonyítékokat, vagy legalább a lehetőségekhez képest erősen valószínűsíthető információkat, értesüléseket szerezzen be a helyzetről. A jog egyébként egyértelműen választ a két

lehetőség közül: a bíró csak akkor ítélezhet a vádlott bűnösségéről, ha arról – lelkiismerete szerint – minden kétséget kizáróan megbizonyosodott. Véleményem szerint logikai megfontolásból a felderítésben is hasonló a helyzet, azaz törekedni kell minden kétség kizárására, vagy ha ez nem lehetséges, akkor **a kétségeket világosan meg kell fogalmazni**. Tipikus szakmai hiba, hogy a kis valószínűségű (azaz hihetetlennek tűnő, de nem lehetetlen) kockázati tényezőt figyelmen kívül hagyják (és ez éppúgy lehet egy hitszegő támadás, mint az, hogy a célország esetleg mégsem fejleszt tömegpusztító eszközt).

Az ilyen döntéskényszeres helyzetekre történő felkészülés érdekében szükséges tudásunk állandó bővítése, megcsontosodott hiteink folyamatos felülvizsgálata. Ez teszi kiemelkedően pozitív emberi tulajdonsággá és szakmai képességgé az olthatatlan tudásvágyat, amely azonban nem öncélú. *„Nem annak kell örülni, hogy olyan titkok birtokába jutottunk, amelyek növelik erőnket és biztonságunkat”* (másokkal szemben), hanem annak, hogy tudásunk az egész emberiség ismereteit növeli, hozzásegítve minket ahhoz, hogy (közösen) kezeljük a világ problémáit – fejt ki Clifford. Lehet, hogy a nemzetbiztonsági munka keretei között a mondat második felét nem fogadhatjuk el minden fenntartás nélkül, azonban a kijelentés első felével kapcsolatban is megállapíthatjuk: Ha hitünk nem megalapozott (elégséges bizonyítékokkal), akkor hamisan ringatjuk magunkat az erő pozíciójának tévhitébe, és az elbizakodottság bűnébe esünk. A hit és a meggyőződés ragadós, ezért a jogosulatlan hit az egész társadalommal szemben elkövetett bűn.

Nem az információkkal kellően alá nem támasztott döntés kockázata az, ami elsősorban káros, bár tény, hogy önmagában is kerülendő, mert az ilyen döntés az események későbbi alakulásától függetlenül rossz és erkölcstelen. Lehet, hogy szerencsénk lesz, és „megússzuk” a következményeket. De ez a „siker” megerősítésként hat, megszilárdítja a rossz szokást (a hitre, nem pedig a tudásra alapozott döntést), gyengíti az önkontrollt, a magunkban való kételkedés hajlamát, a csalhatatlanság érzetét kelti, és a későbbi racionális döntések lehetőségétől foszt meg minket. Felhalmozódik az, amit az ind. filozófusok „rossz karmá”-nak neveznek, és előbb-utóbb „beüt a mennykő”. Ahogy a mondás tartja, „addig jár a korszak a kútra, amíg el nem török”, azaz, ha irracionális döntéseket hozunk, akkor előbb-utóbb azok ártalmas következményeit is érezni fogjuk. A kibernetikus Ashby szellemes példájával: kicsi a valószínűsége annak, hogy a légy a légyapapírra szálljon, és mégis: azoknak a helyzeteknek a száma, amelyekben a légy a légyapapíron kívül helyezkedik el, idővel a nulla felé tart.

Freud mutatott rá, hogy az irracionális hit fenntartása – ami az igazság „elfojtásával” egyenértékű – hihetetlen erőfeszítést emészt fel, és szenvedést okoz. Az önáltatással azonban másokat is becsapunk (azokat, akik bíznak értékítéletünkben). Társadalmi méretekben megszívlelendő Voltaire intelme: *„Ha abszurdításokban hiszünk, akkor atrocitásokat követünk el”* (lásd vallási fundamentalizmusok).

A kis „kegyes” hazugságokból épül fel fokozatosan a nagy össznépi ámitás, ami fokozatosan szétrágja a társadalom alapjait. Nem a kis kegyes hazugság, és nem is a hit, vagy a meggyőződés az erkölcstelen. **Ami erkölcstelen, az a bizonyítási kényszer alóli kibúvás**. Nem fogadható el a követelménytámasztás és ellenőrzés

teljes mellőzése, az abszolút bizalom sem. „*A hiszékenység az emberiség ellen elkövetett helyrehozhatatlan bűn.*” Ha a társadalom elveszíti azt a szokását, hogy ellenőrizzé a tényeket és alaposan megvizsgálja a kijelentések valóságtartalmát, akkor visszasüllyed a vadság és barbárság állapotába.

Maartensz szerint a Nyugat „fölnye” (nyilván a Közel- és Távols-Kelettel szemben) a tudományos gondolkodásban rejlik, amelynek a felvilágosodás kora óta folyamatos hagyománya van, és amely a technikai haladás alapja. Ezen belül a legfőbb erőforrás a kutatás, a véleménynyilvánítás (vita), a logikus érvelés, a kísérletezés szabadsága. Ha ez megszűnik, akkor a Nyugat elveszti „versenyelőnyét”, előbb dogmatikus társadalommá, aztán technikailag elmaradott, gazdaságilag visszafejlődő, társadalmilag és ideológiailag hanyatló térséggé válik.

Kötelességeink annyira egybefonódnak (a világ olyannyira bonyolult összefüggések rendszere), hogy ha csak egy helyütt vétünk az erkölcsi törvények és a szakmai szabályok ellen, akkor a következmények beláthatatlanok. Ezért: „*Mindig, mindenhol és mindenkor tilos bárki számára bármit elhinni elégséges bizonyíték nélkül.*” – jelentette ki Clifford. A becsületes meggyőződésbe nem fér bele a kétségek elutasítása, a források ideológiai alapon történő szelektálása, az ellenvélemények erkölcselenné nyilvánítása. A magam részéről azt a kijelentést, hogy „Nem is akarom hallani!”, nem is akarom hallani.

Milton, aki igencsak vallásos volt, kijelentette: attól, hogy valaki igazhitű, még eretneknek minősül, ha nem győződött meg igazáról, csak a lekipásztora tekintélyére vagy a gyülekezet nyomására hisz. Coleridge szerint (aki szintén nem volt ateista): „*Aki jobban szereti a kereszténységet az igazságnál, az előbb-utóbb jobban fogja szeretni a saját szektáját az egyháznál, aztán pedig saját magát mindenképpen.*” Ez az elvakult fanatizmus kialakulási mechanizmusa.

A kétely sohasem lehet jogtalan, mert vagy elosztható a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján; vagy ha nem, akkor rávilágít, hogy további vizsgálódásra, kutatásra van szükség az ügyben ahhoz, hogy bizonyosak lehessünk az igazságban.

Ha nincs időnk a vizsgálódásra, kutatásra (azaz a kételkedésre), akkor ne legyen időnk a hitre se! – szögezte le Clifford.

2) A következő nagy kérdéskör a tekintély súlya, vagy modernebb megfogalmazásban a források megbízhatóságának és hitelességének értékelése. Vajon az eddigiek alapján univerzális szkepticizmusra vagyunk-e kárhóztatva, azaz arra, hogy senkinek se higgyünk, legfeljebb a saját személyes tapasztalatainknak? De akkor mi értelme van a források foglalkoztatásának, a közvetett ismeretszerzésnek, a „mesterektől” való tanulásnak? Ki a megbízható tanú? Kiről tudhatom, vagy legalább hihetem, hogy se nem hazudik, se nem tudatlan, se nem buta?

Alapos okkal kell rendelkezünk arra, hogy egy forrást megbízhatónak (hitelesnek) tartsunk, feltételezve, hogy a legjobb tudása szerinti igazat mondja, hogy volt alkalma igaz ismereteket szerezni a tárgyról, képes az információk értékelésére, értelmezésére és azokból érvényes következtetések levonására, vagyis rendelkezik a becsületesség, a tudás, a szakértelem, a tájékozottság és a részrehajlásmentesség tulajdonságaival.

Tudjuk, hogy a gyarló emberek ítélőképessége sok kívánnivalót hagy maga után. Egyesek még a kézenfekvő bizonyítékokat is figyelmen kívül hagyják, és eltorzított helyzetképet adnak, mert a vágyteljesítő gondolkodás, a társadalmi nyomás (még a demokráciákban is van ilyen), a jövedelemhez, hivatali státushoz, hírnévhez fűződő személyes érdek hatása alól nem képesek kivonni magukat.

A tanú megbízhatóságával kapcsolatban kínálkozó két kérdés: Becsületes? Tévedhet? A becsületesség ugyanis önmagában nem elég.

A próféták élete és jelleme bizonyíthatja, hogy becsületesek és feddhetetlen voltak, kinyilatkoztatásaikban a legjobb tudásuk szerinti igazat állították; de nincs bizonyíték arra, hogy mindannyian tudták, mi az igazság. A látomások, álmok, kivételes lelki élmények táplálhatják a személyes meggyőződést, de a kívülálló – ugyanezen élmények hiányában – joggal kételkedhet bennük, mert más magyarázat is lehetséges.

Egyetlen hit sem valóságos, ha nem nyilvánul meg cselekvésben – és a cselekvés maga szolgáltathatja az igazság próbatételét. Egy világnézet elterjedtsége és sikeressége igazolhatja, hogy az iránta érzett meggyőződés, a mellette való kiállás jó és hasznos a tömegek számára, hogy összhangban van lelki szükségleteikkel; hogy erkölcsi tanítása nemes, hogy a társadalomban betöltött szerepe pozitív; hogy az adott „rendszer” működése hatékony, de nem bizonyítja a benne foglalt, általa közvetített és kinyilatkoztatott tanítás igazságát, tudástartalmát.

A megfellebbezhetetlennek tűnő kinyilatkoztatásokkal szemben is kétséget ébreszt, hogy nem csak egy „igaz hit” és próféta van, ezzel szemben sokan profitálnak a hitből. Még egy próféta tekintélye és teljesítménye sem adhat alapot arra, hogy elhiggyük azt, ami nem fejleszhető tovább tényekkel igazolható, bizonyítható, ellenőrizhető tudássá.

„A forrás jósága és emberi nagysága önmagában nem ad elégséges indokot arra, hogy tekintélye alapján higgyünk neki, ha csak ésszerűen nem feltételezhető, hogy tudja az igazságot. És nem feltételezhetjük, hogy bárki olyan igazság birtokába kerülhet, amit mi magunk nem lehetünk képesek ellenőrizni.” Clifford a vegyész példáján keresztül szemlélteti, hogy mik a szakértő jellemzői: becsületesség, szaktudás, tanultság (kiképzettség), pártatlanság, az igazság melletti elkötelezettség, a kísérlet – és bizonyítás – megismételhetősége. Nincs olyan tudományos megállapítás, ami kizárólag a tekintélyen alapulna, és nincs olyan sem, amit ne lehetne észérvekkel vagy tényekre hivatkozással jogosan kétségbe vonni (feltéve, hogy ezek léteznek, illetve valaki előáll velük).

A tudományos eredmény közkinccs, és nyitott a bírálatokkal szemben. Titkos kutatásokra nem lehet Nobel-díjat kapni. Amit nem bocsátanak vitára (nem vetnek kritikai felülvizsgálat alá), az nem tekinthető bizonyítottan igaznak, mint ahogy az olimpiai érmet sem bemondásra adják.

Egy híres kínai mese szerint a piacon az egyik árus azzal dicsekedett, hogy az ő pajzsán minden lándzsa kicsorbul. A mellette ülő árus viszont azt hirdette, hogy az ő lándzsája minden pajzsot átüt. Kinek volt igaza? **A jellembéli kiválóság és a zseniális ész sem ad elég tekintélyt ahhoz, hogy higgyünk valakinek, aki az abszolút, megfellebbezhetetlen és univerzális igazságot hirdeti.**

A mélytengeri kutatóhajón szolgált tudósunk elhihetjük, hogy az óceán egy adott helyen tízezer méter mély. De a bálnavadásznak – mondja Clifford – nem hihetjük el ugyanezt, mert nem ez a szakmája, és nincsenek megfelelő mérőeszközei. **Ha valami az emberi megismerhetőség határain belül van, akkor „sincs jogunk” igaznak elfogadni tekintély-alapon, amennyiben forrásunk megismerési lehetőségein kívül esik.**

Kétkelkedhetünk-e abban, ami köztudomású? Igen, sőt ez kötelességünk is. A hagyomány fő célja, hogy megtanítson minket kérdésfeltevésre, ellenőrzésre (bizonyításra-cáfolásra) és elmélyült kutatásra. Arra, hogy ha visszaélünk a tudással, és azt további ellenőrzés nélkül kötelezően elfogadandó, kinyilatkoztatott ismeretek tárházának tekintjük, akkor nemcsak magunknak ártunk, hanem gyermekeinknek is.

A hagyomány nyilván azért maradt fenn, mert hasznos és érvényes volt (eddig), de a megkérdőjelezhetetlen hagyomány csak a diktátoroknak kedvez. A sámánok által terjesztett hit csaláson alapul, és a hiszékenységet által nyer megerősítést, illetve terjed tovább. Ezt a hitet helyénvaló szétzúzni.

A sokaság által vallott hitre ugyanaz érvényes, mint az egyedi tanúvallomásra. **Attól semmi sem lesz hihetőbb, hogy sokan vallják. A lényeg itt is az, hogy van-e legalább egy közöttük, aki helyes ismeretekkel rendelkezik a kérdéssel (azaz olyan helyzetben volt, hogy megismerhette, tesztelhette, meggyőződhetett az igazságról, és képes azt pártatlanul megítélni, továbbá elég erkölcsös és tapasztalt ahhoz, hogy megbízhatónak és hitelesnek tekintsük).**

A tárgyalóteremben a hallomás alapján tett tanúvallomás mit sem ér. Tegyük hozzá: **a fizikai és lelki nyomásgyakorlással, kínzással és fenyegetéssel kicsikart információ értéke szintén nulla.**

Az ismeret keletkezésekor felmerülő kérdés: Hibásan gondolja-e a forrás, hogy birtokában van a megfelelő ismereteknek, illetve nem hazudik-e? Manapság sajnos nem kell ahhoz Közép-Afrikába menni, hogy előítéletekkel, tudatlansággal és babonával szembesüljünk. Az előzetes beállítódásokat, a torzító megismerési attitűdöket, a butaság erőit szolgálhatja a bulvársajtó és a szórakoztatóipar (TV) is. Még a felderítés eszköztárában is előfordulhatnak a tudományos módszerek mellett áltudományos eljárások, hivatkozások.

A múlt század 20-as éveinek elején a BBC létrehozását brit, amerikai és kanadai üzletemberek (akik közül néhányan később egész közel kerültek a szövetséges hírszerzéshez és különleges műveletekhez) többek között azért is támogatták anyagilag, mert tudták, hogy a következő háborúban a hírszerzés, a titkos híradás, a propaganda és a rejtjelmegfejtés döntő jelentőségű lesz. Bízta benne, hogy a rádiózás sokmillió hallgatótábort vonz, és megteremt a rádióhíradó (és lehallgató, valamint rejtjelző és rejtjelmegfejtő) rendszerek fejlesztésének piacát, amiből a hírszerzés is profitál. Számomra úgy tűnik, hogy a műholdas kereskedelmi, hír- és szórakoztató TV- és rádiócsatornák jelenlegi burjánzása nem annyira a hírszerzésnek, mint inkább a propagandának kedvez, illetve állít versenytársat.

Természetesen az emberiség közös tapasztalata, mint kulturális hagyomány, egészében értékes, még akkor is, ha mai szemmel már nem mindenben állja ki a tudományosság próbáját. Azonban semmiképpen sem lehet merev, megváltoztathatatlan, „köbe vésett szentírás”. Még az erkölcsi hagyomány is megkérdőjelezhető, mert térben és időben viszonylagos, és a konkrét feltételek függvényében változhat. A szüntelen kérdésfeltevés és válaszkérés, vizsgálódás segít az eligazodásban. A merev szabálygyűjteménynek semmi köze az erkölchöz.

„*A helyesen feltett kérdés már felér egy fél válasszal.*” Hozzátehetjük, hogy a helyes módszer adja a válasz másik felét (és ha ez a kettő rendben van, akkor a konkrét válasz milyensége szinte már nem is számít).

Vegyünk például egy egyszerű fizikai összefüggést. Az iskolában a tanulót nem arra kérik, hogy higgye el Ohm törvényét, hanem megértetik az alapfogalmakat, megtanítyák a műszerek használatára, a mérésre, a kísérletezésre, és engedik, hogy saját maga feltárja a törvényszerű összefüggést, úgy, ahogy azt maga Ohm tette. A kérdés feltételéhez és megválaszolásához (a felfedezéshez) egy zseni kellett, de a módszer birtokában egy általános iskolás is rájöhet. Ha Ohm törvénye elveszne, és valami katasztrófa folytán kitörlődne a világ összes fizika könyvéből, a módszer birtokában akkor is egy órán belül ismét közkinccsé válhatna. Ezzel szemben, ha csak az eredmény állna a rendelkezésünkre, de a módszer nem lenne a sajátunk, mit sem érnenk vele (mint a vadember a karórával, amit nem tud felhúzni – példálózik Clifford).

Az emberiség értékes kulturális hagyománya (a felhalmozott tudás) nem állító mondatok halmaza, amelyek tekintélyelv alapján elfogadásra szánt kijelentéseket tartalmaznak, hanem a kérdésfeltevés és a kérdések helyes megválaszolásának módszertana. E módszerek értékét az adja, hogy a gyakorlatban napról napra beigazolódnak, és önmaguk cáfolhatatlan bizonyítékát szolgáltatják. Kötelességünk ezeket az ismereteket szüntelenül tesztelni és továbbfejleszteni. A hagyománynak csak ez a része „szent”, és aki arra használja a ránk hagyományozott tudást, hogy rá hivatkozva nyomja el a kétségeket és korlátozza mások megismerő tevékenységét (megfellebbezhetetlen kinyilatkoztatásokkal és a vitaszellem elfojtásával), az követ el „szentségtörést”.

Sok híres emberből lett félreértett, szándékosan félremagyarázott zseni, akinek ugyan templomot és oltárt emeltek, de éppen ezzel hamisították meg életművét mindörökre. (Marxnak lenni, vagy marxistának lenni, az nem ugyanaz. Buddha nem volt buddhista.)

3) A harmadik tárgyalt kérdéskör a (logikus) következtetés korlátaival kapcsolatos.

Mikor hihetünk annak, ami túlmege a tapasztaláson, azaz nemcsak tényeket, hanem a részben hiányos ismeretekből leszűrt következtetéseket is tartalmaz? A Pentagon Kína katonai erejéről szóló 2005. évi jelentésének összefoglalójában ezt olvashatjuk: „*A külvilág keveset tud a kínai haderőkorszerűsítés mögötti szándékokról, döntésekről és képességekről. Ezért megállapításaink és következtetéseink hiányos adatokon alapulnak. A hézagokat szükség szerint ésszerű*

következtetésekkel („informed judgement”) próbáltunk kitölteni”. A jelentésben a „tudomásunk van arról” kifejezés mellett többször fordul elő az „úgy véljük”, „úgy hisszük” is.

A közvetlenül megszerzett **információ** és a közvetett, következtetésen alapuló **tudás** viszonyát H. Simon, Nobel-díjas közgazdász az alábbiak szerint írja le: „... a világ törvényeknek engedelmessé válik. A tények között nincs semmiféle szabályszerűség, ha egyetlen részüket sem lehet előre jelezni valamely másik rész alapján – azaz, ha függetlenek egymástól. A tények törvényeknek engedelmessé válnak, ha bizonyos tényeket előre jelezhetünk bizonyos más tények alapján. Így tehát a tényeknek csak azt a töredékét kell tárolnunk, amelyre a többi rész előrejelzéséhez van szükség.

A tudomány mármint éppen ezt teszi; vagyis: a nyers tények rendezetlen halmazait szabályos relációkra vonatkozó, gondosan megfogalmazott állításokkal helyettesíti, amelyekből aztán következtetni lehet a szóban forgó tényekre. A tudomány fejlődése nem új információk létrehozását jelenti (hiszen ez csak zűrzavart támasztana a világban), hanem azt, hogy a már elraktározott információk szabályszerűségeinek fölfedezése miatt, hihetetlenül megnő a könyvtárak redundanciája. A tudományos elmélet minden jelentős előrelépése azzal jár, hogy információvesztés nélkül csökkenthetjük az explicit módon tárolt ismeretek tömegét.”

A tudomány attól tudomány, hogy kipróbált, logikus módszertana van a tapasztalatokból való tanulásra és az ésszerű (gondolkodásbeli) módszerek ellenőrzésére, felülvizsgálatára és továbbfejlesztésére. Minden hit (tudás, meggyőződés) túlmegy a tapasztaláson, és az emlékezet, képzelet, absztrakt gondolkodás műveleteit is igénybe veszi.

Ehhez szükséges alapfeltevés a természet uniformizáltsága, a természeti törvények általános érvényessége, a logikai összefüggések kötelező érvényesülése.

Minden tényleges tudományos eredmény, találmány és felfedezés mögött általánosító feltételezések rejlenek. Mindennek oka van, és ha nem tudunk ésszerű indokot felhozni arra, hogy valami miért kivétel az általános törvényszerűség alól, akkor joggal feltételezzük, hogy a jövőben is az általános törvényszerűség szerint következik be. A technikai felfedezések és találmányok a tudományos módszer erejét igazolják a (hiten alapuló) spekulatív módszerekkel szemben.

A közvetett forrásokon alapuló ismeret megbízhatóságát számos példa bizonyítja. De nem létezhet olyan bizonyíték, ami jogot ad arra, hogy igaznak fogadjunk el olyan állításokat, amelyek ellentétben állnak a természet uniformizáltságának elvével. Ha egy tapasztalat ellentétben áll a természet egységével (vagyis a logikai viszonyok körén kívül áll), akkor csak annak a számára bizonyító erejű, aki személyesen megtapasztalta, más számára elfogadhatatlan, és semmiféle következtetést nem lehet levonni belőle, semmiféle ésszerű hit alapjául nem szolgálhat.

Nem kötelező azt hinnünk, hogy a természet abszolút és univerzálisan egyöntetű. De a tapasztalaton túlmenő személyes meggyőződést csak ezen feltételezés elfogadására építhetünk (mármint, hogy a világ általánosan érvényes logikai törvényeknek alárendelt). Az emberi cselekvés és gyakorlati bizonyíthatóság hatókörében a tapasztalatainkra alapozhatjuk hitünket (ha igazolhatóak), a közvetlen tapasztalaton túl pedig a logikus következtetésre. Még ezen is túl viszont már csak feltételezések létezhetnek, amelyek legfeljebb a pontosabb, illetve teljesebb kérdésfeltevéshez visznek közelebb.

Clifford a következő **összefoglaló tézisekkel** zárja tanulmányát:

- **A tapasztalatokon túl azt hihetjük el, ami azokból logikusan következik.**
- **A forrásoknak (tanúknak) akkor hihetünk, ha elégséges alapunk van annak feltételezésére, hogy megbízható ismeretekkel rendelkeznek a tárgyról, és legjobb tudomásuk szerint igazat mondanak.**
- **Elégtelen bizonyíték alapján semmit sem hihetünk el; és még ott is, ahol csak feltételezés alapján kételkedünk és kutakodunk, még mindig jobb kételkedni és kutakodni, mint (feltétel nélkül) hinni.**

Clifford matematikusként is elsősorban erkölcsi nézőpontból közelítette meg a hit kérdését, de rámutatott annak szoros összefüggésére a tapasztalati megismeréssel és a bizonyítás logikájával. Mára önálló tudománnyá fejlődött az ismeretelméleti (episztemikus) logika, amely megállapításokat tesz a hit, a meggyőződés és a tudás szükségszerű igazságának lehetőségességéről és annak feltételeiről. Az episztemikus logika továbbfejlődésének iránya újabb megismerési attitűdök, ún. logikai modalitások (például lehetőség, valószínűség, hihetőség stb.) normatív és deskriptív működési törvényszerűségeinek feltárása és egységes rendszerbe foglalása. Lehet, hogy egyszer a **becsület** is bekerül a tudományosan tárgyalható megismerés-logikai modalitások közé?

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- W. Ross Ashby: *Bevezetés a kibernetikába*. Akadémiai Kiadó, 1972, Budapest.
- William K. Clifford: „*The ethics of belief*”. *Contemporary Review*, 1877.
- Maartin Maartensz: *Notes on Ethics of Belief*. 1/2/3, Internet.
- Herbert A. Simon:
Hogyan tervezzünk szervezeteket egy információban gazdag világ számára?
In: *Korlátozott racionalitás, Válogatott tanulmányok*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982, Budapest.
- William Stevenson: *A Man Called Intrepid*. Ballantine Books, 1977.

A HONFOGLALÁS KORÁNAK HÁBORÚI, ŐSEINK HARCELJÁRÁSAI ÉS FEGYVERZETE

Nomád háborúk és hadjáratok általános jellemzői a honfoglalás korában

A nomád, illetve a félnomád társadalmak életkörülményeiben időről-időre olyan szélsőséges változások következtek be, amelyek a kialakult szállásterületeken évek óta folytatott, megszokott életvitelt már nem biztosították. Ilyen alapvető változásokat okoztak a túlnépesedés, az állatállomány felszaporodása, mikor is az elfoglalt szállásterület már nem volt képes elviselni (eltartani) a megsokasodott népességet, valamint a csordákat, méneseket és gulyákat. Szélsőséges változások következhetnek be az a természeti körülményekben, az időjárásban, amely ugyancsak a szállásterület elhagyására készítette az ott élőket. Ilyen és ehhez hasonló drasztikus változások, mint járványok, vagy éppen népességek (törzsek) közötti ellenségeskedés (belpolitikai válságok) hatalmas tömegeket mozdítottak ki lakhelyeikről és kényszerítették őket vándorlásra, új területek elfoglalására. Az új területek elfoglalása általában háborúhoz vezetett.

A területszerző hódítások nem zajlottak le egyik napról a másikra. Éveket vettek igénybe, és mint tudjuk, szakaszosság jellemezte őket. A szakaszosság okát én abban látom, hogy a katonai területfoglalások időben és távolságban messze megelőzték a népesség betelepődését. Ez szükségszerűség, de következmény is volt egyben. Szükségszerű volt azért, mert a fegyveres erők hódításának mindenképpen meg kellett előznie a népesség beköltözését, hiszen a régi birtokos fegyveres véderőit le kellett győzni, az őslakosságot pedig elűzni vagy behódoltatni. Következmény volt azért, mert a mozgékony nomád lovas seregeket a lakosság nem tudta egyidejűleg követni. Lemaradtak, gyakran évekre is. Ennek következménye az lett, hogy az előreszaladt fegyveres csapatoknak be kellett várni a családot, a nemzetséget, az iparosokat, az állatállományt, tehát a gazdaságot, a „hadiipari háteret”, amely nélkül nem volt képes az elfoglalt terület folyamatos birtoklására. A beérkezett népesség megpihent, felerősítette az állatállományt, feltöltötte készleteit, újra ellátta a véderőt emberrel, állattal és fegyverzettel. Ebből következően a népvándorlások szakaszossá váltak, háborús és békés időszakok, illetve hosszabb-rövidebb idejű vándorlások és megtelepedések váltogatták egymást. Természetesen a fegyveres erőknek folyamatos védelmet kellett biztosítani a népesség áttelepülése alatt is, tehát nem csak a meghódított területen, hanem a vándorlás útvonalán is.

Azonban a letelepedések, a békés időszakok sem jelentették a fegyverek csendjét. A nomád társadalmaknak a szükséges anyagi javak megszerzéséhez elengedhetetlen velejárói voltak a zsákmányszerző hadjáratok, illetve az ezek ellen folytatott védelmi harcok.

Láttuk, hogy ezekre a háborúkra és hadjáratokra sor kerülhetett törzsi, kötelékben, vagy törzsszövetségi keretek között, folyhattak más népekkel szövetségben, létrejöhetnek idegenek zsoldjában, lehettek támadók vagy védekezők.

Felmerült bennem a kérdés: tipizálhatóak-e ezek a fegyveres tevékenységek, és ha igen, nem öncélú-e?

Az első kérdésre igennel válaszolhatunk, hiszen a különböző célú háborúk és hadjáratok jellemző tulajdonságokkal rendelkeznek, melyek alapján megkülönböztethetők egymástól. Végezzük el ezt a feladatot, és az eredmény várhatóan választ ad a második felvetésre is.

Területszerző, hódító háborúk

Célja a szállásterület elfoglalása, az ott élt őslakosság leigázása volt. Végrehajtották a törzsszövetségek és a csatlakozott más népségek **teljes fegyveres ereje**. Az elért eredmény új szállásterületek megszerzése és a letelepedés volt. Módszere a megtámadott terület birtoklói fegyveres erejének megsemmisítése vagy elűzése, a lakosság megfélemlítéssel történő behódoltatása, alattvalóvá kényszerítése. Fő jellemzője, hogy **a győztes seregek az elfoglalt területen maradtak**, és a fontos csatlakozó területeket fegyveres ellenőrzésük alá vonták. Esetenként előfordult, hogy nagy fegyveres összecsapásra nem került sor, a lakosság leigázására viszont mindenkor. A háborúk akár több évig is elhúzódhattak.

Ezen jellemzők legtöbbször megtalálható a besenyők és a törzsszövetség közötti háborúkban. A 892/893. évi magyar–morva hadjáratokban a nagy fegyveres összecsapások nem, de a lakosság leigázása és megfélemlítése megragadható.

Így jellemezhető még a 900. évi, a Pannónia elfoglalására irányuló, bajorok elleni háború. Ide sorolható a 895/896. évi, bolgárok elleni háború, melynek a területfoglaláson (Havasalföld, és az Alföld Balkánhoz csatlakozó déli területei) kívül zsákmányszerző jellege is volt. A bolgárok elleni, és a 900-ban kezdődött bajorok elleni harcok több évig tartottak.

Zsákmányszerző hadjáratok

Célja anyagi javak szerzése (rabszolgák, állatállomány, élelem, kincs stb.) volt. Végrehajtották alkalmi harccsoportok (több, vagy egy törzsből szervezett harci kötelékek). Módszere a kevés véderővel rendelkező (vagy véderő nélküli) szálláshelyek megtámadása túlerővel; országrész, vagy nagyobb terület népségének kifosztása, fogolyejtés, visszatérés a zsákmánnyal a szálláshelyekre. Fő jellemzője, hogy nem maradt fegyveres erő a megtámadott területen. Végrehajtható volt nagy távolságokra is. Általában tavasztól ősziig tartottak. Ritkábban áthúzódtak a következő évre. Gyakran ismétlődtek. Ide sorolhatók az idegen felkérésre, zsoldban végrehajtott hadjáratok.

Portyák

A nem nagy távolságra és kisebb erővel végrehajtott hadjáratokat portyáknak nevezhetjük. Egy zsákmányszerző hadjárat több portyából állhatott.

A portyák célja a könnyű zsákmányszerzés volt. Kisebb fegyveres csoportok hajtották végre, amelyek kerültek a fegyveres összeütközést. Általában gazdag, de védtelen objektumok ellen irányult (kolostorok, templomok, települések).

Adóztató hadjáratok

Célja egy-egy nagyobb város, vagy éppen ország olyan helyzetbe hozása, mely a további ellenségeskedést elkerülendő, adófizetésre kényszeríthető. A részt vett erők általában törzs(szövetség)i harci különítmények, esetenként ideiglenes külső szövetséggel. Következményeként több évi adófizetési kötelezettség terhelte a legyőzöttet. Módszere volt a fegyveres elrettentés, a fogolyejtés, melynek keretében nagyobb fegyveres összetűzésekre, városok ostromára is sor kerülhetett. Jellemzően együtt alkalmazták a zsákmányszerző hadjáratokkal. Az adófizetés teljesítése esetén több évig nem fordult elő. A fegyveres támadó erők visszatértek szálláshelyeikre.

Belháborúk

A nomád államok, törzsszövetségek belháborúinak okaira (így őseinké sem), nem rendelkezünk konkrét adatokkal. Azonban éppen úgy, mint napjainkban érdekellentétek születtek őket. A belháborúkat fegyveres összecsapások kísérték. Erre jó példa a kazár, feltehetően vallási indíttatású polgárháború, mely eredményeként három törzs szakadt ki a Kazár Birodalomból. Ők őseink törzsszövetségéhez csatlakoztak és kabar nevet kapták tőlük.

Törzsszövetségünk történelmében is előfordult ilyen szétválás. Az első ismert, a népesség egy részének a mai Baskíria területére költözése, mely nagy valószínűséggel együtt zajlott le a volgai bolgárok szálláshely váltásával a 7. és 8. században. Őket találta meg Julianus barát. A másik nagy szétválást az előzőekben értékeltem. A morva területen szálláshelyet kapó, az általuk befogadott törzsszövetségi népesség időleges elkülönülése jól érzékelhetően kitapintható az ismert morva háborúk kapcsán.

Hadjáratok katonai segédcsapatként

Lényegesnek tartom elkülöníteni ezeket a harcokat az előzőektől. A katonai segédcsapatként folytatott hadjáratok ugyanis elsődlegesen nem a csatlakozottak érdekeit szolgálták. Alkalmazásukra – mai terminológiával élve – előrevetett osztagként (gyakran erőszakos harcfelderítési feladattal megbízva), vagy utóvédként került sor. A morvák által befogadott törzsszövetségi népesség esetén nagyon jól érzékelhetően kitapintható katonai segédcsapatként történt alkalmazásuk. Ez történt 881-ben, amikor is a Fuldai Évkönyv tanúsága szerint, Svatopluk morva fejedelem felderítőket, vagy nyilasokat (íjászokat) küldött a Karoling Pannóniába. Ezek a harcok vezették be a 882–884. évi morva hadjáratot, melynek eredményeként Svatopluk csaknem egész Pannóniát elszakította a Keleti Frank Birodalomtól. Hasonlóan kezdődtek az események 894-ben, mikor (a Theotmár levélben olvasható) a magyarok dúlták először Pannóniát, majd megjelentek a morvák is.

Ha a háborúk osztályozását és jellemzőit visszacsatoljuk a könyvben 892–907 között tárgyalt harcokra, látnunk kell, hogy a morvák elleni hadműveletek 892/893-ban, 900-ban és 902-ben, továbbá a bolgárok elleni háború 895/896-ban az Alföld déli részei és a Szerémség elfoglalásáig, valamint a Keleti Frank Birodalom elleni hadjáratok 900–907 között **honfoglaló, területszerző jellegűek voltak. Nem minősíthetők zsákmányszerző (kalandozó) hadjáratoknak.** Ebből következően a honfoglalás fegyveres küzdelmei 892–907 között zajlottak le. A népesség beköltözése 893 után megkezdődhetett, de a betelepedés tovább folyt a 9. század végén és a 10. század első évtizedeiben.

Még egy fontos következtetést meg kell tennem, válaszolva arra a – a külföldi szakirodalomban napvilágot látott – állásfoglalásra, miszerint a törzsszövetség Kárpát-medencébe telepedése „... *nem a terület meghódításának eredménye volt, hanem az Európába érkező új jövevények többségéhez hasonlóan őket is először, mint segédcsapatokat vetették be és telepítették le.*” (Idézet Herwig Wolframtól.)

Értékeléseim bizonyítják, hogy az Árpád és Kurszán vezette törzsszövetség a Kárpát-medencében nem vállalt katonai segédcsapat szerepet! (Vitatható kivétel a 899/900. évi itáliai hadjárat, melynek rejtett céljaként valószínűsíthető területszerző szándék.) Egyenrangú félként tárgyalt a bizánciakkal és a frankokkal. Egyenrangú félként kötött katonai szövetségeket velük, melyeket betartottak a másik fél szerződés szegéséig, illetve haláláig. A Kárpát-medence minden négyzetméterét őseink harccal szereztek meg. Hogy ennek érdekében kihasználták a politika és diplomácia minden, akkor elfogadott csalafintaságát, az javukra és javunkra írható.

Harceljárások és fegyverzet

„A (hadvezéri) mesterséghez tartozik a sereget rendben és harmonikusan változatos módokon elosztani s a háborúk csatáit és vállalkozásait biztonságosan intézni. Nemcsak óvakodni kell az ellenség cselvetéseitől, hanem tenni is kell ellenük. Ezért s ezt szem előtt tartva rendezték már a régiek a szükséghez képest különféle csapatokba, vagyis hadosztályokba és ezredkebe a katonaságot, mint ahogyan manapság az avarok és türkök teszik; ők ezt a fajta (tagolt) alakzatot betartják, és ebből kifolyólag rövidesen helyrehozzák a harcok folyamán soraikban előforduló részleges meghátrálásokat. Mert nem egyetlen egy csatarendbe rendeződnek, mint a rómaiak és a perzsák, akik annyi tízezer lovas harci döntését egyetlen kockára teszik fel; ellenkezőleg ők (avarok és türkök) hátrafelé leválasztva külön második, sőt megesik, hogy harmadik csatarendet is képeznek, ha különösen nagy a létszámuk. Így könnyen fognak különféle támadó vállalkozásokba.”

(Maurikios császár 582–602)

Erről a témáról már sokan írtak és nagyjából ugyanazt. Főleg őseink fegyverzetéről. Nincs ebben semmi különös, hiszen a rendelkezésre álló írott források és régészeti leletek egybehangzóan arról szólnak, hogy őseink alapvető fegyverzete az íj és a szablya volt. Ismerjük alapvető harceljárásukat: a távolharcot,

melynek fontos részét képezte a „színeli megfutamodás” manővere. Itt arról van szó, hogy a harcrend első lépcső lovas csapatai támadnak, majd az összecsapás megtörténtével szándékosan meghátrálnak. Az ellenség üldözőbe veszi őket, harcrendjük felbomlik, és a színeli megfutamodók becsalogatják az üldözőket a rejtett lesben állók közé, akik oldalról támadnak, és a meghátrálók is szembefordulnak az üldözőkkel, akik a váratlan hadmozdulattól bekerítésben találják magukat, ahol őseink nyilai szörnyű pusztítást végeznek közöttük. Ehhez a témához szorosan kapcsolódik a harcrend és a harcrendi elemek feladatainak, valamint a korabeli harcvezetésnek a kérdése is.

A következőkben szeretném ezeket a témákat részletesebben is kifejteni, így a teljességre törekvés igényével nem kerülhetem meg, hogy a már ismert leírásokból induljak ki. Az elkövetkező idézetekben – a feldolgozás témáját illetően –, az általam fontosnak ítélt részeket félkövér betűkkel emelem ki, valamint zárójelben, nagybetűvel szedve rövid magyarázattal hívom fel a figyelmet a leírtakhoz fűzött gondolataimra.

Harceljárások

A türkök jellegzetes harceljárásait is Bölcs Leó császár fogalmazta meg legtömörebben, minden fontos jellemzőjével. Rávilágított a lovas-nomád harceljárás előnyeire és gyenge oldalaira, elemezte harcrendjüket, tanácsokat adott az ellenük folytatható sikeres harcra, leírja viselkedésüket, erkölcsi tartásukat. **A harceljárásokról** írta: „*Jobbára a távolharcban, a lesben állásban, az ellenség bekerítésében, a színeli meghátrálásban és visszafordulásban, és a szétszóródó harci alakulatokban lelik kedvüket.*

Hogyha pedig megfutamították ellenfeleiket, minden egyebet félretesznek, és kíméletlenül utánuk vetik magukat, másra nem gondolva, mint az üldözésre. Mert nem elégednek meg, miként a rómaiak és a többi nép, ideig-óráig való üldözéssel és zsákmányszerzéssel, hanem mindaddig szorítják, amíg csak teljesen fel nem morzsolják az ellenséget, minden eszközt felhasználva e célból.

Ha pedig valamely üldözött ellenségük megerősített helyre menekül, azon vannak, hogy gondosan kipuhatolják, hogy mind a lovak, mind az emberek miben szenvednek hiányt, s mindent elkövetnek, hogy az ezekben való megszorítás útján ellenfeleiket kézre kerítsék, vagy ezeket tetszésük szerinti egyezségekre rábíráják, oly módon, hogy eleinte enyhébb feltételeket szabnak, majd ha ezekbe az ellenség belement, más, nagyobb dolgokkal hozakodnak elő.” (Nem voltak ugyanis ostromeszközeik, mert az ellenkezett a könnyűlovasság gyorsaságával, lassította volna mozgásukat.)

Bölcs Leó fogalmazta meg őseink harcának **gyenge oldalait**: „*Türk ellenfeleinknek hátrányos a legelő hiánya, tekintve a magukkal vitt lovak sokaságát.* (Tartalék, veszteségpótlás.)

Ütközet idején főleg a hadrendben álló gyalogos alakulat fog nagy kárt tenni bennük, amely ártalmukra van nekik, akik lovasok és lóról le nem szállnak; gyalogosan ugyanis nem képesek helytállni, minthogy lóháton nőttek fel.

Hátrányos nekik a lapályos és pusztai vidék is (mert nem tudnak cselegetni), továbbá a lovasság sűrű csatásora, amely szakadatlanul a nyomukban van. (Elfogy a lőszer, hiányzik a korszerű fegyverrelőny!)

Hátrányos nekik a fegyveres kézítusa is, és az éjjeli támadások, melyek biztos sikerűek abban az esetben, ha a támadók egyik része hadrendben áll, a másik része pedig rejtve marad.” (Ez a kijelentés „szolgalelkű” másolás Maurikiustól. Később kiderült, hogy kiválóan vívták a fegyveres kézítusát. A hajnali meglepés egyébként mindenkinek hátrányos!)

Leó császár elemzi a türkök **erkölcsi tartását**, állhatatosságát és hűségét, valamint fegyverzettségüket: *„Erősen kedvüket szegi az is, ha egyesek közülük átszöknek a rómaiakhoz. Jól tudják ugyanis, hogy népük állhatatlan természetű, és hogy haszonlesők, és sok törzsből tevődnek össze, s hogy éppen ezért nincsenek tekintettel rokonokra és az egymás közti egyetértésre.*

Mert ha csak egy-néhányan is megkezdik a szökést, és részünkről szíves fogadtatásban részesülnek, egész tömeg követi azokat, ezért is neheztelnek annyira azokra, akik elpártolnak tőlük.”

Bölcs Leó a türk harcrend értékelése és harcívásuk gyenge oldalainak feltárása után, az alábbiakat tanácsolja az **ellenük vívandó harcra**: *„Ha tehát valaki meg akarja közelíteni őket, hogy harcoljon velük, mindenekelőtt az kell, hogy körültekintően, egymást csekély távolságokban sűrűn követő őrszemeket állítson fel, azután, hogy gondosan felkészüljön a balszerencse eshetőségeire, azaz hogyha netán az azok ellen harcolókat vereség érné, megerősített helyet szemeljen ki veszély esetére, és néhány napi élelmet kerítsen, ha lehet, a lovak számára is, de mindenképpen az emberek számára (Symeon Mundragában!), és főleg vízben bővelkedjék, azután a málhát is úgy helyezze el, amint azt az erre szóló fejezetben mondtuk.*

Ha gyalogság is van vele, főként az első ütközetben, mialatt a sereg kiismeri e népet, úgy kell azt csatarendbe állítani, ahogyan mi más helyen kifejtettük, azaz, hogy a lovasok a gyalogosok mögött helyezkedjenek el.

Ha csak lovasok állnak azokkal szemben, és fel tudják venni azok hadrendjével a harcot, a hadrendről szóló részben elmondott módon fogják őket csatarendbe állítani.

A zömét és legjavát az oldalakra fogja elkülöníteni, hátukban ugyanis elegendők az úgynevezett lovas hátvédek, azaz a megtorlók. A rohamozók, azaz az előharcosok pedig az üldözés közben ne távolodjanak el a hátvédek csatásorától három vagy négy nyíllövésnyinél messzebbre, és ne rohanják le azokat. (A hatékony harc fontos feltétele, hogy ne bomolják meg a harcrend az üldözés közepette.) Mindenképpen azon lesz, hogy amennyiben csak módjában áll, a hadrendet pusztai és egyenletes terepen állítsa fel, ahol sem sűrű erdők, sem lápok, sem mélyedések nincsenek útban, a türkök tervezte törbecsalásokra való tekintettel.

Az őrsöket a hadrend négy oldalán bizonyos távolságban fogja felállítani.

Ha lehetséges, jó, hogy a hadrend hátában vagy nehezen átgázolható folyó, vagy láp, vagy tó legyen, hogy a háta biztosan fedezve legyen. (A fentiek zömmel általános megállapítások, Maurikius másolása. Ezekre a figyelmeztetésekre általában mindenkinek ügyelnie kellett!)

És ha jól üt ki a háború, nem kell mohón utánuk rohanni, de hanyagul sem szabad viselkedni (az augsburgi csatában mindezek a figyelmeztetések figyelembe lettek véve). Mert ha az első ütközetben legyőzték is őket, nem hagyják abba a harcot, mint a többi nép, hanem míg csak teljesen tönkre nem silányítják őket, mindenféleképpen iparkodnak ellenfeleik ellen támadni. Ha pedig a sereg vegyes és több a gyalogság, ilyen körülmények között is gondoskodni kell a lovak élelméről, mert a lovasoknak az ellenség közeledtekor aligha áll módjukban takarmányt gyűjteni a lovak számára. (Ezt kell feltételezni őseink lovainak takarmányozásáról is.)

Ez hát a türköknek a szokott harci eljárása, amely mint mondtuk, a bolgárokétól némi csekélységben különbözik, de egyebekben egészen hasonló.”

A Bölcs Leó által leírtak lényegét alátámasztja Regino is: „... kevés embert karddal, több ezret pedig nyilakkal pusztítottak el, amelyeket oly gyakorlottsággal lőnek ki szarújaikból, hogy lövéseiket bajosan lehet elhárítani.

Mindenesetre nem tudnak szemtől szembe, csatasorban harcolni (Reginónak ezt a kijelentését a közelharc alcímnél külön értékelem), vagy körülzárt városokat ostrommal bevenni. Előrenyomuló, vagy visszaforduló lovaikon harcolnak, de gyakran tettetnek menekülést is. Nem képesek hosszú ideig küzdeni: különben – ha erejük és kitarításuk is olyan lenne, mint a támadásuk – elviselhetetlenek volnának. Általában a heves küzdelem közepette abbahagyják a harcot, és kevéssel ezután a menekülésből visszatérnek az ütközetbe, úgyhogy amikor már éppen győztesnek hinnéd magadat, akkor kerülsz a legnagyobb veszélybe. ...”

Távolharc

Az alábbiakban szemléletes példával élek a lovas-nomád alapvető harceljárásra – a távolharcra –, amely mint látni fogjuk, nem csak őseink sajátja volt. 934 áprilisában a magyarok hadjáratot vezettek Bizánc ellen. A hadjárat egy mozzanatáról részletes, mozgalmas és tanulságos képet fest Al-Maszúdi. „*Aranymezők*” című művében arról tudósít, hogy a magyarok a besenyőkkel szövetségben támadták meg a Bizáncot. A csata W.l.n.d.r város (a település valahol a Balkán hegység déli lábainál, a Thrák-síkságra kivezető járható irányban feküdt, és fontos szerepe lehetett a síkságra való kijutás, így Konstantinápoly megközelítésének megakadályozásában) közelében zajlott le:

„... Mintegy 60 ezer lovassal érkeztek oda (a türkök és a besenyők). Ezt a sereget nagyobb toborzás és csapatösszevonás nélkül állították ki, egyébként 100 000 lett volna a számuk.

Amikor híruk eljutott Armanoszhoz (I. Romanos Lekapénos bizánci császár 920–944), aki jelenleg ... bizánci császár, az 12 ezer kereszténnyé lett mohamedán lovas küldött ellenük, akik arab módra lándzsával voltak felfegyverezve, az 50 ezer bizáncival együtt. Nyolc nap alatt érték el W.l.n.d.r városát. Táborát ütötték mögötte, majd felvonultak az ellenséggel (a turkokkal) szemben. A turkok már előzőleg nagy tömeget megöltek W.l.n.d.r népéből, a város lakói azonban a falaik védelmében kitartottak egészen addig, amíg oda nem érkeztek a segédcsapatok. ... összecsapott a két sereg s a kereszténnyé lett mohamedánok és a bizánciak kerültek előnyösebb helyzetbe, mint hogy kétszer annyian voltak, mint a turkok. A seregek éjjel is csatarendben maradtak, a négy király (értékelések szerint valójában kettő: a magyaroké és a besenyőké) pedig haditanácsot tartott. A besenyők királya ezt mondta: „Bizzatok rám a vezetést holnap korán reggel!” Ebbe bele is egyeztek.

Mikor megvirradt, a besenyő király sok lovasosztágot rendelt a jobb szárny mellé, mindegyik osztágot ezer lovas számlált, ugyanígy a bal szárny mellé is. Mikor azután felsorakoztak a csatasorok, a jobb szárny lovasosztágai a bizánciak derékhadára törtek és nyilzáport zúdítottak rá, miközben átmentek a bal szárnyra. A bal szárny lovasosztágai is felvonultak, és nyilzáport zúdítottak a bizánciak derékhadára, miközben odáig jutottak, ahonnan a jobb szárny lovasosztágai kiindultak. A nyilzás így állandóan folyt, a lovasosztágok pedig forogtak, mint a malomkerék. Maga a turk jobb szárny, középhad és bal szárny azonban nem mozdult. A lovasosztágok tovább folytatták akciójukat ezres csoportokban: azok, akik a turk jobb szárny mellett voltak, elkezdték nyilazni a bizánciak bal szárnyát, majd a bizánciak jobb szárnya felé közeledve, állandó nyilzás közben a bizánci derékhadig is eljutottak. Azok a lovasosztágok pedig, amelyek a turkok bal szárnya mellől indultak ki, a bizánci jobb szárnyat nyilazva haladtak a bizánci bal szárny felé, miközben a derékhadig is eljutottak. A lovasosztágok a bizánci derékhadnál találkoztak, és a leírt módon váltogatták egymást.

*Mikor pedig a kereszténnyé lett mohamedánok és a bizánciak látták, hogy miként bomlanak fel soraik, s hogy hogyan tér rájuk vissza állandóan a nyilzápor, rendezetlen soraikkal támadásba mentek át, s az eddig mozdulatlanul álló turk (fő)sereget rohanták meg. A (turk) lovasság utat is nyitott nekik. Utána azonban egyetlen hatalmas nyilzáporral borította el őket. Ez a nyilzápor lett az oka a bizánciak megfutamodásának: a turkok ugyanis a nyilzápor után **rendezett sorokban végrehajtott támadásukkal** megszerezték a győzelmet. Az ő soraik ugyanis rendezett állapotban maradtak és nem bomlottak fel. A lovasosztágok jobbról és balról száguldoztak. **Előkerültek a kardok is.** Elsötétült a láthatár, és sűrűn hangzott a lovasok kiáltása.*

A bizánciak és a kereszténnyé lett mohamedánok közül mintegy 60 ezren estek el, úgyhogy a turkok az ő holttesteiken át hágtak fel a város falára. A város elesett, s a kard nem nyugodott benne napokig, népét fogságba vitték. A turkok három nap múlva vonultak ki belőle Konstantinápoly irányába. Megművelt földek, mezők és tanyák között vonultak át, miközben gyilkoltak, embereket ragadtak el és vitték fogságba. ...”

Talán nem is kellene magyarázatot fűzni az idézethez, hiszen olyan szemléletes képet jelenít meg, hogy szinte magunk előtt látjuk a történeteket és halljuk a csata zaját. S talán ez a mozgalmasság el is terelheti figyelmünket a lényegről. Azonban témánk, a távolharc szempontjából nem a lovasezredek állandó rotációja az elsődleges. A távolharc lényege abban fejeződik ki, hogy a nyílzáport lövő lovasezredek olyan távolságra vágattak el a bizánci hadrend előtt, hogy nem érthette őket az ellenség bármely fegyverének a hatása. Azonban a nagy területet lefoglaló összűzeik hatalmas pusztítást okoztak a keresztények seregének teljes mélységében. Röviden fogalmazva a nyilazó lovasezredek az ellenség lőtávolán kívülről zúdítottak megsemmisítő erejű tüzet a bizánciakra, nemcsak fizikai megsemmisülésüket, hanem hatalmas demoralizáló hatást is okozva.

Azt is látni kell, hogy ehhez a „tüzérségi előkészítéshez” szervesen kapcsolódott a színlelt megfutamodás, melyet a türk derékhad hajtott végre. Amikor a bizánciak serege a hátráló türk főserég után nyomult, azok előremozgó szárnyai közé került, és létrejött a bekerítés, melyből nem volt menekülés. Újabb nyílzáporok után, az ellenség végső megsemmisítése közelharcban fejeződött be.

Közelharc (rajtaütéssel)

A magyarok harcmódjáról Reginoval ellentmondóan fest szemléletes képet a már többször idézett Liudprand. Két történetet idézek tőle. Az első – a 910. évi, Augsburg mellett lezajlott csata egy epizódja – váratlan hajnali rajtaütéssel és közelharcra kezdődött. „... Mielőtt még tehát »Aurora elhagyná Titanus sáfrányos ágját« (Vergilius idézet) (hajnali támadás, meglepés), a magyarok öldöklést szomjazó s harcra áhító serege meglepte ezeket, mármint a még ásitózó keresztényeket; egyeseket ugyanis a nyilvesszők hamarabb riasztottak, mint a kiáltozás, másokat pedig, akiket ágyukban döftek át, sem lárma, sem a sebek nem ébresztettek fel, mivel előbb hagyta el őket e lélek, mint az álom. Tehát innét is, onnét is heves ütközet kezdődött, s a türkök megfordulva – mintha megfutamodnának – serényen kilőtt lövedékeikkel, azaz nyilaikkal sokakat leterítették... A leszálló nap már hét órát jelzett, és a hadiszerencse (Gyermek) Lajos seregének kedvezett, midőn a felettébb ravasz türkök – szemtől szembe csapdát készítve – futást színleltek. Amikor a királynak cselre nem gondoló népe igen nagy lendülettel üldözni kezdte őket, a lesben állók, akiket legyőzötteknek vélték, minden oldalról rájuk törtek, és legyilkolták a magukat győztesnek tartó keresztényeket. A király maga is elcsodálkozott azon, hogy győztesből legyőzötté vált...” (bekerítés tőrbeccsalással).

Ebben a történetben a csata közelharcra kezdődik, melynek sikerét elsősorban a váratlanság eredményezte, mivel az ébredező keresztény táborba behatolva, őseink hajnalban ütöttek rajta Lajos király túlerőben lévő fegyveresein. Reggel felé a király testőr csapata és a túlélők rendezték soraikat, és lassan fölénybe kerültek. Ekkor eleink a színlelt megfutamodás taktikáját alkalmazva, lassan meghátrálva, a rejtőzködő, még harcban nem lépett, szárnyakon elhelyezkedő lesállók gyűrűjébe csalták a király seregét, és megsemmisítő vereséget mértek rájuk. A csata lefolyását elemezve, észre kell vennünk, hogy a rajtaütő erők (tőrbeccsalók) nem nagy erővel rendelkeztek. Kezdeti sikerük, támadásuk váratlanságában rejlett.

Céljuk nem is az volt, hogy megsemmisítsék az erőfölényben lévő német tábort. Feladatuk abban rejlett, hogy a meglepetésükből magukhoz térő ellenséget meghátrálva a főerők bekerítő gyűrűjébe csalogassák. Az eddig idézett történelekből is kiviláglik, hogy eleink magát a színlelt meghátrálást nem mereven, hanem rugalmasan, a mindenkori helyzethez igazítva alkalmazták. Alátámasztja ezt a következő csata története is.

Visszavonulás

A másik történetben, Liudprand, őseink meglepetésszerű – visszavonulásból közelharcra kierőszakolt ellentámadását – az Itáliában 899. szeptember 24-én lezajlott, brentai ütközet kapcsán, az alábbiakban örökítette meg. „... És amikor Berengár király (I. Berengár) látta, hogy ennyi csapat fölött rendelkezik (15 000 főről szól a tudósítások), gőgös lelkében felfuvalkodva az ellenség fölötti diadalt inkább katonái sokaságának, mint Istennek tulajdonítva, néhány emberével egy városkában tölti az időt és mulatozásra adja magát... Amikor a magyarok meglátták az óriási sokaságot, lelkükben megrettenve nem tudták eldönteni, mit tegyenek. Megütközni nem mertek, elfutni meg egyáltalán nem tudtak. A két veszély közül inkább van kedvük a futáshoz, mint az ütközethez. Amikor a keresztények üldözőbe veszik őket, az Adda folyón (a Pó bal oldali mellékfolyója Milánótól délre) úszva kelnek át (vízi akadály leküzdése menetből), úgyhogy szerfeletti sietségükben igen sokan elmerültek és meghaltak. Végre a magyarok, elfogadva a nem rossz tanácsot, követek útján azt kérik a keresztényektől, hogy a zsákmányt minden szerzeményükkel együtt visszaszolgáltassa, térhessenek haza bántatlanul. Ezt a kérést a keresztények kereken elutasítják, és kigúnyolják – sajnós – őket, és inkább köteleket keresnek, hogy azzal a magyarokat megkötözzék, semmint fegyvereket, hogy azzal leöldössék őket.

Minthogy a pogányok a keresztények lelkületét ily módon nem tudták kíméltre bírni, helyesebbnek gondolva a régebbi tervüket, a már megkezdett futással kívánják magukat kiszabadítani, és így, futva érkeznek a veronai széles mezőkre. A keresztények elővédjei üldözőbe veszik amazok utóvédjeit (eszerint harcrendet megtartva, rendezett visszavonulás volt), és a csatának egy előjátéka kezdődik itt, amelyben a pogányoké lett a győzelem (visszatartó csatározással és a megtévesztő tárgyalások alatt elfoglalták leszállásaikat!) Amikor pedig egy erősebb sereg közeledett, a megkezdett úton továbbzáguldanak, nem feledkezve meg a futásról.

A Krisztus-imádók és a bálványimádók egyszerre érkeztek meg a Brenta folyó mellé, ugyanis a szerfelett kifáradt lovak nem tették lehetővé a magyarok számára a futást. (Ez tévedés, hiszen Berengár lovai is fáradtak lehettek. Az igazi ok, hogy ott rejtőztek a rajtaütők). A két sereg tehát egyszerre érkezett oda, s csupán az említett folyó medre választotta el őket egymástól. A magyarok végre szerfeletti félelemtől kényszerítve megígérik, hogy odaadják minden felszerelésüket, foglyaikat, minden fegyverüket és lovaikat, csupán egyet tartva meg belőlük, hogy hazamehessenek. Hogy kérésük annál megtisztelőbb legyen, hozzáteszik még ezen kívül, hogy ha mindenük átadása után, a pusztá életük meghagyásával hazaengedik őket, akkor megígérik, hogy soha többé nem fognak Itáliába betörni, s erre fiakat is kezesül adják.”

Az idézetben észre kell vennünk a visszavonulás rendezettségét, a harc és a megtevesztést szolgáló tárgyalások együttes alkalmazását az ellenséges főerők üldözési ütemének visszafogása érdekében, hogy a saját csapatok időt nyerve, a lesvetés taktikájával felkészülhessenek egy váratlan ellentámadásra.

Ellentámadás közelharccal

Az előző idézet kihagyás nélküli folytatása szolgáltatja a közelharc egy másik megnyilvánulására a példát.

*„De sajnos, a keresztények gőgös felfuvalkodástól elkapatva a pogányokat fenyegetésekkel halmozzák el, mintha már le lennének győzve. A magyarok tehát e követségük után reményüket veszítve egybegyűjtötték a legvitézebbeket, és ... visszanyerve lélekjelenlétüket, háromfelől lesbe állítanak csapatokat (Ez már előbb megtörtént, különben is ezt nem az ellenség előtt kell megtenni, hanem rejtve. Itt inkább felkészültek rohamra, rendezték soraikat, felvették a „lőszerjavadalmazást”), **ők maguk pedig a folyón átkelve, egyenesen az ellenség közepébe rontanak.** A keresztények közül ugyanis a legtöbben az alkudozások miatti hosszas várakozásban kifradva, táborszerte leszálltak a lóról, hogy felüldítsék magukat étellel. A magyarok oly hirtelenséggel döfték le ezeket, hogy egyeseknek az ételt a torkukban szűrték át, másokat megakadályoztak a futásban, elvették lovukat, és ezektől annál kevésbé félték, mivel lovuk nélkül látták őket. Futnak tehát a keresztények, dühöngnek a pogányok, és akik előbb ajándékokkal sem tudták megkérlelni őket, utóbb nem ismerik a kíméletet a könyörgőkkel szemben. Végül a magyarok, miután legyilkolták és megfutamították a keresztényeket, dühöngve végigszáguldoznak az ország egész területén. És nem akadt olyan, aki megjelenésüket bevárta volna, kivéve ha nem megerődített helyeken. (A várakat eszközök híján nem tudták ostromolni.)*

Üldözés

Bölcs Leó kiemelten hangsúlyozza őseink határozott törekvését az ellenség teljes megsemmisítésére. Ennek fő harceljárása az **üldözés** volt. Az üldözés alatt is két fegyvert használtak: ijaikat célzott lövéssel és a szablyákat. Erről olvashatunk a Szent György csodáit felsoroló óbolgár gyűjteménynek a „Csoda egy bolgárral” címen ismert elbeszélésből, mely a 895. évi magyar–bolgár háború egy epizódját idézi: „... Amikor az ugrok (magyarok) szétkergettek bennünket, mi **ötvenen egy úton menekültünk.** És **üldözőbe vettek bennünket az ugrok** és a lovam kezdett legyengülni és lemaradozni. És nagyon fohászkodtam: „Uram, keresztények Istene! Segíts nekem, György, nagy vértanú imái által ments meg engem!” ... És ekkor a lovam jobb első lába a földbe süppedt és eltörött, a csapatom pedig messze elvágatott tőlem. Egy kis erdő és völgy volt a közelben. És megfeszítettem az íjamat, a nyilakat kézben tartva, a lovamtól lefelé kezdtem szaladni. Körültekintvén láttam a lovam felé vágató ugrokat, és így szóltam: „Uram, Jézus Krisztus, könyörülj rajtam, küldd el kiválasztottaidat, György vértanút, hogy elrejtsem és megóvjon engem ebben az órában!” És ahogy e szót sírva kiejtettem, tüstént nálam termett a lovam ép

lábbal, és egy ugrik a nyomába eredt: el akarták fogni, de egyikük sem tudta megközelíteni. ...Midőn lóháton termettem, az ugrok üldözőbe vettek, sokat nyilaztak rám, de nem találtak el, hála Krisztus hatalmának és Szent György segítségének. És (még) abban az órában a falumban voltam, jóllehet a falum attól a helytől, ahol rám nyilaztak, három napi távolságra volt. A csapatomból ketten jöttek meg a második nap utánam, a többieket utolérvén megölték. ...”

Védelem

Visszaulva az „Átkelő- és szállítóeszközök” című témára, fel kell hívnom a figyelmet, hogy az ott említett szekértábor **a körkörös berendezett védelem** klasszikus példája, amelyet ismertek már az avarok, a szlávok is. Ugyaninnen visszakövetkeztethetünk Bölcs Leó által említett „málha” (mely alatt a hadtápkészleteket érthetjük) fő szállítóeszközére, a szekerre. Természetesen a hadtápszállítást teherhordó lovakkal is végezték.

A színlelt megfutamodás

Az eddig felhozott példákból egyértelmű, hogy a színlelt megfutamodást nem egy önálló, elkülönült harctevékenységi eljárásként (mint például a támadás, vagy védelem, vagy visszavonulás) kell elkönyvelnünk. Inkább fogható fel harcászati manővernek, melyet egyaránt alkalmazhattak támadásban és védelemben, vagy visszavonulás során. Sőt a színlelt megfutamodás, ami nem fogható fel másként, mint céltudatos és rendezett meghátrálás, a legtöbb esetben más manőverfajtákkal együtt, azt megelőzően került végrehajtásra. Így a bekerítést, vagy törbecsalást megelőzően, azaz abból a célból, hogy a saját csapatok számára kedvező feltételeket teremtsenek az ellenség megsemmisítéséhez a távolharc fegyverével, ijaikkal.

Az alábbiakban észrevételeimet egy csoportban összefoglalva értékelem őseink harceljárásait, mely részleteiben bizony eltér a kortársak állásfoglalásaitól. Értékelésemet kritikával vezetem be, és ellenvetéseimet Bölcs Leó császár és Regino prümi apát azon feljegyzéseihez kapcsolom, melyek szerint őseink a távolharcot részesítették előnyben, és még szerencse, hogy nem szerették a közelharcot, a kézitusát és hogy „kevés embert karddal, több ezret pedig nyilaikkal pusztítottak el”. Mindez a bátorság hiányának látszatát kelti. Valójában nem erről van szó. Őseink esetében az íjjal vívott **távolharc** és a karddal megküzdött **közelharc** általában nem elválasztható harcmódok, hanem egyetlen harceljárás egymást kiegészítő, szerves részeit képezték. Nem történt más, mint ami az első és a második világháború nagy ütközeteiben, mikor az ellenséges védelem áttörése és területének elfoglalása volt a támadási cél. Ezekben az ütközetekben alkalmazott alapvető harceljárás volt, hogy a csatát hatalmas tüzelőkészítéssel kezdték el. Ebben a nagy tűzerejű és nagy hatótávolságú tüzéség és a légierő vett részt. A tüzelőkészítés rendeltetése volt, hogy a gyalogsági támadást (a közelharcot) megelőzően, a távolharc fegyvereivel hatalmas veszteséget okozzon az ellenség védelmének teljes mélységében, annak élőerejében és infrastruktúrájában

azért, hogy a támadó élőerőben (minél kisebb saját veszteséggel) a gyalogsági támadás sikerét megteremtsék. A sikeres tüzelőkészítés következtében a védelem felépítése megbomlott, vezetése megbénult, élőerőjében veszteségeket szenvedett, és a támadóknak lehetővé vált a megmaradt védelmi elemek részenkénti megsemmisítése, illetve a menekülő vagy visszavonuló ellenség üldözése, területének elfoglalása.

Őseink lovas-nomád harcéljárásban a nagy tüzerőt képviselő távolharc fegyverei voltak az íjak, melyek ösztüzeivel (nyílzáporaival) okoztak az ellenség élőerőjében (emberben és/vagy lóban) nagy veszteségeket. A nyíl-ösztüzek hatékonyságát fokozták az ismert manőverek – mint a színlelt megfutamodás és megfordulás, és az ezzel párosított törbe csalás –, melyek eredményeként minden oldalról tűzcsapások érték a védőket, megfosztva őket egyetlen védekezésül használható fegyverük, a pajzsaik védelmének hatékony kihasználásától. Ezeknek a „tűzcsapásoknak” és manővereknek a vége az lett, hogy a védők veszteségeik miatt, és a lelki nyomás következtében vagy menekülőre fogták, vagy rendezetlenül, megbomlott hadrendben, kétségbeesett támadásba mentek át. Mindkettőnek a vége az lett, hogy elődeink lóról folytatott közelharcban (már célzott lövésekkel és szablyáikkal) foglyul ejtették vagy megsemmisítették ellenfeleiket. Lényegében nem történt más, mint 1000 évvel később, más méreteken és más fegyverekkel.

Egyébként elődeink a közelharcot is nagy bátorsággal és hatékonysággal vívták. Általában együtt alkalmazták a meglepetéssel. A meglepetést éppen az okozza, hogy elmarad a „tüzelőkészítés”. Gondoljunk csak a Brenta folyó melletti csatára, mikor a folyón átkelve, a váratlanságot közelharccal biztosítva, szablyával támadtak Berengár seregére. Hasonlóan váratlan hajnali támadás történt Augsburg mellett 910-ben (Gyermek) Lajos ellen.

A példák alapján belátható, hogy a **törzsszövetség lovas egységei tudatosan és kiművelten alkalmazták az alapvető harcéljárásokat** – a támadást, az üldözést, a visszavonulást és a bekerítést –, melyek végrehajtásának alapvető fegyvere az íj volt. Mindegyik harcéljáráshoz a manőverek sokféleségét alkalmazták, így a lesállást, a törbecsalást, az egyoldalú (az ellenség egyik szárnya felé irányuló) és a kétoldalú (az ellenség mindkét szárnya ellen irányuló) átkarolást, a bekerítést, melynek célja végső soron a szembenálló fél hátába történő kijutás volt. Ismert volt számukra a rajtaütés, a közelharc, mely esetén tudatosan kihasználták a váratlanság és meglepés elvét. Ennek fő fegyvere volt a szablya.

Mindez nem érvényesülhetett volna a nagyfokú mozgékonyaság nélkül. Ezt biztosították jól idomított, igénytelen lovaik. Tehát tudatosan érvényesült náluk az összehangolt manőver és fegyverhasználat, melynek ellenszerét az akkori nyugat-európai ellenfelek sokáig nem találták meg. Ki kell mondani minden kortársi feljegyzés ellenére, hogy őseink íjai használatának elsődlegessége nemcsak azt a célt szolgálta, hogy nagy veszteségeket okozzanak az ellenségnek, hanem a saját élőerő kímélését, a legkisebb saját veszteséggel folytatott harcot is. Ezt az biztosította, hogy az ellenfeleket felülmúló íjakat már akkor használhatták, amikor azoknak még nem állt rendelkezésre semmilyen fegyverhasználat lehetősége; másik oldalról pedig a nyilazás mozgásban (lőhátrol) történt, és így a szembenálló félnek mozgó célokat kellett leküzdeni (lelőni), ami nagy mértékben csökkentette a találati valószínűséget.

Aki volt katona és részt vett lögyakorlaton, az tudja, hogy milyen nagy a különbség az ún. „állócéll”, vagy a mozgó, illetve „felbukkanó” cél leküzdése között. Eleink harcéljárásának tehát fontos jellemzője volt a saját erők óvása, a felesleges veszteségek és véráldozat elkerülése.

A harcrend és a harcrendi elemek feladatai

A harcrenddel kapcsolatos legtöbb információt Böles Leó császár hagyta ránk:

*„A harcban nem mint a rómaiak, három hadosztályban állnak csatarendbe, hanem **különböző ezredekben, tömören összekötve egymással ezeket az ezredeket, melyeket csak kis közök választanak el, hogy egyetlen csatasornak látszódjanak.***

*A főseregen kívül **van tartalék erejük**, melyet kiküldenek törbe csalni azokat, akik elővigyázatlanul állnak fel velük szemben, vagy pedig szorongatott csapatrészt megsegítésére tartogatnak. **Málhájuk a hadrend mögött a közelben van** (kellett a tartalék nyílvesztő), a hadrendtől jobbra vagy balra, egy vagy két mérföldnyire, s csekély őriséget is hagynak vele.*

*Gyakran egy kötélre vévén a felesleges lovakat, hátul, azaz a hadrend mögött, annak védelmére helyezik el. Az arcvonal rendjeinek mélységét, azaz a sorokat nem egyformán alakítják, inkább a **mélységre fordítva gondot, hogy a hadrend vastag legyen**, és az arcvonalat egyenletessé és tömörré teszik.”*

A harcrendi elemek feladatait, lesállás esetére, szintén Maurikios hagyta ránk: *„Az összecsapás megtörténtevel azok, akiket előre állítottak, szándékosan megfutamodnak, és ha az ellenség hadrend nélkül végzi az üldözést, miután azok **túlhaladtak a leshelyen, a lesben állók** előtörnek, és hátba támadják az ellenséget. **Aztán a megbeszélt jelre** a megfutamodók is visszafordulnak és közrefogják őket. ...”*

Az idézetekből kitűnik, hogy eleink nagy gondot fordítottak a harcrend kialakítására. Cél szerűen tagolták azt mélységben és szélességben. Mai fogalmakkal élve rendelkeztek első lépcső, valamint a mélységben második lépcső és/vagy tartalék csapatokkal. A tartalékot törbe csalásra, és/vagy a szorongatott csapatrészt megsegítésére alkalmazták. Ezek mögött (védelmében) helyezték el a hadtápot.

Általában megkülönböztethetők a szárnyak (jobb szárny és bal szárny), valamint köztük a derékhad. Azt is kiolvashatjuk a leírásokból, hogy a harcrendet rejteni akarták, ezért álltak fel az ezredék tömören, kis térközzel egymástól. A harcrend titkolásának célja lényegében a harcrendi elemek feladatának az ellenség előli álcázása volt.

A színlelt megfutamodás csalogató jellegű feladata főleg az első lépcső derékhadára hárulhatott. A leírtakból kiderül, hogy erre akkor kerülhetett sor, amikor sík terepen vívták a harcot, ahol nem volt domb, vagy bokros-erdős rész, ahová csapataikat elrejtve, közéjük csalogatva az ellenséget törbe csalják (lásd a Brenta folyónál). Ebben az esetben domborodik ki az első lépcsőben felállt derékhad és szárnyak (vagy csak szárnyak feladata). Ugyanis a már nem hadrendben üldöző

ellenséget ebben a helyzetben tudta bekeríteni a két, vagy három ezreddel felállt első lépcső. A bal szárny a támadók jobb szárnyát, míg a jobb szárny a támadók bal szárnyát karolta át. Erről az utóbbiról ír Maurikios császár: „*A szkíta (Szádeczky-Kardoss Samu szerint a szkítákon a törköket és avarokat kell érteni) gyakorlat sajátossága, hogy a zászlóaljak megkülönböztetés nélkül szerepelnek, más szóval az iméntiek értelmében nem különülnek támadókra és védekezőkre. Egyetlen csatarendbe kell rendezni őket, s nem három, hanem csak két ezredre bontani. A hadosztály két szárnya mintegy bekerítésre mozdul és egymás felé hajlik, majd egy megfelelő területet körülfog: a jobb szárny kívül, a bal belül kerül, körvonalban haladnak el egymás mellett, közben egymással ellentétes irányban hajtanak. ...*”

Alkalmas helyen, erdőkbe, vagy dombok mögé az ellenség által nem látható, leszálló csapatokat küldtek ki, melyek feladata volt, a színlelt megfutamodókat üldözők váratlan oldalba- vagy hátbatámadása.

Egyes vélemények szerint a törzsszövetség hetes szervezetében hadrendi felépítést kell keresni. Ha számba veszem a harcrendi elemeket és feladataikat, három feladattal felruházott szervezetet tudok összeszámolni. Ezek: a főerők **első lépcsőben** három harcrendi elemmel: jobb szárny, bal szárny és középső ezred; **a tartalékban** egy ezred; **leszállók**, mely feladathoz nem is szükséges ezrednyi szervezet. Ez mindössze három harcrendi elem. Ha az első lépcsőt tovább bontom feladatai szerint, akkor a derékhadra (középső ezredre) hárult a színlelt megfutamodás, és a szárnyakra a bekerítés, tehát három harcrendi elem három harcfeladatát különböztethetjük meg. Így számolva is, csak öt harcrendi elemet vehetünk figyelembe. Ha a nagyfejedelem, vagy a hadúr (gyula) külön kísérettel rendelkezett, akkor hat feladattal ellátott harcrendi elemet lehet összeszámolni. Így ezek nem hozhatók összefüggésbe a hét törzsszel, illetve azokat nem lehet beskatulyázni egy harcfeladat ellátására. Őseink harceljárása általában nem az egész törzsszövetség sajátja volt. Sőt ritkán fordulhatott elő, hogy hadba szólították a teljes hadra fogható állományt. Gyakrabban esett meg egy-egy törzs, vagy két-három törzsből szervezett különítmény harci alkalmazása. Ők ugyanazt a „távolharc” taktikát alkalmazták, mint amelyet a teljes haderő.

A leírtak alapján a hetes törzsi szervezet nem azonosítható a harc megvívásához szükséges csapatcsoporthoz, azaz a harcrend felépítésével, a harcrendi elemekkel.

Más a helyzet a „békediszlokációval”. A nomád törzsszövetségeknél megfigyelhető, hogy a vezértörzs települt a szálláshelyek legbiztonságosabb, központi térségében, a fejedelmi kísérettel együtt. Így a fejedelem tényleges hatalmát a saját törzse és a közvetlen fegyveres kísérete biztosította. A többi törzs további biztonságot nyújtott azzal, hogy szálláshelyeik körbefogták a vezértörzsét. A csatlakozott népelemek mindig a veszélyezett irányokban települtek. Érvényesnek tekinthető-e ez a megállapítás a magyar törzsszövetségre? Ennek megválaszolásához rendelkezünk kiinduló adattal.

A 10. század első felében, a Felső-Tisza-vidéken (a Zemplén – Bodrogszerdahely – Karos – Kenéz – Tarcál – Rakamaz – Geszteréd – Eperjeske körzetben) hasonló méltóságjelvényekkel rendelkező, magas rangú férfiak temetkeztek. Íjtartó tegezeiket a hatalmat jelképező napkorong díszítette, mely a fejedelmi méltóságot szimbolizálta. Temetkezéseik egy nagyjából 60x80 km kiterjedésű területre összpontosultak. Ez azt jelenti, hogy ez a terület tekinthető a honfoglalás után és a kalandozások időszakában a magyar **nagyfejedelmek hatalmi központjának**. A térségnek a Kárpát-medencében betöltött meghatározó szerepét erősíti még, hogy a honfoglalás kori sírokban eddig talált 140 szablya több mint egyharmada (51 db!) a Felső-Tisza-vidék temetőiből került elő, és ebből 34 a fent megnevezett körzetek lelőhelyein. A leírtakat megerősítő következtetésre ad lehetőséget a sírok nemi összetétele. Ugyanis az eltemetettek 50%-a férfi! Ez az arány lényegesen eltér a másutt feltárt, természetes módon kialakult közösségek temetkezési összetételétől, ahol a nők aránya lényegesen magasabb, 70-75%. Ez alapján megbízható következtetésként elfogadható, hogy ezek a közösségek mesterséges szervezés útján jöttek létre, és a férfi sírok magas aránya a fejedelm **állandó katonai kíséretének** jelenlétére utal.

Ha összevetjük ennek a térségnek a távolságát a Kárpátokon túl telepített, annak járható irányait északkelet, kelet és délkelet felől vigyázó előretolt figyelőőrsök települési körzeteivel (~200–500 km), akkor látható a biztonságos távolság a besenyőktől, valamint az időbeni előrejelzés, s így az átjárók megerősítésének és lezárásának lehetősége. Azt is leolvashatjuk a térképvázlatról, hogy a fejedelmi központ védelmi szempontból biztonságos helyet foglalt el a térségben. A besenyőktől legkevésbé veszélyeztetett irányban helyezkedett el, és az Uzsoki- és a Vereckei-hágók lezárására rendelkezésre álltak a körzetben települt, csatlakozott „morva-szövetséges magyarok”. A legveszélyesebb besenyő-fenyegetettségi irányoktól (a Keleti- és a Délkeleti-Kárpátok átjáróitól) a legnagyobb távolságra voltak. Ugyanez mondható el a potenciális ellenségnek tekinthető bolgárokról és frankokról, hiszen Erdély, a Nagyalföld és a Dunántúl a törzsszövetség birtokában, illetve fegyveres ellenőrzése alatt állt. Tehát a vezértörzs törzsszövetségen belüli központi elhelyezkedését nem geometriailag, hanem az ellenség(ek) által veszélyeztetett irányokban kialakult fenyegetettségi fok által meghatározott, biztonságos távolságként kell érteni. Ebben az értelemben a honfoglaló magyar törzsszövetség a nomád elveket alkalmazta szálláshelyeik kialakításakor.

Nyugvás- és menetbiztosítás

Őseink táborveréséről és pihenéséről, valamint felkészülésükről a csatára, az alábbiak szerint emlékezett meg Bíborbanszületett Konstantin:

„Nem körülárvolt táborban táboroznak, mint a rómaiak, hanem a háború napjáig nemzetségek és törzsek szerint szétszéledve legeltetik lovaikat folyvást, télen–nyáron. Háború idején viszont a szükséges lovakat maguk mellett tartják, és béklyóba verve őrzik türk sátraik közelében, a csatarendbe állás idejéig; a csatarendbe álláshoz pedig éjnek idején kezdenek.

Őrseiket messzire, sűrűn egymás mellé helyezik el, nehogy egykönnyen rajtaütés érje őket.”

Évszázados harci tapasztalatok érvényesültek a nyugásbiztosítás rendszerében. Őseink, mikor táborot vertek megszervezték az őrzés-védelmet. Ennek fontos eleme volt a figyelőőrsök létrehozása, melyeket a nyugvó-, vagy pihenőhelytől elegendő távolságra és sűrűn, minden irányban kiküldtek. A kiküldés távolsága a tábortól olyan messze esett, ahonnan ellenséges rajtaütés veszélyét észlelve, idejük maradt értesíteni a táborban maradtakat, hogy azok megfelelően felkészülhessenek a veszély elhárítására.

Ezek a korszerű harcászati elvek érvényesültek a menet- és harcbiztosítás során is. A szentgallen-i portyát megőrkítő feljegyzések több helyen számolnak be arról, hogy a kiküldött figyelőőrsök (felderítők) elő- és utóvédek, mennyire fontos szerepet játszottak a főerők tevékenységének biztosításában. Olvashatunk arról, hogy a monostor udvarán lakmározó tisztek sűrűn küldték ki felderítőiket, mindenféle váratlan támadás előrejelzése és elkerülése érdekében. Az elvonuló csapatok utóvédet szerveztek. Feladatuk volt a derékhad figyelmeztetése kürtjellel a veszélyről, és a főerők védelme érdekében harcba lépni a támadókkal, késleltetni, vagy megghiúsítani azon szándékukat, hogy rajtaüssenek a visszavonuló főerőkön.

A fegyverzet és használata

Nem célokom a különböző fegyverek és hadfelszerelések anyagának, készítési technológiájának leírása. Ezt sokan és hitelesen megtették. Elsősorban a fegyverek technikai adataival, harcászati jelentőségükkel és felhasználásukkal foglalkozom.

Honfoglaló őseink fegyverzetéről VI. (Bölcs) Leó ad tömör átfogó képet a Haditaktikában: *„Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbször kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és amint a szükség megkívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják. Üldöztetés közben azonban inkább íjokkal vannak fölényben.*

De nemcsak ők maguk viselnek fegyvert, hanem előkelők lovának szügyét is vas vagy nemez fedi.”

Folcuin, St. Bertin-i apát, A lobbes-i apátok története című munkájában írja 954 tavaszának történéséről: *„... És már elérkezett a húsvéti napok szent ünnepe, amikor ... kora reggel egyszerre csak, lám, lovak által felvert porfelhő homályosította el az eget, és mintegy a Föld távoli végéből, borsisakok ezrei bukkantak fel. ...”*

János velencei pap (Orseolo Péter velencei doge, később rövid ideig magyar király káplánja) a *„Velencei krónika”* című művében: *„A magyarok ... velencei területekre is betörték lovaikon és bőrből készült hajóikon...”*

A fentiekben említésre kerültek őseink jellemző támadó- és védőfegyverei, valamint az egyéni védetséget nyújtó felszerelések (bőrpáncél, borsisak), továbbá a vízi átkelés eszköze. A régészeti leletek részben alátámasztják ezeket a leírásokat részben viszont nem. Oka ennek elsősorban az, hogy a szerves anyagból készült fegyverek és hadfelszerelések ezer év távlatában az enyészet martalékává váltak.

Szerencsére a legfontosabb fegyverek, elsősorban a fémből készültek (szablya, nyílhegyek) értékelhető állapotban megmaradtak, mások pedig elégséges maradványaikból rekonstruálhatók. Így a bőrsisakoknak és bőrpáncéloknak nincs nyoma a sírokban. Annál többet tudunk az íjról, tegezről és nyilakról. Az egyszerűbb szóhasználat kedvéért a felsoroltakat összességében fegyverzetnek tekintve, a továbbiakban az íjat, nyilat, nyílvesztőt, tegezt íjkészletnek nevezem. Az íjkészlet legfontosabb része az ún. visszacsapó íj, más néven reflexíj volt.

A visszacsapó íj

A visszacsapó íjat korának félelmetes erejű fegyvereként, a **távolharc legfontosabb eszközeként** tartották számon. Felajzva 110 cm húr hosszúságú, leengedett állapotban „D” alakú, anyagaiban rendkívül rugalmassággal bíró fegyver, mely 60–70 m távolságra célzott lövésre is alkalmas volt, egyébként 150–200 m lőtávolságra összetűzek (nyílzápor) leadására alkalmazták. Egy átlagos visszacsapó íj felajzásához 25–30 kg, megfeszítéséhez ugyanakkora erőt kellett kifejteni. A nyugalmi állapotban a „D” alakú íjat használat előtt fel kellett ajzani, azaz ellenkező irányban „C” alakúra áthajlítani és húrjának szabad hurkos végét az íjkar végére beakasztani. Ez rendkívüli erőt és begyakorlottságot kívánt az íjásztól, mely műveletet lóháton képtelenség volt elvégezni. A felajzás lóról szállva történt úgy, hogy az íjat két comb közé szorítva, vagy rálépve egyik kézzel visszagörbítették, és a másikkal beakasztották a húr végét az íjkar másik végére. Használaton kívül az íjat védeni kellett, mert a folyamatos feszültségtől és/vagy nedvességtől veszített rugalmasságából, ezáltal hatásos lőtávolságából. E célból használták az íjtegez, melyből kétfélét is készítettek: az egyik íjhosszúságú bőrtok volt, melybe beledugva a nyugalmi állapotban lévő, D alakú íjat, a száját befűzéssel zárták (szíjjal összehúzták), a másik a készleteti íjtegez, melybe a felajzott (készleteti) íjat helyezték.

A nyíl, az íj „lőszere”

A nyíl három részből tevődik össze: a nyílvesztőből és a nyílcsúcsból és a stabilizátorból. A nyílvesztő anyaga nyír- vagy fűzfa vesszeje, vagy belőlük gyalult pálca, illetve nád. A nyílcsúcsokat a különböző célok (páncél nélküli élőerő, páncélatromboló, célzott lövésre vagy összetűzleadásra alkalmas) hatásos leküzdéséhez legalkalmasabb formákban (leggyakrabban lapos rombusz alakú, rövid vagy hosszú vágóélű; deltoid alakú, ritkábban villásan kétágú, domborúan ívelt élű stb.) készítették. Egy-egy nyílcsúcs súlya 30–50 gramm között változott. A nyíl másik végén röppálya-stabilitást biztosító (iránytartást segítő) tollazatot erősítettek.

Íjtegez

A tegez a nyilak tárolására szolgáló, felül zárható „lőszertartó” tok, melyben a nyilak hegyükkel felfelé álltak. Ez a tárolás szolgálta akadálymentes kihúzásukat a tegezből. A hegyükkel lefelé álló nyilak kivételükkor összeakadhattak. A tegezt a derék jobb oldalán övre felfüggesztve hordták.

Egy tegezben 15–20 nyílvesző fért el. A másik tegez a fent említett készenléti íjtegez volt.

Az íj használata

Az íjat **célzott lövés** leadására és meredek röppályán **össztűz (nyílzápor)** lövésére használták. A célzott lövés legtöbb esetben egyedi objektum (ember vagy állat) megsemmisítésére irányult. Az össztűz esetén több száz (ezer) nyíl egyidejű kilövésére került sor az ellenség valamely harcrendi eleme (első lépcső, második lépcső, tartalék, vagy szárnyak), illetve egésze ellen, a „tömeges” veszteségokozás céljából.

Szakértői értékelések szerint eleink íjai korszerűbbek voltak ellenfeleikénél, azokénál kétszer nagyobb távolságról lehetett velük célba találni. Értékeljük kicsit mélyebben, hogyan használhatták ki íjaik hatékonyságát őseink?

Elsőként vegyük az általam **célzott lövésnek** nevezett alkalmazási módot. Ebben az esetben az íjásznak látnia kellett a célt (egyenes vonalú láthatóságot értek alatta) és így felmérnie a cél távolságát, nagyságát, annak mozgásirányát és sebességét, majd saját mozgásához viszonyítva meg kellett becsülnie azt a pontot, ahova céloz és lő. Mivel az íjon nem volt „célzőkészülék”, mai fogalomhasználatban nem is beszélhetünk célzásról. Az íjász a rengeteg gyakorlás rögződött tapasztalatai alapján ösztönösen, napjaink sportíjászi nyelvén szólva „érzésből” lőtt. Az íj harcászati-technikai adatai szerint 60–70 méterről már alkalmazni lehetett a célzott lövést. Természetesen akkor sem vált mindenki „mesterlövészé”, ezért a nagy találati pontosság érdekében igyekeztek célközelbe kerülni. Ennek viszont az szabott határt, hogy milyen fegyverekkel rendelkezett az ellenség. Figyelembe véve azt a szakértői megállapítást, miszerint íjaik fele olyan távolságra lőttek, mint a reflexíjak, célzott lövés esetén (biztonsági rátartást is számolva) 35–40 méterre közelíthették meg a szintén íjjal rendelkező, célzott lövésre készülő ellenséget.

Az össztűz (nyílzápor) esete bonyolultabb mérlegelést igényel. A továbbiakban – figyelembe véve a számolt elvi normatívákat – vizsgáljuk meg, hogyan lehetett hatásos nyíl-össztűzet löni? A hatásosságot ebben az esetben, de nevezhetjük hatékonyságnak is, két mérce (követelmény) alapján vizsgálhatjuk: az egyik az ellenség minél nagyobb mélységének lefogása egy össztűzzel; a másik a nagy átütő erő biztosítása, azaz a védőfegyverek, a páncélzat és pajzsok roncsolása. Az első követelményt könnyen kielégíthették a támadók lépcsőzésével a mélységben, ugyanis az egymás mögött elhelyezkedő harcrendi sorok, ha ugyanazon kilövésű szögben (célhelyszögben) és erővel lőtték ki íjaikat, akkor az első sor nyilai repültek legmesszebbre a védelem mélységében, a második soré már közelebb a peremvonalhoz és így tovább.

A nyilak nagy átütő erejét a meredek röppályán (nagy célhelyszögben) történt kilövésük biztosította. Első megközelítésben nehéz elhinni, hogy nyílveszővel együtt sem nagyobb, mintegy 50 gramm tömegű nyíl, milyen hatalmas energiával csapódott a célba. A becsapódás kinetikus energiája egy adott tömegnél a szabadon eső tömeg magasságától és sebességétől függ.

Esetünkben az 5 dkg-os tömeg mozgási energiája, a magasság függvényében a következő táblázat szerint alakul:

A céltól számított függőleges magasság (m)	A nyíl sebessége a magasság függvényében (m/s ²)	A nyíl tömege megszorozódik (v ² /2)-vel	Energia a becsapódáskor (Nm)
5	9,9	49	2,45
10	14,0	98	4,9
20	19,8	176,2	9,8
30	24,26	294,27	14,71
40	28,01	392,28	19,614
50	31,3	489,845	24,49
60	34,3	588,245	29,41

A táblázat jól mutatja, hogy minél magasabbról (meredekebb röppályáról) zuhant le a nyíl, annál nagyobb energiával csapódott a célba. A megfelelő röppálya-paraméterekkel kilőtt nyílvesző átüthetett páncélzatot és gyengébb (például fából készült) pajzsokat is.

Általában a lövedékek, így a nyíl röppályája is parabola alakú. A meredek röppályát három fontos paraméterrel tudjuk jellemezni. Ezek a kilövés célhelyszöge, valamint a lövedék elméleti maximális hatótávolsága és a maximális emelkedési magassága. A számítások azt mutatják, hogy az **elméleti maximális hatótávolságot** 45° alatt kilőtt lövedékkel lehetett elérni. (A röppálya parabola alakjából következően a nyílveszők a kilövés szögével nagyjából azonos szögben csapódnak célba.) A 45°-tól plusz/mínusz 10°-kal eltérő célhelyszögek a hatótávolságot csak kis mértékben, plusz/mínusz 2 méterrel módosítják:

Elméleti maximális lőtávolság 34,6 m/s állandó kezdősebesség esetén, a lövedék célhelyszögének függvényében	
Lövedék célhelyszöge (°)	Maximális lőtávolság (m)
35	114,6
40	120
45	122
50	120
55	114,6

Állandó célhelyszög esetén az **elméleti maximális hatótávolságot alapvetően a nyíl kilövési kezdősebessége** határozza meg. Ennek alakulását a következő oldalon lévő táblázat szemlélteti:

Elméleti maximális lőtávolság 45° állandó célhelyszög esetén, a lövedék kezdősebességének függvényében	
Lövedék kezdősebesség (m/s)	Maximális lőtávolság (m)
30	91,74
34,6	122
40	163
50	254,84

Az alábbiakban a nyílvesző **maximális emelkedési magasságát** befolyásoló tényezőket vizsgálom. Kerülve a matematikai képleteket, csak a számítások eredményeit értékelem. A lövedék emelkedési magasságát is a kilövési célhelyszög és a lövedék kezdősebessége határozza meg.

Lövedék elméleti maximális emelkedési magassága 34,6 m/s állandó kezdősebesség esetén, változó célhelyszög függvényében	
Lövedék célhelyszöge (°)	Maximális emelkedési magasság (m)
40	25,19
45	30,5
50	36
60	45,75

A táblázatból kiolvasható, hogy durván véve, 5° célhelyszög-emelkedéssel 5 méterrel nő a nyílvesző maximális emelkedési magassága, azonban a kilövési meredekség növelésével a lőtávolság csökken (90°, azaz függőleges fellövés esetén a lövedék gyakorlatilag visszazuhan a kilövés helyére).

Lövedék elméleti maximális emelkedési magassága 45°állandó célhelyszög esetén, változó kezdősebesség függvényében	
Lövedék kilövési kezdősebessége (m/s)	Maximális emelkedési magasság (m)
30	22,9
34,6	30,5
40	40,7
45	51,6
50	63

Mint látjuk 5 m/s kezdősebesség növekedés 10–12 méter maximális magasságemelkedést eredményez, azonban a lövedék kezdősebességét korlátozza az íjba fektethető helyzeti energia, amely a felajzásból és a húr megfeszítéséből tevődik össze.

A nyílvesző maximális emelkedési magasságát tehát két tényező, a célhelyszög és a kilövés kezdősebességének együttes megválasztásával lehet hatékonyan növelni, illetve csökkenteni:

Lövedék maximális emelkedési magassága változó kezdősebesség és változó célhelyszög függvényében	
Lövedék célhelyszöge (°) és kezdősebessége (m/s)	Maximális emelkedési magasság (m)
45 és 34,6	30,5
50 és 40	47,8
55 és 45	95,56
60 és 50	69,25

Az íj mint a távolharc fegyvere

A számításokból általános megfigyelésként kivehetjük, hogy 45° kilövési meredekséggel és 40–50 m/s kezdősebességgel a nyílvevőt 160–250 m maximális lőtávolságra lehetett biztonsággal röpíteni, miközben elérhető 51–63 m magasságot, ahonnan zuhanva iszonyú pusztítást okozott az élőrőben. A továbbiakban 200 m közepes lőtávolsággal számolva a harcrend alakulásánál figyelembe kell vennem a szemben álló fél íjászcsoportainak képességét. Ők is célzott lövésre és osztály leadására használták íjait. Vizsgáljuk meg mindkét esetet. A támadó taktikát alkalmazó őseink ellen az ellenfél íjászcsoportait alapvetően védekezésre használta. Célzott lövések esetében a harcrend első soraiban alkalmazta íjászait. Mivel az íjászoknak védőfegyvereik (pajzsai) nem lehettek, társaiknak kellett védeni őket eleink nyilai ellen. Őseink osztály leadó első sorai így 35–40 méterre közelíthették meg a védelmi vonalat, és löhették ki nyilait. Ha íjait hatásos lőtávolságát 200 méterben veszem, akkor az ellenség területét a védelmi vonaltól számítva 160–165 méter mélységben voltak képesek belőni. Ha azonban az ellenség íjász csoportjai kihasználták íjait maximális lőtávolságát (a szakértői becsléseknek megfelelően legyen 100 m), és osztály lőttek, ugyanakkor védettségre törekedtek eleink visszacsapó íjaitól, akkor valahol az első sorai mögött 10–15 méter mélységig becsülhetjük elhelyezésüket. Ha ők innen lőtték legnagyobb hatótávolságra (~100 méterre) nyilait, akkor eleink 85–90 méterre közelíthették meg a peremvonalat úgy, hogy az ellenség íjászai még nem voltak képesek nyilakkal elérni őket. Ez a számvetés is azt jelenti, hogy védelmük még mindig lefogható (pusztítható) volt 110–115 m mélységig. Ilyen „vastag” harcrendet ritkán állítottak fel, s talán csak a bizánciakra volt jellemző.

Mindezekkel a számításokkal csupán az általánosan figyelembe vehető elvi normatívákat keresem, hiszen minden ismert adat azt támasztja alá, hogy a bolgárokon kívül, a Kárpát-medencében folyó honfoglalás kori harcok ellenfeleire nem volt jellemző az íjászcsoportok, és főleg nem a könnyűlovassághoz kötött íjászcsoportok alkalmazása. Mindez csak őseink egyedülálló támadó harcmódját fémjelzte!

Ezeket az elvi megközelítéseket és a belőlük levont következtetéseket alátámasztják Bölcs Leó íjjal kapcsolatos megjegyzései, melyekre Haditaktikájában találtam rá. A császár művében hangsúlyosan javasolja fiának, hogy fegyverezze fel a seregét „... főképpen pedig íjakkal és jó sok nyílvevővel. Hatalmas és

eredményes fegyver a nyíl” Példaként hozza fel az arabokat és a kurdokat, akik győzelmeiket íjainak köszönhetik. Hatásosnak tartja ezt a fegyvert a szemben álló íjászok ellen, de a lovasság paripái ellen is, melyben tetemes kárt tudnak okozni, mert a nyílzáporban elhullott lovak láttán az ellenség harci erejét és kedvét veszítette el. A lándzsás ellenfelek, illetve a lándzsával felszerelt csapatok ellen is elsődlegesen hatékony fegyvernek tekinti az íjat, mivel az íjászok (szerintem) célzott lövéseivel, és bennük nagy veszteség okozásával a támadásról való lemondásra kényszerítik őket. Azonban azt is megjegyzi, hogy az íjászok nyilait, ha ellövődözik, megfosztják magukat fegyvereiktől, és védtelenné válnak. Ez volt a gyalogíjászok jellegzetes gyengesége, ráadásul figyelembe kell vennünk, hogy célzott lövéseket leadhassák, őket a harcrend első soraiban alkalmazták.

Az alábbi idézetben Bölcs Leó császár, a védelem ellen rohamozó csapatok és az oltalmukban (a roham biztosítására) alkalmazott tűzfegyvereknek napjainkban is élő taktikáját fogalmazta meg. **„Az összeütközések ... a harcban a nyílkészlet bőségéhez mérten egyöntetűen, viszonylagos egymásutánban és rövid idő alatt menjenek végbe, nehogy a harcbaelegedés késleltetése miatt az ellenségnek szüntelen nyilazása következtében a nyilak nagyobb számmal hulljanak harcosokra és lovakra.”** Ebben az egyetlen mondatban a tűz és mozgás összehangolása, a „fuss, én fedezlek” elve fogalmazódott meg.

Az arabokkal kapcsolatosan említi, hogy a harcrendjükben a lovasaik előtt etióp gyalogos íjászokat alkalmaznak, *„... minél fogva támadóik komoly ellenfélnek tartják őket.”* Rajtuk kívül a lovasság rendelkezik íjakkal. Velük kapcsolatosan említi, hogy **a nyilak ellen pajzsokkal védekeznek úgy, hogy felemelve tetőzetet képeznek belőlük.** Hozzáfűzi, hogy **mindezt a rómaiaktól tanulták el, őket utánozzák.** A fölöttük aratott győzelem fontos feltételei között sorolja fel a nagy íj és nyílkészleteket.

A támadó arab csapatok visszaverésének egyik módszereként említi, hogy *„... mindenekfelett nyilazgatással kell előrenyomulásuknak határt szabni, és pedig az első sorokban állókra s a kissé hátrább levőkre lövöldözni. Így, ha lovaikat, az ő arab ménjeiket lenyilazzák, s az etiópieiak és a többi nyilasaik fedve nem lévén, megsebesülnek, legott futásnak fognak eredni két okból, először mert sokra becsült és nem könnyen szerzett lovaikat megmenteni szeretik, s másodszor mert lovaik megmenekülésével ők maguk is megmenekednek.”*

A leírtakból kitűnik, hogy az íj volt korának az a „tűzfegyver”, mellyel az ellenségnek rövid idő alatt, a legnagyobb veszteségeket lehetővé lehetett okozni úgy, hogy a saját csapatok a szemben álló fél többi fegyverének „lőtávolságán” (hatásán) kívül estek. Az íjjal és megfelelő harceljárással, erőfölényben lévő ellenfelek élőerejét lehetett oly mértékben gyengíteni, hogy az erőfölény átbillenhetett a gyengébb fél számára. Őseink esetében ez a hatásos fegyver egybeforrt a gyors mozgással, a manőverrel, és ezzel a többi íjászcsapat fölé emelték a fegyverhasználat hatékonyságát.

Közelharcfegyverek

A szablya

A szablya a közelharcnak vágásra és szúrásra egyaránt alkalmas támadó és védőfegyvere volt. Hossza 70–90 cm között változott, 60–65 cm hosszú éle mentén az egyélű penge enyhén ívelődött, amelynek tompa fokát a hegyétől vissza, nagyjából harmadnyi hosszúságban ugyancsak élesre köszörültek. Markolata az él felé görbült. A fegyver szerelékéhez tartozott az ívelt gömbös végű, bronzból, vagy ritkán ezüstből öntött, vagy vasból kovácsolt keresztvas és a körte alakú markolatgomb.

Használatára jellemző, hogy a hosszú éllel, felülről lefelé irányuló vágással a lovast, majd ezt közvetlen követő felfelé rántással a fokéllal a lovat támadhatta forgatója.

Egyéb közelharcfegyverek

Források megemlítik még a harci baltát (fokost?), a szekercét, a kétélű baltát. A változatos formájú harci baltákból közel száz példányt tart nyilván a régészet. A közelharc hatékony fegyvereként alkalmazhatták ezeket a páncéllal védett harcosok ellen, és szerszámként is jól hasznosíthatók lehetnek.

Jóval ritkább fegyvernek számítottak a lándzsák, így használatuk nem lehetett elterjedt. A Bölcs Leó által említett kopjának nincs nyoma a korabeli sírokban.

Eleink testi épségük védelmére bőrsisakot, bőrvértet használtak.

Átkelő- és szállítóeszközök

Az átkelőeszköz elnevezést folyó, vagy más víziakadály leküzdésére használt csapatszállító úszó alkalmatosságra használjuk. Fontosnak tartom körbejárni ezt a kérdést, hiszen a honfoglalás kori harcok kapcsán számtalanszor szembesültünk folyóátkeléssel. Elég, ha emlékezünk a bizánci flotta szállítására, őseink visszatérésére Bulgáriából al-dunai átkeléssel, és a 900-ban, Pannónia elfoglalását is dunai átkeléssel kezdték őseink. A lovas-nomád hadviseléshez köthető átkelőeszközt egy forrás említi, János velencei pap, aki a magyarok 899. évi itáliai hadjárata kapcsán említi, hogy elődeink bőrből készült hajóikon szándékoztak velencei területekre betörni. Hogy milyen alkalmatosság lehetett ez az átkelőeszköz, arról Plano Caprini úti jelentéséből (tatárokhoz, 1247-ben) alkothatunk képet. Idézem: *„Ha folyóhoz érnek, a következőképpen kelnek át rajta, bármilyen széles legyen is. Az előkelőbbeknek van egy kör alakú, könnyű bőruk, melynek peremére sűrűn hurkokat csinálnak, egy kötelet átbújtatnak rajta, és összehúzzák úgy, hogy körben öblöt képezzen, ezt megtöltik ruháikkal, és nagyon erősen belepréselik. Ezután a közepére helyezik a nyergeket és más keményebb tárgyaikat. Maguk az emberek is a közepére ülnek, és az így elkészített csónakot egy ló farkához kötik. Egyik emberüknek, aki a lovat irányítja, avval együtt elől kell úsznia; vagy olykor két lapáttal eveznek át a túlsó partra, s így kelnek át a folyón. Lovait pedig*

behajtják a vízbe, egy ember az egyik lovat vezetve elől úszik, s a többi ló mind követi; így kelnek át a vizeken s a nagy folyamokon. Másoknak, a szegényebbeknek, egy erősen összevarrt bőrtömlője van – egy ilyennek beszerzése mindenkire kivétel nélkül kötelező –, ebbe a tömlőbe, vagy, mondhatnám zsákba, ruhájukat és minden holmijukat beletömik, a zsák száját igen szorosan bekötik, egy ló farkához erősítik, és az ismertetett módon átúsztatnak.”

A Caprini által leírtak nem térhettek el lényegesen a magyarok „bőrhajóitól”. Hiszen a leírás kielégítette a bőrből egyáltalán készíthető úszóalkalmatosságokat, és a könnyűlovassághoz illő, nem súlyos, szállítható vízi átkelőeszközzel van szó.

Őseink természetesen ismerték az átúsztatást. Erre leggyakrabban menetből történő folyóátkelés esetén került sor, amely szolgálhatta a meglepést, vagy az üldözést, de történhetett kényszerből, visszavonulás esetén is. Természetesen az átúsztatást korlátozta a folyóakadály nagysága, a folyó sodrása, a víz hőmérséklete, és maga a vízállás (áradás, apadás).

Az átkelés bőrhajókon már előkészületeket igényelt. Mint Caprininál olvashattuk, a bőrhajót ki kellett merevíteni, majd ezt követően lehetett belerakodni. Nagyobb teher szállítására alkalmatlan volt.

A már többször idézett Ekkehard jegyezte fel a magyarok szentgalleni kalandozásáról: „... a wasserburgiak (település a Bodeni-tó partján) gyakrabban hajókon tartózkodva, amelyekkel **az ellenség (a magyarok) nem rendelkezett**, várták az ellenséges állapotok végét. ...” Később így folytatja: „... Míg így tevékenykedtek (a rajnaiak), **a magyarok Schwarzwaldból sok hajóra szert téve elsőként szállították át csapataikat**, s mivel ama föld leghatalmasabb ura, bizonyos Liutferd háborúval fogadta őket, igen nagy veszteségek árán, de mégis győzelmet arattak (a magyarok)...” Mindkét idézet bizonyítja, hogy őseink nem rendelkeztek nagyobb befogadóképességű hajókkal. Azonban ha kellett, akkor zsákmányoltak, vagy éppen alkalmi átkelőeszközöket készítettek, vagy ácsoltattak. A nagyobb (merev) úszóalkalmatosságok nem illenek a lovas-nomád harceljárásba. Szállításuk megoldhatatlan volt, a könnyűlovasság mozgékonyágát akadályozta volna.

Többet tudunk a szárazföldi szállító eszközökről. A már idézett Ekkehard írja a szentgalleni kalandozások kapcsán: „... Ők (magyarok) pedig a lehető leggyorsabban birtokba vették a mezőt és a síkságot, s a csatasort – a körülményekhez képest – serényen felállítva, a **kocsikat és az egyéb málhát** körben elhelyezve, egymást váltva örködték az új folyamán, ...”

Ugyanebben a műben található még egy utalás a kerekesszállítóeszközre, mikor arról szól a történet, hogy őseink nem nyitották fel a kolostor pincéjében talált két boroshordót, mert szekereikre már elég italt málháztak. Nagy valószínűséggel elődeink szekereire is vonatkoztatható Regino prümi apátnak, a magyarokkal kapcsolatosan jellemzett szkíta népek lakhelyeinek leírása, miszerint: „... **semmilyen házuk, hajlékuk vagy lakóhelyük sincs, hiszen csordáikat és nyájukat legeltetve szoktak kóborolni a megműveletlen pusztákon. Feleségeiket és gyermekeiket szekereken viszik magukkal, (amelyeket) az eső és hideg ellen állatbőrrel befedve házak helyett használnak. ...”**

A leírtakból kitűnik, hogy a szekér ugyanúgy szállítóeszköze volt a vándorló–legeltető nomád életvitelnek, mint a nagy távolságokat teljesítő könnyűlovasságnak.

Vezetés és harcirányítás

A témával foglalkozó művekben és értékelésekben kevés szó esik a csapatok vezetéséről, a harc irányításáról, pedig erre elég sok utalás található a korabeli forrásokban. Fontosnak tartom ezt a kérdéskört megvizsgálni, mert őseink felkészültsége, begyakorlottsága, és fegyelmezettsége nem érvényesülhetett volna az egységes vezetés, és a vezetőknek a harcra történő hatékony ráhatása nélkül. Gondoljuk csak el, mi történt volna, ha a színlelt megfutamodás harceljárás alkalmazása egy-egy csatában ötletszerűen, csapatonként és különböző időben valósul meg. Amennyiben akár a „meghárulás”, akár a visszafordulás nem egyetlen parancsra (legyen az bármilyen jel, vagy jelzés) történik, abban a pillanatban megbomlik a harcrend, és a csatamezőn eluralkodott volna a zűrzavar. Bölcs Leó is megerősíti a hadba vonult sereg egységes irányítását, amikor kijelenti, hogy „*egy fő*” vezeti őket.

A törzsszövetség katonai vezetésére hézagosan utaló adatok állnak rendelkezésünkre. Az már az előzőekből nyilvánvaló, hogy eleink politikai és katonai hatalmában az egyes „beosztások” egy személyhez kötődtek. Azonban a törzsszövetség élén, a kettős fejedelmi rendszerből adódóan elkülönült a politikai és a katonai vezetés, a szakrális király a kende (kündü) és a hadúr a gyula (jila) tisztségében. A törzs vezetője azonban egy személyben képviselte a törzs érdekeit a törzsszövetség felé és rendezte a törzs belső ügyeit, egyúttal parancsnokolta a törzs harcosait. Más lehetett a helyzet a külön feladatra (több törzs harcosaiból álló) ideiglenesen létrehozott törzsszövetségi különítmény esetén. Ebben az esetben – a kalandozó hadjáratok példáján – a részt vevő törzsekből a legmagasabb rangú vezethette a különítményt. Megint más volt a helyzet a harcban, ahol minden harcrendi elem (főerő ezredek, tartalék, lesállók) külön parancsnokkal rendelkezett.

Külön parancsnok állhatott a fejedelmi kíséret élén. A csatlakozott népek harcosait közvetlenül saját választott vezérük parancsnokolta, aki alárendeltségi viszonyban állt a gyulával, vagy annak helyettesével a karchával (ez a méltóság később jött létre).

Bizonyosnak látszik, hogy a harcban, a csapatok értesítésének és vezénylésének fő eszköze a **kürt** volt. Az augsburgi csata történetéből ismerjük, mikor Bulcsú megtudta, hogy Ottó király nagy felmentő serege közeleg, „... *megfűvatta az egész sereg előtt ismert kürtjét, amelynek hangjára (jelére!) az egész hadsereg abbahagyta a város ostromát,*”

A kürt adhatta le az akkori csatazajt is túlszárnyaló **különböző jelzéseket az egyes harcrendi elemektől elvárt hadmozdulatokra**, mint a színlelt meghárulás, megfordulás, bekerítés, ösztűz kiváltása, üldözés, visszarendelés stb. Azonban az idézett forrásokból tudjuk, hogy nemcsak a parancsok közlésére, hanem a hírek továbbítására, értesítésre és riasztásra is különböző kürtjelzéseket használtak. Jó példa erre Ekkehard szentgalleni szerzetes feljegyzése, miszerint a kiküldött felderítők kürtjellel jelezték, hogy fegyveres csapatokkal megerősített erődítmény található a közelben.

Hallótávolságon kívül **füst- és tűzjeleket** használtak az értesítésre. Widukindtól tudjuk, hogy a portyákon szétszéledt csapatok összegyűjtésére hatalmas füst- és tűzjeleket adtak. Természetesen alkalmazták a lovas hírvivőket is a távoli egységekhez az utasítások eljuttatására, vagy tőlük a hírek jelentésére.

Korábban már utaltam rá, hogy törzsszövetségi szinten működni kellett egy tanácskozó testületnek (erre a már mások által elnevezett törzsszövetségi tanács kifejezést választom). Minden olyan esetben, amikor az egész törzsszövetséget érintő döntésről volt szó érvényesült a kollektív döntés elve, azaz a saját ügyekben, az önálló törzsek, a törzsszövetség egészét érintő dolgokban, kiemelkedően a védelem vagy a hadba szállás, a szövetségkötés, valamint fejedelem- és fontos tisztségválasztás ügyekben a törzsszövetségi tanács döntött. Ez a testület volt a törzsszövetség legmagasabb szintű döntéshozó szerve. Tagjai voltak a törzsek vezérei, és valószínűleg a táltosok és a tekintéllyel bíró öregek. A törzsszövetségi tanács működésére több helyen találtam utalást. Bíborbanszületett Konstantin jegyezte fel DAI-jában, hogy a bizánci császár küldöttségét vezető Gabriel klérikus, akit a császár a besenyők elleni szövetségi ajánlattal küldött, a „*türkök összes fejei*” fogadták, és a császári javaslatot egyhangúlag utasították el. Ez a történet már nagy valószínűséggel a Kárpát-medencébe költözött törzsszövetségi tanács előtt esett meg. A Kárpát-medencében élő törzsek közötti védelmi megállapodás szintén a tanács létére utal. Erről is Bíborbanszületett tudósít: „... *A türköknek ez a nyolc törzse nem hunyázkodik meg a maga fejedelmei előtt, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak.* ...” A törzsszövetségi tanács többnyire védelmi helyzetben, vagy hadjáratok előkészítése során tanácskozott. A császár fenti híradását a törzsszövetség „békevezetésének” leírásával folytatja: „... *Első fejük az Árpád nemzetségéből sorban következő fejedelem, és van két másik is a jila (gyula, a hadúr) és a karcha, akik bírói tisztséget viselnek, de van fejedelme minden törzsnek is.*” Arab forrásokból ismerjük, hogy a törzsszövetség feje a kende (küdü) volt, míg a törzsszövetségi csapatok fővezére (a hadúr) a gyula méltóságot viselte. Bizánci forrásból ismerjük még a harka címet, mely a bírói tiszteletet jelentette.

Méltóságjelvények

A törzsszövetségi, vagy törzsi, de még a nemzetségi katonai hierarchiában sem ismerünk a mai rendfokozati megkülönböztetésnek megfelelő rangjelzéseket. Azonban a katonai vezetés jellegzetes, parancsutasításos rendszere mindig is igényelte a parancsadó személy jogosultságának felismerését, függetlenül attól, hogy a végrehajtó személyesen ismerte őt, vagy nem. A nomád lovas harcos teljes fegyverzetét az övére akasztva hordta. Így fegyvereit szükség szerint elérhette, és viseletük nem akadályozta őket a fegyverforgatásban. Ebből következik, hogy minden harcos viselte a fegyverövet fegyvereivel. Mivel jól láthatók voltak, díszítésük (ötvösmunkájuk) gazdagsága, valamint az ékítmények anyaga (arany, ezüst, bronz) a külső szemlélő figyelmét viselőjére irányította. Ugyanakkor tudatosította tulajdonosa rangját és parancsadási jogát. A magyar történeti irodalom őseink hatalmi rendszerében betöltött helyére, szerepére utaló fegyvereket és ékítményeket együttesen méltóságjelvényeknek nevezte el.

A régészeti kutatás méltóságjelvénynek tartja a veretes övet, a készenléti íjtegez, a veretes tarsolyokat, és az arany- vagy ezüstszereléses szablyát. Vizsgáljuk meg ezek elhelyezhetőségét a katonai vezetés struktúrájában.

Veretes öv

Egyszerű bőr- vagy textilövet minden nomád lovasharcos viselt. A régészeti kutatások során előkerült veretes övek száma azonban kevés (a veretek alapján mindössze 184). Ez is azt bizonyítja, hogy szűkebb kör viselhette azokat. A veretes övön a csat után 20–25 egymás mellé szegecselt arany (ritkán fordult elő), aranyozott ezüst, esetenként bronz veret díszítette az övet. Ezek közül egyeseken áttört nyílás található, mely a fegyverek és a tarsoly felfüggesztését szolgálták. A széles veretek a bőröv deréktáji részét takarták. Ezt követte a szíj egy keskenyebb része, rajta 90°-kal elforgatott díszítményekkel, melyek a csatot kikerülve, a derék bal oldaláig sorakoztak. A szíj innen a bal térd irányába fordult. A veretek sorát a nagyszíjvég zárta le. A veretes öv így fénylő fémpántként vette körül viselőjét, és messziről látható volt. A leletekben a széles és a keskeny veretek száma eltérő. **Lehetségesnek tartom, hogy a viselt fegyverek által nem takart, keskeny veretek száma viselőjüknek a hatalmi ranglétrán elfoglalt helyüket szimbolizálta.** A veretes övek több mint egynegyede a Felső-Tisza-vidék gazdag temetőiből származik.

A díszes öv a fegyverekkel már a szkítáknál a különböző rangú férfiak méltóságának jelvényévé vált. Jelentősége nyomon követhető a 8-9. század írott forrásaiban (mongóliai türk vagy jenyiszeji kirgiz sírfeliratokban). Az idézeteket Révész László „Emlékezzetek utatok kezdetére” c. könyvének e témával foglalkozó fejezetéből vettem át:

*„Kán uram, országom, vígságom, ó jaj elhagytak... Kánomtól, földemtől, ó jaj elváltam! Védvén törzsem vérvörös jelvényét, **arany öv övezett**, földemért, törzsemért, harminckilenc évemben... társaimtól, **fegyverövemtől**, lenge léptű lovaimtól, ó jaj, fekete fajtámtól elváltam, jaj nekem!”*

(Elegesi felirat. Bede A. fordítása)

Készenléti íjtegez

A készenléti íjtegez egy olyan díszes bőrtok, amelybe az íjat felajzott állapotban, lövésre készen tartották. Az íjtartó külső részének középső harmadában korong alakú minta található, fölötte több sorban fémveretek. A 6-7 cm átmérőjű (ezüst)korong, melynek felületét közepén aranyozott svasztikát ábrázoló díszítés tölti ki. A korog körül, csúcsával a svasztika felé mutató háromágú veretek díszítették két körben az íjtegezt, belső körben négy, a külsőben több. A korong a svasztikával ösidőktől fogva a mozgás, az örök körforgás, azaz a napkorong jelképe. A körülötte elhelyezett belső körben a négy veret a négy égtájat szimbolizálja. A külső kör díszítései minden bizonnyal a világmindenséget jelképezik. Ismeretes, hogy a Kazár Kaganátus szimbólumrendszerében a napkorong testesítette meg a hatalmat.

Ez azt jelenthette, hogy viselőjüknek joguk volt méltóságjelvényükön a fejedelem jelét viselni, a fejedelem nevében szólni, intézkedni, parancsolni.

Ismerünk a veretes övet említő eleges felírral tartalmában és érzelmi hangulatában rokon, a tegezt említő sírfeliratot is:

„... Országom–kagánom töletek elváltam, **aranyozott tegeztől** most immár elváltam.”

(Oznacszennojei felirat. Kakuk Zs. fordítása)

A készenléti íjtegezek díszítményeinek anyaga ezüst, és/vagy aranyozott ezüst. A Felső-Tisza-vidék vezéri sírjaiból (Karas, Eperjeske, Bodrogszerdahely, Kenézlő, Tarcal, Rakamaz) hét készenléti íjtegezt rekonstruáltak régészeink. A készenléti íjtegezek csekély száma, gazdag ékítményei (és jellemzően aranyozott ezüst anyaga), valamint szimbólumrendszere arra enged következtetni, hogy csak a leghatalmasabb méltóságok viselhették, tehát a törzsi vezérek.

Veretes bőr- vagy nemeztarsolyok

Honfoglaló őseink mindennapos használati eszközeiket az öv jobb oldalára csatolt bőr- vagy nemeztarsolyban tartották. A tarsolyok külső felületét bronz- vagy ezüstveretekkel, illetve az egész felületet fedő, általában megmunkált (ötvös díszítésű) lemezzel fedték. Ezek a leletek jellemzően a honfoglaló magyarság viseleti kellékei. Maga a bőrtarsoly általában elenyészett a sírokban, azonban a fém díszítmények megmaradtak. Mivel az előkerült tarsolylemezek (összesen 25) közel kétharmada (15 példány) a Felső-Tisza-vidék temetőiből, a 10. évszázad első felének hatalmi központjából származik, az eddigi kutatás méltán a méltóságot kifejező szimbólumkategóriába sorolja őket. Anyagukra jellemző az ezüst és a bronz. Némelyik veret díszítményét tűzarányozással vonták be. Az anyag szerinti hármas tagozódás tehát a tarsolylemezeknél éppúgy megfigyelhető, mint a veretes öveknél és a készenléti tegeznél.

Gazdag díszítésű szablyák

Az arany- vagy ezüstszerelékes (markolat, hüvely, keresztvas) szablyák is azért kerültek be a méltóságjelvények körébe, mert a vezérsírok jellegzetes lelete volt, és statisztikai eloszlása a fejedelmi központhoz kötötte azokat. A honfoglalás kori sírokból előkerült 140 szablyából 51 db a Felső-Tisza-vidék sírjaiból került elő. Természetesen ez azt is jelenti, hogy a szablya elterjedt fegyver volt. Ugyanúgy értékelhetjük, mint a fegyverövet. Minden lovas harcosnak rendelkezni kellett a közelharc legfontosabb fegyverével, a szablyával. Az eddigi kutatások a szablyán nem találtak olyan megkülönböztető jelet, mely gazdájának társadalmi pozícióját határozta volna meg. Ennek a fegyvernek díszítettsége és a szerelékek anyaga elsősorban viselőjének gazdagságára utalt, és a többi méltóságjelvényvel együtt jelenítette meg tulajdonosának rangját.

A méltóságjelvényekről megismertek alapján egy-két (általános) következtetést levonhatunk.

Az eddigiek alapján kétségbevonhatatlanul a legfontosabb és legnagyobb hatalmat jelképező méltóságjelvényt a készenléti íjtegez jelenti. Viselőjét a törzs vezérével azonosíthatjuk. Az eddig napvilágot látott leletek közül kimondottan a katonai hierarchia egyes rangjaira egyedül a veretes öv, illetve annak lógó részére rögzített keskeny veretek utalnak. A tarsoly és a szablya ékítményeinek anyaga kapcsolódhatott különböző méltóságokhoz, tulajdonosuk tehetőségének, gazdagságának kifejezésre juttatásával. Ez utóbbi két méltóságyszimbólum, csak a veretes övvel, és a készenléti íjtegez létével vagy hiányával együtt értékelhető méltóságjelvényként.

A veret anyaga jelenthette a hatalmi hierarchia lépcsőfokai közötti különbséget. Az arany a törzsi vezéreket (a törzsszövetségi tanács tagjait) jelző nemesfém lehetett. Az ezüst a nemzetségeket jelképezhette, a bronz pedig a fejedelmi kíséret alacsonyabb rangú vezetőit. Természetesen ez feltételezés, de a jelenlegi magyar katonai hagyományokban hasonló felosztásban szimbolizálják a rendfokozati jelzések színei a vezetési lépcsők tagozódását. A felső és középszintű katonai vezetés rendfokozatait aransárga színnel, a végrehajtókat közvetlenül irányítók rangjelzését pedig ezüst színnel jelölik.

A régészeti leletek alapján olyan kép alakult ki, hogy valamilyen rangra emelés, vagy funkció betöltésére történő kinevezés esetén a pozícióba kerültek megkülönböztető viseleti tárgyakat kaptak adományként. Ezeket nevezzük adományozott méltóságjelvényeknek. A méltóságjelvények a tulajdonosuknak az uruktól elnyert rangját jelölték, melyek velük együtt kerültek a sírba. Méltóságjelvény illette meg a család, nemzetség, vagy törzs azon tagját is, aki származása jogán a hatalmi hierarchiában töltött be pozíciót.

A törzsszövetség politikai hatalomrendszerében egyes méltóságok egyaránt jelentettek politikai és katonai hatalmat, ezért ugyanúgy vonatkozhattak egy személy két pozíciójára.

Felkészítés, kiképzés

A harcra történő felkészítés és kiképzés témája ritkán kerül megemlítésre a forrásokban, de ami keveset találtam, az bizonyítja, hogy igenis, tudatosan már gyerekkortól képezték a harcosokat.

Bölcs Leó írja: „*Sok gondot fordítanak rá, hogy gyakorolják magukat a lóhátról való nyilazásban is.*”

Reginó is említi a felkészítést: „*... Minden idejüket lovaikon töltik; azokon szoktak utazni, tartózkodni, gondolkodni és beszélgetni. Gyermeküket és szolgálóikat nagy igyekezettel tanítják lovagolni és nyilazni. Jellemük kevély, lázongó, hamis és szemtelen, hiszen az asszonyokat ugyanúgy vadságra szoktatják, mint a férfiakat.* „

Liudprand cremonai érsek is feljegyezte, hogy „a kemény tél egészét fegyverek készítésével, nyílhegyek köszörülésével és az ifjúságnak a harcászat ismeretére való tanításával töltik el.”

Ebben a három rövid idézetben összesűrítve megtalálhatók azok a legfontosabb területek, melyekre a lovas-nomád harcosnak fel kellett készülnie, nevezetesen a lovaglás, a fegyverhasználat és a harcászat. Mindezt megkövetelte a könnyűlovasság nagy manőverező képessége, és a harcászat-technikai mutatóiban a másokét felülmúló távolharc-fegyver, az íj mesteri kezelése.

Fegyelem, edzettség, jellem, magatartás

Erről VI. Leó császár írt, és megállapításait több forrás is alátámasztja: „... Ez a nép tehát, mint amely egy fő alatt áll, fellebbvalóitól kemény és súlyos büntetéseket szenved elkövetett vétkeiért, s mint amelyet így nem szeretet, hanem félelem tart féken, a fáradoalmakat és nehézségeket derekasan tűri, dacol a hőséggel és faggyal és a szükségésekben való egyéb nélkülözéssel, lévén nomád nép.”

Folcuin, St. Bertin-i apát „A lobbis-i apátok története” című munkájában írja 954 tavaszának történetéről: *A mieink megrettentek és felkészültek a halálra. Akik fürgébbek voltak, azok felmentek az – hogy így mondjam – erődtítményszerűséghez, amely inkább csak Isten szentjeinek a közbenjárása által vált erőssé; ... A mieink viszont a papok és szerzetesek segítségével – bár ennek a rendnek tilos fegyvert fognia, hiszen feladatuk a lélek ápolása – buzgón helytálltak. És amikor már az ellenség berontott, és amint kölcsönösen összeölelkezve egymásba kapaszkodtak – egyesek a halálra, mások a megadásra készültek –, akkor egyszerre csak a könnyörületen Isten menedékhelyéről, a templom szentélyéből két galamb szállt fel, amelyek háromszoros kört írtak le a bekerítettek csatasora fölött. Ezután igen nagy eső kövekezett, amely megakadályozta a nyilazásban jártas népet az ijhűrok kifeszítésében. A rémület és félelem annyira eluralkodott rajtuk, hogy a menekülést sietették, és **vezéreik korbácsot használtak** (fegyelmezés!) azokkal szemben, akik helyt akartak állni. ...”*

Regino: „... **Mindenkor készek idegenek vagy földijeik elleni lázadásra; természetüknél fogva hallgatagok, hajlamosabbak a cselekvésre, mint a beszédre...**”

Ezeket a **jellemző tulajdonságokat és viselkedést** Bölcs Leó az alábbiak szerint fogadta el Maurikiustól „... *férfiakban gazdag és szabad nép ez, s egyéb pompát és bőséget mellőzván, csupán arra van gondja, hogy vitézül viselkedjék a maga ellenségeivel szemben.*”

Mindezt összevetve látható, hogy eleink katonai viselkedésében és fegyelmében a vitézség párosult a feltétlen engedelmességgel, az ún. vakfegyelemmel. Ez utóbbi feltétele volt a véráldozatokkal járó, eredményes harctevékenységeknek, hiszen a nomád törzsek, törzsszövetségek jellemzője volt más népek behódoltatása vagy befogadása, és fegyvereseik katonai segédcsoportként való alkalmazása. A befogadottak érdekei pedig nem mindig eshettek egybe a befogadókéval, ráadásul a pusztai szabad élethez szokott harcosok virtusa szembesülhetett a parancsteljesítés kényszerével.

Az ellenfelek fegyverei és harceljárásai

Úgy gondolom, hogy a Kárpát-medencébe költözött törzsszövetség fegyveres fölényéről akkor kapunk teljes képet, és abban az esetben látjuk világosan győzelmeiket és vereségeiket, ha megismerjük az ellenfelek fegyverzetét és harceljárásait is.

Kezdjük a legnagyobb ellenséggel, a **frankokkal**. Bölcs Leó azt írja róluk, hogy alapfegyverük a pajzs, lándzsa és a kard. Azt is megemlíti velük kapcsolatosan, hogy bátrak és meg nem félemlíthetők, sőt a csatában vakmerők. Szégyenletesnek tartják a gyávaságot és a megfutamodást. Egyéb, elsősorban latin nyelvű források támasztják alá a császár által feljegyzetteket. A forrásokot értékelve látnunk kell, hogy a nyugati haderőkben a honfoglalás korában volt kialakulóban a lovagi hadviselés. Ennek középpontjában a nehézfegyverzetű lovas állt, aki kiválóan fél volt szerelve egyéni védőfegyverzettel (pajzs, páncélzat) és a lovagi harchoz illő közelharcfegyverekkel (kard és lándzsa, melyek a támadófegyvereket képviselték). A nehézlovasság jellegzetes támadófegyvereként a csatabárdot (súlya 1,2 kg), ismerjük, melyet legtávolabb, mintegy 12 méterről lehetett az ellenfélre hajítani. Lovasíjász csapatokat nem alkalmaztak.

A lovasság harcrendjét a csatasor jellemezte, mely három-négy sorból állt és kilométer hosszan elnyúlhatott. Ha a terep nem tette lehetővé a felállást egy csatasorban, akkor 10 méterrel az első mögött egy másodikat állítottak fel. A sorok nagyon tömörek voltak és egyszerre ritkán támadtak. Általános volt az a harceljárás, hogy a jobb szárny kezdte a rohamot és a többiek a csatasorból csoportosan csatlakoztak a támadókhoz. A rohamot lassan kezdték, ügyelve arra, hogy soraik rendjét megőrizték, majd egyre gyorsulva a szembenálló fél soraiba betörve érték el a legnagyobb sebességet. Csapásuk így átütő erejűvé vált. De nem őseink ellen! Ők már 60–70 méterről megkezdheték nyíl-össztüzeikkel az ellenség soraik megbontását. Ilyen távolságról a szembenállók egyik támadófegyvere sem érte el őket. A nehézlovasság nem tehetett mást, mint vagy pajzsai mögött igyekezett fölfogni a nyílcsapásokat (a mozgékony könnyűlovasság manőverei miatt nem teljes sikerrel), vagy támadásba átmenni. Ez pedig őseinknek kedvezett, hiszen a náluk lassabban mozgó nehézlovasság rohama elől könnyen kitértek, s a támadásba átment ellenfél védtelenebbé válva, könnyebben lekezdhető célpontot jelentett. A nyílzáporok már nemcsak szemből, hanem a lesbenállók harcbalépése következtében minden oldalról zuhantak rájuk. Hatalmas veszteségeket szenvedhettek. Az íjak hatékony pusztító erejéről fest szemléletes képet Liudprand cremonai püspök a „Bosszú” című művének egy versbetétyében, mely a 910. évi augsburgi csatát idézi:

*„... tegezek ürülve, sívölnék a messzire röppent
Nyilak, erős páncél repedez, hasadoz ki-ki hátán.
Mint amikor zuhogó jég elpaskolja vetésünk,
És útján támad kopogó zaj, lárma tetőnkön:
Döngnek a bőrsüvegek, csapkodják kardok azonkép,
S hullnak a holt tetemek, repülő nyíl átszegi őket.”*

A keleti frank hercegségek és grófságok a kezdeti magyar támadások ellen nem is találtak másutt védelmet, mint váraikban és falakkal körülvett erődítményeikben.

A másik nagy ellenség a **morvák** voltak. Róluk nem találtam fegyverzetüket és harceljárásukat megörökítő leírást, utaló feljegyzéseket viszont igen. Az egyik VI. Leó császár tollából származik, aki – igaz, hogy a déli szlávokkal kapcsolatosan – azt írta, hogy a szlávok a korszerű haditudományt, ahogyan a rómaiakkal (bizánciakkal) háborúskodó népek ellen hadakozni kell, azt a bizánciaktól sajátították el, azaz ők tanították nekik. Ezzel a gondolattal párhuzamot vonva, nagyon valószínű, hogy a morva-szlávok pedig a frankoktól tanulhatták a hadimesterséget. Erre utaló feljegyzések a latin nyelvű forrásokban találhatóak. A Fuldai Évkönyv tanúsága szerint Raszisztzláv morva fejedelem kiemelkedő hadvezéri talentumát kiváló diplomáciai tehetség egészítette ki. A morva függetlenség megszerzése érdekében érzékenyen reagált (Német) Lajos és az apjától a keleti végekkel elszakadni vágyó fia, Karlmann közötti ellentétekre. Előbb Ratboddal, az Oriens fő tisztség viselőjével, majd a király fiával szövetkezett (Német) Lajos ellen. Amikor a király 855-ben sereggel támadt Raszisztzlávra, olyan súlyos vereséget szenvedett, hogy életét is alig tudta kimenteni a csatából. Végül is a király a keleti tartomány irányítását Karlmannra bízta, és 858-ban már arra biztatta fiát, hogy indítson hadjáratot Raszisztzláv ellen. Azonban ők inkább szövetségre léptek egymással, és a morva fejedelem továbbra is Karlmann önállósulási törekvéseit támogatta apjával szemben. (Német) Lajos 861 után tudta leverni fia lázadását (a harcok 861-ben kezdődtek), de a morva fejedelmet nem tudta egyedül nyílt csatában legyőzni. Csak miután fiával békét kötött, és szövetkezett a bolgár kánnal, tudott olyan koalíciót létrehozni, mely egyesült erővel támadta Raszisztzlávot, akit Dowina (Dévény?) várába kényszerített ugyan, de a hosszú ostrom ellenére sem adta meg magát. A király erejéből csak túsok által biztosított hűségeskü kicsikarására tellett. Mindezt azért írtam le, mert ebben a történetben látom a bizonyítékát egy önálló, erős morva hadsereg létének, mely mástól nem sajátíthatta el a hadimesterséget, mint a frankoktól, ahogy a déli szlávok a bizánciaktól. Mindez azt is jelenti, hogy nem rendelkeztek ijjjal felszerelt könnyűlovassággal. Bizonyítja ezt az is, hogy a fent említett csatákban 861-ben Karlmann oldalán részt vettek őseink „nyilasai”, majd később 881-ben a morvák szövetségében is. Tehát a morvák ugyanúgy nem rendelkeztek a lovas-nomád hadviselés fegyvereivel, mint a frankok. A törzsszövetség fegyverzete és harceljárása ellen ők sem tudtak hatékonyan védekezni. Velük szemben is érvényesült a Kárpát-medencébe költözött eleink harcászati erőfölénye.

Ami a **bolgárokat**, a honfoglalás kori legnagyobb ellenfeleinket illeti, Bölcs Leó jellemezte őket tömören. Szerinte a bolgárok hadiszervezete és hadirendje nem különbözik a türkökétől. Alátámasztja mindezt a Szent György csodáit leíró óbolgár gyűjteményből vett idézet, melyből egyértelműen kitűnik, hogy a bolgárok rendelkeztek lovasíjász csapatokkal. A bizánci császár még fontosnak tartja megemlíteni, hogy a többi szkíta néptől eltérően, csupán a bolgárok és a türkök fordítanak gondot az egyöntetű hadrendre, ezért nagyobb erővel vívják a közelharcot. Azonban harci szellemüket értékelve hozzáteszi, hogy. „... amikor ezek (bolgárok) magukévé tévén a keresztények hitét, a római erkölcsök hatása alatt kissé megváltoztak, akkor hitetlenségükkel együtt vadságukat és nomád voltukat is levetkőzték.”

Ezzel a megállapítással cseng össze Gardézi bolgárokra vonatkozó megjegyzése: „... ott van egy nép a rómaiak közül, akik keresztények, N.nd.r-nak nevezi őket (a bolgárokat). Ők többen vannak, mint a magyarok, de gyengébbek. ...”

Az értékelt hadjáratokat és csatákat követően, miután megismertük őseink és ellenségeiknek harceljárásait, érdemes elemezni a mintegy fél évszázaddal később lezajlott augsburgi (Lech-mezei) csatát. A csata szép példáit hozza a tárgyalt lovas-nomád harceljárási formáknak, másrészt több helyen tetten ragadható a legnagyobb ellenség, a keleti frank hadvezetés harcászatának fejlődése.

Az alábbi idézetet Gerhard augsburgi papnak (kortárs) a 955. évi, Lech-mezei csatáról készült feljegyzéséből emeltem ki: „... Tüstént a következő évben, amely a mi urunk, Jézus Krisztus megtestesülésének 955. éve volt, a magyarok akkora serege lendült támadásba, amekkorát – saját bevallása szerint – az akkor élő emberek közül egyetlen vidéken sem látott senki. A sereg megszállta és elpusztította a noricumiai földjét, a Duna folyótól a hegyekig nyúló Fekete-erdőig, s miután a Lech folyónál átkelt, és Alemanniát (Svábföld) elfoglalta, Szent Afra egyházát (Augsburg melletti templom) felégette, és a Dunától az Erdőig terjedő egész tartományt felprédálta, az Iller folyóig (a Duna jobb oldali mellékfolyója Augsburgtól északra) elterülő igen nagy részt pedig a tűz martalékává tett. Augsburg városát, amelyet akkor alacsony, tornyok nélküli falak vettek körül, és amely önmagában véve nem volt erős, **ostromgyűrűbe fogták**. A szent főpap (Szent Udalrich, augsburgi püspök) pedig a legderekabb katonák igen nagy sokaságát gyűjtötte össze maga körül a város védőművein belül, akiknek serénysége és bátorsága Isten segítségével szilárdan megerősítette a várost. A katonák látván, hogy a magyarok serege a várost körülvéve ostromra készülődik, ki akartak rohanni, hogy velük összezsaphassanak. A püspök azonban ebben nem értett egyet velük, hanem megparancsolta, hogy erősen torlaszolják el a kaput, ahol jó lehetőség kínálkozott a betörésre. (Sok vereség harci tapasztalata volt, hogy az erődítményeket nehezen vívták a lovas-nomád csapatok.) A keleti kaput, ahol a vízhez (Lech folyóhoz) jártak, oly nagy tömegben támadták meg a magyarok (felderítésük jól működött, megtalálták a falak gyenge pontját), hogy maguk is azt hitték, mindjárt be tudnak hatolni. A püspök katonái vitézül küzdöttek a kapu előtt, és egészen addig ellenálltak, míg a magyarok egyike, aki a többieket a harcban felülmúlta, és akinek vezetésébe és kiválóságába vetették minden bizodalmutat a csata órájában, megölve össze nem rogyott. Végül is a többiek, amint látták, hogy ez holtan roskad a földre, nagy félelemmel és siránkozással elragadták a testét, és visszavonultak táborukba. A csata idején a püspök stólába öltözött lovára ült, sem pajzsot, sem páncélt, sem sisakot nem viselt. Miközben mindenfelől elzúgtak körülötte a nyilak és a kövek, érintetlen és sértetlen maradt. Amikor pedig véget ért a harc, visszatért, körbejárta a várost, és megparancsolta, hogy a városnak a harc színterein lévő házait hozzák rendbe, azokat egész éjszaka építsék, a sáncokat pedig, amennyire a rendelkezésre álló idő engedi, állítsák helyre. Ő maga az egész éjszakát imádkozással teli virrasztásban töltötte, és arra intette a városban összegyűlt szerzetesnöket, hogy egy részük bent a városban keresztekkel tartson körmenetet ... Ő pedig az éjszaka kicsiny részét sem fordította testi pihenésre ... mindenkinek feladta az utolsó kenetet” – idézve a zsoltáríró Dávid szavait, azt mondta: „Ha a halál árnyékában járok is, nem félek a csapásoktól, mert te velem vagy.”

Midőn a püspök kegyes intelme véget ért, a fényes nap első sugara rávetődött a széles földre, a magyarok kimondhatatlan sokaságú serege ostrom céljából minden oldalról körülvette a várost, különböző ostromeszközöket hozva magával a védőfalak lerombolására. **(Ostromeszközök először jelentek meg a kalandozások során!)** És amikor minden oldalon már készen álltak a harcra, és a város összes védőbástyáját megtöltötték a védők, a magyarok közül egyesek a többieket **korbácsokkal fenyegetve ösztökélték** a harc megvívására; azok pedig látván a bástyákon a velük szemben állók sokaságát, Isten által megfélemlítve nem merték megrohanni a falakat. Közben, midőn belül is, kívül is felkészültek a harcra, Arnulf fia Berthold (Arnulf bajor herceg fia árulóvá lett, kiválva a király seregéből értesítette a magyarokat Ottó király hadmozdulatáról) a Reisenburg nevű várból (település Ulmtól keletre, a Duna mellett) a magyar királyhoz jött, és értesítette őt a dicsőséges Ottó király megérkezéséről. Amint ez azt hallotta, **megfűvatta kürtjét (vezetés, irányítás!), amely az egész hadsereg előtt ismeretes volt, a kürtjelre az egész sereg felhagyott a város vívásával, és a királlyal való tanácskozással sietve összejött, ő pedig megbeszélve embereivel a helyzetet, Isten adományából abbahagyta a város elleni harcot, és a dicsőséges király ellen vonult azzal a szándékkal, hogy őt embereivel együtt leverje és győztesen térve vissza a várost és az egész országot elfoglalhassa. ... A király, amint megpillantotta a magyarok hatalmas seregét, úgy vélte, hogy ezeket emberi erővel lehetetlen legyőzni, hacsak a mindenható Isten nem kegyeskedik elveszejteni őket, akinek segítségével bízva, és főembereinek vigasztaló szavaitól erőre kapva férfiasan harcba bocsátkozott velük (955. augusztus 10-én). ...”**

Önkényesen megszakítom a püspök elbeszélését, mert a történet sorába időrendileg itt illeszkedik Widukind emlékezése a Lech-mezei csatáról: „... Ennek hallatára (hogy támadnak a magyarok) a király (Ottó), mintha az elmúlt háborúban egyáltalán nem csigázták volna fáradalmak, megkezdte a felvonulást az ellenséggel szemben, csupán keveseket véve maga mellé a szászok közül, mert a szláv háború szorongatta őt. A frank és bajor sereg, miután Augsburg városának határaitban táborba ütött, elébe indul; erős lovasság kíséretében megérkezik a táborba Konrád herceg, akinek jövetelétől bátorságra kapva a katonák már nem kívánták halogatni az ütközetet. Ő ugyanis természete szerint bátor lelkületű volt, és ami a bátrak között ritka, jó tanácsadó is, aki, rontson akár lovasként, akár gyalogosként az ellenségre, ellenállhatatlan vitéz, (ezért) békében és háborúban egyaránt nagy becsben állt társai előtt. (Az augsburgiak bátor helytállása lekötötte Bulcsú seregét, míg a király csapatai időt nyerve gyülekeztek. Ebben az esetben a magyar felderítés nem állt a helyzet magaslatán, hiszen csak árulás útján szereztek tudomást a tényleges ellenség közeledtéről, a király nagy erejű seregéről. Bulcsú részéről nagy hiba volt Augsburg ostromába kezdeni. Csapatai előerőben hatalmas veszteséget szenvedtek, harcosai demoralizálódtak, eltűnt a könnyű zsákmány reménye, és mindehhez még hozzájárult az augsburgi védők hősiessége.)

Portyázó csapataik révén mindenesetre mindkét sereg értesült róla, hogy a haderők nincsenek messze egymástól. Miután a táborban kihirdették a böjtöt, elrendelték, hogy másnapra mindenki álljon készen a küzdelemre. Az első pirkadatkor felkelve ... kivonultak a táborból, szám szerint mintegy nyolc légió. A sereget viszontagságos és nehezen járható terepen vezetik keresztül, nehogy az ellenségnek

alkalma adódjék a csapatok megzavarására nyilaikkal, amelyeket oly **útító erővel** használnak a bokrok rejtekéből. (Ez már harci tapasztalat, kerülték a magyar lesbenálló erők íjainak pusztítását.) Az első, a második, és a harmadik légiót a bajorok állították ki, s élükön Henrik (Ottó király testvére) herceg tisztjei álltak, mivel a herceg maga távol maradt a háborúból, ugyanis betegség gyötörte testét, amelyben meg is halt. A negyedik légiót a frankok alkották, akiknek vezére és gondviselője Konrád herceg volt (Vörös Konrád lotaringiai herceg, Ottó veje). Az ötödikben, amely a legnagyobb volt, és amelyet a királyi légiónak is neveztek, a katonák ezreiből kiválasztott vitézek és az elszánt ifjúság vont a gyűrű védelmében maga az uralkodó vonult (érdemes észrevenni a király védelmét, ő a hadrend legbiztonságosabb légiójában középen az ötödikben vonult, és ott is a legjobb harcosoktól körülvéve) ... A hatodik és hetedik légiót a svábok képezték, élükön azzal a Burcharddal (sváb herceg), akihez a király testvérének leánya ment férjhez. A nyolcadik légióba ezer válogatott cseh vitéz tartozott – akiknek inkább jó fegyverük, semmint hadiszerecséjük volt –, s rájuk bíztak minden málhát és útipoggyászt, mintegy azt a légiót tartva a legbiztonságosabbnak, amely az utóvédet alkotja. Az események azonban másként következtek be, mint ahogy elgondolták; a magyarok ugyanis semmit sem késlekedve átkeltek a Lech folyón (váratlanság, mint a Brenta folyónál), és a hadsereget megkerülve az utolsó légiót kezdték el nyilaikkal nyugtalanítani (átkarolás, hátbatámadás a sereg magyarok ellen legtapasztalatlanabb egysége ellen), majd hatalmas kiáltozások közepette **rohamot indítottak, s miután egyeseket levágtak, másokat foglyul ejtettek** (közelharc) a légió többi fegyveresét – a teljes málhát hatalmukba kerítve – megfutamtították. **(A felderítés megtalálta Ottó király seregének gyenge oldalát!)** Hasonló módon támadtak a hetedik és hatodik légióra, s miután többségüket szétszórták, azok is megfutamodtak. A király pedig, amint felismerte, hogy az ütközet az ellenkező oldalon zajlik, s hogy hátul az utóvéd csapatok veszélyben forognak, oda irányította (Konrád) herceget a negyedik légióval, aki a foglyokat kiszabadította, kiragadta a zsákmányt birtokukból, és messzire űzte az ellenfél fosztogató csapatait. Miután a fosztogató ellenséges csapatokat mindenünnen kiverték, Konrád herceg győztes hadijelvényekkel tért vissza a királyhoz... (A király részéről bölcs döntés volt Konrád herceg légiójának harcbavetése. Ő tartózkodott legközelebb az utolsó légióknál kialakult veszélyes helyzethez, és csapatai harcértéke a legmagasabb volt. Lélektanilag is megfelelő időben léptek harcba, hiszen őseink a győzelem tudatában a zsákmánnyal voltak elfoglalva, harcrendjük felbomlott, ijaikat hatékonyan nem használhatták. Közelharc alakult ki, amelyben a páncélozott nehézlövesség erőfölénybe került.)

Amikor a király észrevette, hogy szemközt már teljes erejével tumbol a küzdelem, buzdításképpen a következő módon szólt társaihoz: „Katonáim! Ti, akik az ellenséget nem a távolból, hanem itt közvetlenül szembehelyezkedve szenveditek meg, magatok látjátok, hogy ebben a súlyos szorultságban helyén kell lennie szívünknek. Mind mostanáig, lám, dicsőségesen használtam fel serény karjaitokat és mindig ellenállhatatlan fegyvereiteket, mindenütt győzedelmeskedtem hazám és birodalmam határain kívül, s most hátráljak meg, saját földemen és tulajdon országomban? Tudom, hogy hátrányban vagyunk a sokaságot illetően, de nem a vitézség és nem a fegyver dolgában, legfőképpen pedig abban nem, amivel szemben minden fegyverzet híján tökéletesen védtelennek ismertem meg őket, és ami a legnagyobb bátorítást jelenti számunkra, (nevezetesen is) az isteni segítség

tekintetében. Amazoknak egyedül a bátorság szolgál menedék gyanánt, nekünk a remény és az isteni oltalom. (Hivatkozás erkölcsi főlényükre.) Szégyenletes volna, ha mi, immár csaknem egész Európa urai, odanyújtánánk kezünket az ellenségnek. Hamar eljött a vég, katonáim, jobb ha harcban dicsőségesen halunk meg, mint ha az ellenségnek alávétve, szolgamódra tengetnénk életünket, vagy ha hitvány barmok módjára a járomtól sorvadnánk el biztosan. Tovább beszélnek katonáim, ha nem tudnám, hogy e szavakkal vitézséget és bátorságot ébresztettem szívetekben. Rajta, nyelvünk helyett beszéljenek inkább a kardok!” (A hit erkölcsi főlényt jelentett!) Majd e szavak után megragadta pajzsát és a szent lándzsát, s ... ő fordította elsőként lovát az ellenség felé.

Az ellenség közül a bátrabbak eleinte ellenálltak, de amint látták, hogy társaik meghátrálnak, zavarodottan a mieink közé keveredve elveszejtetnek. A többiek közül pedig némelyek kimerült lovaikon a szomszédos falvakba húzódnak, ahol fegyvereseket ők körülzárva az épületekkel együtt égnek el (szétszóródik a hatalmas sereg, nem lehet áttekinteni, **megszűnt a központi akarat érvényesülése, megszűnt a vezetés!**), mások a közeli folyón úsztatnak át, de mert a túlsó partoldal nem kínál a vízből kilépőknek kaptatót, visszabuknak a folyóba és odavesznek. Ezen a (1995. augusztus 10.) napon betörték táborukba és kiszabadították az összes foglyot, a rákövetkező és harmadik napon pedig, a környező városok oly mértékben felmorzsolgatták sokaságuk maradékát, hogy egy sem, vagy csak néhányuk tudott elmenekülni. De a győzelem azért e rendkívül kegyetlen nép fölött mégsem volt vértelen (náluk is nagy volt a veszteség!)

Mert bizony a vitézül küzdő Konrád herceg, aki a belső harci láztól és az aznap szerfölött tűző nap melegétől felhevülve forróságban égett, miközben a páncélját kioldva levegő után kapkod, elesik egy, a torkába előlről befürödő nyíl okozta seb következtében. ...

A magyar nép három vezérét (Lél, Bulcsú és Súr) foglyul ejtették, Henrik herceg elé vezették, s mint arra rászolgáltak, csúfos halállal büntették, bitófán végezték ugyanis. ...”

A Lech-mezei csata történetének végéhez, további részletekkel újból Gerhard püspök szolgál. Fent megszakított idézetét folytatom: „...Ennek nyomán a magyarok serege harci kedvét elveszítve megfutamodott. Noha hihetetlen számban hullottak el közülük, még mindig akkora seregük maradt, hogy azok, akik Augsburg bástyáiról látták őket vonulni, úgy vélték, úgy látták, hogy nem harctól elgyötört sereg tér vissza, de végül is a védők felismerték, hogy a magyarok a város mellett elvonulva sietve a Lech folyó túlsó partját igyekeznek elérni. A király pedig övéivel üldözésükre indult, és lemészárolta azokat, akiket sikerült utolérni, a napnak esti órájában pedig Augsburgba ért, ott töltötte az éjszakát a püspökkel... Miután pedig beköszöntött a reggel, felkereste a bajorok földjét a barbárok menekülő csapatait üldözve, és gyors követeket küldve szét elrendelte, hogy az ellenség megsemmisítése céljából őrség vigyázza a folyók összes révjeit és gázlóit. A révekhez éjszaka érkező ellenséget a hajókon lévők részint a folyókba süllyesztették, részint megölték. Akiknek mégis sikerült átkelni, azok a partot őrzők keze által pusztultak el. Egyetlen utat, vagy kitérőt sem sikerült találniuk úgy, hogy ott ne teljesedett volna ki rajtuk nyilvánvalóan Isten bosszúja, annyira, hogy nem sok nappal azután, foglyul ejtett

királyaikat és főembereiket és sok más földijüket Regensburgba hurcoltatván, népük nagy gyalázatára akasztófára húzták.

A leírtakat tömören értékelve, az mondható el a csatáról, hogy a magyarok meglepetésszerűen, egy megkerülő osztag alkalmazásával hátra támadták Ottó király harcrendjének (menetrendjének) 8. (utolsó), majd a 6. és 7. légióját. Ez a manőver Bulesú kiváló hadvezéri tehetségéről tanúskodik. Itt el is dőlhetett volna a csata sorsa, ha őseink nem a zsákmányra vetik magukat, hanem a király (5.) légióját támadják meg, hiszen közben a főerők harcba léptek az 1., 2. és 3. bajor légióval. Ottó döntése is zseniális volt. Akkor lépett harcba a két legerősebb, harcedzett légióival, mikor a helyzet kritikussá vált. Henrik herceget hátraküldte a két sváb légió megsegítésére, ő maga pedig az első lépcsőt támadó magyar főerők ellen szállt harcba. Mindkét helyen a számára kedvezőbb közelharcot használta ki, melyben érvényesíthette a korszerű nehézfégyverzettel felszerelt csapatai erőfölényét.

Áttekintve a honfoglalás 892–907 között lezajlott csatáit és azok körülményeit, megállapítható, hogy **a Kárpát-medencébe költözött és újra egyesült törzsszövetség ebben az időszakban megerősödött.** Bizonyítja ezt az is, hogy olyan hatalmas ellenfelet és tehetséges hadvezért győzött le és foglalt el területeket tőlük, mint a Symeon vezette bolgárokat. Annál is inkább értékelendő ez a tett, mivel Symeon, uralkodása alatt többször megverte a balkán legerősebb és legkorszerűbben felfegyverzett hadseregét, a bizáncit. A császárt adófizetése kényszerítette. Bizánc egy alkalommal győzedelmeskedett Symeon felett, mikor a magyar törzsszövetséggel szövetkezett a bolgárok ellen.

A megerősödött törzsszövetség több mint ötven éven át nem lelt legyőzőre nyugaton sem. Köszönhető ez elsősorban annak, hogy megtalálták a **politikai érdekközösséget** a csatlakozott népekkel és az őslakossággal, a Keleti Frank Birodalom elleni harcban. Ugyanakkor **katonai fölényre** tettek szert a környező nagyhatalmak fegyveres erői fölött. Nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy **kiváló diplomáciát** folytattak. Nem állott távol őseinktől, sőt minden olyan esetben, amikor érdekeik megkívánták szövetségre léptek más népekkel és/vagy hatalmakkal. Gyakran előfordult, hogy szövetségeseikből ellenségek lettek, vagy fordítva. Ilyen volt a frankokkal kötött szövetség a morvák ellen, a szövetség Bizánccal a bolgárok ellen, és 900 után a morvákkal történt szövetkezés a frankok ellen, valamint a besenyőkkel „nyélbeütött” szövetség a bizánciak ellen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Kristó Gyula: *A honfoglalás korának írott forrásai.* Szeged, 1955.
- Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai.* Budapest, 1984.
- Szádeczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai I.* Szeged, 1992.

CONTENTS

SECURITY POLICY

COLONEL DR. FERENC PADOS

**THE POSSIBLE THREATS OF THE HUNGARIAN REPUBLIC,
THE PRINCIPLES AND POLITICAL CONSEQUENCES
OF USING ITS ARMED FORCES**

COLONEL JÓZSEF KIS-BENEDEK

**STRATEGIC CONTENT OF THE ISRAELI WITHDRAWAL
FROM GAZA STRIP**

LIEUTENANT-COLONEL ZSOLT LAKATOS

IRAQ – RESISTANCE FIGHTERS AND TERRORISTS

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

MAJOR GENERAL (R.) PROF. DR. TIBOR KŐSZEGVÁRI

**THE PLACE, ROLE AND PROBLEMS OF THE MILITARY
INTELLIGENCE IN THE WAR AGAINST TERRORISM**

FACTS ABOUT COUNTRIES

CAPTAIN ENG. ANDRÁS LÁSZLÓ

**GROM – THE SPECIAL OPERATION UNIT
OF THE POLISH ARMED FORCES**

FORUM

COLONEL DR. LAJOS RÁCZ

**THE ETHICS OF INTELLIGENCE – KNOWLEDGE AND BELIEF,
LOGIC AND MORAL IN INTELLIGENCE**

COLONEL (R.) BÉLA TORMA

**THE WARS OF THE AGE OF CONQUEST,
TACTICS AND WEAPONS OF OUR ANCESTORS**

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal által kiadott szakfolyóirat, amely negyedévente jelenik meg.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya keretében működő Hadtudományi Bizottság a kiadványt „*a hadtudomány egyes szakterületeire kiterjedő tartalmú hazai folyóiratok*” között tartja nyilván, és „*az MTA doktori eljárás során felhasználandó, mértékadó folyóiratok jegyzéké*”-ben szerepel.

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal a honvédelmi miniszter 2002-ben tudományos kutatóhellyé minősítette. A Hivatal Tudományos Tanácsa feladatai közé tartozik a kiadvány gondozása és szakmai felügyelete, melynek első száma 2002 szeptemberében jelent meg.

A Tudományos Tanács elnöke Madarász Károly mk. dandártábornok, titkára dr. Sallai Imre nyá. ezredes. A kiadvány Szerkesztőbizottságának tagjai valamennyien tagjai a Tudományos Tanácsnak is.

A kiadványban történő publikálás feltételei:

- Jellegével összhangban a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal összefüggő témákat, kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más anyagokat – várunk megjelentetésre. A főbb rovatok címei – Biztonságpolitika, Hírszerzés – Felderítés, Kutatás – Fejlesztés, Országismertető, Fórum, Tudományos munka –, egyben orientálják is a szerzőket.
- A szerzői kéziratok megküldhetők a Tudományos Tanács titkárához, a Szerkesztőbizottság tagjaihoz, a felelős szerkesztőhöz. A kéziratokhoz kérjük olvashatóan mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását, állandó lakcímét és telefonon történő elérhetőségét.
- A szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20-21 gépelt oldal). A kéziratot 12 pontos betűvel, másfeles sortávolsággal gépelve, lehetőség szerint CD-n vagy floppy-n, és egy kinyomtatott példányban kérjük megküldeni. Előzetes egyeztetés után lehetőség van a kézirat interneten történő fogadására is.
- A közlésre elfogadott írásokért megbízási szerződés alapján – a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzóknak megfelelően –, szerzői honoráriumot fizetünk. A szerzői kézirat elkészítése önálló szellemi tevékenységnek, megalkotásnak minősül, amely adókedvezményre jogosít. A kéziratokat a Szerkesztőbizottság lektoráltatja.
- A megjelentetett írások szerzőit és lektorait tiszteletpéldány illeti meg. A közlésre nem került kéziratokat csak az adott naptári év végéig őrizzük, de a szerző kérésére azt visszaadjuk.

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a honvédelemmel, a biztonságpolitikával és a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdések felvetésének és megválaszolásának fóruma. A kiadványban közzétett tanulmányokban megjelenő vélemények nem feltétlenül azonosak a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal és a Tudományos Tanács hivatalos álláspontjával.

Elérhetőségeink

Postacím: MK KFH Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24-26.

MK KFH Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

Telefon: Dr. Sallai Imre nyá. ezredes,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9344/1372, HM 02/61-372

Tóth András mk. ezredes,
a Szerkesztőbizottság elnöke
06(1) 386-9344/1500, HM 02/61-500

Vass Jenő nyá. ezredes,
felelős szerkesztő
06(1) 386-9344/1306, HM 02/61-306
telefax: 06(1)372-1842, HM 02/61-842

Gerencsérné Tóth Krisztina főtörzsőrmester,
általános ügyintéző
06(1) 386-9344/5311, HM 02/65-311
e-mail: mkkfh_szemle@freemail.hu

Felhívjuk szíves figyelmét, hogy a FELDERÍTŐ SZEMLE belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül.

A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

A Szerkesztőbizottság